

Львівський державний університет
внутрішніх справ

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Тези доповідей та повідомлень учасників
Міжнародної науково-практичної конференції

31 жовтня 2014 р.

Львів

УДК 343.9
ББК 67.515
Т33

Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 3 від 29 жовтня 2014 р.)

Упорядники:

О. В. Авраменко, кандидат юридичних наук, доцент
І. В. Красницький, кандидат юридичних наук, доцент
М. В. Шевців, кандидат юридичних наук, доцент

Т33   **Теорія та практика протидії злочинності в сучасних умовах:**
тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-
практичної конференції 31 жовтня 2014 р. – Львів: Львівський
державний університет внутрішніх справ, 2014. – 408 с.

У збірнику містяться тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Теорія та практика протидії злочинності в сучасних умовах», проведеної у Львівському державному університеті внутрішніх справ 31 жовтня 2014 року. Видання охоплює провідні позиції українських учених і практичних працівників, а також їхніх закордонних колег щодо боротьби зі злочинністю у наш час з огляду на реформування органів внутрішніх справ, необхідність тісної взаємодії теорії і практики з метою розроблення пропозицій стосовно оптимізації системи правового регулювання протидії злочинності.

Опубліковано в авторській редакції.

УДК 343.9
ББК 67.515

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2014

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ – НАДІЙНА ОХОРОНА ЗАКОННИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ЛЮДИНИ, СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ

Протидія злочинності в сучасних умовах – це складний та багатофункціональний процес, що вимагає ґрунтовного наукового аналізу державно-правової діяльності, а відтак – і вдосконалення підготовки фахівців-юристів.

В Україні відбувається чимало наукових заходів, спрямованих на вивчення та вдосконалення механізму протидії злочинності. Важливу роль у вирішенні цієї актуальної проблеми відіграють відомчі навчальні заклади, зокрема Львівський державний університет внутрішніх справ.

Попри різноманітність підходів до розуміння тих чи інших питань, спостерігається тенденційність поглядів і певна стереотипність думок щодо шляхів протидії злочинності у наш час. Однак реалії служби органів внутрішніх справ вимагають застосування принципово нового підходу до виконання ними свого головного призначення – забезпечення надійної охорони законних прав та інтересів людини, суспільства і держави.

Стратегія розвитку органів внутрішніх справ України визначає, що пріоритетним напрямом роботи правоохоронців має бути служіння і окремим громадянам, і суспільним групам. Ідеться про готовність і здатність ефективно реагувати на заяви громадян, підтримувати постійний зв'язок із ними та інформувати про розгляд їхніх справ. Від міліції очікується високий рівень толерантності до вразливих груп населення, які потребують додаткового захисту.

Усі рішення ОВС мають бути мотивовані законом і підтримані судом. Міліція повинна захищати права людини, особливо ті, які необхідні для вільної діяльності у демократичному суспільстві.

Розширення Європейського Союзу у результаті приєднання країн Центральної та Східної Європи висунуло перед національними урядами країн-учасниць завдання – реформувати міліцію у професійний деполітизований і ефективний інститут, заснований на принципах верховенства права, ринкової економіки і толерантності стосовно

культурних, релігійних та етнічних груп. Як результат – перелік завдань для органів внутрішніх справ України у захисті від злочинних посягань усіх, хто перебуває на її території, було розширено такими положеннями:

- налагодити ефективний контроль ОВС з боку громадськості та дієву систему підзвітності суспільству, що сформує партнерські відносини ОВС із населенням;

- забезпечити професіоналізм персоналу ОВС, що базувався б на засадах професійно-корпоративної етики;

- підтримувати постійний зв'язок з поліцейськими підрозділами інших держав.

Варто зауважити, що більшість світових поліцейських систем для досягнення означених вимог також змушені були пройти шлях реформування, яке відбувалося за декількома провідними принципами. Перелік цих принципів дещо відрізнявся у кожній країні, залежно від політичної ситуації та міри готовності державних структур до реорганізації власної діяльності. Проте загалом принципи реформування органів внутрішніх справ як універсальні категорії передбачають: верховенство права, деполітизацію, демілітаризацію, децентралізацію, підзвітність і прозорість у роботі, тісну співпрацю з населенням та місцевими громадами, а також професійну підготовку персоналу.

Завдання науки у цьому контексті – це пошук оптимальних шляхів удосконалення діяльності органів внутрішніх справ щодо запобігання правопорушенням і протидії злочинності, а отже, розробка відповідних теоретичних і практичних рекомендацій. Подальшого розвитку потребує правова основа правоохоронної діяльності, кола її суб'єктів та їх класифікації, поглиблення наукового аналізу соціальних, економічних, організаційних, управлінських, політичних, правових, психологічних та інших засобів протидії злочинності.

Соціально-правові науки повинні забезпечити комплексне вивчення проблем у діяльності органів внутрішніх справ щодо попередження та протидії злочинності, щоб на основі цього можна було встановити національні правові вимоги до дій правоохоронців. І в цьому провідну роль виконують міжнародні документи, імplementовані державою у встановленому порядку, а також рішення міжнародних організацій, до виконання яких приєдналася наша держава (ООН, ОБСЄ, Рада Європи, Європейський Суд з прав людини тощо).

Перед науковцями і практиками таких сусідніх держав, як Україна, Польща і Молдова, сьогодні поставлено чимало завдань, зокрема:

- визначити і вирішити найбільш суперечливі питання понятійного апарату теорії протидії злочинності;

- проаналізувати законодавство та інші нормативно-правові акти, що регулюють організаційно-правові засади цієї діяльності;
- охарактеризувати діяльність усіх суб'єктів у сфері попередження та протидії злочинності.

Практична значущість сьогоденного науково-практичного заходу зумовлена тим, що передбачається глибокий аналіз процесу застосування законодавчої бази, обговорення концептуальних засад сучасної теорії та практики діяльності органів внутрішніх справ.

Нам необхідно спільно розробити конкретні пропозиції щодо оптимізації системи правового регулювання діяльності з протидії злочинності в сучасних умовах.

Узагальнення виступів і дискусій учасників конференції повинні відобразити досвід роботи практичних підрозділів ОВС для визначення критеріїв ефективності їх діяльності у сфері протидії злочинності та профілактики правопорушень. Чіткі теоретичні орієнтири сприятимуть вдосконаленню практики та підвищенню рівня позитивного іміджу правоохоронців, що безпосередньо залежить від почуття захищеності громадян.

Бажаю всім плідної та результативної співпраці!

***Валерій Серета,**
ректор Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

О. В. Авраменко,
*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник факультету
з підготовки фахівців для підрозділів слідства
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

У суб'єктивній стороні складу злочину знаходить свій вираз та розвиток один із основоположних принципів кримінального права – принцип вини. Своє нормативне закріплення він отримав у ч. 2 ст. 2 КК України, де вказується, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Оскільки визначення суб'єктивної сторони складу злочину на законодавчому рівні не визначено, то у науці кримінального права питання про визначення змісту поняття суб'єктивної сторони складу злочину вже протягом багатьох років залишається дискусійним, і чи не найбільшою проблемою в цьому аспекті є встановлення співвідношення понять суб'єктивної сторони складу злочину та вини.

На думку однієї групи учених, поняття суб'єктивної сторони складу злочину тотожне поняттю вини. Ця позиція обґрунтовується тим, що мотив, мета і емоції є необхідними компонентами психічного ставлення, що становлять собою вину. З урахуванням цього вченими і робиться висновок, що якщо суб'єктивною стороною складу злочину виступає вина, то ознаками складу злочину, які її характеризують, можуть бути, поряд з умислом і необережністю, мотив, мета, афект, тощо [1, с. 38–42; 2, с. 9–10].

В той же час, враховуючи, що ст. 23 КК України визначає, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності, таке розуміння суб'єктивної сторони складу злочину видається неприйнятним, оскільки складатиметься ситуація, коли одне поняття позначається декількома термінами, що є неприпустимим.

Ототожнення вини із суб'єктивною стороною складу злочину, на нашу думку, не є прийнятним не тільки з теоретичної точки зору, а й з практичної, оскільки така ситуація може дезорганізувати судову практику, принаймні, з приводу кримінально-правового значення мотиву й мети та їх місця в системі ознак складу злочину.

Представники другої групи вчених вину розглядають як поняття ширше за обсягом, ніж поняття суб'єктивної сторони складу злочину. Так, на думку Ю. А. Демідова, вина не може зводитись до будь-якого елемента складу

злочину, до умислу чи необережності, або до діяння, взятого з його об'єктивної сторони. Вона однаково відображається як в об'єктивній, так і в суб'єктивній стороні складу злочину [3, с. 114]. Підтримуючи позицію проти переоцінки як об'єктивної, так і суб'єктивної сторони складу злочину, вчений стверджував, що зміст вини необхідно вбачати у вчиненні злочину конкретною особою, в сукупності об'єктивних та суб'єктивних ознак, в яких виразилась вина – негативне ставлення особи до цінностей суспільства [3, с. 117–118]. Таку позицію підтримував і Г. А. Злобін, який вказував, що вина, як складова суб'єктивної сторони злочинного діяння, одночасно виступає як цілісна характеристика злочину у всіх його суттєвих для відповідальності відношеннях. Ці властивості вини і роблять її необхідною та достатньою підставою кримінальної відповідальності, у рівній мірі протилежною як об'єктивному, так і абстрактно-суб'єктивному ставленню у вину [4, с. 23]. З цього приводу П. С. Дагель вказував, що суб'єктивна сторона злочину становить собою відображення у свідомості суб'єкта об'єктивних ознак вчиненого ним діяння і характеризує ставлення до них суб'єкта. Вона є «своєрідною моделлю» об'єктивної сторони складу в психіці суб'єкта». Відповідно до цього під змістом вини розуміють «сукупність психічних елементів – свідомості, волі, емоцій, мотиву, мети – що утворюють це психічне ставлення» [5, с. 46].

Прихильники твердження, що суб'єктивна сторона складу злочину не вичерпується лише виною, визначають її поняття як внутрішньої сторони, тобто психічної діяльності особи, що характеризує ставлення її свідомості і волі до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків. Вина, мотив і мета, на їх думку, є ознаками суб'єктивної сторони злочину, які, хоча й тісно пов'язані між собою, проте мають самостійне юридичне значення [6, с. 142–144].

Погоджуючись із позицією про самостійне юридичне значення вини, мотиву і мети як ознак суб'єктивної сторони злочину, вважаємо запропоновану дефініцію не достатньо обґрунтованою, оскільки психічне ставлення суб'єкта злочину до суспільно небезпечного діяння та його наслідків становить собою не що інше, як вину у формі умислу або необережності.

К. Ф. Тіхонов відзначає, що мотив, мета та емоції суттєво впливають на зміст вини. Вчений аргументує це тим, що наявність негативного ставлення особи до інтересів суспільства значною мірою залежить від мотиву, мети та емоцій. Найчастіше ці обставини обумовлюють більшу чи меншу тяжкість вини [7, с. 88].

Сутність суб'єктивної сторони складу злочину пов'язується із психічним ставленням суб'єкта, яке розглядається та враховується лише щодо суспільно небезпечного діяння та його наслідків і повинно характеризуватися конкретною формою вини [8, с. 111]. Суб'єктивна сторона складу злочину утворює систему вищевказаних компонентів, які взаємопов'язані між собою і визначають один одного. На підставі вищевикладеного, є підстави говорити, що суб'єктивна сторона складу злочину охоплює собою всю психічну діяльність суб'єкта при вчиненні злочину, відображає став-

лення її свідомості й волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчиняється, і до його наслідків та характеризується такими ознаками, як вина, мотив, мета злочину та емоційний стан особи.

1. Дагель П. С. Субъективная сторона преступления и ее установление / П. С. Дагель, Д. П. Котов. – Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1974. – 243 с.
2. Ворошилин Е. В. Субъективная сторона преступления: учебное пособие / Е. В. Ворошилин, Г. А. Кригер. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – 76 с.
3. Демидов Ю. А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве / Ю. А. Демидов. – М.: Юрид. лит., 1975. – 182 с.
4. Злобин Г. А. Виновное вменение в историческом аспекте / Г. А. Злобин // Уголовное право в борьбе с преступностью: сб. ст. / ИГПАН – М., 1981. – С. 22–34.
5. Дагель П. С. Проблемы вины в советском уголовном праве / П. С. Дагель // Ученые записки ДВГУ. – Ч. 1. – 1968. – Вып. 21. – 140 с.
6. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 3-є вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.
7. Тихонов К. Ф. Субъективная сторона преступления / К. Ф. Тихонов. – Приволжское книжное издательство. – Саратов, 1967. – 103 с.
8. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.; вид. 3-тє, переробл. та допов. / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – К.: Юридична думка, 2004. – 352 с.

О. В. Александренко,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри досудового розслідування*

В. В. Зарубей,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри досудового розслідування
(Національна академія внутрішніх справ)*

ДІЄВІ ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Протидія виявленню, розкриттю та розслідуванню злочинів завжди супроводжувала вказану діяльність і наразі є обов'язковим елементом організованої злочинної діяльності. Саме тому у ряд закономірностей об'єк-

тивної дійсності, що досліджуються криміналістикою, включено й закономірності приховування злочину [1, с. 59].

Задля ефективної боротьби зі злочинністю в сучасних умовах, потребує невідкладного вирішення питання про відповідні засоби і методи попередження та подолання протидії розслідуванню. Передусім, правових, оскільки зайва концентрація уваги лише на оперативно-тактичних засобах подолання протидії робить процес її нейтралізації надзвичайно залежним від здібностей слідчого і оперативного співробітника. Об'єктивізація та вдосконалення процесу подолання протидії вимагає відбиття основних його етапів на законодавчому рівні [2, с. 164]. Закріплені в законодавстві положення додають усій сукупності заходів, спрямованих на боротьбу з протидією, системного та загальнообов'язкового характеру.

Недостатність існуючих правових засобів боротьби з протидією відзначили 89% опитаних суддів, 85% слідчих ОВС, 94,3% слідчих прокуратури, 83,2% оперативних працівників, 65,4% начальників міськрайліно-органів внутрішніх справ України. Вказане положення негативно позначається на строках і якості досудового розслідування, в подальшому – судового розгляду кримінальних проваджень, а в цілому – на виконанні завдань кримінального судочинства. Наведені дані свідчать про необхідність вдосконалення існуючих правових засобів попередження і подолання протидії розслідуванню злочинної діяльності.

Кримінально-правові норми спрямовані на захист широкого кола суспільних відносин, пов'язаних із здійсненням діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду. Вони визначають дії, які перешкоджають розслідуванню і судовому розгляду кримінальних проваджень, і встановлюють покарання за них. Більшість таких норм містяться в Особливій частині Кримінального кодексу України в розділах «Злочини проти правосуддя», «Злочини у сфері господарської діяльності», «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян», «Злочини у сфері службової діяльності». Зокрема, Кримінальний кодекс передбачає відповідальність за окремі способи протидії (ст.ст. 209, 376–378, 383–386, 388, 396).

Кримінально-правові заходи подолання протидії розслідуванню можна поділити на три групи: 1) правові норми, що на даний час можуть успішно застосовуватися для подолання протидії; 2) норми, що потребують удосконалення; 3) норми, прийняття яких необхідне для ефективного подолання протидії.

До першої групи входять норми, що передбачають відповідальність за конкретні способи протидії розслідуванню – свідомо неправдиве показання, відмову від дачі показань; приховування майна, яке підлягає конфіскації; приховування злочину та ін. (ст.ст. 384, 385, 388, 396 КК України). На необхідність попередження і викриття «внутрішньої» протидії законодавець відреагував, зокрема, встановленням кримінальної відповідальності за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вирoku, рішення, ухвали (ст. 375); розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381).

У чинному Кримінальному кодексі України законодавцем були враховані якісні зміни, що сталися у злочинному середовищі, та зарубіжне законодавство. Окремий склад злочину тепер утворює один із способів приховування злочинної діяльності, характерний для організованої злочинності – легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК).

До другої групи входять норми, які потребують удосконалення. Зокрема, необхідно вирішити існуючий у кримінальному кодексі дисбаланс між обставинами, що пом'якшують і обтяжують відповідальність. Суд повинен враховувати з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину і добровільне відшкодування завданого збитку тощо як обставин, які пом'якшують покарання. Проте, у ст. 67 КК «Обставини, які обтяжують покарання» серед підстав для цього відсутнє чинення протидії підозрюваним чи обвинуваченим. Тобто законодавець ніяк не реагує на їх протидію розслідуванню. На нашу думку, кримінальний закон не повинен містити таких суттєвих прогалин.

Задля успішного подолання протидії необхідні розробка і застосування збалансованого комплексу як каральних, так і заохочувальних заходів кримінально-правового характеру. Ст. 45 КК України передбачає звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний середньої тяжкості та активно сприяла його розкриттю. Застосування даної норми, на наш погляд, може бути ефективним і для подолання протидії. Наступним правовим засобом подолання протидії може бути вирішення питання щодо можливості застосування до обвинуваченого покарання в залежності від його поведінки під час досудового розслідування та судового розгляду (засудження з відстрочкою застосування покарання, без призначення покарання тощо). Доцільним також було б віднесення завідомо неправдивого показання (ст. 384), як найбільш розповсюдженій формі протидії, до розряду тяжких злочинів. Такі ж самі зміни повинні торкнутися підкупу, примушування до давання показань або ухилення від їх дачі (ст. 373, 385 КК), погрози вбивством з боку члена організованої групи (ст. 129); перешкоджання явці свідка, потерпілого, експерта і примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386); приховування майна (ст. 388); втручання у діяльність працівника правоохоронного органу (ст. 343). Це дасть можливість передбачити кримінальну відповідальність також за приховування цих злочинів.

Поряд з цим, слід передбачити можливість звільнення від кримінальної відповідальності наведених у ст. 384 КК осіб, якщо вони добровільно у ході досудового розслідування, судового розгляду (до винесення судом рішення) заявили про неправдивість раніше наданих ними показань, висновку чи перекладу. Незважаючи на випадки фальсифікації матеріалів кримінального провадження, протоколів судових засідань і процесуальних рішень, про фальсифікацію («штучне створенні доказів обвинувачення») йдеться лише у ст.ст. 383, 384 КК. Проте, дані дії вчиняються не лише за-

значеними в цих статтях, але й іншими особами, які мають доступ до таких матеріалів. У зв'язку з цим необхідно передбачити відповідальність співробітників правоохоронних органів, суду, інших учасників судочинства (захисника, секретаря судового засідання тощо) за фальсифікацію всіх видів доказів, незалежно від порядку законодавчого закріплення кримінальної відповідальності за їх підробку» (див. ст.ст. 373, 386 КК). Крім постановлення суддею (суддями) неправосудного вироку (ч. 1 ст. 375), слід передбачити їх відповідальність також за фальсифікацію вказаних рішень.

У зв'язку з декриміналізацією у чинному Кримінальному кодексі не донесення (ст. 187 КК 1961 р.), слід передбачити інші заходи для отримання від громадян інформації, яка сприятиме розкриттю злочину і своєчасному припиненню злочинної діяльності. Як можливий і ефективний засіб вирішення цієї проблеми може бути пропозиція матеріальної винагороди за повідомлення про вчинені злочини і злочинців. Даний підхід довів свою ефективність у США, Канаді, коли за достатньо короткий термін було розкрито чимало злочинів і повернуто викраденого майна на значну суму.

Основною задачею кримінально-правових засобів попередження і подолання протидії розслідуванню є чітке визначення неправомірних дій, які перешкоджають його нормальному ходу, судовому розгляду кримінальних проваджень, і встановлення за них санкцій; створення умов для виявлення, попередження і подолання протидії. Кримінально-правові заходи подолання протидії повинні бути спрямовані на те, щоб жоден випадок лжесвідцтва, злочинного впливу на учасників процесу, неправомірного втручання у хід розслідування і судовий розгляд не залишився без відповідного реагування.

Запропоновані нами шляхи удосконалення діючих кримінально-правових норм, звичайно, не є достатніми для суттєвої зміни положення з протидією розслідуванню. Необхідні зміни у законодавстві на основі аналізу існуючих у ньому прогалин. Вихід бачається у проведенні глибоких комплексних досліджень у галузі кримінального права, кримінального процесу, теорії ОРД, за результатами яких слід розробляти конкретні пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства, спрямованого на підвищення ефективності діяльності щодо попередження і подолання протидії розслідуванню та судовому розгляду кримінальних проваджень як необхідної складової боротьби зі злочинністю в цілому.

---

1. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Общие и частные теории / Р. С. Белкин. – М.: Юрид. лит., 1987. – 302 с.

2. Асаенко Б. В. Меры уголовно-правового и уголовно-процессуального реагирования на противодействие подследственного, закрепленные в законодательстве Республики Беларусь / Б. В. Асаенко // Вестник Академии МВД Республики Беларусь. – 2001. – № 1. – С. 164–165.

П. П. Андрушко,
*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права
та кримінології юридичного факультету
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У КК міститься три статті, під дію яких може підпадати незаконне (протиправне) вчинення зазначених дій: стаття 371, якою передбачена відповідальність за завідомо незаконне затримання або незаконний привід (частина 1), завідомо незаконний домашній арешт або тримання під вартою (частина 2); стаття 372, якою передбачена відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою на те особою; стаття 375, яка передбачає відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови¹.

Відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК під притягненням до кримінальної відповідальності розуміється стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, тому, очевидно, суб'єктом злочину, склад якого передбачений ст. 372 КК, може бути лише особа, яка кримінальним процесуальним законом наділена повноваженнями (уповноважена) здійснювати (оголошувати) повідомлення про підозру.

Новим кримінальним процесуальним законом повноваженнями складати повідомлення про підозру і вручати його, тобто повноваженнями притягувати до кримінальної відповідальності, наділені лише слідчий і прокурор, тому суб'єктами злочину, склад якого передбачений ст. 372 КК, після набрання чинності КПК від 13 квітня 2012 р. можуть бути і формально, і фактично лише слідчий і прокурор.

Тому, очевидно, норма, сформульована у ст. 372 КК, має бути приведена у відповідність із положеннями КПК 2012 року: із тексту диспозиції ч. 1 ст. 372 КК мають бути виключені слова «чи іншою уповноваженою на те законом особою»².

---

¹ Андрушко П. П. Проблемні питання кваліфікації постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови / П. П. Андрушко // Адвокат. – 2014. – № 4. – С. 15–16.

² Там же. – № 5. – С. 17.

Відповідно до ст. 277 КПК, письмове повідомлення про підозру, яке є одночасно і притягненням особи до кримінальної відповідальності, складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором і вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень. Дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) (ст. 277 КПК).

Відповідно до ст. 98 КПК 1960 року повноваженнями на порушення кримінальної справи, при наявності приводів і підстав, зазначених у ст. 94 цього Кодексу, були наділені, окрім прокурора і слідчого, також і орган дізнання та суддя, тому суб'єктами злочину, склад якого передбачений ст. 372 КК, в період дії КПК 1960 року могли бути: 1) прокурор; 2) слідчий; 3) працівник органу дізнання; 4) суддя.

Питанням кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинних осіб до кримінальної відповідальності в теорії кримінального права приділялась певна увага, хоча і явно недостатня. Певною мірою це обумовлювалось і обумовлюється мізерною кількістю кримінальних справ цієї категорії. В. В. Кузнецов і М. В. Сийплові зазначають, що згідно з офіційними даними Державної судової адміністрації України, за період з 2001 по 2010 роки зафіксовано лише три обвинувальних вироки за ст. 372 КК, якою передбачена відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності слідчим, прокурором чи іншою, уповноваженою на те законом особою, причому два з них були скасовані колегою суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України¹. За даними названих вчених, також лише поодинокі випадки порушення кримінальних справ за ст. 372 КК: за період з 2001 по 2010 роки органами прокуратури було порушено лише 22 кримінальні справи за ст. 372 КК.

Проблема теоретичного дослідження питань кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності актуалізувалась з березня 2014 р. у зв'язку з необхідністю дати належну кримінально-правову оцінку фактам безпідставного, політично вмотивованого (замовного) притягнення до кримінальної відповідальності і засудження учасників масових акцій протесту, що розпочалися 21 листопада 2013 р.

Поняття «притягнення до кримінальної відповідальності» є кримінально-процесуальним. Притягувати (притягати) когось до чогось – залучати кого-небудь до чогось, спонукати брати участь у чомусь, використо-

---

¹ Кузнецов В. В. Кримінальна відповідальність за притягнення як обвинуваченого завідомо невинуватої особи: монографія / В. В. Кузнецов, М. В. Сийплові / за заг. ред. д. ю. н., проф. В. І. Шакуна; передмова Г. О. Усатого. – Ужгород: Зак ДУ, 2011. – С. 7.

увати кого-, що-небудь з певною метою, примушувати кого-небудь відповідати за свої вчинки¹.

Врахування легального нормативного визначення поняття «притягнення до кримінальної відповідальності», яке дається у п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК та у п. 1.2 рішення КС України в справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) від 27 жовтня 1999 року № 9-рп/99, як стадії кримінального провадження (кримінального переслідування), яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (обвинувачення у вчиненні злочину), дає підстави вважати, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є триваючим злочином, який розпочинається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення і триває до моменту закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 3 ч. 1 ст. 284 КПК.

Притягнення до кримінальної відповідальності є початковим етапом досудового розслідування як стадії кримінального провадження. В. Журавель зазначає, що серед учених-криміналістів відсутня єдність стосовно визначення етапності процесу досудового розслідування, зумовлена низкою чинників, зокрема тим, що з набуттям чинності КПК України 2012 р. процедура виокремлення етапів досудового розслідування суттєво ускладнилася, що пов'язано передусім із відмовою вітчизняного законодавця від дослідного кримінального процесу взагалі і стадії порушення кримінальної справи зокрема. Зазначені новели, на думку В. Журавля, внесли істотні зміни в організацію початку досудового розслідування кримінальних правопорушень – ідеться про інше розуміння порівняно з положеннями КПК 1960 р. приводів і підстав відкриття кримінального провадження (порушення кримінальної справи), а отже, і необхідності проведення перевірок заходів щодо визначення ознак злочину, можливості судового оскарження відкриття кримінального провадження і початку кримінального розслідування щодо конкретної особи. В. Журавель зазначає, що скасування інституту порушення кримінальної справи як певної гарантії обгрунтованості кримінального переслідування було неоднозначно сприйнято науковцями й практиками: окремі з них надали позитивну оцінку цим кримінальним процесуальним новелам і вважають їх кроком уперед, інші висловлюються більш стримано або відверто критично².

Кінцевим наслідком (результатом) притягнення невинної особи до кримінальної відповідальності є, здебільшого, наступне ухвалення (поста-

---

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та СД) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – С. 1137.

² Журавель В. Проблеми періодизації досудового розслідування / В. Журавель // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 2. – С. 136–137 (с. 136–144).

новлення) щодо неї незаконного (неправосудного) обвинувального вироку або застосування щодо неї примусових заходів медичного чи виховного характеру.

Мета (цілі) та мотиви притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності є факультативними ознаками суб'єктивної сторони складу злочину, але їх встановлення є обов'язковим, оскільки саме їх зміст обумовлює (дозволяє) встановити, завідомо чи ні невинна особа.

Зазначу, що більшість авторів науково-практичних коментарів до ст. 372 КК та фахівці, які досліджували склад злочину, передбаченого цією статтею вважають (пишуть), що склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 372 КК, є формальним, злочин вважається закінченим з моменту пред'явлення особі обвинувачення у (підозри у) вчиненні злочину (кримінального правопорушення), а будь-які наслідки цього злочину перебувають поза межами його об'єктивної сторони і можуть враховуватися судом лише при призначенні покарання.

Із суб'єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності характеризується лише умисною формою вини. Щодо виду умислу В. В. Кузнецов і М. В. Сийплові стверджують, що у абсолютній більшості українських підручників, науково-практичних коментарях КК України та інших джерелах зазначається, що злочин, склад якого передбачений ст. 372 КК, характеризується лише прямим умислом – суб'єкт усвідомлює, що він притягає до кримінальної відповідальності завідомо невинуватого та бажає цього¹. Такої позиції, зазначають В. В. Кузнецов і М. В. Сийплові, дотримується В. І. Тютюгін², Ю. В. Александров³, А. М. Бойко⁴, Є. В. Фесенко⁵.

Свого часу, розглядаючи питання про зміст умислу у злочинах з формальним складом, обстоював позицію, що суб'єктивна сторона таких злочинів характеризується прямим умислом, оскільки особа, усвідомлюючи суспільну небезпечність дій, які вона добровільно і свідомо вчинює, не може не бажати їх вчинення. Однак це не виключає і постановки питання про можливість відсутності у особи бажання вчинювати такі дії, наприклад, під примусом, на виконання наказу (розпорядження), шантажу, погрози заподіяння шкоди її правоохоронюваним інтересам.

На мій погляд, аналізований (розглядуваний) злочин може бути вчинений і з непрямым умислом, – якщо слідчий, прокурор усвідомлює,

---

¹ Кузнецов В.В., Сийплові М.В., Вказ. праця. – С. 144

² Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 3-тє вид., перероб. та доповн. – К.: Ін Юре, 2006. – С. 1013 (1184 с.).

³ Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – Вид. 3-тє, переробл. та доповн. – К.: Атіка, 2009. – С. 605. (744 с.)

⁴ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук, О. О. Дудоров та ін.; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 7-е вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2010. – С. 1072–1073 (1288 с.).

що до кримінальної відповідальності за вчинення конкретного злочину ним притягується особа, в діях якої відсутня подія злочину, вчинення кого їй інкримінується, не бажає, але вчинює такі дії. Така ситуація матиме місце, наприклад, при виконанні слідчим наказу (розпорядження) свого начальника – керівника органу досудового розслідування, доручення чи вказівки прокурора.

Мотиви вчинення аналізованого злочину можуть бути різними і на кваліфікацію злочину не впливають. Водночас мета є, на мій погляд, обов'язковою ознакою складу розглядуваного злочину – притягти невинну особу до кримінальної відповідальності.

Враховуючи положення КПК, можна стверджувати, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 372 КК, з урахуванням положень КПК 2012 року, може бути лише прокурор або слідчий, який склав письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення певною особою і вручив його такій особі. Повідомлення (письмове) про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадках неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень. Затриманій особі письмове повідомлення про підозру вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання. Дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до ЄРДР (ст. 278 КПК).

Слід чітко розрізняти термінопоняття (кримінально-процесуальні дії) «притягнення до кримінальної відповідальності» із термінопоняттям «порушення кримінальної справи» (КПК 1960 року) та термінопоняттям «розпочаток кримінального провадження» (КПК 2012 року), які є самостійними, окремими процесуальними діями, дві останніх з яких передують притягненню до кримінальної відповідальності. Притягнення ж до кримінальної відповідальності виражалось у пред'явленні особі обвинувачення за КПК 1960 року і виражається у складанні повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення і повідомленні (врученні) його підозрюваному за КПК 2012 року.

В. І. Тютюгін уже в період дії КПК 2012 року пише, що суб'єктом злочину, склад якого передбачений ст. 372 КК, є прокурор, слідчий або інша уповноважена службова особа, яка згідно із статтями 276–278 КПК має право здійснювати повідомлення про підозру. При цьому В. І. Тютюгін не уточнює (не конкретизує), які особи відносяться до інших уповноважених службових осіб, які згідно зі статтями 276–278 КПК мають право здійснювати повідомлення про підозру¹.

---

¹ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-ге вид., допов. – Х.: Право, 2013. – Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 845.

Зауважу, що у частинах 2, 3 ст. 276 КПК йдеться не про повідомлення про підозру, а про повідомлення слідчим, прокурором або іншою уповноваженою особою, якій законом надано право здійснювати затримання, підозрюваному про його права, передбачені ст. 42 КПК. Статтею 277 КПК однозначно встановлено, що письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором. Відповідно до ст. 278 КПК, письмове повідомлення про підозру вручається в день його складання слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень. Таким чином, повідомлення про підозру складається і вручається підозрюваному лише слідчим або прокурором. Жодна інша «уповноважена службова особа» такими повноваженнями не наділена.

Безпідставний розпочаток кримінального провадження (безпідставне порушення кримінальної справи за КПК 1960 року), зокрема по факту, а не проти конкретної особи, само по собі складу злочину, передбаченого ст. 372 КК, не утворює. Однак такі дії, вчинені з метою безпідставного притягнення певної особи до кримінальної відповідальності, мають кваліфікуватися, за наявності підстав, як готування до вчинення злочину, склад якого передбачений ст. 372 КК, а якщо такі дії вчинені з будь-якою іншою метою, – за ст. 364 або ж за ст. 365 КК за наявності в діях слідчого, прокурора всіх інших обов'язкових ознак зазначених складів злочинів.

Безпідставне порушення кримінальної справи суддею в період дії КПК 1960 року має кваліфікуватися за ст. 375 КК.

Відповідно до положень КПК 1960 року повноваженнями на порушення кримінальної справи за наявності приводів і підстав, до порушення кримінальної справи, визначених ст. 94 КПК 1960 р., були наділені працівники органу дізнання, слідчий, прокурор і суд, а повноваженнями на пред'явлення обвинувачення, відповідно до ст. 131 цього Кодексу, був наділений лише слідчий.

Підставою для розпочатку кримінального провадження за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності має бути встановлення факту безпідставності притягнення особи до кримінальної відповідальності – невинності особи, притягнутої до кримінальної відповідальності, у вчиненні злочину (кримінального правопорушення), зазначеного у повідомленні про підозру (повідомлення про підозру у вчиненні якого їх повідомлено). Під невинністю особи слід розуміти відсутність в її діях події злочину як підстави кримінальної відповідальності (відсутність підстави кримінальної відповідальності – події злочину).

Для наявності складу злочину «притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності» необхідно, очевидно, встановити: 1) відсутність в діях особи, притягнутої до кримінальної відповідальності, події злочину; 2) усвідомлення слідчим, прокурором того факту, що в діях особи відсутня подія злочину; 3) мало місце (було здійснено) повідомлення особі підозри про вчинення нею злочину, подія якого в її діях відсутня.

Притягнення до кримінальної відповідальності слідчого, прокурора за вчинення ним притягнення завідомо невинного до кримінальної відпо-

відальності складається умовно із двох станів: 1) закриття кримінального провадження, в якому слідчим, прокурором безпідставно здійснене повідомлення про підозру вчинення злочину особі, дії якої не містять події (не є подією) злочину, тобто процесуальне оформлення факту безпідставності розпочатку кримінального провадження і повідомлення особі про підозру вчинення нею злочину, тобто безпідставності притягнення особи, дії якої не містять події злочину, до кримінальної відповідальності; 2) встановлення і кримінально-правова оцінка психічного ставлення слідчого, прокурора до факту безпідставного притягнення ним невинної особи (особи, дії якої не містять події злочину) до кримінальної відповідальності, мотивів і мети вчинення ним зазначених дій, хоча мотив і мета не є обов'язковими ознаками складу злочину притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності; 3) складення і вручення слідчому, прокурору повідомлення про підозру вчинення ним злочину (кримінального правопорушення) притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Визначальними ознаками, які обумовлюють визнання/невизнання факту притягнення слідчим, прокурором завідомо невинної особи (особи, в діях якої відсутня подія злочину) до кримінальної відповідальності, є ознаки суб'єктивної сторони вчиненого ними діяння – їх психічне ставлення до факту безпідставного притягнення до кримінальної відповідальності особи, в діях якої відсутня подія злочину.

Під час судового розгляду прокурор має право, з метою зміни правової кваліфікації та/або обсягу обвинувачення, змінити обвинувачення, якщо під час судового розгляду встановлені нові фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа (ч. 1 ст. 338 КПК).

Зміна обсягу обвинувачення може бути пов'язана як із зміною правової кваліфікації вчиненого особою злочину (наприклад, кваліфікація вчиненої особою крадіжки як вчиненої не у великому, а у особливо великому розмірі), так і без зміни такої (наприклад, виключення із обвинувачення або включення в обвинувачення якоїсь із кваліфікуючих ознак складу злочину, передбачених альтернативною статтею (частиною статті) Особливої частини КК, за якою кваліфіковані дії обвинуваченого). При зміні правової кваліфікації вчиненого особою діяння фактично має місце притягнення особи до кримінальної відповідальності за діяння, підозри у вчиненні якого їй не повідомлялось (не вручалось).

Враховуючи положення КПК, злочин, склад якого передбачений ч. 1 ст. 372 КК, слід вважати закінченим з моменту вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні нею конкретного кримінального правопорушення, а не з моменту складення такого повідомлення.

Для розпочатку кримінального провадження по факту притягнення слідчим, прокурором завідомо невинного до кримінальної відповідальності рішення суду про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1–3 ч. 1 ст. 284 КПК, не є обов'язковим. Підставою для розпочатку кримінального провадження щодо слідчого, прокурора

може бути, зокрема заява свідків, показання яких були покладені в обґрунтування винуватості особи, безпідставно (незаконно) притягнутої до кримінальної відповідальності, що їх показання є неправдивими, або ж виявлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, які свідчать про факт притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, в тому числі і поєднаного із фальсифікацією або штучним створенням доказів (штучне створення або підроблення доказів, завідомо неправдивий переклад чи висновок експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, на яких ґрунтуються підозра у вчиненні кримінального правопорушення чи вирок, зловживання слідчого, прокурора під час кримінального провадження тощо). Ці ж обставини можуть бути (будуть) одночасно і підставами для перегляду обвинувального вироку суду за нововиявленими обставинами (ст. 459 КПК).

Таким чином, підставами для розпочатку кримінального провадження за ст. 372 КК (за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності) можуть бути: закриття кримінального провадження про притягнення особи до кримінальної відповідальності у зв'язку з відсутністю в її діях події злочину, складу злочину чи відсутності доказів для доведення винуватості особи в суді; встановлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, які свідчать про те, що особа, яка не вчиняла кримінального правопорушення, до кримінальної відповідальності була притягнута безпідставно, незаконно та що такі дії слідчим, прокурором були вчинені умисно, тобто що слідчий, прокурор усвідомлювали, що вони притягують до кримінальної відповідальності завідомо невинного.

Очевидно, з урахуванням наявності інституту примусових заходів медичного та примусових заходів виховного характеру, можна говорити, що об'єктивізація висновку про вчинення особою суспільно небезпечного діяння, може виражатись у 1) формулі кваліфікації 2) або у формулюванні обвинувачення, якщо особою вчинено суспільно небезпечне діяння, що містить склад кримінального правопорушення (злочин), або у формулюванні, описанні об'єктивних ознак (ознак об'єктивної сторони) суспільно небезпечного діяння, вчиненого особою, зазначених у відповідній статті (частині статті) Особливої частини КК, обставин вчиненого особою у стані неосудності чи особою, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, суспільно небезпечного діяння.

Закон про кримінальну відповідальність вживає термін «суспільно небезпечне діяння» у двох значеннях: об'єктивно суспільно небезпечне діяння без врахування суб'єктивного ставлення особи до його вчинення, зокрема діяння, вчиненого у стані неосудності. Характер і ступінь тяжкості такого діяння визначається законодавцем залежно від максимального рівня суворості (тяжкості) покарання, яке може бути призначене особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, і фактично суспільно небезпечне діяння з урахуванням ознак, які характеризують особу винного.

Розпочаток кримінального провадження щодо особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності та щодо особи, яка вчи-

нила суспільно небезпечне діяння до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, не є притягненням такої особи до кримінальної відповідальності, тому, формально, вчинення слідчим, прокурором зазначених дій складу злочину, передбаченого ст. 372 КК, не утворює і кримінальної відповідальності не тягне, що, очевидно, є недоліком чинного закону про кримінальну відповідальність.

А. М. Апетик,
*студент 4 курсу
юридичного факультету
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ ТА СПОСОБИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ ТА ТКАНИН ЛЮДИНИ

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини», трансплантація – це спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці реципієнту органа чи іншого анатомічного матеріалу, взятих у людини чи у тварини [1].

У ч. 3 ст. 47 Основ законодавства України про охорону здоров'я регламентується, що взяття органів та інших анатомічних матеріалів із тіла фізичної особи, яка померла, не допускається, крім випадків і в порядку, встановлених законом [1]. У свою чергу, ст. 16 спеціального Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» встановлює, що кожна повнолітня дієздатна особа може дати письмову згоду або незгоду стати донором анатомічних матеріалів у разі своєї смерті. За відсутності такої заяви анатомічні матеріали у померлої повнолітньої дієздатної особи можуть бути взяті за згодою подружжя чи родичів, які проживали з нею до смерті. У померлих неповнолітніх, обмежено дієздатних або недієздатних осіб анатомічні матеріали можуть бути взяті за згодою їх законних представників. У померлої повнолітньої дієздатної особи, заява якої щодо донорства відсутня, а також у неповнолітніх, обмежено дієздатних та недієздатних осіб взяття анатомічних матеріалів не допускається, якщо на це неотримано або неможливо отримати згоду подружжя або родичів, які проживали з нею до смерті [1].

У цьому разі, з правової точки зору, має місце так звана презумпція незгоди. Вона передбачає прижиттєве розпорядження донора чи згоду членів його сім'ї після його смерті. Зазначена правова конструкція забору органів, крім України, застосовується в деяких розвинутих країнах, зокрема в США, Великобританії, Нідерландах, Німеччині, Японії тощо. На сьогоднішній день зазначена правова конструкція взяття анатомічних матеріалів у померлої людини вважається недосконалою, оскільки значно погіршує стан надання медичної допо-

моги, зокрема щодо пересадки органів людини. Саме це стало причиною розробки чергового проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини», в якому запропонована інша юридична модель взяття анатомічних матеріалів померлої людини, а саме із застосуванням принципу презумпції згоди.

Юридична модель презумпції згоди передбачає, що у разі, коли людина за життя не повідомляла, що вона проти трансплантації своїх органів, – вважається, що після смерті її органи можуть бути використані як донорські і при цьому не потрібно отримувати згоду родичів померлого. Презумпцію згоди заклали в законодавство зокрема Російська Федерація, Іспанія, Фінляндія, Португалія, Австрія, Греція, Франція, Бельгія тощо [3, с. 5–9]. У західних країнах існують спеціальні бази даних осіб, які фіксують свою незгоду, з передбаченою можливістю її відкликання. У разі раптової смерті перевіряють, чи не значиться ім'я померлого у цій базі. Якщо ні, то медичні працівники за встановленою процедурою мають право на взяття анатомічних матеріалів померлої людини без подальшого узгодження цього з будь-ким.

Згідно, Закону Російської Федерації від 22.12.1992 р. «О трансплантации органов и (или) тканей человека», взяття органів або тканин померлої людини для трансплантації здійснюється з дозволу головного лікаря закладу охорони здоров'я, за винятком випадків, якщо на момент вилучення органів або тканин медичний заклад був повідомлений проте, що за життя сама людина чи її близькі родичі, чи законні представники заявили про свою незгоду на вилучення органів або тканин після смерті для трансплантації реципієнту.

Варто зазначити, що згідно з ч. 10 ст. 6 Закону України «Про поховання та похоронну справу», у разі відсутності волевиявлення померлого, вилучення органів та/чи тканин тіла здійснюється з дозволу чоловіка, дружини, близьких родичів, іншої особи, яка взяла на себе зобов'язання поховати померлого та має відповідне свідоцтво про смерть. Користання такого правового принципу у трансплантології, як презумпція згоди, на нашу думку, суперечить п. 5 Декларації стосовно трансплантації людських органів, прийнятої Всесвітньою медичною асамблеєю у 1987 р.

Крім того, як свідчать результати проведених пересадок органів людини в різних країнах, їх кількість особливо не залежить від різниці у правовому регулюванні взяття анатомічних матеріалів у померлої людини. Наприклад, у США діє такий самий принцип презумпції незгоди, як і в Україні, однак завдяки відпрацьованим чітким механізмам організації всього процесу трансплантації, щороку виконується близько 23 тис. пересадок органів, з них близько 18 тис. – трунних і близько 5 тис. від родинних донорів [3, с. 9–16]. Водночас у РФ діє інший принцип, а саме презумпції згоди, проте протягом року виконується значно менше пересадок органів від померлої людини – близько 450 [3, с. 25–29]. В Україні ж, за інформацією Міністерства охорони здоров'я України (2013), виконується не більше 120 пересадок органів на рік. Але для оцінювання цієї інформації необхідно враховувати кількість населення в Україні та РФ.

В Україні формування громадської думки щодо презумпції згоди, повинно починатися з роботи з професійними та цільовими групами (журналісти, студенти, школярі) у галузі забезпечення прав людини шляхом проведення навчальних програм з трансплантології та надання роз'яснень, а також роботи з громадськістю та органами громадянського суспільства з метою підвищення рівня правової культури та правових знань щодо трансплантології шляхом загального інформування (ЗМІ, друкована продукція, сайти, соціальні мережі тощо), щоб уникнути дезінформування про життєво необхідне питання, адже, як правило, у засобах масової інформації питання трансплантації органів подаються у вузькокримінальному «донорському» контексті, наслідком чого і є відмова рідних потенційного донора від органного донорства у випадку його смерті.

Застосування трансплантації органів і тканин не має альтернативи і є вкрай необхідним для врятування життя та здоров'я людей. Одночасно, зловживання, які спостерігаються у цій сфері, спричиняють суспільно небезпечні наслідки, які полягають у необґрунтованому вилученні органів та тканин у людини шляхом примушування або обману, торгівлю органами або тканинами та ін. Все це переконливо свідчить про те, що злочини у сфері трансплантації органів або тканин людини мають підвищений ступінь суспільної небезпеки, оскільки посягають на вищі блага людини – життя і здоров'я.

В Україні за період з 2001 до 2009 р. за даними Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, МВС України порушено лише дев'ять кримінальних справ за вчинення злочину, передбаченого ст. 143 Кримінального кодексу України – «Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини». Це є свідченням не лише їх високої латентності, а й низької ефективності протидії злочинам цієї категорії.

У судовій практиці злочини, які вчиняються у сфері трансплантації органів або тканин людини, трапляються поки ще не часто. Зокрема, за рік у світі порушується близько 50 кримінальних справ про незаконний продаж людських органів. З них лише 20% піддається розкриттю. За період з 2012 до 18 серпня 2014 року у судах першої інстанції в Україні розглянуто 13438 справ щодо злочину передбаченого ст. 143 Кримінального кодексу України.

Така ситуація зумовлена тим, що: по-перше, вони належать до групи так званих латентних злочинів, зокрема, 2,8% опитаних нами працівників органів внутрішніх справ вважають, що латентність цих злочинів досягає 100%; 15,9% – 80, та 36,6% – 70%, а пояснюється це, на їхню думку, недосконалістю редакції самої ст. 143 КК України (53,1%) та приховуванням цих випадків з боку окремих медичних працівників (61,4%); по-друге, кримінальні справи, порушені за вчинення цих злочинів, судами не розглядаються, насамперед, внаслідок помилок у кваліфікації злочину слідчими, у яких немає досвіду розслідування таких злочинів, недоліків у правовому регулюванні питань трансплантації органів або тканин людини тощо [4, с. 90–91].

Мусієнко Анатолій Володимирович вважає, що підставами криміналізації порушень встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини є: високий ступінь їх суспільної небезпеки; наявність «чорного ринку» людських органів і тканин, а також проявів трансплантаційного «туризму» (продажу органів і тканин при виїзді за кордон); об'єктивна необхідність кримінально-правової охорони проголошених Конституцією України цінностей, зокрема здоров'я донорів та реципієнтів; необхідність виконання зобов'язань за міжнародними угодами тощо [4, с. 89].

Для того, щоб запобігти злочинам у даній сфері потрібно запозичити закордонний досвід, а саме чітко окреслити основні напрями міжнародного співробітництва щодо протидії злочинам в означеній сфері, зокрема обмін оперативною, криміналістичною, статистичною та іншою інформацією, планування і здійснення скоординованих оперативно-розшукових і профілактичних заходів, сприяння в підготовці кадрів і підвищенні кваліфікації фахівців.

Запобіжна діяльність у сфері трансплантації органів або тканин людини має свої особливості, тому повинна бути адекватною до усунення або нейтралізації причин і умов, які обумовлюють вчинення злочинів у цій сфері.

---

1. Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» від 16.07.1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>

2. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

3. Стеценко С. Г. Медичне право України: підручник // С. Г. Стеценко, О. Г. Пелагеша. – К.: Атіка, 2013. – 144 с.

4. Мусієнко А. В. Боротьба зі злочинами у сфері трансплантації органів та тканин людини / А. В. Мусієнко // Вісник прокуратури. – 2007. – № 8. – С. 89–91.

А. М. Бабенко,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри
теорії та історії держави і права
(Одеський державний університет
внутрішніх справ)*

ДЕЯКІ ЗАКОНОМІРНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Узагальнюючи результати власних досліджень, присвячених регіональним особливостям злочинності [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10], торкнемося питання деяких кримінологічних закономірностей системи злочинності в регіонах.

Вперше закономірний характер злочинності був встановлений понад 180 років тому бельгійським математиком А. Кетле. Він стверджував, що соціальне життя і фізичні явища підпорядковуються законам одного порядку й повинні вивчатися точними методами математичної статистики. А. Кетле довів, що деякі масові явища, у тому числі й злочинність, підпорядковуються явно вираженим статистичним закономірностям [12, с. 215–222]. У кримінологічній літературі під «закономірностями» розуміють об'єктивно існуючий, повторюваний зв'язок явищ суспільного життя або етапів історичного процесу [13, с. 10]. Під «закономірностями» регіональні системи злочинності пропонуємо розуміти різноманітні стійкі зв'язки та характеристики злочинності (стан, структура, рівень, динаміка, коефіцієнти, географія, територіальні відмінності і т.д.) і окремих її видів, що стабільно проявляються у більш-менш тривалому періоді часу в регіонах країни.

Карта № 1

Map of Ukraine showing the distribution of settlements by type and elevation. The map is divided into regions, each with a number indicating the count of settlements of a specific type. A legend on the left explains the shading and hatching patterns used for different settlement types and elevation ranges. The regions shown include Volynska, Rivnenska, Zhytomyrska, Kyivska, Cherkaska, Vinnytska, Kirovogradska, Myrhorodska, Odeska, Kharkivska, Luhanska, Donetsk, Zaporizhzhenska, Dnipropetrovska, Kerkivska, and Krim. The map also shows the Black Sea and the Sea of Azov.

Legend:

- Низинний (Lowland): 475 - 675
- Поверхній (Surface): 676 - 875
- Середній (Middle): 876 - 1075
- Високий (High): 1076 - 1275
- Дуже високий (Very high): 1275 - 1475

Regions and settlement counts:

- Волинська: 799
- Рівненська: 601
- Житомирська: 793
- Київська: 801
- Чернігівська: 801
- Сумська: 385
- Львівська: 657
- Тернопільська: 483
- Хмельницька: 710
- Вінницька: 783
- Черкаська: 734
- Київська: 794
- Вінницька: 783
- Хмельницька: 710
- Тернопільська: 483
- Львівська: 657
- Волинська: 799
- Рівненська: 601
- Житомирська: 793
- Київська: 801
- Чернігівська: 801
- Сумська: 385
- Луганська: 1332
- Донецька: 1348
- Дніпропетровська: 1328
- Закарпатська: 994
- Івано-Франківська: 994
- Чернівецька: 994
- Хмельницька: 710
- Вінницька: 783
- Черкаська: 734
- Київська: 794
- Вінницька: 783
- Хмельницька: 710
- Тернопільська: 483
- Львівська: 657
- Волинська: 799
- Рівненська: 601
- Житомирська: 793
- Київська: 801
- Чернігівська: 801
- Сумська: 385
- Луганська: 1332
- Донецька: 1348
- Дніпропетровська: 1328
- Закарпатська: 994
- Івано-Франківська: 994
- Чернівецька: 994
- Хмельницька: 710
- Вінницька: 783
- Черкаська: 734
- Київська: 794
- Вінницька: 783
- Хмельницька: 710
- Тернопільська: 483
- Львівська: 657
- Волинська: 799
- Рівненська: 601
- Житомирська: 793
- Київська: 801
- Чернігівська: 801
- Сумська: 385
- Луганська: 1332
- Донецька: 1348
- Дніпропетровська: 1328
- Закарпатська: 994
- Івано-Франківська: 994
- Чернівецька: 994
- Хмельницька: 710
- Вінницька: 783
- Черкаська: 734
- Київська: 794
- Вінницька: 783
- Хмельницька: 710
- Тернопільська: 483
- Львівська: 657
- Волинська: 799
- Рівненська: 601
- Житомирська: 793
- Київська: 801
- Чернігівська: 801
- Сумська: 385
- Луганська: 1332
- Донецька: 1348
- Дніпропетровська: 1328
- Закарпатська: 994
- Івано-Франківська: 994
- Чернівецька: 994
- Хмельницька: 710
- Вінницька: 783
- Черкаська: 734
- Київська: 794
- Вінницька: 783
- Хмельницька: 710
- Тернопільська: 483
- Львівська: 657
- Волинська: 799
- Рівненська: 601
- Житомирська: 793
- Київська: 801
- Чернігівська: 801
- Сумська: 385
- Луганська: 1332
- Донецька: 1348
- Дніпропетровська: 1328
- Закарпатська: 994
- Івано-Франківська: 994
- Чернівецька: 994
- Хмельницька: 710
- Вінницька: 783
- Черкаська: 734
- Київська: 794
- Вінницька: 783
- Хмельницька: 710
- Тернопільська: 483
- Львівська: 657
- Волинська: 799
- Рівненська: 601
- Житомирська: 793
- Київська: 801
- Чернігівська: 801
- Сумська: 385
- Луганська: 1332
- Донецька: 1348
- Дніпропетровська: 1328
- Закарпатська: 994
- Івано-Франківська: 994
- Чернівецька: 994
- Хмельницька: 710
- Вінницька: 783
- Черкаська: 734
- Київська: 794
- Вінницька: 783
- Хмельницька: 710
- Тернопільська: 483
- Львівська: 657
- Волинська: 799
- Рівненська: 601
- Житомирська: 793
- Київська: 801
- Чернігівська: 801
- Сумська: 385
- Луганська: 1332
- Донецька: 1348
- Дніпропетровська: 1328
- Закарпатська: 994
- Івано-Франківська: 994
- Чернівецька: 994
- Хмельницька: 710
- Вінницька: 783
- Черкаська: 734
- Київська: 794
- Вінницька: 783
- Хмельницька: 710
- Тернопільська: 483
- Львівська: 657
- Волинська: 799
- Рівненська: 601
- Житомирська: 793
- Київська: 801
- Чернігівська: 801
- Сумська: 385
- Луганська: 1332
- Донецька: 1348
- Дніпропетровська: 1328
- Закарпатська: 994
- Івано-Франківська: 994
- Чернівецька: 994
- Хмельницька: 710
- Вінницька: 783
- Черкаська: 734
- Київська: 794
- Вінницька: 783
- Хмельницька: 710
- Тернопільська: 483
- Львівська: 657
- Волинська: 799
- Рівненська: 601
- Житомирська: 793
- Київська: 801
- Чернігівська: 801
- Сумська: 385
- Луганська: 1332
- Донецька: 1348
- Дніпропетровська: 1328
- Закарпатська: 994
- Івано-Франківська: 994
- Чернівецька: 994
- Хмельницька: 710
- Вінницька: 783
- Черкаська: 734
- Київська: 794
- Вінницька: 783
- Хмельницька: 710
- Тернопільська: 483
- Львівська: 657
- Волинська: 799
- Рівненська: 601
- Житомирська: 793
- Київська: 801
- Чернігівська: 801
- Сумська: 385
- Луганська: 1332
- Донецька: 1348
- Дніпропетровська: 1328
- Закарпатська: 994
- Івано-Франківська: 994
- Чернівецька: 994
- Хмельницька: 710
- Вінницька: 783
- Черкаська: 734
- Київська: 794
- Вінницька: 783
- Хмельницька: 710
- Тернопільська: 483
- Львівська: 657
- Волинська: 799
- Рівненська: 601
- Житомирська: 793
- Київська: 801
- Чернігівська: 801
- Сумська: 385
- Луганська: 1332
- Донецька: 1348
- Дніпропетровська: 1328
- Закарпатська: 994
- Івано-Франківська: 994
- Чернівецька: 994
- Хмельницька: 710
- Вінницька: 783
- Черкаська: 734
- Київська: 794
- Вінницька: 783
- Хмельницька: 710
- Тернопільська: 483
- Львівська: 657
- Волинська: 799
- Рівненська: 601
- Житомирська: 793
- Київська

За даними розрахунків середніх показників коефіцієнтів інтенсивності злочинності у 27 регіонах країни (24 області, АР Крим, м. Київ та Севастополь) у період з 2001 по 2011 рр. нами встановлено, що до негативної зони кримінальної враженості увійшли східні (Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська, Харківська області), частина центральних (м. Київ) та південних (АР Крим, м. Севастополь) регіонів країни. До позитивної зони належать більшість західних регіонів – Закарпатська, Ів. Франківська, Львівська, Волинська, Хмельницька та ін. області. До перехідної – Сумська, Полтавська, Кіровоградська, Миколаївська, Херсонська та Одеська області (Карта № 1).

Причому п'ять промислових східних регіонів, складають близько половини – 41% у структурі загальнодержавної злочинності, і здійснюють найбільший тиск на стан злочинності в Україні. Шляхом рейтингового аналізу динаміки змін інтенсивності та структури злочинності за період з 2001 по 2012 рр. нами виявлено стійкий характер такого розподілу [1, с. 116–123]. Показовим виявився той факт, що закономірності, які були характерними для функціонування загальної злочинності, в регіональному розрізі простежувалися й на рівні окремих видів злочинності.

Наприклад, за рівнем інтенсивності рецидивної злочинності регіони також об'єднуються у п'ять класів: У перший клас входять території з *низькою кримінальною враженістю*, з середньою інтенсивністю злочинності від 30 до 51 злочинців на 100 тис. населення. У нього увійшли 6 областей (або 22% від загальної кількості регіонів) – Закарпатська, Ів. Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька.

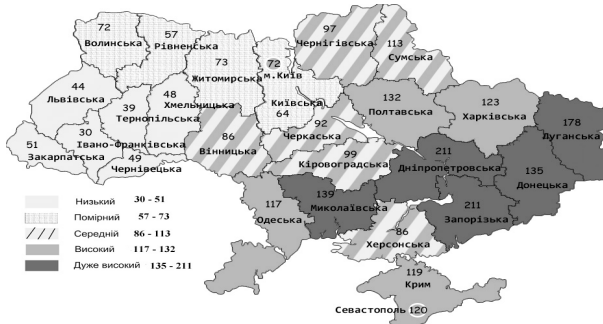
Другий клас складають регіони з *помірною кримінальною враженістю*, з середньою інтенсивністю злочинності від 57 до 73 злочинців на 100 тис. населення. Такими показниками характеризуються 5 (18%) регіонів – м. Київ, Волинська, Житомирська, Рівненська, Київська, області. Третій клас об'єднує регіони із *середньою кримінальною враженістю*, з середньою інтенсивністю злочинності від 86 до 113 злочини на 100 тис. населення. В цей клас увійшли 6 (22%) регіонів – Вінницька, Чернігівська, Сумська, Черкаська, Кіровоградська та Херсонська області.

У четвертий клас увійшли 5 (18%) регіони з *високим рівнем кримінальної враженості* від 117 до 132 злочинців на 100 тис. населення. Такою інтенсивністю характеризувалися АР Крим, м. Севастополь, Одеська, Полтавська та Харківська області.

П'ятий клас об'єднав 5 (18%) регіонів з *дуже високим рівнем кримінальної враженості* з середнім коефіцієнтом інтенсивності від 135 до 211 злочинців на 100 тис. населення. Такі показники виявлені у Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській, Донецькій та Миколаївській областях (Карта № 2).

Звертає на себе вагу той факт, що інтенсивність рецидивної, як і будь якої іншої злочинності збільшується із заходу на схід і, відповідно, зменшується зі сходу на захід (Карти № 1, 2, 3, 4).

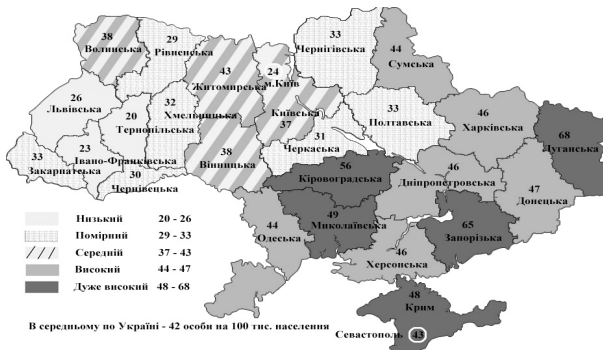
**Середні коефіцієнти інтенсивності злочинної осіб,
які раніше вчинили злочини, що фіксувалися у регіонах України
протягом 2001–2011 років**

З представлених даних простежується нерівномірний розподіл злочинності, диференційований її характер. Так само, як і для загальної злочинності, доля рецидивної злочинності п'яти східних регіонів країни становить понад 40% у загальній структурі по країні [1, с. 116–123; 14, с. 14–20]. Розподіл питомої ваги рецидивної злочинності всіх регіонів корелював з питомою вагою загальної злочинності цих же регіонів.

Вагоме кримінологічне значення відводиться аналізу територіального розподілу середніх коефіцієнтів злочинної активності неповнолітніх на 100 тис. населення, що фіксувався в Україні протягом 2001–2011 років. Модель кримінальної враженості регіонів України злочинністю неповнолітніх представлена нами нижче (Карта № 3).

**Середні коефіцієнти злочинної активності неповнолітніх,
що фіксувалися у регіонах України протягом 2001–2011 років**

Наведені показники вказують, на те, що протягом 2001–2011 р. у нашій країні у середньому виявлялося 42 неповнолітніх злочинців на 100 тис. населення. *Низькою злочинною активністю* характеризувалися регіони, в яких виявлялося від 20 до 26 неповнолітніх злочинців на 100 тис. населення. Такими були 4 області України, (Тернопільська область – 20, Ів. Франківська область – 23, м. Київ – 24, Львівська область – 26) що склало 14,81% від усієї території. *Помірною злочинною активністю* характеризувалися регіони з коефіцієнтом від 29 до 33 неповнолітніх злочинців на 100 тис. населення. До цієї групи увійшли 7 областей України (Рівненська – 29, Чернівецька – 30, Черкаська – 31, Хмельницька – 32, Закарпатська – 33, Полтавська – 33 та Чернігівська – 33), що становить 25,92% її територій. Ці групи ми віднесли до «умовно позитивної» криміногенної зони. Всього у цю криміногенну зону увійшли 40,73% територій України.

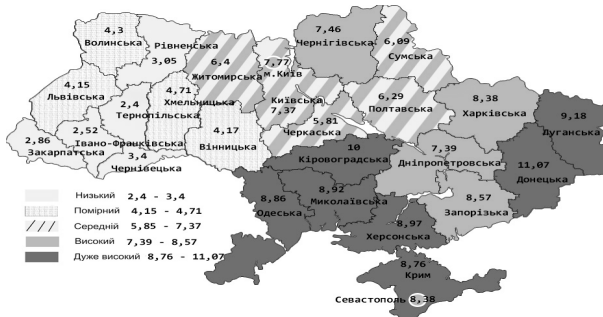
Середніми показниками від 37 до 43 злочинців на 100 тис. населення характеризувалися 5 областей України (Київська – 37, Вінницька – 38, Волинська – 38, Житомирська – 43, м. Севастополь – 43) або 18,51% її територій. *Високий рівень кримінальної враженості* – від 44 до 47 неповнолітніх злочинців на 100 тис. населення був характерним для 6 областей України (Одеська – 44, Сумська – 44, Дніпропетровська, Харківська, Херсонська по 46, Донецька – 47) або 22,22% її територій.

Дуже високий – від 48 до 68 неповнолітніх злочинців на 100 тис. населення спостігався у 5 регіонах України (АР Крим – 48, Миколаївська – 49, Кіровоградська – 56, Запорізька – 65, Луганська – 68) що склало 18,51% її територій. Таким чином, 40,73% територій України знаходяться в негативній криміногенній зоні [4, с. 324–326].

Питома вага злочинності п'яти східних регіонів країни становить також трохи більше 40% від загальної по країні [5, с. 87–91]. Питома вага цього виду злочинності інших регіонів також корелювала з питоною вагою загальної злочинності цих регіонів [1, с. 116–123; 5, с. 87–91].

Особливостями закономірностей і територіального розподілу убивств в Україні є той факт, що на відміну від географії загальної злочинності, негативна криміногенна ситуація зафіксована у переважній більшості регіонів країни ніж позитивна або перехідна. При чому половина або 13 з 27 регіонів України опинилися в негативній зоні кримінальної враженості цими особливо тяжкими злочинами. При середніх загальноукраїнських показниках інтенсивності вбивств 7 на 100 тис. населення, що фіксувалися в Україні протягом 2001–2011 рр. у Донецькій області за аналогічний період цей показник у середньому становив 11,07, у Кіровоградській – 10, у Луганській – 9,18; у Херсонській – 8,97; у Миколаївській – 8,92; у Одеській – 8,86; у АР Крим – 8,76; у Запорізькій області – 8,57; у Харківській – 8,38; у м. Севастополь – 8,38; у м. Київ – 7,77; у Чернігівській області – 7,76; у Дніпропетровській – 7,39 (Карта № 4).

Середній коефіцієнт умисних вбивств (та замахів) на 100 тис. населення, що фіксувався в регіонах України за період 2001–2011 рр.

Навіть у 5 регіонах перехідної (середньої) зони кримінальної враженості (Київська – 7,37; Житомирська – 6,4; Полтавська – 6,29; Сумська – 6,09; Черкаська – 5,81) інтенсивність умисних вбивств у два рази перевищує аналогічні показники, наведені О.Г. Куликом у Азербайджані, Вірменії, Німеччині, Польщі та Франції, які останніми роками становлять в середньому 2–3 злочини на 100 тис. населення [15, с. 51]. Що стосується 9 регіонів відносно благополучної – позитивної зони кримінальної враженості (Волинська – 4,3; Хмельницька – 4,71; Вінницька – 4,17; Львівська – 4,15; Чернівецька – 3,4; Рівненська – 3,05; Закарпатська – 2,86; Тернопільська – 2,4; Ів. Франківська – 2,52), то навіть вони значно перевищують середньоєвропейські показники інтенсивності вбивств (Карта № 4). Наведені дані дають підстави стверджувати про більш високий ступінь суспільної небезпечності насильницької злочинності в Україні ніж в інших країнах [16, с. 138–141].

Під час подальших досліджень нами зафіксовані й інші закономірності територіального розподілу злочинності в регіонах. Так, для регіонів, які відносяться до негативної або позитивної групи кримінальної враженості, встановлені тотожні групування і для злочинів окремих видів. Наприклад, якщо Луганська область характеризується високою кримінальною враженістю загальною злочинністю, то тут щорічно фіксується й високий рівень злочинності неповнолітніх, рецидивної і т.д. Так само у Закарпатській області в наявності не лише низький рівень загальної злочинності, а й рецидивної, неповнолітніх.

Підсумовуючи, зазначимо, що в цілому регіональна система злочинності України характеризуються такими закономірностями – нерівномірність, диференційованість, стійкість територіального розподілу злочинності, стабільність груп регіонів за рівнем кримінальної враженості, синхронність у поведінці динамічних рядів окремих видів злочинності в регіонах. Причому ці закономірності простежувалися не лише на рівні загальної злочинності, а й на рівні окремих її видів.

Сподіваємося, що проведена робота не виявиться марною, а її результати стануть корисними для наукової спільноти та під час підготовки нормативно-правових і програмних документів, будуть врахованими під час стратегічних та оперативних управлінських рішень щодо запобігання злочинності, встановлення чисельності, структури та функцій судових та правоохоронних органів.

---

1. Бабенко А. М. Кримінологічна класифікація регіонів України та її значення для протидії злочинності / А. М. Бабенко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 3 (137). – С. 116–123.

2. Бабенко А. М. Насильницька злочинність в регіонах України: деякі кримінологічні особливості / А. М. Бабенко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2013. – № 2 (53). – С. 90–98.

3. Бабенко А. М. Історичні та соціально-демографічні фактори відмінності злочинності в регіонах України / А. М. Бабенко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2013. – № 3 (54). – С. 8–15.

4. Бабенко А. М. Географія злочинності неповнолітніх: що очікує Україну через 10 років? / А. М. Бабенко // Порівняльно-аналітичне видання. – 2013. – № 3-1. – С. 324–326. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/3-1_2013/8/Babenko%20A.M.pdf

5. Бабенко А. Н. Криминологическая классификация регионов по уровню интенсивности преступности несовершеннолетних (украинский опыт исследования) / А. Н. Бабенко // Вестник Казанского юридического института МВД России. – 2013. – № 4 (14). – С. 87–91.

6. Бабенко А. Н. Криминологические особенности преступности в сфере оборота наркотических средств в регионах (украинский опыт исследования) / А. Н. Бабенко // Вестник Сибирского юридического института ФСКН России [научно-практический журнал]. – 2013. – № 2 (13). – С. 77–83.

7. Бабенко А. Н. Территориальные особенности распространения краж (украинский опыт исследования) / А. Н. Бабенко // Труды академии Министерства внутренних дел Республики Таджикистан [научный журнал]. – 2013. – № 1 (19). – С. 54–59.

8. Бабенко А. М. Методичні основи кримінологічного аналізу регіональних особливостей злочинності / А. М. Бабенко // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – 2014. – Вип. № 71. – С. 319–325

9. Бабенко А. Н. Преступность как фактор негативного влияния на население: региональный аспект / А. Н. Бабенко // Здоровье нации и национальная безопасность: криминологические и правовые проблемы; под ред. проф. А. И. Долговой. – М., Российская криминологическая ассоциация, 2013. – С. 67–70.

10. Бабенко А. Н. Криминогенная ситуация в регионах и ее значение для борьбы с преступностью (украинский взгляд) / А. Н. Бабенко // Криминологическая ситуация и реагирование на неё; под ред. проф. А. И. Долговой. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2014. – С. 253–258.

11. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): навч. посібник / О. Г. Фролова. – К.: АртЕк, 1997. – 208 с.

12. Кетле А. Социальная система: законы ею управляющие / Адольф Кетле; пер. с фр. князь. Л. Н. Шаховской. – СПб.: Н. Полякова и К, 1866. – 311 с.

13. Юзиханова Э. Г. Тенденции и закономерности преступности в субъектах Российской Федерации: монография / Э. Г. Юзиханова. – Тюмень: Тюменск. юрид. ин-т МВД России, 2007. – 275 с.

14. Бабенко А. М. Регіональні особливості рецидивної злочинності в Україні / А. М. Бабенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія «Юридичні науки». – 2014. – Випуск 3. – Том 3. – С. 14–20.

15. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання: монографія / О. Г. Кулик. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 288 с.

16. Бабенко А. М. Кримінологічні особливості Умисних вбивств та замахів на вбивства в регіонах України / А. М. Бабенко // Верховенство права та правова держава: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 18–19 травня 2013 р. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 138–141.

О. Ю. Баліцька,

*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри цивільного права та процесу*

І. М. Євхутич,

*викладач кафедри цивільного права та процесу
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ОСОБИ, ЯКА ПОТЕРПІЛА ВІД ЗЛОЧИНУ

Відповідно до Конституції України (ст. 55) кожному гарантовано право на судовий захист від протиправних посягань на честь і гідність, життя і здоров'я, особисту свободу і майно. Проблема захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів, ефективного поновлення їхніх прав, своєчасного відшкодування шкоди, заподіяної вчиненим злочиним, як свідчать результати аналізу законодавства та практики його застосування, залишається надзвичайно актуальною.

Кожна особа, яка потерпіла від злочину, має право звернутися до суду з позовом до порушника її прав про відшкодування завданої шкоди. Про шкоду, завдану злочиним, може йтися лише тоді, коли по справі винесено обвинувальний вирок суду, який набрав законної сили.

Однією з особливостей делікту з відшкодування шкоди фізичній особі, яка постраждала від злочину, є те, що з таким позовом може звернутися не будь-хто, а тільки потерпілий від злочину або особа, яка має право діяти від його імені. Порядок визнання особи потерпілою встановлено кримінально-процесуальним законодавством. Пленум Верховного Суду України звертає увагу судів на те, що особа, якій злочиним заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду, набуває передбачених законом прав учасника процесу лише

після визнання її потерпілим. Визнання особи потерпілим у справі або відмова в цьому мають бути процесуально оформлені постановою органу дізнання, слідчого, прокурора, судді або ухвалою суду.

Якщо при призначенні справи до судового розгляду буде встановлено, що будь-хто з осіб, які постраждали від злочину, не визнаний потерпілим у стадії досудового слідства, суддя своєю постановою, а суд ухвалою мають визнати таку особу потерпілою по справі і повідомити її про це.

Вирішуючи питання про визнання особи потерпілою, суд має з'ясувати, яку конкретно шкоду їй завдано злочином (моральну, фізичну чи майнову), і вказати про це в ухвалі. Особу, якій завдано майнової шкоди і яка пред'явила вимогу про відшкодування збитків, необхідно одночасно визнавати цивільним позивачем та забезпечити їй всі передбачені законом права як потерпілого та цивільного позивача.

Потерпілий може також звернутися з позовом про відшкодування шкоди, завданої йому злочином, у порядку, передбаченому цивільно-процесуальним законодавством України, у разі, якщо він з будь-яких причин не зміг заявити такий позов у процесі розгляду кримінальної справи.

У разі, коли внаслідок злочину настала смерть потерпілого, право на відшкодування шкоди мають його родичі, які в установленому законом порядку повинні визнаватися потерпілими.

В інтересах малолітніх, неповнолітніх чи недієздатних осіб можуть звертатися до суду їх батьки, опікуни, піклувальники або представники, установ та організацій, під опікою чи піклуванням яких перебувають ці особи. Представником потерпілого може бути адвокат.

Позивачем у справі про відшкодування шкоди, завданої злочином, може бути заклад охорони здоров'я, в якому лікувався потерпілий від злочину (ст. 1206 ЦК України). Позивачем може виступати також юридична особа, держава, територіальна громада.

Відшкодовувати шкоду, як правило, повинна особа, яка вчинила злочин, завдавши цим шкоду потерпілому, а у встановлених законом випадках таке відшкодування може покладатись і на інших осіб.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 1206 ЦК України, якщо злочин вчинено малолітньою або неповнолітньою особою, витрати на лікування потерпілого відшкодовуються особами, визначеними ст. 1178 і 1179 ЦК України.

Майнова шкода, завдана майну фізичної особи внаслідок злочину, у встановленому законом порядку може відшкодовуватися також державою.

У ЦК України наведено норми (ст. 1177, 1207), які покладають на державу обов'язок такого відшкодування.

У ст. 1177 ЦК України зазначено, що майнова шкода, завдана майну фізичної особи внаслідок злочину, відшкодовується державою, якщо не встановлено особу, яка вчинила злочин, або якщо вона є неплатоспроможною.

А згідно зі ст. 1207 ЦК України, держава повинна відшкодовувати шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок злочину. Таке відшкодування також може мати місце тільки тоді, якщо не встановлено особу, яка вчинила злочин, або якщо вона є неплатоспроможною.

Отже, держава зобов'язується відшкодовувати майнову шкоду. Про відшкодування моральної шкоди в зазначених нормах не йдеться. Проте передбачене ст. 1177, 1207 ЦК України накладення на державу відшкодування шкоди потерпілому від злочину поки що є обов'язком на майбутнє. Доти, доки не прийнято спеціального закону, в якому будуть встановлені умови та порядок відшкодування державою майнової шкоди потерпілому, зазначені норми не можуть бути застосовані.

У разі, якщо шкода була завдана злочином, вчиненим декількома особами, то всі вони є солідарними боржниками (ч. 1 ст. 1190 ЦК України). Але на підставі ч. 2 даної статті за заявою потерпілого суд може визначити відповідальність осіб, які спільно завдали шкоди, у частці відповідно до ступеня їх вини.

Специфікою відповідальності за шкоду, завдану вчиненням злочину, є неможливість зменшення розміру відшкодування шкоди, завданої фізичною особою, залежно від її матеріального становища (ч. 4 ст. 1193 ЦК України).

У цілому правила про відшкодування шкоди особі, яка потерпіла від злочину, мають загальний характер, що означає, що шкода має бути відшкодована особою, яка визнана винною у вчиненні злочину або навіть за відсутності її вини в разі якщо Цивільний кодекс не вимагає наявності вини як обов'язкової підстави відповідальності.

---

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

3. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31 березня 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/v0004700-95>

4. Клименко Я. Добровільне відшкодування шкоди особам, постраждалим від злочину / Я. Клименко // Право України. – 2002. – № 3. – С. 82–86.

А. С. Беніцький,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
(Луганський державний університет
внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка)*

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТА ПРИДБАННЯ, ОТИМАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ ЧИ ЗБУТУ МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Протидія використанню майна, одержаного злочинним шляхом, є кримінально-правовим заходом, який не дає можливості виконавцеві предикатного злочину реалізувати злочинно здобуте. На необхідність удосконалювання національного законодавства, спрямованого на перешкоджання

вільному використанню кримінального майна в легальному або тіньовому обігу постійно звертають увагу міжнародні організації. Наприклад, у Сальвадорській декларації про комплексні стратегії для відповіді на глобальні виклики: системи попередження злочинності та кримінального правосуддя та їх розвиток в змінюваному світі (прийнята резолюцією 65/230 Генеральної Асамблеї від 21 грудня 2010 р.), указувалося на необхідність позбавлення злочинців та злочинних організацій можливості користуватися доходами від своїх злочинів [11].

Суб'єкт заздалегідь не обіцяного використання майна, одержаного злочинним шляхом, об'єктивно заподіює шкоду інтересам правосуддя (мається на увазі правосуддя як специфічна діяльність спеціально уповноважених державних органів з розкриття та розслідування злочинів і притягнення винних осіб до юридичної відповідальності). Використовуючи майно, одержане злочинним шляхом, особа створює умови, за яких утруднюється, а іноді зводиться нанівець діяльність правоохоронних органів з виявлення осіб, які вчинили предикатний злочин, притягнення їх до юридичної відповідальності, а також з пошуку майна – предмета цього самого предикатного злочину; ускладнюється (або знову-таки робиться неможливим) його повернення законному власнику чи звернення в дохід держави.

Ознаки використання майна, одержаного злочинним шляхом, містяться в злочині, передбаченому ст. 198 КК. Предметом цього злочину є майно, яке було здобуте в результаті скоєння будь-якого злочину. У зазначеній статті наводиться формулювання «майна, завідомо одержаного злочинним шляхом». Термін «одержаного злочинним шляхом» означає, що джерелом походження предмета розгляданого злочину є будь-який злочин, передбачений кримінальним законодавством України, унаслідок вчинення якого здобувається майно.

Майно, завідомо здобуте злочинним шляхом, – це рухоме та нерухоме майно, кошти, цінні папери та інші фінансові засоби, які отримані внаслідок скоєння злочину. Під таким майном у контексті ст. 198 КК варто розуміти майно, отримане безпосередньо від вчинення будь-якого предикатного злочину.

Окремі автори висловлюють думку, що оскільки в диспозиції ст. 198 КК вживається термін «майно», то, наприклад, кошти вважати предметом цього злочину буде вже неможливо. Так, наприклад, С. В. Купрієнко стверджує, що однією з відмінностей ст. 198 від ст. 209 КК, є те, що «кошти, як предмет злочину, закріплені лише в диспозиції ст. 209 КК, що виключає можливість застосування ст. 198 КК» [7]. Виходячи із цієї тези, у випадку заздалегідь не обіцяного придбання, зберігання або збуту коштів, одержаних злочинним шляхом, діяння винної особи завжди необхідно кваліфікувати за ст. 209 КК. Однак із таким підходом навряд чи можна погодитися, оскільки майно охоплює гроші в національній та іноземній валюті, а також акції, державні облигації та інші фінансові засоби.

Предметом злочину, передбаченого ст. 198 КК, може бути майно незалежно від того, перебувало воно у цивільно-правовому обороті чи було обме-

жено або заборонено в легальному обігу (наприклад кошти, здобуті в результаті одержання хабара або іншої незаконної винагороди). Предметом злочину є майно, тому інші предмети, які не мають властивості майна, не можуть розглядатись у такій якості. Так, не можуть бути предметами зазначеного злочину штампи, офіційні документи, паспорти громадянина України та інші особисті документи особи.

Проте суди припускаються помилок щодо визначення предмета ст. 198 КК. Так, наприклад, суд Кам'янець-Подільського району визнав винним Ш. у тому, що він, заздалегідь не обіцяючи, зберігав у своєму житлі паспорти громадян А. та Б. Суд установив, що Ш. отримав на зберігання зазначенні паспорти від Г. та М., заздалегідь знаючи, що вони заволоділи ними незаконно. Суд у своєму рішенні кваліфікував дії Ш. як зберігання майна, здобутого злочинним шляхом, за ст. 198 КК, а також як приховування злочину за ст. 396 КК [2].

Із такою кваліфікацією суду слід не погодитися. По-перше, паспорти громадян України не можуть бути предметом злочину, передбаченого ст. 198 КК. По-друге, незаконне заволодіння паспортами громадян України – це злочин, відповідальність за який передбачено ч. 3 ст. 357 КК. Згідно із ч. 2 ст. 12 КК він є злочином невеликої тяжкості, тому не відноситься до кола предикатних злочинів, за приховування яких може наставати відповідальність за ст. 396 КК. Тому в діях Ш. нема складу злочинів, передбачених ст. 198 та ст. 396 КК. Крім того, слід зазначити, що в ч. 1 ст. 357 КК передбачено відповідальність за умисне приховування офіційних документів. До таких документів належать паспорти громадян України. Тому суд мав кваліфікувати діяння Ш. за ч. 1 ст. 357 КК.

У юридичній літературі є суперечки з приводу того, чи є предметом придбання або збуту майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, майно, яке було видозмінено. Ряд авторів вважають, що предметом придбання або збуту майна, здобутого злочинним шляхом, є майно, яке було отримано взамін на майно, здобуте злочинним шляхом, або було видозмінено [3, с. 126–127; 9, с. 93]. Н. П. Іваник пропонував розширено тлумачити термін «здобутих злочинним шляхом». На його погляд, предметом придбання або збуту майна, здобутого злочинним шляхом, могло бути майно, одержане внаслідок обміну на викрадені речі, або, наприклад, прийняття в дар коштовностей, свідомо придбаних на викрадені гроші [4, с. 59]. Схожу позицію займають деякі сучасні дослідники [9, с. 93; 3, с. 126–127]. Так, на думку, А. В. Зарубіна, придбання дорогоцінних каменів на викрадені кошти слід кваліфікувати за нормою, яка передбачає відповідальність за придбання майна, здобутого злочинним шляхом [3, с. 126]. О. М. Крапивіна вважає, що до предмета придбання або збуту майна, завідомо здобутого злочинним шляхом (ст. 175 КК РФ), належить будь-яке майно, оскільки, з її точки зору, отримане в обмін на злочинно здобуте, тобто майно з порочною підставою отримання, немовби передає свої «властивості» на еквівалент при обміні [5, с. 67].

Між тим навряд чи можна погодитись із цими висновками. Особа, яка придбаває майно, що було обміняне на майно, здобуте злочинним шляхом, отримує зовсім інше майно. Як справедливо зазначав О. Лохвицький, річ, яка отримала іншу форму, – це інша річ, а справжня, що була здобиччю злочину, знищена в її індивідуальності [8, с. 164]. Схожу думку висловлюють й інші вчені [6, с. 27–28, 42–43; 12, с. 404–405].

Характеризуючи злочин, передбачений ст. 198 КК, законодавець не використовує термін «доходи», на відміну від злочину, передбаченого ст. 209 КК. Тому предметом відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом, можуть бути кошти або інше майно, первісний стан якого було змінено, тобто видозмінено або отримано взамін. Предметом відмивання може бути, наприклад, майно, отримане замість викрадених коштів.

Термін «майно», використовуваний у ст. 198 КК, не підлягає розширеному тлумаченню. Коли особа придбаває, отримує чи збуває майно, яке було, наприклад, обміняне на здобуте злочинним шляхом, то в її діях можуть міститись ознаки приховування слідів злочину, оскільки вона маскує джерело походження такого майна. У тих випадках, коли майно не отримує «легального» статусу, тобто не потрапляє до легального обігу, то ознак відмивання злочинних доходів не буде, а дії особи, за наявності відповідної мети можуть бути кваліфіковані за ст. 396 КК.

У юридичній літературі висловлюється думка про те, що предметом придбання майна, одержаного злочинним шляхом, є речі та предмети, виготовлені злочинним шляхом (порнографічні матеріали або предмети, кіно- та відеопродукція, комп'ютерні програми порнографічного характеру) [9, с. 94; 1, с. 30; 10, с. 5–6, 14]. Але з таким розумінням предмета розгляданого злочину слід не погодитись, оскільки термін «одержаного злочинним шляхом» охоплює тільки майно, отримане в разі вчинення злочину. Тому коли особа набуває майно, одержане злочинним шляхом, не у співучасників предикатного злочину, а в особи, яка раніше придбала у них майно, то в діях цього нового набувача містяться ознаки злочину, передбаченого ст. 198 КК. Це зумовлено тим, що злочинне майно не було видозмінено, помінявся лише фактичний власник такого майна.

---

1. Архипова И. А. Приобретение или сбыт имущества, заведомо добытого преступным путем: учебное пособие: / И. А. Архипова, А. Е. Милин; под ред. доктора юрид. наук, профессора Н. Г. Кадникова и заслуженного деятеля науки Российской Федерации, доктора юрид. наук, профессора В. П. Лаврова. – М.: Издательство «Орлитинформ», 2009. – 168 с.

2. Архів Кам'янець-Подільського районного суду. Постанова Кам'янець-Подільського районного суду від 1 грудня 2008 р.

3. Зарубин А. В. Уголовно-правовое регулирование прикосновенности к преступлению: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Зарубин Андрей Викторович; Тюмен. юрид. ин-т МВД России. – Тюмень, 2004. – 212 с.

4. Иваник Н. Ответственность за приобретение или сбыт имущества, добытого преступным путем / Н. Иваник // Социалистическая законность. – М.: Известия, 1965. – С. 58–60.

5. Крапивина О. Н. Приобретение или сбыт имущества, заведомо добытого преступным путем: сравнительно-правовое, уголовно-правовое, уголовно-политическое и криминологическое исследование: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Крапивина Ольга Николаевна; Моск. гос. лингвист. ун-т. – Саранск, 2008. – 240 с.

6. Кузнецов В. А. Борьба с преступным приобретением и сбытом имущества / В. А. Кузнецов. – К.: Наук. думка, 1970. – 160 с.

7. Купрієнко С. В. Проблеми кримінально-правової кваліфікації легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [Електронний ресурс] // Сайт: «Legalactivity». – Режим доступу до документа: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=356%3A091012-21&catid=51%3A5-1012&Itemid=63&lang=ru. – Дата доступу: 10.05.2014

8. Лохвицкий А. Курс русского уголовного права / А. Лохвицкий, д-р прав. – 2-е изд., испр. и доп. Сведенное с кассацион. решениями. – С.-Пб.: Скоропечатня Ю. О. Шрейера, 1871. – 714 с.

9. Милин А. Е. Уголовная ответственность за приобретение или сбыт имущества, заведомо добытого преступным путем: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Милин Андрей Евгеньевич; Московский университет МВД РФ. – М., 2004. – 200 с.

10. Мурадов А. Н. Уголовная ответственность за приобретение или сбыт имущества, заведомо добытого преступным путем: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Мурадов Аслан Нусрат оглы. – М., 1985. – 23 с.

11. Сальвадорская декларация о комплексных стратегиях для ответа на глобальные вызовы: системы предупреждения преступности и уголовного правосудия и их развитие в изменяющемся мире [Електронний ресурс] // Сайт: «Организация Объединенных Наций». – Режим доступу до документа: http://www.unodc.org/documents/crime-congress/12th-Crime-Congress/Documents/Salvador_Declaration/Salvador_Declaration_R.pdf. – Дата доступу: 10.05.2014

12. Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть Особенная / М. И. Бажанов, И. П. Лановенко, П. С. Матышевский, А. Я. Светлов и др.; отв. ред. А. Я. Светлов. – К.: Наук. Думка, 1985. – 455 с.

С. В. Бідюк,

слухач магістратури

М. А. Микитюк,

кандидат юридичних наук,

доцент спеціальної кафедри

Інституту Управління державної охорони України

(Київський національний університет

імені Тараса Григоровича Шевченка)

ПОПЕРЕДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ТА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Базуючись на світовому досвіді, можна стверджувати, що найбільш вірогідним місцем проведення теракту чи замаху на життя конкретної осо-

би (групи осіб), являється ділянка дороги, по яким буде рухатись дана особа. Так як місце їх базування чи перебування, дуже часто, забезпечене достатньою охороною. Я пропоную вам розглянути рекомендації щодо організації та проведення оглядів трас проїзду осіб, для забезпечення їх безпеки під час переміщення з пункту «А», в пункт «Б». Звичайно методика потребуватиме постійного вдосконалення, особливо в умовах стрімкого розвитку науково-технічного прогресу, винаходу новітніх технологій та їх впровадження в систему розробки нових досконалих засобів проведення оглядів, а також аналізу нових схем скоєння диверсійно-терористичних актів, створення різноманітних вибухових пристроїв і засобів ураження.

З метою надійного забезпечення безпечного і безперешкодного проїзду автомобілю з важливою персоною, або колони автомобілів (далі – VIP), призначених для перевезення осіб, щодо яких ймовірно можуть бути скоєні протиправні дії, на маршрутах їх руху, Управлінням державної охорони України у взаємодії з іншими правоохоронними органами, самостійно або з залученням фахівців адміністративних, інженерно-технічних, комунальних, пожежних, медичних та інших служб і установ, впроваджується відповідний комплекс організаційно-правових, режимних, оперативно-розшукових та інженерно-технічних заходів.

Складовою частиною цього комплексу є здійснення оглядів проїжджої частини (територій), наземних і підземних комунікацій та споруд, що розташовані в її (їх) межах та найближчому оточенні, з метою виявлення сил та засобів здійснення диверсійно-терористичного акту, а також визначення безпеки чи небезпеки їх технічного стану, для проїзду VIP.

За необхідністю зазначені функції, для безпечного і безперешкодного проїзду VIP, можуть виконувати фахівці різних правоохоронних органів, які залучаються до проведення оглядів.

Огляд – це комплекс заходів, що проводяться співробітниками відповідних правоохоронних органів (як самостійно, так і з залученням фахівців адміністративних, інженерно-технічних, комунальних, пожежних, медичних та інших служб і установ) з метою перевірки готовності трас проїзду в оперативному, технічному, протипожежному, радіоактивному та санітарному відношеннях.

Основними завданнями огляду траси (територій) є:

- виявлення ознак, що свідчать про наявність ДТП, підготовку до здійснення диверсійно-терористичних актів (ДТА), створення небезпечних (аварійних) ситуацій, які можуть негативно вплинути на життя або здоров'я VIP;

- здійснення контролю за технічним, протипожежним, санітарним, екологічним, радіаційним станом трас та їх найближчого оточення;

- виявлення ремонтно-будівельних та інших робіт, а також з'ясування обставин їх проведення з метою виявлення загрози безпеці проїзду VIP;

- виявлення небезпечних (аварійних) ситуацій, які можуть негативно вплинути на життя або здоров'я VIP.

Основним фактором, що обумовлює успішне виконання завдань огляду, є висока пильність, уважність і спостережливість його учасників, уміння помічати найменші відхилення від норми у кольорі, окрасі, у вазі, розташуванні і т.п. як в окремих предметах, так і в конструкціях в цілому, тому для проведення огляду необхідно призначати найбільш підготовлених фахівців, які володіють достатніми навичками проведення оглядів та користування пошуковою технікою.

Огляд – це дуже складний і працесмкий процес, тому його глибина (рівень ретельності його проведення) повинна бути диференційованою, виходячи з принципу розумної достатності, але максимальною на особливо вразливих місцях, а також у тих місцях, що викликають підозру. При цьому, потрібно враховувати інформацію, що отримана на інструктажі, оперативну обстановку.

Під час огляду трас проїзду перевіряються дорожнє покриття, інженерні споруди (технічні приміщення, підземні та наземні комунікації, елементи декоративного облаштування, тощо) та оточення. Межі зон оточень, що підлягають огляду, визначаються старшим оперативного наряду забезпечення безпеки проїзду VIP і залежать від оперативної обстановки, особливостей траси, характеру заходів, кількості часу для проведення огляду та сил, залучених до забезпечення охоронного заходу.

Перевірка маршрутів пересування осіб, які охороняються, має певні складнощі і передбачає попереднє вивчення особливостей траси. Ширина зони огляду та об'єктів, що підлягають детальної перевірки, визначаються із розрахунку ймовірного виникнення перешкод пересуванню автомобілю VIP (колони автомобілів) внаслідок спрацювання вибухового пристрою.

При здійсненні огляду особлива увага приділяється демаскуючим ознакам вибухових пристроїв (ВП). До них слід віднести:

- ділянки нещодавно скопаної землі, відремонтованого дорожнього покриття (на трасі проїзду або в її оточенні);
- пагорби або розкидану землю на трав'яному покриві (клумби, газони тощо);
- дрого невідомого походження;
- залишені предмети побутового призначення, особисті речі громадян, тощо;
- предмети спеціального призначення (газові балони, будівельне обладнання та інше);
- технічні прилади невстановленої приналежності;
- елементи декоративного оздоблення, що раптово з'явилися у безпосередній близькості до траси проїзду;
- періодичне знаходження на окремих ділянках траси проїзду або в її оточенні одних і тих же транспортних засобів або громадян;
- нещодавно пофарбовані або відштукатурені ділянки стін;
- антени радіоприймальних передаючих пристроїв;
- прослуховуваний хід механічних годинників у скриньках, валізах, пакетах, сміттєзбірниках тощо;

– проволочні розтяжки, мотузки тощо, прив’язані до дверей, частин автомобілів та інше;

– елементи етикеток, штатної упаковки від боєприпасів або засобів ініціювання вибуху, обслуговування та чищення стрілецької зброї, тощо.

Важкодоступні підземні, наземні комунікації та споруди (водо-, газо-, тепло-, електромережі, лінії зв’язку, дренажні системи, тощо, які потребують відкриття технологічних отворів) оглядаються, якщо за своїми зовнішніми ознаками викликають у військовослужбовців оперативного наряду підозру, а також розташовані безпосередньо під проїжджою частиною дороги в особливо вразливих місцях траси проїзду. Перевірка останніх здійснюється, як правило, у період найменшої завантаженості проїжджої частини автомобільним та іншим транспортом з обов’язковим дотриманням мір особистої безпеки.

При необхідності потрібно проводити комплексний огляд, під час якого оглядаються всі споруди, наземні та підземні комунікації, розташовані на трасі проїзду.

Такий огляд здійснюється військовослужбовцями оперативного наряду відповідних підрозділів МВС України та МНС України, експлуатаційними та комунальними службами міста або області.

У разі виявлення ознак ДТЗ негайно доповісти відповідальному старшому оперативного наряду, для прийняття відповідних рішень щодо залучення фахівців-вибухотехніків, представників інших правоохоронних органів та кінологічних служб, одночасно забезпечивши складом оперативного наряду та приданими силами спостереження за виявленим предметом з дотриманням заходів особистої безпеки.

Вище викладена рекомендації дозволять виявляти, попереджувати та припиняти прояви диверсійно-терористичного та кримінального характеру на трасах проїзду VIP, та в їх оточенні, а також на належному рівні виконувати покладені завдання по забезпеченню безпечного та безперешкодного проїзду охороняємих осіб.

---

1. Наставление по военно-инженерному делу для СА. – М., 1984.

2. Пашенко В. И. Использование специальных знаний при расследовании преступлений, совершенных с использованием взрывных устройств / В. И. Пашенко, В. В. Гудков. – К., 2001.

3. Пашенко В. І. Огляд місць подій за фактами вибухів / В. І. Пашенко, Є. М. Ткаченко, С. А. Грущенко, М. В. Кобець. – ДНДЕКЦ МВС України; НАВСУ. – К., 2004. – 64 с.; Пашенко В. І. Засоби протидії терористичним актам, вчиненим із застосуванням вибухових пристроїв; під ред. І. П. Красюка / В. І. Пашенко, Р. Л. Хомко, Є. М. Ткаченко, О. М. Біба, М. В. Кобець. – ДНДЕКЦ МВС України. – К., 2005. – 147 с.

4. Прохоров Б. А. Боєприпаси артилерії / Б. А. Прохоров. – М., 1973.

5. Прохоров-Лукин Г. В. Коротка настанова з антивибухової справи / Г. В. Прохоров-Лукин, В. І. Пашенко. – КНДІСЄ МЮ України; ДНДЕКЦ МВС України, 2000.

Р. І. Благута,
*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри
кримінального процесу та криміналістики
факультету з підготовки фахівців
для підрозділів слідства
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРИМУС В СЛІДЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ДОПУСТИМІСТЬ ТА ЙОГО МЕЖІ

Покладаючи на учасників кримінального провадження обов'язки та надаючи їм права, держава розраховує передусім на те, що права будуть активно використовуватись, а покладені обов'язки добросовісно виконуватимуться. Поряд з цим сподівання на громадянський та професійний обов'язок належного виконання тих чи інших дій в окремих випадках може виявитись недостатнім і тоді в механізмі правового регулювання діяльності слідчого щодо виконання покладених на нього завдань застосовуються додаткові заходи, які здатні забезпечити передбачені нормою права результати навіть у тих випадках коли має місце відмова від виконання покладених обов'язків чи неналежне їх виконання. Таким чином, є підстави вести мову про застосування примусу в слідчій діяльності, який використовується з подвійною метою: втілення в життя не лише норм кримінального процесуального, а й кримінального законодавства.

У слідчій діяльності процесуальний примус це виключно передбачений законом захід, який застосовується при наявності на це фактичних підстав через прийняття рішення, що відображається правозастосовним актом та через складання відповідного кримінального процесуального документа: клопотання, постанови, виклику тощо.

Основним фактором, який визначає допустимість застосування примусу у слідчій діяльності, служить наявність для цього підстав: даних, що поза розумним сумнівом вказують на реальну існуючу можливість вчинення учасником процесу неправомірної дії, або ж факти вчинення неправомірних дій, який підтверджується зібраними у кримінальному провадженні доказами.

Примус реалізується через систему заходів поняття яких є предметом дискусії на сторінках наукових видань та разом з метою його застосування опосередковано визначатимуть його межі.

На думку В. М. Корнукова, кримінально-процесуальний примус – це сукупність всіх передбачених нормами кримінально-процесуального права заходів примусового впливу, які мають забезпечити виконання обов'язків учасниками процесу під час розслідування та судового розгляду кримінальних справ і належне виконання завдань кримінального судочинства [1, с. 7]. М. А. Погорельський вказав, що примусові заходи – це такі, що передбачені кримінально-процесуальним законом, які застосовуються у

визначеному ним (законом) порядку уповноваженими на це державними органами та їх посадовими особами за наявності встановлених законом приводів та підстав щодо підозрюваного, обвинуваченого та інших учасників кримінального процесу, спрямовані на попередження й припинення з боку зазначених осіб неправомірних дій, що перешкоджають чи можуть перешкодити належному вирішенню кримінальної справи органами досудового розслідування й суду. На підставі аналізу норм чинного КПК України, результатів наукових досліджень у цій сфері та матеріалів практики примусові заходи поділяються на запобіжні, що передбачені ст. 149 КПК, та інші заходи примусу [2].

В. В. Рожнова визначає, що заходи процесуального примусу – це передбачені кримінально-процесуальним законом процесуальні засоби державно-правового примусу, які застосовуються уповноваженими на те органами, що ведуть процес, у чітко визначеному законом порядку щодо осіб, які залучаються до кримінально-процесуальної діяльності, для попередження та припинення їх неправомірних дій, виявлення та закріплення доказів, з метою успішного вирішення завдань судочинства [3, с. 9].

Таким чином, примус у слідчій діяльності реалізується через систему рішень та процесуальних дій, заходів, які забезпечують досягнення або ж завдань конкретної процесуальної дії або ж завдань стадії досудового розслідування чи виконанню завдань кримінального судочинства загалом. У слідчій діяльності він, зокрема, характеризується об'єктивною можливістю його застосування для забезпечення реалізації учасниками кримінального провадження своїх прав (повноважень) чи виконання обов'язків, однак вочевидь не обов'язковістю його застосування, точніше кажучи вибірковість можливості прийняття рішення про його застосування у разі наявності для цього підстав. Вважаємо, що вибір потреби (можливості) застосування примусу визначається в залежності від сукупності ознак, що визначають види (класифікую) заходів примусу чи його елементу у слідчих (розшукових) діях.

На підставі викладеного вище вважаємо, що допустимість застосування примусу у слідчій діяльності визначається:

- по-перше, наявність для цього правових підстав, тобто примус як елемент механізму правового регулювання допускається до застосування при наявності на це прямої вказівки закону, виходячи із положення про застосування імперативного методу правового регулювання (методу влади і підкорення) при спеціально-дозвільному типі правового регулювання (заборонено все крім прямо дозволеного законом) загальнодозволяючого методу правового регулювання [4, с. 27–29];

- по-друге, при наявності правових підстав їх трансформація у фактичні підстави в умовах реального кримінального провадження, що підтверджується зібраними у процесі провадження фактичними даними, для обґрунтування застосування процесуального примусу;

- по-третє, застосування примусу в порядку, що чітко визначений кримінальним процесуальним законом, тобто дотримання кримінально-

процесуальної форми як встановленого законом порядку кримінального провадження в цілому, порядку проведення окремих процесуальних дій (заходів) та прийняття процесуальних рішень.

За умови допустимості примусу, що відображають його нормативну сутність, вважаємо що межі застосування примусу більше тяжіють до питання, що є предметом дослідження криміналістичної тактики. Межі у цьому випадку визначаються особою, що є організатором проведення слідчої (розшукової) дії й примус застосовується з урахуванням слідчої ситуації, а відтак і тактичним завданням, яке ставиться слідчим у процесі її підготовки. При цьому, слід брати до уваги, що сам по собі примус може бути невід'ємним елементом процесуальної (в тому числі слідчої (розшукової) дії у тих випадках, якщо, для прикладу, участь особи у її проведенні є обов'язковою (обов'язок давати показання як свідок під час допиту); під час дії, закон передбачає застосування примусу в частині виконання покладених на учасника обов'язків, зокрема здійснення тих чи інших дій (відкриття зачинених приміщень та наданні до них доступу під час обшуку) чи у деяких випадках утримання в дії (заборона покидати приміщення, у якому проводиться обшук) тощо. Очевидно, що у разі прийняття рішення про необхідність проведення дії, особа, яка її проводить, вже по суті застосовує примус, адже без його застосування або ж провести дію не можливо, або ж порядок її проведення не відповідатиме вимогам закону.

Поряд з цим, у ряді випадків примус застосовується як альтернатива виконанню дій добровільно: через усвідомлення особою необхідності сприяти розслідуванню чи принаймні переконання у тому, що у разі спротиву буде застосований примусовий порядок її проведення. У такому разі межі застосування примусу визначаються власне особою, яка організовує чи проводить цю дію і тоді постає питання як визначитись з межами примусу: чи застосовувати силу, спеціальні засоби, в якому обсязі тощо.

Абсолютно обгрунтованою є позиція вчених про те, що засоби криміналістичної тактики повинні бути високоморальними. Тому саме визначення межі між морально можливим і морально неприпустимим дає змогу обирати способи, прийоми й методи розслідування та судового розгляду, що забезпечують відновлення справедливості на шляху встановлення істини у кримінальному провадженні, визначити можливість (допустимість) застосування цих засобів слідчої тактики, а відповідно й примусу в процесі їх застосування.

Таким чином, за альтернативи застосування примусу у засобі слідчої тактики, перш за все розглядається морально-етичне обгрунтування цього компоненту, а відтак і заходу загалом. Вважаємо, що у цьому випадку обгрунтованою буде застосування тези професора В. Ю. Шепітька про те, що трансформація психологічного виливу в тактичному прийомі має межі, які обумовлені сутністю слідчої діяльності, необхідністю мінімізації негативних наслідків, недопущення порушення прав та свобод особистості в кримінальному судочинстві [5, с. 197]. При цьому, відповідно інші

види примусу, зокрема фізичний, теж застосовується з позиції мінімізації негативних наслідків, недопущення порушення прав та свобод особистості. Ця форма примусу видається ефективною, й навіть у ряді випадків необхідною, для нейтралізації протидії розслідуванню, зокрема таких форм як використання психологічного та фізичного впливу на учасників кримінального процесу з боку зацікавлених осіб. У такому разі фізичний примус забезпечить учасників розслідування чи конкретно процесуальної дії від: 1) незаконного насильства й попередить загрозу життю чи здоров'ю учасників дії, 2) попередить негативний вплив на процес виявлення та фіксації доказової інформації. Відповідно, у першому випадку застосування фізичного примусу (впливу) є об'єктивна необхідність, якщо рішення про проведення дії прийнято і її буде проведено, а у другому – фізичний примус застосовуватиметься з позиції мінімізації негативних чинників для процесу виявлення та збереження доказової інформації.

1. Корнуков В. М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве / В. М. Корнуков. – Саратов: Изд-во Саратов. юрид. ин-та. – 1978. – 137.

2. Погорєцький М. А. Обґрунтування рішень про застосування примусових заходів у кримінальних справах про організовану злочинність / М. А. Погорєцький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) // Науково-практичний журнал. – 2007. – № 15 [Електронний ресурс]– режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bozk

3. Рожнова В. В. Застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних з ізоляцією особи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / В. В. Рожнова; Національна академія внутрішніх справ України – К., 2003. – 19 с.

4. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право. Курс лекцій: навч. посібник / Л. М. Лобойко. – К.: Істина, 2005. – 456 с.

5. Шепітько В. Ю. О пределах допустимости средств психологического воздействия в следственной тактике // Шепітько В. Ю. Вибрані твори, Избранные труды / Валерій Юрійович Шепітько. – Х.: Видавнича агенція «Апостіль», 2010. – 576 с.

О. М. Бондарчук,

*заступник начальника факультету
з підготовки фахівців для підрозділів слідства
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ ПРЕДМЕТА ДОПИТУ В УМОВАХ ДІЇ КПК УКРАЇНИ 2012 р.

Результати допиту є основою для прийняття слідчим рішення про необхідність проведення інших слідчих (розшукових) дій (наприклад,

пред'явлення для впізнання, обшуку, слідчого експерименту), прийняття процесуального рішення. Тому метою проведення будь-якого допиту є перевірка вже наявної у слідчого інформації, а також отримання максимально повної та достовірної інформації, що дозволить слідчому правильно спланувати подальший хід розслідування. Позитивно на це може вплинути правильне розуміння слідчим предмету допиту, а також ретельна підготовка до його проведення.

У криміналістичній літературі можна знайти досить багато визначень цьому поняттю. А. Ф. Волобуєв зазначає, що все, що з'ясовується під час допиту, становить його предмет. Це будь-які обставини, що стосуються розслідуваної події та мають значення для встановлення істини в справі. Предмет допиту залежить від процесуального становища допитуваної особи і окреслюється відповідними нормами КПК України та від того, якою і в якому обсязі інформацією вона володіє. Під час визначення предмета допиту слід мати на увазі положення ст. 63 Конституції України [1]. Є. В. Пряхін предмет допиту визначає як коло обставин, які слідчий має намір з'ясувати за допомогою допиту. Їх визначає слідчий під час підготовки до його проведення [2, с. 42].

Більш широке визначення пропонує В. Ю. Шепітько. Науковець, розуміючи під предметом допиту коло тих обставин, які слідчий має намір з'ясувати під час допиту, відносить до нього: обставини, пов'язані з самою подією злочину (його способом, місцем вчинення, часом, наслідками та ін.); обставини, які підтверджують або спростовують винність у його вчиненні певних осіб та мотиви їхніх дій. Практично предметом допиту, вказує В. Ю. Шепітько, можуть бути будь-які обставини, що мають значення для встановлення істини у справі. Предмет допиту залежить як від процесуального становища допитуваного, так і від того, яку інформацію він може мати у своєму розпорядженні. Слідчий визначає предмет допиту під час підготовки до його проведення. Предмет допиту конкретно виражається у плані допиту у вигляді переліку обставин, які підлягають з'ясуванню [3, с. 188]. С. А. Шейфер зауважує, що предмет допиту визначається кримінально-процесуальним законом. Щодо допиту свідків і потерпілих – він ширший: це всі відомі їм обставини, що мають відношення до справи, включаючи взаємини з підозрюваним, обвинуваченим і свідками. Підозрюваний допитується з приводу обставин, що викликали підозру, а обвинувачений – з приводу пред'явленого обвинувачення [4, с. 111]. Д. М. Балашов, М. М. Балашов та С. В. Маліков визначення предмету допиту відносять до підготовчої стадії проведення допиту. В результаті вивчення матеріалів кримінальної справи і спеціальних питань слідчий визначає кого та для з'ясування яких обставин слід допитати, якими відомостями володіє ця особа [5, с. 285].

Досить розгорнуто з приводу предмету допиту висловлюються М. І. Порубов та О. М. Порубов. На їх думку, під предметом допиту свідка слід розуміти інформацію, що містить відомості не тільки про подію злочину, але й відомості про обставини, що передували чи супроводжували

його або знаходилися у причинному зв'язку з фактом, який розслідується, а також тих даних, які можуть бути використані в процесі розслідування для виявлення нових доказів, перевірки і оцінки тих, що вже є. Свідок може бути допитаний і щодо обставин, що стосуються самого провадження по справі чи окремих процесуальних дій; від нього можуть бути отримані відомості, що характеризують особу обвинуваченого, потерпілого та інших свідків, їх взаємовідносини. Для правильної оцінки показань свідка йому можуть бути задані питання, що відносяться безпосередньо його особи, стану її органів чуття. Щодо допиту підозрюваного, то в предмет його допиту входить з'ясування обставин, що стали підставою для його затримання чи взяття під варту, а також обставин, що входять у предмет доказування. Перший такий допит може бути схожим на бесіду, ціллю якої є познайомитися з основними психологічними рисами допитуваного, намітити тактику допиту. Предмет допиту обвинуваченого стосується більшого кола фактичних обставин, чим під час допиту свідка. Обвинувачений може бути допитаний не тільки про дії, які він вчинив сам, але й про факти та обставини, що викривають інших у вчиненні злочину. Також обвинувачений має право повідомити інформацію про обставини, які, на його думку, є суттєвими для встановлення істини у справі. Предметом допиту експерта є обставини, що безпосередньо стосуються вже даного ним висновку, а також самого процесу проведеного ним дослідження [6, с. 161, 174, 178, 197].

З цього приводу також варто навести міркування Ю.В. Колесника. Його позиція ґрунтується на тому, що предмет допиту утворюють обставини, які входять до предмету доказування, а також інші обставини, які можуть надати допомогу у всебічному, повному, об'єктивному здійсненні кримінального провадження та прийнятті процесуальних рішень. Предмет допиту впливає на віднесення особи до конкретної процесуальної категорії – свідок, потерпілий, підозрюваний. Автор наводить ряд розбіжностей, що на даний час існують у чинному КПК України. Так, у ч. 1 ст. 65 КПК України зазначено, що предметом допиту свідка можуть виступати лише ті обставини, які підлягають доказуванню під час кримінального провадження. Зміст ст. 42 КПК України вказує на те, що предметом допиту підозрюваного чи обвинуваченого можуть бути обставини, які розкривають сутність підозри чи обвинувачення. У той же час у ч. 1 ст. 95 КПК України йдеться про те, що показаннями є «відомості про обставини, що мають значення для кримінального провадження». Ю. В. Колесник робить цілком слушний висновок про те, що останнє трактування є більш широким, загальним, стосуються показань усіх допитуваних. Щодо предмету допиту експерта під час досудового розслідування, то, нажаль, законодавець його не встановлює. Однак, виходячи з поняття експерта, можна зробити висновок, що предметом його допиту слід визнати лише ті обставини, які стали йому відомими в зв'язку з проведінням призначеної експертизи або які впливають на оцінку висновку експерта [7, с. 80–83].

Н. М. Максимішин, досліджуючи питання щодо предмету допиту експерта, вказує, що він відрізняється від предмета допиту інших осіб. Так, свідки, потерпілі, обвинувачені можуть бути допитані щодо обставин, які мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні. Ці обставини конкретизуються залежно від процесуального положення, яке вони займають. Водночас предмет допиту експерта має конкретні межі, зумовлені об'єктивними факторами: процесуальним статусом судового експерта, його компетенцією, сутністю судової експертизи, що ним проводилась [8, с. 119].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що визначальним для предмету допиту є положення норм КПК України, у яких визначаються: 1) процесуальний статус учасників кримінального провадження (ст.ст. 42, 56,65 КПК України); 2) обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України); 3) поняття показань та порядок проведення допиту (ст. 95, 223–226 КПК України) [9]. На це поняття також впливають і норми Кримінального кодексу України, оскільки в ньому визначаються обставини, які виключають злочинність діяння, звільняють від кримінальної відповідальності, а також обтяжують чи пом'якшують покарання. Під предметом допиту пропонуємо розуміти будь-які обставини, що мають значення для конкретного кримінального провадження, допомагають у всебічному, повному та об'єктивному здійсненні кримінального провадження і прийнятті процесуальних рішень та можуть бути використані в процесі доказування.

---

1. Криміналістика: навч. посібник / за ред. А. Ф. Волобуєва. – К.: КНТ, 2011. – 504 с.

2. Пряхін Є.В. Слідча тактика: навч. посібник / Є. В. Пряхін. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 116 с.

3. Криміналістика: підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х.: Право, 2008. – 464 с.

4. Шейфер С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение / С. А. Шейфер. – Самара: Изд-во «Самарский университет», 2004. – 228 с.

5. Криминалистика: учебник / Д. Н. Балашов, Н. М. Балашов и С. В. Маликов. – М.: Инфра-М, 2005. – 503 с.

6. Порубов Н. И. Допрос: процессуальные и криминалистические аспекты: монография / Н. И. Порубов, А. Н. Порубов. – М.: Юрлитинформ, 2013. – 304 с.

7. Колесник Ю. В. Особи, що підлягають допиту, та предмет допиту за чинним КПК України / Ю. В. Колесник // Вісник Академії прокуратури України. – 2014. – № 1 (29). – С. 78–85.

8. Максимішин Н. М. Щодо предмету допиту експерта у суді / Н.М. Максимішин // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 2. – Т. 4. – С. 118–121.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

Л. П. Брич,
*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач наукової лабораторії
з вивчення проблем забезпечення правопорядку
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗМІСТ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ

Метою і результатом розмежування складів злочинів, що здійснюється в межах кримінально-правової кваліфікації, є визначення саме того складу злочину (чи ті склади злочинів), який відповідає вчиненому злочину. Цей результат лежить в основі вибору норми, котра передбачає вчинений злочин, що є кінцевою метою кримінально-правової кваліфікації.

Поняття «розмежування складів злочинів» включає і результат, і спрямовану на досягнення цього результату діяльність мислення.

Але досягнення цього результату забезпечується, перш за все, законотворчою діяльністю з моделювання розмежування складів злочинів, що здійснюється в процесі створення і реконструкції системи всіх законодавчих моделей кримінально-каранної (злочинної) поведінки – в ході криміналізації суспільно небезпечної поведінки, декриміналізації та диференціації кримінальної відповідальності. Крім того, втілення в законі законодавчої волі, повинно бути адекватно витлумачено.

Першим етапом цієї діяльності, що здійснюється у законотворчості, є виявлення і фіксування однакових явищ, які характерні для неоднакових проявів суспільно небезпечної поведінки. Через свою однакову суть ці явища повинні відображатися однаковими поняттями й, відповідно, позначатися однаковими термінами. Оскільки ці явища можуть визначати різний ступінь подібності проявів суспільно небезпечної поведінки, то їх потрібно класифікувати на ті, що відповідають, загальним, родовим та спільним ознакам складів злочинів. Довкола визначених законодавцем спільних ознак складів злочинів ним же формується система складів злочинів зі спільними ознаками. Цьому кореспондує відповідний процес, що здійснюється в ході тлумачення кримінального закону та в межах кримінально-правової кваліфікації. Першим етапом якого, є виявлення спільних ознак складів злочинів. Це потрібно для того, щоб встановити саму потребу у розмежуванні складів злочинів.

Оскільки, приналежність ознак до категорії спільних можна виявити лише проаналізувавши їхній зміст, то з'ясування змісту цих ознак є наступним, після їх виявлення, етапом процесу розмежування складів злочинів. Саме лише з'ясування змісту ознак складів злочинів як прояв тлумачення в цілях розмежування, незалежно від їхньої функції, здійснюється за загальними правилами тлумачення кримінального закону, в тому числі із застосуванням системного підходу [1, с. 138–141]. Воно не має особливостей порівняно зі з'ясуванням змісту ознак складу злочину на стадії кримінально-правової кваліфікації – встановлення відповідності між юридично значущими ознаками

діяння і ознаками, передбаченими кримінально-правовою нормою. Проте, часто помилка на першому етапі – неправильне з'ясування змісту ознак складу злочину стає причиною неправильної кримінально-правової кваліфікації.

З'ясування ж змісту ознак, які є засобами диференціації кримінальної відповідальності, вимагає врахування цього факту. Так, ВСУ визнав наявність кваліфікуючої ознаки – проникнення у приміщення в діях винного, який вчинив розбійний напад у кафе в години його роботи з метою заволодіння алкогольними напоями та грошима, що там знаходилися [2]. Протилежний до усталеної практики підхід, ВСУ мотивував тим, що «ключовим у вирішенні питання про наявність чи відсутність ознаки проникнення ... є встановлення того, з якою метою особа ввійшла (потрапила) у приміщення», заперечивши значення існуючого на момент потрапляння до приміщення режиму доступу до приміщення (відкритого/закритого). Проте, йдеться про відповідність певної обставини саме кваліфікуючій ознаці складу злочину. Тому, потрібно брати до уваги, чи підвищує ця обставина суспільну небезпеку вчиненого. Якщо оцінювати злочин з цієї точки зору, то потрапляння у приміщення з закритим режимом доступу є більш суспільно небезпечним, ніж у приміщення з вільним доступом. Тому ВСУ не обгрунтовано заперечив значення цієї обставини у з'ясуванні змісту поняття «проникнення у приміщення».

Тлумачення в цілях розмежування складів злочинів щодо ознак складів злочинів має свою особливість у тому, що потрібно не лише з'ясувати та порівняти їхній зміст, а й виявити їхні функції у цьому процесі, що в свою чергу є передумовою виявлення типів співвідношення складів зі спільними ознаками.

Встановлення і порівняння збіжного змісту ознак дозволяє виявити їх функції.

Тому після виявлення ознак, зміст яких збігається, необхідно виділити з них ті, які є спільними, бо саме спільні ознаки потенціюють такий тип співвідношення відповідних складів злочинів, який обумовлює потребу в їхньому розмежуванні.

Виявлення спільних ознак дає можливість окреслити коло складів злочинів, що взагалі підлягають розмежуванню. Останнє лежить в основі такого етапу кримінально-правової кваліфікації, як висування версії кримінально-правової кваліфікації. Проте, не кожен зі складів злочинів зі спільними ознаками включається до версії кримінально-правової кваліфікації. Частина з них може бути відметена в процесі тлумачення відповідного законодавчого матеріалу, наприклад, коли основні безпосередні об'єкти складів злочинів зі спільними ознаками дуже далекі один від одного (ст. 146 КК України «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини» і ст. 185 КК України «Крадіжка»).

Спільні ознаки має пара чи група складів злочинів. Тому, розмежування може проводитися лише у межах такої пари чи групи складів злочинів. Якщо один склад злочину утворює кілька пар чи входить в кілька груп складів злочинів зі спільними ознаками, то, якщо це одна й та сама ознака, ми маємо справу з ситуацією багатоступеневої конкуренції кримінально-правових норм одного виду, або з ситуацією іє-

пархії типів співвідношення між складами злочинів зі спільними ознаками. Якщо ж один склад злочину має різні спільні ознаки з різними складами злочинів, то розмежування на рівні тлумачення здійснюється окремо у кожній з таких груп складів злочинів зі спільними ознаками. Що стосується висунення версії кримінально-правової кваліфікації, то включення до неї в такому випадку однієї чи кількох груп складів злочинів зі спільними ознаками залежить від фактичних обставин справи.

Проблема ж розмежування складів злочинів в межах більш узагальненої сукупності складів злочинів (наприклад, складів злочинів проти довкілля, проти статевої свободи та статевої недоторканності, військових злочинів) на практиці все-рівно зводиться до розмежування пар чи груп складів злочинів. Про розмежування більш узагальненої сукупності складів злочинів може йтися лише теоретично у наукових та навчально-методичних працях з метою систематизації викладеного матеріалу.

Результат розмежування досягається шляхом порівняння змісту ознак складів злочинів. Як писав А. Н. Трайнін, шлях порівняння «окремих елементів», що характеризують об'єктивну і суб'єктивну сторону злочину, – найбільш вірний шлях до розмежування суміжних складів і відповідно до забезпечення правильної кваліфікації злочинних діянь [3, с. 192].

Виходячи з об'єктивної суті явищ, за якими відрізняються прояви суспільно небезпечної поведінки, та з врахуванням положень про відношення між поняттями, у відповідні законодавчі конструкції повинні бути закладені ознаки, за якими відрізняються склади злочинів зі спільними ознаками. Таким чином будуть законодавчо визначені типи співвідношення складів злочинів зі спільними ознаками.

Порівняння між собою спільних ознак складів злочинів, а також тих ознак, зміст яких не збігається у складах злочинів, що порівнюються, дасть можливість у процесі тлумачення та кримінально-правової кваліфікації зробити висновок про наявний тип співвідношення між складами злочинів зі спільними ознаками. А також визначити домінуючий тип співвідношення у разі, коли у співвідношенні між одними й тими самими складами злочинів виявляється кілька пар кореспондуючих ознак з різним логічним відношенням між відповідними поняттями.

Таким чином процес розмежування складів злочинів у процесі тлумачення кримінального закону та у кримінально-правовій кваліфікації повинен проходити у такій послідовності:

- виявлення спільних ознак складів злочинів: 1) встановити ознаки, зміст яких збігається; 2) виділити з них ті, які є спільними;
- виявлення кола складів злочинів зі спільними ознаками, які відповідно потребують розмежування;
- виявлення ознак складів злочинів, за якими вони відрізняються;

– з'ясування їх змісту та функцій;
– виявлення типу співвідношення складів злочинів зі спільними ознаками й відповідно виду розмежування, який має місце стосовно конкретної пари чи групи складів злочинів.

Після цього у кримінально-правовій кваліфікації здійснюється застосування правил кримінально-правової кваліфікації, іманентних встановленому виду розмежування складів злочинів.

З розмежуванням складів злочинів тісно пов'язане відмежування складів злочинів від, адміністративних правопорушень. Оскільки, склади злочинів та склади адміністративних правопорушень, що мають з ними спільні ознаки є елементами єдиної системи – системи законодавчих моделей деліктної поведінки, розмежування складів злочинів зі спільними ознаками та відмежування складів злочинів від складів адміністративних правопорушень, що мають з ними спільні ознаки, підпорядковуються, однаковою закономірністю. Ідентичними є й відповідні процедури, що здійснюються у законодавчій, правотлумачній та правозастосовній сферах, хоч у значно більших масштабах – щодо системи всіх законодавчих моделей деліктної поведінки.

---

1. Панчак О. Г. Доктринальне тлумачення закону про кримінальну відповідальність: дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.08. / О.Г. Панчак. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 251 с.

2. Постанова Верховного Суду України від 15 листопада 2012 р. Справа № 5-15кс12 // Верховний Суд України. Інформаційний сервер [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/81b1cba5928937994b5ef5982c2257ae0004d6ab5?OpenDocument>

3. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления / А. Н. Трайнин // Избранные труды / Составление, вступительная статья докт. юрид. наук, профессора Н. Ф. Кузнецовой. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – 898 с.

Х. І. Брух,
*аспірантка кафедри
кримінального права та кримінології
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

УКЛАД СТАТЕВИХ ВІДНОСИН ЯК РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ: СПІРНІ ПИТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ

Із прийняттям у 2001 році чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України) в структурі його Особливої частини

з'явився самостійний розділ IV, який носить назву «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи». Так законодавцем створені вагомі передумови для висновку про родовий об'єкт відповідних злочинів – ним, очевидно, має визнаватися статевая свобода та статевая недоторканість особи, адже вказівка саме на ці фундаментальні категорії формально закріплена у тексті кримінального закону. Разом з тим, значна кількість вчених не погоджуються із наведеним трактування родового об'єкта. Вслід за представниками радянської кримінально-правової науки, родовим (а у працях російських вчених – видовим) об'єктом пропонується визнавати «уклад статеких відносин», «встановлений уклад статеких відносин», «уклад у сфері статеких відносин» тощо.

Попри відносну єдність думок представників концепції щодо обґрунтованості визнання об'єктом злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи саме укладу статеких відносин, ключові положення цієї концепції на сьогодні продовжують залишатися предметом гострих дискусій, потребують суттєвих пояснень та уточнень. Насамперед, її прихильниками все ще не напрацьовано прийнятного підходу щодо самої дефініції поняття «уклад статеких відносин»; більше того, автори нерідко намагаються ухилитися від її формулювання, обмежуючись вказівкою на сам факт визнання укладу статеких відносин об'єктом досліджуваної ними групи злочинів [1, с. 8; 2, с. 11; 3, с. 11–12]. Хоча, спроби визначення цього складного соціально-правового феномену у кримінально-правовій літературі зустрічаються.

Так, Я. М. Яковлев та М. А. Конєва під укладом статеких відносин розуміють «... сукупність форм статевого спілкування між людьми, що склалися у даній суспільній формації і які охороняються як нормами моральності, так і нормами права» [4, с. 11; 5, с. 17]; близьку точку зору відображено у дисертаційному дослідженні А.С. Павлова, який визначив це поняття як «... таку, що історично склалася у конкретному суспільстві (суспільній групі) і охоронювану нормами права та моралі систему відносин з приводу задоволення сексуальних потреб його членів» [6, с. 15]. Дещо іншу точку зору займає А. П. Дяченко. На його думку «... під укладом статеких відносин або, інакше, під родовим об'єктом сексуальних злочинів слід розуміти визнаний громадською моральністю порядок гетеросексуальних і гомосексуальних форм добровільного статевого спілкування між повнолітніми особами» [7, с. 44].

Як бачимо, попри істотні відмінності у дефініціях цитованих вчених, вони досить близькі за змістом. Разом з тим, у кримінально-

правовій літературі наявні принципово відмінні підходи щодо поняття «уклад статеких відносин». Наприклад, М. Д. Шаргородський класифікував статеві злочини на такі групи: 1) злочини проти нормального розвитку неповнолітніх; 2) злочини проти статевої свободи дорослих осіб; 3) злочини, спрямовані проти нормального укладу в сфері статеких відносин [8, с. 95]. Хоча автор і не визначає аналізованого поняття, однак, абсолютно зрозуміло, що воно тлумачиться ним значно вужче. Наведені положення, звісно ж, є вибірковими. Однак, вони яскраво ілюструють відсутність єдності у поглядах науковців щодо одного із ключових положень підтримуваної ними концепції: соціальної природи укладу статеких відносин.

Також, достатньо суперечливим було та й залишається питання співвідношення згаданого укладу статеких відносин із такими категоріями як «статева мораль», «статева моральність». На думку Я. М. Яковлева, особливістю укладу статеких відносин є його змістовна відповідність «... принципам соціалістичної статевої моралі як сукупності правил і поглядів, що визначають поведінку громадян у сфері, пов'язаній із сексуальними відносинами» [4, с. 15]. Основні ж норми статевої моралі вчений зводив до наступних положень: а) статеві зносини допустимі лише між особами різної статі, які досягнули певної фізичної зрілості і які дають собі звіт щодо характеру та можливих наслідків таких відносин; б) основою статеких відносин є взаємне кохання їх учасників, спільність їх поглядів та інтересів. Формою статеких відносин, якій надається перевага, є шлюб; в) статеві відносини можуть встановлюватися лише добровільно і на рівній для їх учасників правовій та моральній основі; г) недопустимим є вступ у статеві відносини, незалежно від їх форми, шляхом використання безпорадного стану або залежного становища іншої особи, а також з малолітнім або підлітком [4, с. 15–16]. Проаналізувавши концепцію вченого, Ю. А. Гусєва зробила цілком обґрунтований висновок про те, що «... принципове (змістовне) відмежування об'єкта статеких злочинів від принципів статевої моралі вказаному автору не вдалось. Він так і не визначив той критерій, за яким статекий злочин змістовно відрізняється від порушення моралі ... » [9, с. 110].

Не внесли ясність у співвідношення розглядуваних категорій також А. П. Дяченко та О. М. Ігнатов. Перший із названих авторів обмежився констатацією того факту, що «... сексуальні відносини, будучи складовою, різновидом суспільних відносин, повинні бути засновані на пануючій суспільній моралі, відповідати загальноприйнятному способу життя, почуттям поваги та рівності, не порушуючи прав та свобод громадян» [7, с. 44]. Що ж стосується позиції О. М. Ігнатова, то

вона характеризується явною суперечністю. Під статевою моральністю цей вчений розуміє «... систему моральних норм, що відображають соціалістичні погляди на взаємовідносини статей і регулюють усі сторони сексуальної поведінки людей у соціалістичному суспільстві» [1, с. 5]. Автор також підкреслює, що «Специфічною ознакою статевих злочинів є порушення основних моральних норм, які регулюють сферу статевих відносин» [1, с. 6], а самі статеві злочини вирізняються тим, що «... становлять собою найбільш небезпечні форми грубого порушення основних принципів статевої моральності соціалістичного суспільства, тоді як інші злочини не пов'язані з порушенням норм статевої моралі» [1, с. 7]. Разом з тим, О. М. Ігнатов чомусь не визнає статевою мораль (статеву моральність) родовим об'єктом досліджуваних ним злочинів, залишаючи питання про її місце у своїй концепції відкритим: з одного боку, даючи визначення статевих злочинів, вчений зазначає, що вони «... грубо порушують встановлений у соціалістичному суспільстві уклад статевих відносин та основні принципи статевої моральності ...» [1, с. 8]; однак, з іншого боку, дослідник вказує, що усі статеві злочини «... посягають на один родовий об'єкт, яким виступає соціалістичний уклад статевих відносин, заснований на нормах соціалістичної статевої моралі» [1, с. 8].

Як бачимо, не зумівши відмежувати розглядувані категорії, вчені зайняли до певної міри конформістську позицію – почали підшукувати у пропонованій ними концепції місце для статевої моралі (статевої моральності); зроблено ж це не зовсім вдало, а самі названі категорії «перевтілюються» то в уклад статевих відносин, то в благо, якому (поряд із цим укладом) заподіюється шкода статевими злочинами.

До невирішених питань досліджуваної концепції відноситься також проблема структури укладу статевих відносин, тобто кількості, змісту та кримінально-правового значення елементів, які його утворюють; тут вчені наводять переліки із абсолютно різною кількістю елементів – від трьох до одинадцяти. Дослідники не мають відповіді на просте та, водночас, принципово важливе питання: то з чого ж власне складається цей уклад статевих відносин – з «норм» (Н. В. Тидикова) [10, с. 8–9], «норм-вимог» (М. Й. Коржанський) [11, с. 104], «особливостей» (А. С. Павлов) [6, с. 15] чи узагалі якихось невідомих «складових» (Д. О. Гніліцкая) [12, с. 73]? Відповідь на це питання ускладнюють самі автори, включаючи до структурних частин укладу статевих відносин елементи різного порядку: тут можна зустріти права, свободи, правові принципи, засоби регулювання статевих відносин, а також інші положення, визначити юридичну природу яких вкрай важко.

Проведений аналіз стану розробки концепції укладу статевих відносин як родового об'єкта злочинів засвідчив наявність значної кількості невирішених проблем серед ключових положень цієї концепції, а саме: дефініція поняття «уклад статевих відносин», його співвідношення із такими соціально-правовими феноменами як «статева мораль», «статева моральність», структура укладу статевих відносин. З огляду на це вважаємо, що досліджувана концепція не може використовуватися для пояснення родового об'єкта статевих посягань.

1. Игнатов А. Н. Квалификация половых преступлений / А. Н. Игнатов. – М.: Юридическая литература, 1974. – С. 256 с.
2. Блиндер Б. А. Уголовно-правовая охрана свободы и достоинства женщины / Б. А. Блиндер. – Ташкент: Издательство Ташкентского университета, 1970. – 160 с.
3. Шеремет А. П. Злочини проти статевої свободи: монографія / А. П. Шеремет. – Чернівці: ТОВ «Видавництво «Наші книги», 2007. – 215 с.
4. Яковлев Я. М. Половые преступления / Я. М. Яковлев. – Душанбе: Издательство «ИРФОН», 1969. – 454 с.
5. Конева М. А. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика насильственных действий сексуального характера при гетеросексуальных и гомосексуальных контактах: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / М. А. Конева. – Ставрополь, 1999. – 21 с.
6. Павлов А. С. Изнасилование: уголовно-правовой и криминологический аспекты: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. С. Павлов. – М., 2009. – 29 с.
7. Дьяченко А. П. Уголовно-правовая охрана граждан от преступлений в сфере сексуальных отношений / А. П. Дьяченко: дисс. ... доктора юрид. наук: 12.00.08 / А. П. Дьяченко. – М., 1993. – 344 с.
8. Шаргородский М. Д. Ответственность за преступления против личности / М. Д. Шаргородский. – Ленинград: Издательство Ленинградского ун-та, 1953. – 108 с.
9. Гусева Ю. А. Социальные основания уголовно-правовой охраны половой свободы и половой неприкосновенности личности / Ю. А. Гусева // Общество и право. – 2008. – № 2. – С. 109–114.
10. Тыдыкова Н. В. Уголовно-правовая характеристика и вопросы квалификации насильственных половых преступлений: монография / Н. В. Тыдыкова. – М.: Юрлитинформ, 2013. – 192 с.
11. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Особлива частина: курс лекцій / М. Й. Коржанський. – К.: Атіка, 2001. – 544 с.
12. Гнилицкая Д. А. Уголовно-правовые и социокриминологические аспекты ответственности за понуждение женщины к действиям сексуального характера (статья 133 УК РФ): дисс. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Д. А. Гнилицкая. – Ростов-на-Дону, 2011. – 210 с.

В. Р. Булачек,
*кандидат історичних наук,
майстер спорту СРСР,
начальник кафедри
тактико-спеціальної підготовки*

О. І. Тьорло,
*кандидат наук
з фізичного виховання і спорту, доцент,
майстер спорту України,
професор кафедри
тактико-спеціальної підготовки
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

**УДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
З ДИСЦИПЛІНИ «ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНА ПІДГОТОВКА»
З КУРСАНТАМИ ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ ОБОРОНИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

В умовах сьогодення встановлення та розбудови правової держави, враховуючи сучасну соціально-політичну ситуацію в країні посилюється відповідальність правоохоронних органів за захист життя, здоров'я, честі, гідності та власності громадян, а саме за результати попередження злочинності та протидії їй.

Національна безпека України, як єдина система інтересів особи, суспільства і держави об'єктивно вимагає поліпшення діяльності органів внутрішніх справ, кадрового забезпечення їх спеціалістами, які вміло та кваліфіковано забезпечували б підтримку громадського порядку та злагоди у суспільстві, сприяли б його процвітанню.

На сьогодні загальною проблемою залишається невідповідність заходів у сфері запобігання злочинним, проявам та боротьби зі злочинністю сучасним тенденціям її розвитку і масштабам поширення. Протягом останнього року в Україні зросла чисельність виникнення групових порушень громадського порядку під час масових заходів політичного характеру, а також масових безладів. На фоні виникнення масових заворушень зростає кримінальний професіоналізм, злочини стають дедалі жорстокішими та зухвалішими, поширюється їхня корислива мотивація. Останнім часом з'являються нові види злочинів, у тому числі сепаратистської та терористичної спрямованості, пов'язані із застосуванням вогнепальної зброї, вибухових пристроїв, захопленням заручників.

Успіхи правоохоронної діяльності значною мірою залежать від рівня професійної підготовки, теоретичних знань та практичних навичок працівників ОВС, їхнього вміння своєчасно орієнтуватися в обстановці, адаптуватися в сучасних умовах. Саме на виховання цих якостей правоохоронців нової формації повинна бути спрямована система професійної підготовки.

Завдання і зміст навчання працівників органів внутрішніх справ визначаються вимогами Закону України «Про освіту», міжнародними угодами ратифікованими Україною, нормативними актами МВС України та безпосередньо формуються у навичках, тематичних планах і навчальних програмах.

Враховуючи вищевикладене та досвід у несенні служби з охорони громадського порядку в зоні проведення антитерористичної операції науково-педагогічними працівниками кафедри тактико-спеціальної підготовки Львівського державного університету внутрішніх справ, слід внести зміни до навчальної програми дисципліни «тактико-спеціальна підготовка».

У зв'язку з тим, що курсанти після першого курсу проходять ознайомчу практику в патрульній службі, то на початковому етапі навчання приділяється увага вивченню тактичних дій при несенні служби, саме по охороні громадського порядку та патрулюванні вулиць. Того обсягу годин, які були запропоновані програмою навчальної дисципліни до цього часу було достатньо. Але усвідомлюючи потреби сьогодення постає питання збільшення годин, а саме на другому курсі та впровадження додаткових годин для відпрацювання тактико-спеціальних навичок на третьому курсі.

Вважаємо за доцільне збільшити навчальні години з дисципліни тактико-спеціальна підготовка:

Кількість кредитів – з 2,5 до 6;

Загальна кількість годин – з 90 до 216;

Тижневих годин для денної форми навчання (аудиторних – 144, самостійної роботи курсанта – 72).

Приймаючи до уваги соціально-політичну ситуацію у країні, також слід враховувати необхідність вдосконалення спеціальних навичок несення патрульної служби в екстремальних ситуаціях та в зонах проведення антитерористичної операції. Тому, пропонуємо:

1. Для факультетів з підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції та слідства збільшити навчальні години на вивчення дисципліни «тактико-спеціальна підготовка» з 72 аудиторних годин до 144 аудиторних годин та з 36 до 72 годин самостійної роботи.

2. Розподіл навчальних годин з даної дисципліни провести наступним чином:

I курс – 36 аудиторних годин;

II курс – 72 аудиторних години;

III курс – 36 аудиторних годин.

3. Ввести в перелік навчальної програми дисципліни «тактико-спеціальна підготовка» наступні теми:

- тактика несення патрульної служби з охорони громадського порядку на автомобільних шляхах та іншій відкритій місцевості із використанням захисного укриття (блок-постів);

- заходи проти засідки під час пересування маршем воєнізованих колон;

- тактика ведення бою малими пересувними групами у пішому порядку.

4. З метою ефективного виконання навчальної програми з ТСП, вогневої та фізичної підготовки, а також покращення рівня професійної підготовки майбутніх офіцерів, слід збільшити перебування перемінного атестованого складу ЛьвДУВС в умовах полігону з 1-го року до 2-ох.

5. Впровадити для курсантів *випускних курсів* щорічні тижневі тактико – спеціальні навчання з виїздом на навчальні полігони та тактичні містечка (НТЦ «Верещиця»).

6. Як невід’ємна частина підготовки майбутнього працівника правоохоронних органів має не аби яке значення вивчення такого предмету, як «Топографія». Набуті знання та вміння курсантами при вивченні дисципліни «Топографія» набувають великого практичного значення в діяльності органів внутрішніх справ, особливо при вирішенні завдань, що виникають в ході прийняття рішення керівником про проведення спеціальних операцій (пошук та затримання озброєних злочинців, визволення заручників, ліквідація масових заворушень, тощо). При цьому знання та вміння, отриманні при вивченні дисципліни «Топографія» дозволяють швидко та вміло вивчати і вірно оцінювати тактичні властивості місцевості в районах виконання службово-оперативних завдань, впевнено орієнтуватись на місцевості за різних умов та більш ефективно використовувати техніку, зброю та спеціальні засоби.

7. Окремої уваги заслуговує психологічна підготовка майбутніх працівників правоохоронних органів. На практичних заняттях на другому і третьому курсі при відпрацюванні алгоритмів дій та відпрацювання дієвих способів поведінки правоохоронців в екстремальних ситуаціях, ситуаціях із можливим застосуванням зброї, загрозою поранень та смерті. Використовувати не тільки загальновійськову смугу перешкод та тактичні містечки, а й з додаванням зовнішніх подразників несподіваного характеру, які мають на меті перевірку стійкості

спеціальних вмінь та навичок до дій в екстремальних ситуаціях. Тобто при спеціально-тактичних навчаннях мають залучатися не тільки науково-педагогічний склад кафедри тактико-спеціальної підготовки, медичні працівники але й фахівці-психологи.

С. А. Вязмікін,
*начальник УДСБЕЗ МВС України
в Житомирській області*

СУБ'ЄКТИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ, ЇХ КОМПЕТЕНЦІЯ У РАМКАХ ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Компетенція (лат. *competentia*, від *compete* – взаємно прагну, відповідаю, підхожу) – сукупність предметів відання, завдань, повноважень, прав і обов'язків державного органу або посадової особи, що визначаються законодавством. Професійна компетенція – здатність спільно діяти на основі практичного досвіду, вміння та знання при вирішенні професійних завдань. Професійна підготовка – здобуття кваліфікації за відповідним напрямком підготовки або спеціальністю. А народна мудрість говорить «перемога потребує підготовки».

Метою запобігання злочинам є корекція особистості, що тягне за собою зміни її поведінки з антигромадської до лояльної, яку схвалює суспільство (в науці це називають індивідуальна профілактика). Досягнення цієї мети потребує вирішення конкретних завдань:

- виявлення осіб, чия поведінка свідчить про реальну можливість учинення злочинів;
- вивчення соціально-психологічних особливостей цих осіб, а також зовнішніх джерел негативного впливу;
- прогнозування ймовірності скоєння особами різних антигромадських та протиправних дій;
- планування з урахуванням суспільної небезпеки особистості заходів індивідуальної профілактики;
- застосування позитивних заходів впливу та корекції.

До запобігання злочинності слід активно залучати інститути громадянського суспільства. З цією метою, на наш погляд, необхідним є:

- забезпечення діалогу між владою, бізнесом і громадськими структурами за допомогою організації регулярних загальнонаціональних і регіональних форумів з обговорення як загальних проблем протидії злочинності і корупції, так і окремих практичних задач;

– підтримка практики суспільного моніторингу кримінальної ситуації в країні, здійснюваного авторитетними громадськими організаціями, а також виконання політиками передвиборних обіцянок у сфері боротьби зі злочинністю і корупцією;

– розширення доступу ЗМІ до інформації, яка зачіпає суспільні інтереси, забезпечення обов'язкового і оперативного реагування відповідних органів влади і посадовців на повідомлення ЗМІ про факти вчинення злочинів і корупції;

– притягнення до дисциплінарної і кримінальної відповідальності посадовців, перешкоджаючих представникам ЗМІ здійснювати збір і розповсюдження інформації про вказані факти;

– надання підтримки зусиллям журналістського співтовариства з вироблення і забезпечення дотримання правил професійної етики, впровадження процедур журналістського розслідування [1, с. 24–26].

Важливу роль в створенні і реалізації загальнодержавних заходів із запобігання злочинності повинна зіграти міжнародна співпраця [2, с. 40].

Потрібно також звернути увагу на проблему службового авторитету. З одного боку, авторитет є обов'язковою частиною будь-якої професії, з іншого авторитет може виступати у формі практичного впливу, особливістю якого є нестабільність та необхідність постійного підтвердження. Слово «професія» вказує на спеціальну професійну кваліфікацію і досвід, тобто на авторитет конкретного працівника-професіонала. Такий авторитет асоціюється з професійною або професійним інтелектуалізмом, він ніби підживлюється ними. Усі три елементи професії – авторитет, культура, інтелектуалізм – формуються і закріплюються в процесі набуття, становлення і розвитку професіоналізму [1, с. 16, 46].

Для працівників органів внутрішніх справ принципово важливо і необхідно засвоїти високий рівень не тільки професійної (правової), але й загальної культури, щоб психологічно грамотно будувати стосунки не тільки зі свідками – випадково задіяними законослухняними особами, але й з правопорушниками та злочинцями [2, с. 40–41].

Реалізація вище зазначених заходів дозволить істотно послабити позиції та вплив злочинності на суспільно-політичну і соціально-економічну обстановку, що дасть можливість поставити під контроль розвиток кримінальної ситуації в країні і створить об'єктивні умови для істотного підвищення ефективності функціонування соціально-правового механізму протидії злочинності. Але важливою умовою цього є політика держави, направлена на оздоровлення суспільства, підвищення його духовності, культури соціальної захищеності всіх верств населення та справедливого відношення до кожного громадя-

нина держави. Життєві сили повинні бути направлені на створення антикримінальної системи поглядів і ідей, сприяти формуванню в суспільстві стійкого неприйняття кримінальної субкультури, захист основних суспільних цінностей людини.

1. Наказ МВС України «Положення про службу психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України» від 28.06.1997 р. № 423.

2. Білий П. О. До питання про правову культуру працівників органів внутрішніх справ / П. О. Білий // Право України. – 1997. – № 10. – С. 40–41.

М. Т. Гаврильців,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

адміністративно-правових дисциплін

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ

Однією з найважливіших цінностей людства справедливо вважається дароване йому природою середовище проживання, що, за умови екологічної рівноваги, забезпечує людину всіма необхідними благами. Проте, сучасний стан довкілля в Україні викликає неабияку стурбованість, адже подальше бездумне заподіяння шкоди довкіллю може призвести до незворотних наслідків – остаточного вичерпання природних ресурсів держави, що є природною основою життя людини. Кризові явища в сучасній екологічній сфері потребують концентрації зусиль держави, всіх її органів для реалізації функції охорони природи.

Органи внутрішніх справ (далі – ОВС) здійснюють значну роботу в галузі охорони довкілля, сприяють відповідним органам у боротьбі з екологічними правопорушеннями. Найбільш поширеними видами такого сприяння природоохоронним органам у галузі охорони природи є спільна розробка комплексних планів з цих питань та їх здійснення, участь у затриманні правопорушників і встановлення їх осіб, перевірка документів, організація й проведення патрулювання, рейдів, одержання від посадових осіб і громадян пояснень з приводу порушень ними природоохоронного законодавства.

У системі ОВС міліція громадської безпеки є найбільш значним структурним підрозділом, який ближче за інші контактує з населенням, що дозволяє їм застосовувати цілу систему природоохоронних заходів. Завдання міліції в реалізації загальнодержавного обов'язку охорони конституційних екологічних прав громадян закріплені в Законі України «Про міліцію», у відповідності до ст. 1 та п. 12, 15, 16 ч 1 ст. 10 якого захист природного середовища від протиправних посягань є одним з основних завдань міліції, що полягає у запобіганні забрудненню повітря, водойм транспортними засобами та сільськогосподарською технікою, вжитті невідкладних заходів для ліквідації наслідків аварій, пожеж, катастроф, стихійних лих та інших надзвичайних подій, участі у проведенні карантинних заходів під час епідемій та епізоотій [1].

Серед напрямів діяльності міліції громадської безпеки, як одного з органів виконавчої влади, у сфері охорони навколишнього природного середовища значною є адміністративна. Під нею слід розуміти цілеспрямовану діяльність, що ґрунтується на системі адміністративно-правових принципів виконавчо-розпорядчої, підзаконної, державно-владної діяльності міліції громадської безпеки та полягає в організації і практичному здійсненні природоохоронних функцій з метою охорони навколишнього природного середовища з використанням адміністративно-правових засобів.

Хоча в окремих випадках, приймаючи участь в охороні навколишнього природного середовища, ОВС і виступають як органи дізнання та досудового слідства, проте в їх природоохоронній діяльності переважають адміністративно-правові відносини. Саме тут проявляється один з найважливіших напрямів забезпечення екологічного правопорядку, охорони екологічних прав громадян, запобігання та припинення протиправних дій, застосування до правопорушників заходів адміністративного примусу.

Екологічні права людини є сукупністю юридичних можливостей і засобів, які спрямовані на задоволення потреб громадян у галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки. Такі завдання поставлені перед органами державної влади в цілому та міліцією громадської безпеки як структурним підрозділом ОВС зокрема. Виступаючи складовою частиною системи органів державного управління, органи внутрішніх справ здатні виконувати функції і загальнодержавного, і відомчого управління.

Провідна роль адміністративно-правових заходів обумовлює необхідність подальшого розгляду всього механізму адміністративно-правової діяльності міліції громадської безпеки в означеній сфері. Так, зміст діяльності, спрямованої на охорону навколишнього природного

середовища в цілому та її окремих елементів (наприклад, природних територій та об'єктів природи, які знаходяться під особливою охороною), що складають адміністративно-правові відносини, проявляється, по-перше, в середині самих органів під час організації і практичного вирішення завдань природоохоронного характеру; по-друге, в процесі безпосередньої охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки власними силами і засобами.

Необхідно зауважити, якщо в першому випадку йдеться про внутрішньоорганізаційні, внутрішньосистемні відносини, то в другому – про ті, які виникають з приводу і у зв'язку з безпосередньою охороною навколишнього природного середовища або щодо вчинення адміністративного правопорушення в досліджуваній сфері суспільних відносин [2, с. 23].

Діяльність міліції громадської безпеки загалом і адміністративна з охорони навколишнього природного середовища, зокрема, будується на принципах, зміст яких об'єктивно виражає сутність адміністративної діяльності. Будучи такими, що набули форми правових норм, принципи є загальними, основними положеннями, на яких повинна ґрунтуватися і практично здійснюватися адміністративна діяльність в галузі охорони довкілля. Таким чином, принципи набувають значення правових вимог, дотримання і виконання яких обов'язкове.

Загальновідомо, що не всі принципи, покладені в основу діяльності ОВС, законодавчо закріплені, тому їх не можна назвати правовими, це, швидше, принципи-ідеї. До таких належать: гуманізм, повага до особи, справедливість. При цьому необхідно зазначити, що забезпечення екологічних прав громадян на сприятливе довкілля та інші гуманітарні цілі адміністративної діяльності міліції громадської безпеки можуть бути досягнуті тільки на основі дотримання законності, поваги до особи, гуманізму, гласності та соціальної справедливості у здійсненні природоохоронних заходів. Зазначені принципи є результатом відображення об'єктивно діючих закономірностей, властивих їм загальних рис, які, врешті-решт, стають началом і основою адміністративної діяльності у даній сфері суспільних відносин.

Принцип законності є фундаментальним принципом, і при забезпеченні міліцією громадської безпеки права людини на безпечне довкілля означає, що вказані органи у цій сфері, їх посадові особи в процесі своєї діяльності мають керуватися приписами законодавства, що визначають їх повноваження, порядок прийняття відповідних управлінських рішень тощо.

Відповідно до ст. 6 Конституції України органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України [3]. Міліція виконує свої завдання неупереджено, у точній відповідності з

законом. Ніякі виняткові обставини або вказівки службових осіб не можуть бути підставою для будь-яких незаконних дій або бездіяльності міліції. Для забезпечення громадського порядку працівники міліції зобов'язані вживати заходів незалежно від свого підпорядкування (ст. 5 Закону України «Про міліцію») [1].

Принцип законності в діяльності міліції громадської безпеки пов'язаний із відповідальністю перед законом суб'єктів, які порушили його вимоги. Недотримання посадовими особами підрозділів міліції громадської безпеки вимог щодо законності залежно від ступеня суспільно небезпечного діяння може тягти настання кримінальної, адміністративної, матеріальної й дисциплінарної відповідальності

Принцип поваги до особи відноситься до системи соціально-правових принципів, і, на наш погляд, є першочерговим. «Правова держава, – як вказується в документі Копенгагенської наради Конференції з людського виміру ОБСЄ, – означає не тільки формальну законність, яка забезпечує регулярність та послідовність в досягненні і підтриманні демократичного порядку, а й справедливість, засновану на визнанні і повному розумінні вищої цінності – людини» [4, с. 97]. Даному принципу також присвячена окрема стаття у Законі України «Про міліцію» під назвою «Діяльність міліції і права громадян» (ст. 5) [1]. Чинним Законом сформульовано положення, згідно з яким обмежувати права і свободи громадян при здійсненні адміністративної діяльності міліцією допустимо лише за умов і в порядку, прямо передбачених Законом. Іншим важливим положенням є те, що співробітник міліції в усіх випадках обмеження прав і свобод громадянина зобов'язаний роз'яснити йому мотив і підставу такого обмеження, а також його права та обов'язки, що виникають у зв'язку з цим.

Наступний принцип – гуманізм. Гуманізм тлумачиться як ставлення до людини, пройняте турботою про її благо, повагою до її гідності; людяність; ставлення до людини як до найвищої цінності, на захисті права особистості на свободу, щастя, всебічний розвиток і вияв своїх здібностей [5, с. 220]. Цей принцип має займати основне місце в діяльності підрозділів міліції громадської безпеки і відігравати провідну роль під час регулювання відносин між працівниками зазначених органів і громадянами.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про міліцію» міліція вважає гідність особи і виявляє до неї гуманне ставлення, захищає права людини незалежно від її соціального походження, майнового та іншого стану, расової та національної належності, громадянства, віку, мови та освіти, ставлення до релігії, статі, політичних та інших переконань. У відносинах із громадянами працівник міліції повинен виявляти високу культуру і тактовність. Міліція не розголошує відомостей, що

стосуються особистого життя людини, принижують її честь і гідність, якщо виконання обов'язків не вимагає іншого [1].

Як принцип адміністративної діяльності з охорони навколишнього природного середовища, принцип гуманізму достатньо зрозумілий. Зазначимо, що працівники міліції громадської безпеки за допомогою адміністративно-правової діяльності з охорони довкілля застосовують заходи стосовно охорони здоров'я людини, забезпечення сприятливого для її існування довкілля. Охорона життя і здоров'я людини від небезпечного і несприятливого довкілля, внаслідок правопорушень, є головним завданням ОВС.

Нині утворено спеціалізовані екологічні підрозділи міліції, а на тих територіях, де вони відсутні, їх функції виконує служба дільничних інспекторів, патрульна служба та інші сили міліції громадської безпеки, які беруть участь в захисті прав громадян на сприятливе навколишнє природне середовище шляхом надання сприяння органам охорони здоров'я у нагляді за станом санітарно-епідеміологічного благополуччя в містах та населених пунктах.

Принцип соціальної справедливості пов'язаний із необхідністю об'єктивного, неупередженого ставлення до кожної людини у суспільному житті. Цей принцип у діяльності міліції громадської безпеки полягає в тому, що права людини захищаються незалежно від її соціального походження, майнового та іншого стану, расової і національної належності, громадянства, віку, мови і освіти, ставлення до релігії, статі, політичних та інших переконань. А застосування адміністративних покарань чи інших заходів примусу з боку міліції вимагає врахування нею соціальної ролі людини у суспільстві її заслуг, різноманітних обставин її життя та тяжкості вчиненого правопорушення і заходу примусу.

Гласність означає доступність для широкої громадськості; відкритість, публічність [5, с. 197]. Принцип гласності в діяльності міліції громадської безпеки отримав своє відображення в ст. 3 Закону України «Про міліцію», відповідно до якої діяльність міліції є гласною. Міліція інформує органи влади і управління, трудові колективи, громадські організації, населення і засоби масової інформації про свою діяльність, стан громадського порядку та заходи щодо його зміцнення. За погодженням із міліцією засоби масової інформації можуть акредитувати своїх журналістів при її органах. Не підлягають розголошенню відомості, що становлять державну або службову таємницю [1]. У діяльності міліції громадської безпеки принцип гласності має стати інструментом реалізації безпосереднього зв'язку її підрозділів з населенням і тим самим забезпечити право громадян на інформацію.

ОВС зобов'язані інформувати населення про стан екологічного правопорядку на обслуговуваній ними території, про застосування заходів з його зміцнення, на вимогу зацікавлених осіб та інстанцій нада-

вати інформацію в письмовій та усній формах (за винятком тих відомостей, які зачіпають честь і гідність громадян або можуть зашкодити їх законним інтересам). Слід підкреслити, що створення в системі ОВС підрозділу зі зв'язків з громадськістю та засобами масової інформації (прес-служб) активно сприяє реалізації цього принципу.

Таким чином, принципи адміністративної діяльності міліції громадської безпеки у сфері забезпечення права людини на безпечне довкілля виступають основою цілеспрямованої діяльності зазначених органів, що ґрунтується на системі адміністративно-правових принципів виконавчо-розпорядчої, підзаконної, державно-владної діяльності міліції громадської безпеки та полягає в організації і практичному забезпеченні екологічних прав людини і громадянина з використанням адміністративно-правових засобів.

---

1. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 4. – Ст. 20.

2. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ: посібник / за заг. ред. д.ю.н. проф. О. І. Остапенка; – Львів: ЛьвДУВС, 2006. – 295 с.

3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // Офіційний вісник України від 01.10.2010. – № 72/1 (Спеціальний випуск). – Ст. 15.

4. Документ Копенгагенського совещания Конференции по человеческому измерению ОБСЕ: (приводится в извлечениях); Копенгаген, 29 июня 1990 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

5. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2011. – 1008 с.

Н. В. Гангур,

*слухач магістратури факультету
з підготовки фахівців для підрозділів слідства
заочного навчання працівників ОВС*

В. М. Ляхович,

*слухач 5 курсу факультету
заочного навчання працівників ОВС
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХОДІВ З ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПІДРОЗДІЛАМИ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ОХОРОНИ ПРИ МВС УКРАЇНИ

Стратегія розвитку органів внутрішніх справ України, представлена на обговорення громадськості 10 вересня 2014 року, серед інших

завдань реформування називає створення такої системи органів МВС, яка б дозволила сформувати впевненість більшості населення в тому, що персонал ОВС кваліфіковано здійснює правоохоронну діяльність щодо попередження злочинності, розкриття вчинених злочинів та охорони громадського порядку; чесно виконує свої обов'язки та дотримується законів; допомагає пересічним людям; ставиться до всіх людей з повагою [1]. Тобто дієва профілактика правопорушень, яка опиратиметься на широку підтримку населення, буде одним із пріоритетів діяльності оновленої системи органів внутрішніх справ.

Уже зараз окремі підрозділи ОВС переорієнтовують свою діяльність на попередження правопорушень як основу функціонування. Перелік завдань Державна служба охорони при МВС України, закріплений на нормативно-правовому рівні, свідчить про профілактичну спрямованість її діяльності. Так, відповідно до п. 3 Положення про Державну службу охорони при Міністерстві внутрішніх справ основними завданнями Державної служби охорони є здійснення за договорами заходів щодо охорони особливо важливих об'єктів згідно з переліком, який затверджується Кабінетом Міністрів України, інших об'єктів, вантажів, інкасації, перевезення, тимчасового зберігання валютних цінностей, забезпечення особистої безпеки громадян, а також технічного захисту інформації в порядку, встановленому законодавством; розроблення основних вимог до захисту об'єктів та громадян від злочинних посягань, примірних договорів і вимог до інженерно-технічного укріплення та захисту об'єктів, оснащення їх технічними системами та засобами телевідеоспостереження, тривожної сигналізації, контролювання доступу, а також інструкцій та інших документів, що регламентують виконання охоронних функцій; участь у проведенні єдиної технічної політики щодо впровадження технічних засобів охоронного призначення шляхом розроблення нормативних документів на час усього циклу їх життєдіяльності (проектування, промислове виробництво, монтаж, експлуатація та утилізація). Крім того, згідно з п. 18 цього положення працівники Державної служби охорони під час несення служби зобов'язані взаємодіяти з органами внутрішніх справ у припиненні правопорушень у місцях несення служби, запобіганні розкраданню власності та затриманні правопорушників.

Отже зміст діяльності підрозділів Державної служби охорони при МВС України відповідає завданням попередження кримінальних та адміністративних деліктів, насамперед крадіжок, грабежів, розбійних нападів. Співробітники зазначеної служби обстежують об'єкти збереження майна, перевіряють їх укріпленість, забезпечують фізичну і технічну охорону, інспектують відомчі охоронні структури, вживають заходів до впровадження на охоронюваних об'єктах засобів ох-

ронної і пожежної сигналізації, здійснюють встановлений контрольно-пропускний режим, оперативно реагують на сигнали про протиправне проникнення в житло і службові приміщення. Також співробітники підрозділів ДСО при МВС України проводять роз'яснювальну роботу серед населення в забезпеченні схоронності майна, розробляють основні вимоги до захисту об'єктів та громадян від злочинних посягань, типові договори і вимоги до інженерно-технічного зміцнення та захисту об'єктів, оснащення їх технічними системами та засобами телевідеоспостереження, тривожної сигналізації, контролювання доступу, а також інструкцій та інших документів, що регламентують виконання охоронних функцій; реалізують технічні засоби охоронного призначення і надають послуги з їх проектування, монтажу, ремонту та обслуговування; погоджують за заявками замовників проекти в частині забезпечення технічними засобами охоронного призначення об'єктів і споруд, що будуються (реконструюються).

Значна кількість профілактичних заходів підрозділи ДСО здійснюють спільно з іншими підрозділами органів внутрішніх справ та недержавними охоронними структурами. Заходи, проведені підрозділами ДСО у взаємодії з іншими суб'єктами вважають одними із найбільш ефективних профілактично-попереджувальних заходів [2, с. 13–14]. Враховуючи те, що підрозділи Державної служби охорони при МВС України виконують покладені на них завдання на одній території, яка перебуває в обслуговуванні місцевих органів внутрішніх справ, існує постійна потреба в обміні інформацією про стан криміногенної обстановки. На наш погляд, налагодження та підтримання взаємодії між територіальними підрозділами ДСО при МВС України та співробітниками підрозділів кримінальної міліції та міліції громадської безпеки сприятиме підвищенню ефективності реалізації попереджувальних заходів, зокрема, шляхом розстановки сил і засобів ДСО у місцях ймовірнішого вчинення посягань на власність.

Окремі аспекти взаємодії підрозділів ДСО з недержавними охоронними структурами у профілактиці правопорушень отримали законодавче закріплення у Законі України «Про охоронну діяльність»[3]. Цим законом визначено, що суб'єкти охоронної діяльності (суб'єкти господарювання будь-якої форми власності, створені та зареєстровані на території України, що здійснюють охоронну діяльність на підставі отриманої у встановленому порядку ліцензії) та правоохоронні органи можуть спільно організовувати взаємодію і надавати взаємодопомогу у діяльності, що спрямована на попередження, припинення і розкриття злочинів та забезпечення охорони громадського порядку.

Суб'єкти охоронної діяльності організовують взаємодію з правоохоронними органами, передусім з підрозділами ДСО МВС України

у формі: проведення спільних нарад, консультацій; обміну інформацією з питань попередження та припинення правопорушень; інших не заборонених законодавством заходів за умови, що не порушуються права та обов'язки суб'єктів господарювання і здійснення таких заходів належить до компетенції відповідного правоохоронного органу. Для ефективної співпраці недержавних охоронних структур і підрозділів ДСО при МВС України доцільним є запровадження спільного планування профілактичних заходів та оформлення результатів такого планування за допомогою договорів.

---

1. Стратегія розвитку органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php?id=1411470323>

2. Шаповал В. І. Організаційно-правові основи діяльності Державної служби охорони при Міністерства внутрішніх справ України в попередженні та припиненні правопорушень: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. І. Шаповал; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2005. – 22 с.

3. Про охоронну діяльність: Закон України від 22 березня 2012 року // Офіційний вісник України. – 2012. – № 30. – Ст. 1099.

С. С. Гнатюк,
*кандидат юридичних наук,
начальник кафедри психології та соціології
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ОСОБЛИВІСТЬ РОБОТИ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Одна з найбільш характерних сторін особистості – її індивідуальність, під якою розуміють неповторне сполучення психологічних особливостей особистості. Сюди відносяться характер, темперамент, особливості протікання психічних процесів, сукупність переважних почуттів і мотивів діяльності, що сформувалися особливості і майстерність. Немає двох людей з однаковим сполученням зазначених психічних особливостей. Особистість людини неповторна у своїй індивідуальності.

От чому особистість – це насамперед конкретна жива людина зі своїми достоїнствами і недоліками, зі своїми сильними і слабкими сторонами, породженими його активною участю в житті суспільства.

Одним з методологічних принципів юридичної психології є особистісний підхід. Юридична психологія завжди має об'єктом дослідження особистість, оскільки саме до неї адресована система правових норм. Це дозволяє побудувати структуру особистості і виділити такі її елементи, що є значимими в криміногенних ситуаціях, у різних сторонах правоохоронної діяльності, при розробці стратегії ресоціалізації правопорушників і т.д.

Людський спосіб відношення до світу «предметна діяльність» являє собою процес, у ході якого людина творчо перетворює природу.

Особливу цінність здобуває розвиток ведучої у вітчизняній науці загальнопсихологічної теорії – теорії діяльності. Будь-яка діяльність включає мету, умови, у яких вона дана, способи і мету її досягнення, мотив, заради якого людина прагне до досягнення визначеної мети і котрий сам виступає як віддалена мета, і, нарешті, результат діяльності [1, с. 103].

Специфіка роботи з особовим складом силових структур і МВС (особливо в спецпідрозділах) зумовлює високу ефективність комплексного застосування методів НЛП.

Особовий склад частин і підрозділів (ЗС, СБУ, МВС, МНС) – це віддані Присязі й підготовлені фахівці з розвинутим професійним мисленням. Вони за обов'язком служби повинні бути психологічно готові вирішувати специфічні завдання (залежно від місця несення служби) в будь-якому регіоні та будь-якій обстановці. Так, багато фахівців спецпідрозділів вільно володіють двома-трьома мовами, навичками конгруентної поведінки з практичним умінням свідомої демонстрації транскультурних відмінностей під час виконання службових обов'язків.

Діяльність оперуповноваженого карного розшуку характеризується наступними особливостями: процесуальною регламентованістю засобів і термінів, високою формалізованістю соціально-рольової функції оперуповноваженого; недостатністю в ряді випадків вихідної інформації в початковій стадії розслідування; практичною оперативністю – практичні результати однієї дії визначають вибір іншої дії; подоланням можливої протидії зацікавлених осіб; наявністю владних повноважень; широкої соціальною комунікативністю; підвищеною соціальною відповідальністю прийнятих рішень.

У цілому діяльність співробітників ОВС являє собою роботу, що вимагає великої напруги, терпіння, сумлінності, знань і високої відповідальності заснованої на найсуворішому дотриманні норм закону.

Участь у конфлікті із застосуванням зброї – завжди випробування для будь-кого. «Всі люди різні», – говорить один із постулатів психології. «Карта не територія», – стверджує перша пресупозиція нейролінгвістичного програмування (далі – НЛП). Люди по-різному ставляться як до самого факту особистої участі в конфлікті, так і до різноманітних неперед-

бачуваних подій, у які вони потрапляють іноді зненацька – внаслідок фактора непередбачуваності навколишнього середовища, часто проти власної волі – як результат непередбачуваності наслідків дій або власної бездіяльності [2, с. 89].

У військовослужбовців, учасників конфліктів із застосуванням зброї в структурі посттравматичного стресового розладу найбільш яскраво виражені такі дезадаптаційні реакції, як почуття провини, підозрілість, негативізм; менше спостерігаються образа, фізична агресія, роздратування.

Боездатність – вміння, а також можливість виконувати будь-які дії в умовах бойового зіткнення. Боездатність працівників міліції залежить від умов несення служби, особливо небезпечним є цей вплив у екстремальних умовах. Здатність працівників міліції виконувати покладені на них обов'язки значно знижуються під впливом посттравматичних стресових (далі – ПТС) навантажень. На думку закордонних фахівців, реакції, які виникають в осіб, що працюють в екстремальних умовах, впливають на різні рівні біологічного, фізичного та психологічного стану людини. Так, наприклад, американський учений Б. Колодзін до симптомів ПТС зараховує такі: немотивована пильність, «вибухова» реакція, слабка емоційність, агресивність, порушення пам'яті і концентрації уваги, депресія, загальна тривожність, приступи люті, зловживання наркотичними і лікувальними препаратами, нав'язливі спогади, галюцинації, у людини під впливом ПТС виникають особливі реакції посттравматичних стресових розладів (далі – ПТСР) [3, с. 51].

Важливою у цьому контексті з'являється проблема з проведенням реабілітації працівників ОВС, зокрема тих, що отримали поранення під час надзвичайних подій. Певний досвід такої роботи напрацьований у Всеросійському реабілітаційному центрі, нажалі у нас реабілітаційні заходи не повною мірою впроваджені лише у спеціальних підрозділах «Грифон», «Ягуар» та інших. Отже, у більшості підрозділів ОВС питання підвищення боездатності не вирішуються певним чином, хоча є багато концепцій стосовно проблеми реабілітації ПТСР і його впливу на фізіологію працівників [4, с. 140].

Екстремальні умови праці вкрай негативно впливають на працездатність працівників міліції, тому підвищення їх боездатності в цих умовах підвищують ефективність правоохоронних органів в цілому.

Стихійні лиха і катастрофи – екстремальні ситуації, що виникають зазвичай зненацька, при яких створюється загроза не тільки нормальному існуванню і здоров'ю, але й самому життю значної кількості людей.

Особливості психопатологічних розладів в екстремальних ситуаціях.

Внаслідок множинності раптово діючих психотравмуючих факторів в екстремальних ситуаціях виникає одночасне виникнення психічних розладів у великій кількості людей.

З урахуванням задач та обов'язків міліції, вони завжди залучаються до заходів щодо забезпечення захисту життя та здоров'я громадян у зонах надзвичайних ситуацій. І при виконанні своїх обов'язків вони піддаються низці впливів. Найбільшим чинником, що негативно впливає на працівників ОВС під час екстремальних ситуацій або операцій щодо підтримання правопорядку та підтримки громадського порядку – є постійна загроза його життю. З огляду на це, вивчення впливу умов та особливостей корекційно-реабілітаційної роботи працівників ОВС на їх боєздатність є вельми актуальним, оскільки дасть можливість більш ефективно виконувати свої обов'язки з урахуванням фізіологічних змін у посттравматичний період.

Кожен працівник ОВС, який зазнав фізіологічних посттравматичних змін, повинен отримувати негайну фізіологічну, психологічну та емоційну, хоча б невелику, допомогу реабілітаційного характеру.

---

1. Бендлер Річард. Рефреймінг. Орієнтація особистості з допомогою мовних стратегій (тематичне продовження книги «З жаб в принци») / Річард Бендлер, Джон Гриндер. – Воронеж: МОДЕК, 1995. – 256 с.

2. Доценко Є. Л. Психологія маніпуляції / Є. Л. Доценко. – М., 1996. – 210 с.

3. Мельник Г. С. Mass Media: Психологічні процеси і ефекти / Г. С. Мельник. – СПб., 1996. – 159 с.

4. Присяжнюк М. М. Використання нейролінгвістичного програмування для маніпулювання свідомістю / М. М. Присяжнюк / Соціальна психологія. – 2008. – № 5. – С. 137–141.

Р. Р. Годовський,

*слухач 5 курсу факультету
заочного навчання працівників ОВС*

В. О. Литвиненко,

*слухач 5 курсу факультету
заочного навчання працівників ОВС
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВЗАЄМОДІЯ ОВС З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПІД ЧАС ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р) відзначено недосконалість механізму взаємодії правоохоронних органів з

центральною і місцевими органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим з питань розроблення конкретних заходів, спрямованих на підвищення ефективності профілактики правопорушень [1]. Недосконалим є й механізм взаємодії у сфері профілактичної діяльності правоохоронних органів з органами місцевого самоврядування.

Загалом, управління, соціальний механізм профілактики правопорушень у кінцевому результаті реалізовується як процес взаємодії органів публічної влади, громадських організацій, їх структурних підрозділів та окремих громадян. У системі профілактики взаємодія суб'єктів є одним із системоутворюючих факторів, який зумовлює детермінованість елементів та забезпечує нормальне функціонування системи. При цьому слід визнати, що у сучасних умовах зв'язки взаємодії суб'єктів профілактики (як в межах регіону, так і на місцевому рівні) є досить слабкі та недостатньо конкретні [2, с. 114].

Ефективність взаємодії в багатьох аспектах визначається наявністю оптимальної організації діяльності взаємодіючих суб'єктів – координаційного впливу на них з боку органів державної влади та місцевого самоврядування. Координаційний вплив органів місцевого самоврядування доцільно розглянути через їх діяльність щодо організації профілактичної роботи органів внутрішніх справ, оскільки саме міліція та інші підрозділи ОВС виконують найбільший обсяг профілактичних завдань.

Взаємодія ОВС з іншими суб'єктами системи профілактики правопорушень характеризується вступом перших у різноманітні організаційні зв'язки. Ці зв'язки за розподілом повноважень щодо організації профілактичних заходів можна поділити на: зв'язки субординаційного та координаційного впливу на ОВС з метою налагодження взаємодії з іншими суб'єктами системи; зв'язки співробітництва ОВС з державними, самоврядними органами та громадськими організаціями в профілактиці правопорушень; зв'язки організаційного впливу ОВС на інших суб'єктів профілактики деліктів.

Як зазначають А. Е. Жалінський та М. В. Костицький, зв'язки безпосереднього (субординаційного) управління та координування належать до управлінських взаємозв'язків профілактики правопорушень і відіграють суттєву роль в її організаційній структурі [3, с. 99–101]. Здійснення ОВС безпосередніх профілактичних заходів зумовлює необхідність узгодженої взаємодії з іншими виконавцями заходів загальної та індивідуальної профілактики адміністративних правопорушень, і відповідно координаційного впливу на ОВС. При цьому зміст координаційного впливу залежить від характеру взаємовідносин ОВС та

координуючого органу. Зокрема, Кабінет міністрів України та місцеві державні адміністрації координують профілактичну діяльність органів виконавчої влади, в тому числі і ОВС, за допомогою владних розпоряджень. Тобто, такі відносини є субординаційними. ОВС не підпорядковані органам місцевого самоврядування, тому останні здійснюють координаційний вплив у формі «м'якого» управління, при якому є рівність учасників, самостійність кожного з них та координаційний орган виконує організаційні, по-суті рекомендаційні функції. Такі відносини називають власне координаційними.

Обласні ради як органи місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст законодавством не наділені функціями забезпечення законності та правопорядку на певній території. Такі функції здійснюють сільські, селищні та міські ради, а обласні, представляючи інтереси перших, затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідної області, цільові програми з інших питань, зокрема з питань профілактики адміністративних та кримінальних правопорушень. Прийняттям та контролем за виконанням таких програм (зокрема, заслуховуванням звітів керівників ОВС та ін.) обласні ради здійснюють координаційний вплив на ОВС, який характеризується відсутністю зв'язків підпорядкування останніх обласним радам. ОВС та обласні ради діють як самостійні суб'єкти.

На місцевому рівні зв'язки ОВС з іншими суб'єктами профілактики адміністративних правопорушень також характеризуються відсутністю прямого підпорядкування. Узгодження досягається або за допомогою координації (присутні як мінімум три суб'єкти, при чому один з них організовує, створює умови для взаємодії інших), або за допомогою співробітництва [4, с. 63].

Згідно ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать:

- сприяння діяльності органів суду, прокуратури, юстиції, служби безпеки, внутрішніх справ та адвокатури;
- життя у разі стихійного лиха, екологічних катастроф, епідемій, епізоотій, пожеж, інших надзвичайних ситуацій необхідних заходів щодо забезпечення державного і громадського порядку, життєдіяльності підприємств, установ та організацій, врятування життя людей, захисту їх здоров'я, збереження матеріальних цінностей;
- розгляд справ про адміністративні правопорушення, віднесені законом до їх відання; утворення адміністративних комісій та комісій з питань боротьби зі злочинністю, спрямування їх діяльності.

Крім того ст. 6 Кодексу України про адміністративні правопорушення прямо вказує на обов'язок місцевих рад координувати на своїй території роботу всіх державних і громадських органів по запобіганню адміністративним правопорушенням.

Отже, взаємодія органів місцевого самоврядування з органами внутрішніх справ характеризується координаційним впливом перших на профілактичну діяльність ОВС. В умовах здійснення державно-правової реформи важливо зберегти і на законодавчому рівні закріпити таку функцію органів місцевого самоврядування та зосередити зусилля на пошуку нових форм її реалізації.

---

1. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р // Офіційний вісник України. – 2011. – № 93. – Ст. 3389.

2. Остапенко О. І. Профілактика адміністративних правопорушень (адміністративно-правовий аспект) / О.І. Остапенко. – Львів, 2001. – 155 с.

3. Жалинский А. Э. Эффективность профилактики преступлений и криминологическая информация / А. Э. Жалинский, М. В. Костицкий. – Львов: Вища школа. Изд-во при Львов. ун-те, 1980. – 212 с.

4. Назар Ю. С. Взаємодія органів внутрішніх справ із місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у профілактиці адміністративних правопорушень / Ю. С. Назар. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 160 с.

О. В. Грибовський,

*здобувач кафедри СТ та ОРД ННІПФПСМ
(Національна академія внутрішніх справ)*

ДЕЯКІ ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНОЇ ТЕХНІКИ В ПРОЦЕСІ ДОКУМЕНТУВАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Застосування оперативно-технічних засобів, відповідно чинному законодавству, є визначальним при здійсненні оперативно-розшукової діяльності. В той же час у чинному законодавстві відсутні визначення та перелік засобів, які можна віднести до оперативно-технічних. Вказано лише, що для одержання інформації забороняється застосовувати технічні засоби, психотропні, хімічні та інші речовини, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу.

Законодавче визначення цього питання має дуже важливе значення тому, що застосування технічних засобів в оперативно-розшуковій діяльності тісно пов'язане з необхідністю забезпечення законних прав і свобод особи.

Тлумачення пп. 9, 11 п. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» приводить до висновку, що зняття інформації з каналів зв'язку, здійснення візуального спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів є окремими технічними засобами отримання інформації.

А відповідно п. 2 ст. 8 вказаного Закону негласне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, контроль за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією теж є технічними засобами одержання інформації. Хоча далі по тексту вони визначаються вже як «оперативно-розшукові заходи». Наявним є змішання законодавцем таких понять як «засіб» і «захід».

У Новому тлумачному словнику української мови (Київ, 2001) слово «засіб» розглядається , як – спосіб, прийом, захід, якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити щось; слово «захід» у другому значенні, як сукупність дій, засобів для досягнення, здійснення чогось; слово «спосіб», як певна дія, прийом або система прийомів , яка дає можливість зробити, здійснити що – небудь, досягти чогось; слово «метод» у другому значені, як прийом або система прийомів, що застосовується у якій – небудь галузі діяльності (науці, виробництві тощо); слово «техніка» – у першому значені, як сукупність засобів і знарядь праці, що застосовуються в суспільному виробництві та призначені для створення матеріальних цінностей; у третьому значені – сукупність прийомів, навиків, що застосовуються в певній діяльності, певному ремеслі, мистецтві.

В Законі України «Про міліцію» виділено наступні оперативно-технічні засоби: фото-, кіно-, відеозйомка і звукозапис, прослуховування телефонних розмов з метою розкриття злочинів, а також оперативний облік, який складається із автоматизованих інформаційних систем та картотек оперативно-розшукового і довідкового призначення, оперативна техніка, яка дозволяє знімати інформацію з каналів зв'язку, вести візуальне спостереження, оптичних радіоприладів, інших технічних засобів. [Науково-популярний коментар до Закону України «Про міліцію». – К.: УАВС, 1996. – 144 с., С. 70].

Отже, тактика застосування технічних засобів при проведенні оперативно-розшукових заходів є складовою оперативно-розшукової тактики. Вибір тактики застосування оперативно-технічних засобів обумовлюється:

- наявністю в підрозділі ОВС конкретних оперативно-технічних засобів з відповідними тактико-технічними характеристиками;
- положеннями відомих нормативних актів, що регламентують порядок і межі правомірного використання технічних засобів;
- конкретною оперативною ситуацією, в якій застосовується технічний засіб.

С. В. Демедюк,
*начальник управління боротьби
з кіберзлочинністю МВС України*

ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ З ОСОБАМИ, ЯКІ КОНФІДЕНЦІЙНО СПІВРОБІТНИЧАЮТЬ З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ

Організація і тактика проведення негласних слідчих (розшукових) дій тісно пов'язана із використанням можливостей осіб, які конфіденційно співробітничать з оперативними підрозділами. Особи, які конфіденційно співробітничать з оперативними підрозділами, можуть надавати допомогу і сприяти проведенню окремих оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій. При цьому особливе місце відводиться самому спілкуванню між оперативним працівником і особою, яка конфіденційно співробітничать з оперативним підрозділом, в процесі якого вирішуються завдання оперативного та кримінального провадження.

Спілкування – це складний багатоплановий процес установлення та розвитку контактів між людьми, який породжується потребами у спільній діяльності і включає обмін інформацією, сприймання й розуміння іншої людини, вироблення єдиної стратегії взаємодії.

Пізнання спілкування з особами, які конфіденційно співробітничать з оперативними підрозділами, має двояке значення. По-перше, відомості про характер і зміст спілкування об'єктів оперативного інтересу є джерелом цінної оперативно-розшукової інформації про кримінальні наміри та події, які відбуваються в злочинному середовищі.

Спілкування починається із зовнішнього сприймання і формування першого враження. Позитивний вплив справляють ознаки уваги й інтересу до людини, впевненість у собі, естетична привабливість; негативно впливають емоційна напруженість, багатослів'я, квапли-

вість реагування на висловлювання співбесідника. Цей процес зовні виглядає стихійним, але він має свої закономірності та може бути достатньою мірою упорядкований і прогнозований завдяки попередньому вивченню особистості.

Які ж існують психологічні чинники спілкування з особами, які конфіденційно співробітничать з оперативними підрозділами?

Спілкування як головна складова соціальної комунікації, являє собою людські контакти й зв'язки, що зумовлені потребами осіб в спільній діяльності або в обміні інформацією. Передача інформації та взаєморозуміння визначає головний зміст спілкування.

Як свідчить аналіз теорії та практики, ОРД притаманні такі різновиди спілкування:

а) *за ступенем зближення сторін:*

безпосереднє («віч-на-віч»), яке відбувається, наприклад, при особистому вилученні та вивченні оперативним співробітником документів, проведенні розвідувального опитування, оперативної установки, конфіденційної зустрічі з негласним працівником тощо, а також опосередковане, коли воно здійснюється через проміжну ланку, наприклад, за допомогою іншого оперативного підрозділу в порядку виконання відповідного запиту;

б) *за тривалістю:*

короткочасне, наприклад, опитування осіб на місці події злочину, коли пізнання особистості досягається неглибоке, і тривале, що передбачає поглиблене пізнання один одного та взаєморозуміння;

в) *за ступенем завершеності:*

закінчене (досягається вичерпаність теми, наприклад, при опитуванні мешканців будинків, розташованих по сусідству з місцем учинення злочину) і незакінчене, коли розгляд теми або здійснювана діяльність не доведені до результату, наприклад, при тривалому спілкуванні оперативного працівника з особою, що підозрюється у скоєнні злочину або залучається до негласного співробітництва;

г) *за сторонами:*

міжособистісне, якщо кожна особа спілкується з іншою особою без участі третьої сторони;

внутрішньо групове, коли з одного боку виступає особа з її індивідуальними потребами, інтересами, а, з іншого – група чи окремі її представники, які відстоюють групові потреби й інтереси (наприклад, особисті стосунки окремого члена злочинної групи з усією групою); міжгрупове (прикладом можуть бути переговори чи кримінальні «розборки», на яких кожна сторона виступає від імені певної групи та відстоює її інтереси).

У структурі спілкування загальноприйнятим є виокремлення трьох взаємозалежних сторін: комунікативної, інтерактивної та перцептивної.

Комунікативна сторона спілкування полягає у звичайному обміні інформацією між суб'єктами, що спілкуються.

Інтерактивна сторона являє взаємодію між індивідами, що спілкуються, тобто обмін конкретними знаннями та діями.

Перцептивна сторона спілкування означає сприйняття партнерами по спілкуванню один одного та встановлення на цій основі взаєморозуміння.

П. В. Дерев'янюк,

*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри спеціальної техніки
та оперативно-розшукового документування
Навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів слідства та кримінальної міліції
(Національна академія внутрішніх справ)*

ДЕЯКІ ШЛЯХИ УСУНЕННЯ КОЛІЗІЙ МІЖ ЗАКОНОДАВЧИМИ АКТАМИ ТА ВІДОМЧИМИ ІНСТРУКЦІЯМИ У БОРОТБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Як показує практика, після набрання чинності новим КПК та Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» від 13 квітня 2012 року № 4652-VI, між Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та КПК виникли певні колізії.

У першу чергу це стосується порядку проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які новим КПК дозволяється провадити безпосередньо слідчим (до набрання чинності КПК ця функція була покладена виключно на оперативно-розшукові підрозділи). При цьому чіткий розподіл повноважень між слідчим та працівниками підрозділів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності, чинним законодавством наразі не передбачений.

Окрім того, існують деякі розбіжності між самими відомчими наказами, інструкція, а також законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та КПК України у питаннях проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій.

Так, положення Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх

справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затвердженій Наказом МВС України 14.08.2012 № 700 не відповідають нормам КПК України, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затвердженій керівниками правоохоронних органів держави 16.11.2012 р.

Зокрема, у наказі № 700 передбачені повноваження слідчого, які відсутні у Кримінальному процесуальному кодексі України (ст. 40) та у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» стосовно вивчення ОРС та надання рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, які засвідчують наявність в їх діях ознак злочину (п. 3.2), а також закріплення слідчого за ОРС для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу (п. 3.1).

Не передбачено зазначеними законодавчими актами ознайомлення з матеріалами ОРС начальника слідчого підрозділу та слідчого у період розшуку особи, яка переховується від органів розслідування (п. 8.4).

Також не передбачено зазначеними законами розгляд матеріалів ОРС для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в ЄРДР на оперативних нарадах за участю начальників оперативного, слідчого підрозділів та працівників, які брали участь у їх підготовці (п. 3.3).

Не відповідають Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженій керівниками всіх правоохоронних органів України, положення наказу № 700 в частині надання доручень про проведення негласних слідчих (розшукових) дій (п.2.7.4). Пунктом 2.7.4 передбачено надання доручень слідчим співробітникам оперативного підрозділу, а зазначеною Інструкцією – керівнику органу (розділ 3). Цю невідповідність можна пояснити тим, що наказ № 700 видано у серпні 2012 року, а Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій затверджена у листопаді 2012 року.

Підсумовуючи сказане слід зазначити про необхідність усунення розбіжностей між Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» КПК України і відомчими наказами та інструкціями у визначенні оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій.

УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМ І МЕТОДІВ ДІЯЛЬНОСТІ ОВС У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

Забезпечення громадської безпеки на залізничному транспорті на сучасному етапі просто немислимо без активного впливу з боку права як системи норм і правової системи суспільства. У складних переплетеннях сфери безпеки і права як нормативного регулятора народжується нова форма громадської безпеки, яка надає суспільній життєдіяльності прогнозованість, стійкість, адекватність і визначеність. Саме громадська безпека як стан захищеності інтересів особистості, прав і свобод людини, суспільства та держави дозволяє бачити і оцінювати нормальне функціонування транспортної системи держави. А механізм громадської безпеки надає транспортній системі додаткові гарантії життєздатності.

Будучи регульованою системою, механізм громадської безпеки сам потребує нормативно-правового впливу. Взаємодія складових ланок (елементів) механізму громадської безпеки на залізничному транспорті втілюється в правових відносинах, в особливому суб'єктно-об'єктному середовищі, у кореспондуючих зв'язках, а реалізація здійснюється в актах волевого характеру, що застосовуються з урахуванням місця та ролі тієї чи іншої ланки системи забезпечення громадської безпеки. При цьому інтереси, на думку І. М. Аверічева і О. В. Сапронова, транспортної безпеки України вимагають розглядати інтеграцію транспортного комплексу країни у світову транспортну систему за напрямками:

- збереження та розвиток існуючої транспортної інфраструктури, що має єдині технічні параметри та забезпечує застосування єдиної технології перевезень з взаємопов'язаним правовим режимом на основі співробітництва;

- залучення внутрішніх і зарубіжних інвестицій під завершальне формування високоприбуткових транспортних магістралей;

- транспортне забезпечення зовнішньоторговельного потенціалу (створення конкурентоспроможного транспорту та розвиток інфраструктури);

- підтримка перевізників та операторів на міжнародних ринках транспортних послуг (гармонізація та уніфікація нормативної правової бази);

- розвиток міжнародного транзиту через територію України [1; 2].

Реалізація зазначених напрямів робить необхідним пошук рішення проблем забезпечення громадської безпеки на залізничному транспорті в комплексному використанні політичних, економічних, моральних, психологічних механізмів, що спонукають до досягнення взаємної відповідальності особи, суспільства та держави для забезпечення стабільності суспільних відносин в інтересах створення необхідних передумов для функціональної безпеки залізничного транспорту.

Громадська безпека на залізничному транспорті розглядається як нормативно-регламентований і організаційно забезпечений юридичними засобами стан захищеності транспортної системи держави, що характеризується цілою сукупністю різних правових показників, які відображають: рівень злочинності на залізничному транспорті в цілому і по окремих видах, якість і кількість правового матеріалу, рівень правової свідомості по різних категоріям населення, рівень розвитку правової культури різних соціальних груп, наявність прогалин, суперечливості чи неефективності правових актів, що регламентують конкретну сферу суспільних відносин, економічну забезпеченість і соціальну популярність застосування правових норм правоохоронними органами та посадовими особами, розвиток правових і не правових тенденцій, якість і кількість криміналізації суспільних відносин, рівень свавілля працівників судових, правоохоронних та інших органів та посадових осіб, покликаних вирішувати юридичний конфлікт у сфері громадської безпеки, що виник, недоліки у виконанні покарань та інших судових рішень, ступінь захищеності посадових осіб правоохоронних і залізничних органів, що вирішують юридичні конфлікти та виконують прийняті рішення. Необхідно зауважити, що на думку Д. О. Кобліва, М. О. Колоколова, А. М. Черноусова, Р. В. Шейко, С. В. Щербань, авторів першого національного соціологічного дослідження рівня злочинності в Україні, діяльність міліції у всіх напрямках службової діяльності повинна оцінюватися через громадську думку [3, с. 3].

Ефективність діяльності ОВС, які забезпечують громадську безпеку на залізничному транспорті, залежить від якості здійснюваного аналізу загальної соціальної ситуації, тобто розуміння всіх факторів та умов життєдіяльності залізничного транспорту, від своєчасності та адекватності вжитих заходів щодо виявлення та запобігання правопорушень, а також моніторингу загального стану громадської безпеки транспортної системи, обумовленого характером і природою загроз, що виходять від внутрішніх і зовнішніх джерел небезпек, вибором юридичних засобів забезпечення. У зв'язку з чим доцільно доповнити Положення про інтегральну інформаційно-пошукову систему ОВС України обліком транспортних подій.

З урахуванням динамічного розвитку транспортної системи нормативно-правове регулювання громадської безпеки на залізничному транспорті ОВС, повинна складатися з двох рівнів і включати:

- комплексну правову регламентацію процесів управління забезпеченням громадської безпеки, закріплену в актах законодавства, підготовлених на основі наукового розгляду і обґрунтування стадій, методології, системи відносин, що складаються в процесі правового забезпечення діяльності ОВС у даній сфері;

- нормативно-правову регламентацію діяльності ОВС за окремими напрямками забезпечення громадської безпеки, що складається з галузевих нормативно-правових актів ОВС і залізничного транспорту, документів інших органів (наприклад, ДСНС України), що забезпечують реалізацію державних функцій у сфері громадської безпеки на залізничному транспорті.

Взаємозв'язок законодавчого та відомчого нормативного регулювання доцільно розділити за допомогою характеристики об'єкта управління та предмета управлінсько-правового регулювання, що відповідає на питання, які правовідносини поза управлінських рамок оформляються (або повинні оформлятися) за допомогою нормативних приписів. Відправним при цьому є теоретичне уявлення про предмет регулювання як про суспільні відносини, що складають об'єкт управлінського впливу, який здійснюється за допомогою правових норм, втілених у законодавстві. Вони адресуються учасникам управлінських відносин, визначаючи рамки їх можливої, впливаючи тим самим на волю та свідомість відповідних суб'єктів.

На сьогоднішній день рівень відомчого регулювання складають спільні нормативно-правові акти МВС України (територіальні та транспортні органи), Мінінфраструктури України (ВОХОР Укрзалізниці, Державна спеціальна служба транспорту, Державна інспекція з безпеки на наземному транспорті), ДСНС України та МО України [4, с. 171–173]. У процесі відомчого правового регулювання забезпечення громадської безпеки на залізничному транспорті повинна бути вибудована певна ієрархія індивідуальних інтересів. У цьому зв'язку можна позначити наступні групи інтересів: первинні інтереси, пов'язані із забезпеченням життєдіяльності індивідів; вторинні інтереси, продиктовані забезпеченням необхідного рівня функціонування залізничного транспорту; інтереси, спрямовані на реалізацію соціальних перспектив фізичної і юридичної особи у сфері перевезень.

Водночас комплексну нормативно-правову регламентацію процесів управління забезпеченням громадської безпеки доцільно здійснювати за рахунок систематизації і уніфікації адміністративного законодавства в галузі громадської безпеки за допомогою кодифікованого

нормативного правового акта, який встановить вихідні засади адміністративно-публічного забезпечення громадської безпеки на залізничному транспорті в Україні.

В якості такого нормативного правового акту можна запропонувати спільний наказ МВС України, Мінінфраструктури України та ДСНС України «Про основи забезпечення громадської безпеки на залізничному транспорті в Україні», в якому вирішити такі завдання:

- створення однакового понятійно-категорійного апарату, який гранично ясно і точно розкриває сутність, структуру та зміст громадської безпеки у сфері правового регулювання України, співвідносно з виробленими юридичною наукою категоріями;

- створення в Україні єдиної системи спеціалізованих органів виконавчої влади та виконавчо-розпорядчих органів місцевого самоврядування, які наділяються повноваженнями щодо забезпечення виконання загальнообов'язкових умов та вимог громадської безпеки на транспорті, пов'язаними з безпосереднім втручанням даних органів в господарську, організаційно-розпорядчу та іншу діяльність фізичних та юридичних осіб;

- систематизація та уніфікація адміністративно-правових методів діяльності органів виконавчої влади та виконавчо-розпорядчих органів місцевого самоврядування, які спрямовані на забезпечення виконання загальнообов'язкових умов і вимог громадської безпеки та пов'язані з безпосереднім втручанням в адміністративно-господарську, організаційно-розпорядчу та іншу діяльність фізичних та юридичних осіб;

- систематизація та уніфікація адміністративно-правових форм діяльності органів виконавчої влади та виконавчо-розпорядчих органів місцевого самоврядування, які спрямовані на забезпечення виконання загальнообов'язкових умов і вимог громадської безпеки та пов'язані з безпосереднім втручанням в адміністративно-господарську, організаційно-розпорядчу та іншу діяльність фізичних та юридичних осіб.

- формальне визначення функцій адміністративно-публічного забезпечення громадської безпеки, що передаються органам місцевого самоврядування органами державної влади України;

- створення оптимальної системної моделі взаємодії методом планомірної та послідовної зміни окремих системних якісних показників на основі скорочення можливості прямого втручання у сферу технологічних і цивільно-правових відносин, що зумовлює відповідні зміни у колі та характері суспільних відносин, які охороняються адміністративним правом.

---

1. Аверічев І. М. Транспортна безпека як особливий вид економічної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.maritime.kiev.ua/uploads/Jurnal/.../53.doc

2. Сапронов О. В. Вихідні поняття теорії забезпечення транспортної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02\(5\)/10sovztb.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02(5)/10sovztb.pdf)

3. Оцінка діяльності міліції за допомогою громадської думки. Звіт за результатами національного соціологічного дослідження / Д. О. Коблів, М. О. Колоколов, А. М. Черноусов і ін. – Х., Харківський інститут соціальних досліджень, 2012. – 136 с.

4. Державна спеціальна служба транспорту – історія і сьогодення, перспективи та пріоритети розвитку / наук. ред. А. В. Радкевич. – Дніпропетровськ, Вид-во Маковецький, 2013. – 204 с.

Н. І. Дідик,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ПІДРОЗДІЛІВ МІЛІЦІЇ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Поряд з об'єктивними причинами, що є наслідком економічних та соціальних проблем суспільства, існують й суб'єктивні, зумовлені недоліками в організації роботи органів внутрішніх справ. Кардинальна перебудова управління економічною і соціальною сферами нашого суспільства, його подальша демократизація вимагають удосконалення державного управління, зміцнення правової основи державного і громадського життя, законності і правопорядку. Забезпечити вирішення цих завдань у першу чергу покликана міліція, для чого в її структурі згідно зі ст. 7 Закону України «Про міліцію» виокремлюється спеціальна служба – міліція громадської безпеки [1, с. 5].

Міліція громадської безпеки входить до складу органів внутрішніх справ України. Відповідно до чинної Конституції завдання та функції, котрі виконує міліція громадської безпеки є надзвичайно важливими й вимагають від особового складу постійного контакту з населенням і керівництвом відповідного регіону, оскільки стосуються захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина [2, с. 91].

Організаційна будова міліції громадської безпеки залежить від функціонального призначення та наявних рівнів управління, які відпо-

відають адміністративно-територіальному устрою держави. Внутрішня структура міліції громадської безпеки ґрунтується на лінійному принципі її організації та діяльності, згідно з яким утворюються і функціонують структурні підрозділи цієї служби за окремими напрямками їх діяльності [2, с. 95].

Система підрозділів міліції громадської безпеки складається з трьох ланок:

1) вищою ланкою є Департамент громадської безпеки МВС України;

2) друга ланка охоплює управління (відділи) громадської безпеки ГУМВС, УМВС України в областях, м. Києві;

3) третю ланку становлять відділи (відділення), сектори, підрозділи громадської безпеки міських, районних відділах внутрішніх справ [3, с. 84].

Кожній ланці підрозділів міліції громадської безпеки властиві свої особливості. Успіх у виконання силами служби громадського порядку завдань щодо охорони громадського порядку та боротьби з правопорушеннями значною мірою залежить від того, як налагоджений апарат управління нею, наскільки оперативно здійснює він керівництво, наскільки вміло враховує специфіку обставин, та місцевий хист в організації служби громадської безпеки [4, с. 19].

Завдання, що стоять перед міліцією громадської безпеки, мають досить широкий діапазон і є одним із найбільш об'ємних напрямів роботи міліції. Це адміністративна діяльність, яка полягає в захисті прав і свобод людини і громадянина, забезпеченні громадського порядку, спокою та безпеки, попередженні і припиненні правопорушень у містах та інших населених пунктах держави, а також боротьба зі злочинністю, здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення, профілактична та охоронна діяльність [4, с. 11].

Підрозділи міліції громадської безпеки, виконуючи такі завдання, забезпечують громадський порядок як у звичайній обстановці, так і під час проведення масових заходів, в умовах стихійного лиха та інших надзвичайних обставинах, а саме:

– здійснюють нагляд за виконанням усіма громадянами і посадовими особами правил, що регулюють громадський порядок;

– виявляють осіб, які ведуть антигромадський спосіб життя, ставлять їх на облік та організовують профілактичну роботу.

Спільно з державними і громадськими організаціями працівники служб ведуть боротьбу з алкоголізмом, дрібним хуліганством та іншими порушеннями громадського порядку, припиняють порушення правил дозвільної системи.

Здійснюючи заходи з профілактики кримінальних та інших правопорушень у громадських місцях, працівники міліція громадської безпеки:

- попереджують і припиняють кримінальні та інші правопорушення, затримують осіб, що їх скоїли;
- розшукують осіб, які переховуються від кримінального переслідування і виконання вироку;
- охороняють та конвоюють осіб, узятих під варту;
- виявляють причини та умови, що сприяють скоєнню кримінальних та інших правопорушень, уживають заходів для їх усунення.

Охороняючи власність, права і законні інтереси громадян, підприємств і установ міліція громадської безпеки:

- запобігає пошкодженню об'єктів власності, викрадення майна;
- забезпечує недоторканість узятих під варту об'єктів;
- сприяє відповідним органам у здійсненні заходів із охорони природних ресурсів, боротьби з браконьерством і порушеннями правил полювання і рибальства.

Охороняючи права і законні інтереси громадян від злочинних посягань та інших антигромадських дій, допомагаючи громадянам в реалізації їх прав, ця служба:

- вживає у встановленому порядку заходи щодо заяв і повідомлень громадян про порушення їх законних прав та інтересів, забезпечує недоторканість їх особи і помешкання, захищає їх честь і гідність, життя і здоров'я, особисту свободу і майно;
- мобілізує надання невідкладної допомоги особам, які потерпіли від нещасних випадків і правопорушень, а також тим, хто знаходиться в громадських місцях у безпорадному стані;
- забезпечує збереження знайдених речей, документів і коштовностей [1, с. 10–12].

Таким чином, міліція громадської безпеки – це структурний підрозділ міліції у системі органів внутрішніх справ України, діяльність якого спрямовано на забезпечення особистої безпеки громадян, охорону громадського порядку та громадської безпеки, запобігання й припинення кримінальних та інших правопорушень їх розкриття, а також надання в межах своєї компетенції допомоги громадянам, посадовим особам, підприємствам, установам, організаціям та громадським об'єднанням.

---

1. Діяльність підрозділів міліції громадської безпеки: навчальне видання: курс лекцій. – Івано-Франківськ: ПНОІ ЛьвДУВС, 2007. – 372 с.

2. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: підручник / В. Т. Білоус, О. С. Захарова, В. С. Ковальський та ін.; відп. ред. В. Т. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 376 с.

3. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ: методичні матеріали для курсантів / Н. І. Дідик, С. С. Єсімов, Д. І. Йосифович, М. В. Ковалів, Я. М. Когут. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 172 с.

4. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ: особлива частина: навч. посібник / Т. М. Минка, О. М. Обуменко, Д. О. Заброта та ін.; за заг. ред. С. М. Алфьорова. – Х.: Право, 2013. – 312 с.

Ю. А. Дорохіна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

цивільного та господарського права

(ВНЗ «Національна академія управління»)

ЩОДО РОЗУМІННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ БЕЗГОТІВКОВИХ ГРОШЕЙ ЯК ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Гроші багаті історією свого становлення, в процесі якого вони мали різні форми. Безготівкові гроші з'явилися порівняно недавно, зробивши такий саме переворот, як і поява паперових грошей. Бурхливий розвиток комп'ютерної техніки наводить на думку про те, що безготівкові гроші незабаром зовсім можуть замінити готівку. Згідно зі ст. 3 Закону України від 5 квітня 2001 р. «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» кошти існують у готівковій (формі грошових знаків) або безготівковій формі (формі записів на рахунках у банках). При цьому єдиного розуміння поняття «безготівкові гроші» не існує, а до питань, які не дістали однозначного вирішення у кримінально-правовій науці та які суперечливо вирішуються на практиці, належить, зокрема, кримінально-правова оцінка незаконного заволодіння безготівковими грошима.

Передусім зазначимо, що, описуючи функції грошей, економісти різних шкіл пропонують найрізноманітніші визначення грошей. Це – і середньозважене значення різних засобів платежу, і тимчасове зосередження купівельної сили, і грошовий агрегат, що включає в себе готівку і так звані чекові внески. Тобто економісти не вбачають особливої різниці між готівковими і безготівковими грошима. В економічній теорії також визнано, що гроші є мірою вартості всіх товарів, засобом обміну і платежу, засобом збереження і накопичення. Безготівкові гроші – це така собі віртуальна реальність, облікова інформація. Працюючи з ними, банки, оперують інформаційними потоками про рух грошей; тому безготівкові гроші – це ніщо інше, як інформація про платежі [1, с. 265].

Встановити природу безготівкових грошей намагаються і юристи. Щоправда, їх думки відрізняються від міркувань економістів, які обстоюють тезу про інформаційну природу безготівкових грошей,

адже юристи не можуть не зважати на поняття, закріплені у законодавстві (насамперед цивільному). З положень ж останнього однозначно випливає, що безготівкові гроші виступають об'єктом цивільних прав. Залишається, однак, відкритим питання, чим саме – речами або правом вимоги – варто визнавати гроші у безготівковій формі.

На нашу думку, гроші завжди залишаються грошима, а безготівковість – лише форма їх існування. Необхідно відзначити дуалізм природи безготівкових грошей – втілення у них речового та зобов'язального права (з одного боку, це вимога кредитора до боржника, з іншого – ця вимога відділяється від договору, що її породив, а майно, що утворилося, є залученим капіталом для банку – об'єктом права власності). Банк, який придбаває право власності на зараховані на відповідний рахунок кошти, перебуває стосовно зовнішнього світу приблизно у такій же ситуації, що і традиційний власник. Якщо на рахунок злочинця (або іншої особи) зараховані безготівкові гроші, у нього з'являється реальне право користуватися цими коштами на свій розсуд (наприклад, особа може перевести їх у готівку, перерахувати на рахунок іншої особи). Злочинець набуває право на майно, тобто на самі гроші, які і складають предмет зобов'язальної вимоги до банку.

Кваліфікація посягань на грошові кошти не залежить від форми (готівкової чи безготівкової) існування цих коштів; предметом злочину при незаконному списанні сум безготівкових коштів з банківських рахунків є майно, що належить власникам рахунків; незаконне посягання на безготівкові гроші треба розцінювати як заволодіння чужим майном у той чи інший спосіб, визначений у КК України.

Питання про переважно речовий або зобов'язально-правовий характер безготівкових грошей як різновиду майна для вирішення проблем, пов'язаних із кваліфікацією злочинних посягань на такі гроші, не є принциповим.

В аспекті визнання безготівкових грошей предметом злочинів проти власності конструктивним слід визнати компромісний підхід, відповідно до якого безготівкові гроші мають змішану (речово-зобов'язальну) природу.

Проблематика предмета злочинів проти власності продовжує зберігати свою актуальність й особливо під кутом визначення перспектив заміни розробленої ще у радянський період концепції злочинів проти власності концепцією майнових злочинів.

---

1. Макконнелл К. Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика: учебник: в 2 т.; пер. с англ. 13-го изд. / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – М., 2001. – Т. 1. – 974 с.

І. В. Дроздова,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративних
та цивільно-правових дисциплін*

І. В. Басиста,
*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри
кримінально-правових дисциплін та ОРД
(Національна академія внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ НАДАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ МІЛІЦІЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ

В сучасних умовах створення європейського суспільства та реформування правоохоронних органів необхідно подолати обмеження функцій міліції тільки контролюючо-наглядовими, правоохоронними завданнями. Одним із основних факторів формування довіри населення до міліції, формування позитивного іміджу працівників міліції є належний рівень надання послуг населенню, в тому числі безоплатної правової допомоги.

Організаційно-правові аспекти реалізації функції надання послуг населенню органами внутрішніх справ розглядалися науковцями [1], досліджувались нами зокрема [2] в контексті дотримання правоохоронною системою європейських стандартів забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи та громадянина.

Відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [3], працівники ОВС зобов'язані надавати правові послуги, спрямовані на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. Така правова допомога гарантується державою та повністю надається за рахунок коштів Державного бюджету.

Слід звернути увагу на те, що зміст поняття «правові послуги» за статтею 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» передбачає вжиття заходів, які у статті 7 того ж Закону України трактуються як заходи безоплатної первинної правової допомоги, а саме: надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; на-

дання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Згідно з Конституцією України [4] та статтею 8 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», право на безоплатну первинну правову допомогу мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України. Водночас, право на вторинну правову допомогу мають чітко визначені дванадцять категорій осіб, зокрема: особи, які перебувають під юрисдикцією України, якщо середньомісячний сукупний дохід їхньої сім'ї нижчий суми прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум»; діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, безпритульні діти, діти, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї; особи, до яких застосовано адміністративне затримання; особи, до яких застосовано адміністративний арешт; особи, які затримані за підозрою у вчиненні злочину; особи, до яких як запобіжний захід обрано тримання під вартою; особи, у кримінальних провадженнях стосовно яких відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України захисник залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії; особи, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»; ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною; які належать до числа жертв нацистських переслідувань; особи, щодо яких суд розглядає справу про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, особи, щодо яких суд розглядає справу про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку; особи, реабілітовані відповідно до законодавства України.

Таким чином, працівники міліції є суб'єктами надання як первинної, так і вторинної правової допомоги. Розглянемо, як регламентується правосуб'єктність працівників міліції у сфері надання безоплатної правової допомоги Законом України «Про міліцію» як основним законодавчим актом, що регламентує повноваження працівників міліції. Зокрема, статтею п'ятою Закону України міліція зобов'язується забезпечувати затриманим та заарештованим (взятим під варту) особам з моменту затримання або арешту (взяття під варту) право захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника, у тому числі безоплатною правовою допомогою відповідно до закону,

що регулює надання безоплатної правової допомоги, реалізацію інших прав затриманих і заарештованих (взятих під варту) осіб [5]. Окрім цього, працівники міліції зобов'язуються негайно після фактичного затримання особи надати відповідну інформацію за допомогою телефонного, факсимільного зв'язку, електронної пошти або через комплексну інформаційно-аналітичну систему забезпечення надання безоплатної правової допомоги відповідному центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги в Порядку, встановленому Постановою Кабінетом Міністрів від 28.12.2011 № 1363 (п.п. 2, 10) [6].

Щодо надання безоплатної первинної правової допомоги, ні стаття 5 Закону України «Про міліцію», що визначає засади діяльності міліції та права громадян, ні стаття 10 того ж Закону «Основні обов'язки міліції» не регламентують ні обов'язки, ні зміст, ні порядок надання такого виду правової допомоги.

Водночас, дільничний інспектор міліції, в межах повноважень, надає цілий комплекс правових послуг, які в контексті Закону України «Про безоплатну правову допомогу» слід кваліфікувати як надання безоплатної первинної правової допомоги. Так, пунктом 3.1. розділу 3 Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі МВС України, затвердженого наказом МВС України від 11.11.2010 № 550, однією з основних функцій працівників служби ДІМ є забезпечення прав і свобод людини, її безпеки та захисту від протиправних посягань, надання у межах своїх повноважень правової, соціальної допомоги та інших послуг населенню. Окрім того, пунктом 9.3.2. Положення дільничний інспектор міліції зобов'язаний надавати правову, першу медичну та іншу допомогу громадянам, які постраждали від протиправних дій, у результаті нещасних випадків, особам, які перебувають в безпорадному або іншому небезпечному для життя або здоров'я стані; пунктом 9.7. зобов'язаний рекомендувати особам, яким заподіяно тілесні ушкодження, звернутися до органів судово-медичної експертизи для проходження медичного обстеження для визначення ступеня тяжкості цих ушкоджень [7].

Окрім того, статтею 6 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» дільничний інспектор міліції у сфері попередження насильства в сім'ї уповноважується повідомляти членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або де було вчинено насильство в сім'ї, про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися; направляють жертв насильства в сім'ї до спеціалізованих установ для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства [8].

Таким чином, з метою належної регламентації правосуб'єктності працівників міліції, дільничних інспекторів міліції зокрема, у сфері на-

дання безоплатної правової допомоги, окремі положення законодавчих актів, що визначатимуть повноваження працівників міліції, підлягатимуть доповненню. На підставі проведеного дослідження, вважаємо за доцільне внести до Закону України «Про міліцію» наступні зміни:

1. Статтю 5 Закону «Діяльність міліції та права громадян» доповнити частину 5 положенням у наступній редакції «забезпечує усіх осіб, які перебувають під юрисдикцією України, безоплатною первинною правовою допомогою відповідно до закону, що регулює надання безоплатної правової допомоги»;

Статтю 10 Закону «Основні обов'язки міліції» доповнити частиною у наступній редакції «надавати особам правову інформацію, консультації та роз'яснення з правових питань; допомогу у складенні заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснювати представництво інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечувати захист особи від обвинувачення; надавати особі допомогу в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації у випадках, передбачених законом».

---

1. Долечек В. С. Надання управлінських послуг населенню органами виконавчої влади України: організаційно-правовий аспект: дис. ... канд. наук з державного управління: 25.00.02 / Долечек Володимир Станіславович. – К., 2005. – 206 с.; Кріцак І. В. Функція надання послуг населенню органами внутрішніх справ України: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Кріцак Іван Васильович. – Х., 2010. – 226 с.; Легеза Є. О. Діяльність міліції громадської безпеки щодо надання адміністративних послуг: монографія / Є. О. Легеза, Р. М. Опацький. – Дніпропетровськ: ДДУВС, 2011. – 185 с.

2. Дроздова І. В. Правосуб'єктність МВС України у сфері надання адміністративних послуг: монографія / І. В. Дроздова. – Львів, Надвірна: ПрАТ «Надвірнянська друкарня» 2012. – 284 с.

3. Про безоплатну правову допомогу [Електронний ресурс]: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>

4. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [тлумачення від 12.04.2012] / Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

5. Про міліцію [Електронний ресурс]: Закон України від 20.12.1990 № 565-XII / Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/565-12>.

6. Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 № 1363 / Кабінет Міністрів України. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-п>

7. Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі МВС України [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства внутрішніх

справ України від 11.11.2010 № 550 / Міністерство внутрішніх справ. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1219-10>

8. Про попередження насильства в сім'ї [Електронний ресурс]: Закон України від 15.11.2001 № 2789-III / Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/2789-14>

В. І. Дубина,
*заступник директора
Департаменту боротьби
з торгівлею людьми МВС України*

УЧАСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ У БОРОТБІ ЗІ ЗЛОЧИНАМИ, ПОВ'ЯЗАНИМИ ІЗ ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

У відповідності до вимог Наказу МВС України від 23 листопада 2013 року № 1167, яким були затверджені зміни до Положення про Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, Міністерства внутрішніх справ України, до основних функцій даного підрозділу належить: співпраця з правоохоронними органами іноземних держав і міжнародними організаціями у вирішенні питань протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаних із торгівлею людьми, з нелегальною міграцією (підроблення документів, печаток, штампів та бланків, а також збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів, зловживання владою або службовим становищем, службове підроблення; статті 358, 364, 366 КК України), а також з правопорушенням у сфері суспільної моралі [1].

Як свідчить аналіз практики, форми взаємодії поліцейських відомств різних країн є дуже різними, так само, як і сфери їх діяльності. Подальша класифікація форм міжнародної співпраці базується на розумінні цього явища у вузькому контексті – безпосередньої взаємодії органів правопорядку в оперативно-розшуковій діяльності, розслідуванні кримінальних проваджень, обміні та опрацюванні інформації про ці суспільно-небезпечні діяння або осіб, причетних до їх вчинення.

У залежності від суб'єктів, залучених до міжнародного співробітництва, воно поділяється на: а) глобальне; б) регіональне; в) відомче; г) а також таке, що реалізується через «офіцерів зв'язку»; д) особисті контакти працівників або міжнародні організації [2, с. 35].

Найважливішим суб'єктом, що забезпечує глобальне співробітництво у боротьбі зі злочинністю, є Міжнародна організація кримінальної поліції – Інтерпол. Притаманна їй ознака «глобальності» зумовлена тим, що зазначена організація об'єднує переважну більшість світових держав [3].

Регіональне міжнародне співробітництво здійснюється за ініціативи держав, розташованих географічно у певних частинах світу. Така взаємодія поліцейських відомств вужча за глобальну, проте дає змогу ефективно вирішувати питання протидії транснаціональній організованій злочинності з урахуванням специфіки конкретного регіону.

Для України, держави Східної Європи зі стратегічним курсом на інтеграцію до європейського політичного, економічного та правового простору, актуальною є співпраця у боротьбі з торгівлею людьми у рамках Європолу, Регіонального центру Південно-східної європейської ініціативи співробітництва у боротьбі з транскордонною організованою злочинністю (SECI) та Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ.

Особливе місце у боротьбі з торгівлею людьми відводиться взаємодії поліцейських відомств через «офіцерів зв'язку», яке є досить важливим інструментом міжнародного співробітництва. Чимало країн використовують його для забезпечення різних цілей своєї внутрішньої та зовнішньої політики – від обміну інформацією у рамках конкретних кримінальних проваджень чи оперативно-розшукових справ до комплексного аналізу тенденцій транснаціональної організованої злочинності у різних державах та регіонах світу.

Саме поняття «офіцери зв'язку» є загальноприйнятим, але «не зовсім офіційним». Такі особи постійно знаходяться в дипломатичних представництвах своїх держав за кордоном, перебуваючи на посадах аташе, радників таких установ або представників компетентних національних центральних органів виконавчої влади [2, с. 32].

Співпраця із залученням можливостей міжнародних урядових та неурядових організацій має місце перш за все у тих сферах, які виходять за рамки повноважень органів влади. Це, зокрема, робота з постраждалими від торгівлі людьми. Від державних установ останні отримують допомогу переважно правоохоронного та цивільно-правового змісту, у той же час потребуючи підтримки значно більшого обсягу. За таких обставин міжнародні урядові та неурядові організації беруть на себе частину функцій захисту прав та законних інтересів осіб, що постраждали від торгівлі людьми, забезпечуючи останнім реінтеграційну, реабілітаційну, фінансову, психологічну та медичну допомогу [4, с. 87].

Відомче міжнародне співробітництво полягає у двох чи багатосторонній взаємодії поліцейських підрозділів відповідних органів державної влади. Останні, звичайно, налагоджують зв'язки і за допомогою інших видів співробітництва – глобального, регіонального, через «офіцерів зв'язку» тощо. Проте, сутність цього виду полягає у безпосередній співпраці, тобто у відсутності будь-яких посередників у ході

здійснення сторонами робочих контактів. Досить часто представники правоохоронних органів співпрацюють таким чином із колегами з країн «ближнього зарубіжжя».

Контакти встановлюються і тривають упродовж терміну, необхідного сторонам для здійснення перевірки інформації й оперативної розробки, і, що найголовніше, реалізації зібраних оперативних матеріалів та розслідування кримінальної справи. Такі зв'язки, як правило, у подальшому підтримуються і набувають систематичного характеру.

Різновидом такого типу взаємодії є також виконання клопотань про надання міжнародної правової допомоги у кримінальних справах.

Незважаючи на те, що у даному випадку між правоохоронцями є «посередники» – органи прокуратури (на стадії судового розгляду – Міністерства юстиції), проте останні все ж таки є органами державної влади.

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що взаємодія підрозділів по боротьбі зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, Міністерства внутрішніх справ України з правоохоронними органами іноземних держав і міжнародними організаціями у вирішенні питань протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаних із торгівлею людьми, здійснюється в залежності від суб'єктів, залучених до міжнародного співробітництва, і поділяється на: а) глобальне; б) регіональне; в) відомче; г) а також таке, що реалізується через «офіцерів зв'язку»; д) особисті контакти працівників або міжнародні організації.

Однією із важливих форм взаємодії оперативних підрозділів з правоохоронними органами іноземних держав у боротьбі з торгівлею людьми є формальний та неформальний обмін оперативно значимою інформацією.

---

1. Наказ МВС України від 23 листопада 2013 року № 1167. Зміни до Положення про Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>

2. Актуальні аспекти міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України в напрямку протидії торгівлі людьми: Навчально-довідковий посібник / В. І. Гаврилюк, В. І. Дубина та ін. – К.: Цифра, 2007. – 171 с.

3. Про Національне центральне бюро Інтерполу: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 1993 р. № 220 (з внесеними змінами постановою КМУ від 13.06.2012 № 532) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>

4. Інтерактивний курс (навчальний модуль) з навчання представників правоохоронних органів з питань виявлення та розслідування кримінальних проваджень, порушених за статтею 149 КК України «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини» / М. І. Андрієнко, В. І. Дубина, В. І. Василичук та ін. – К.: МВС, 2014. – 123 с.

ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИННОГО ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З МЕТАЛОБРУХТОМ

Серед елементів криміналістичної характеристики порушень порядку здійснення операцій з металобрухтом, особливе місце посідає предмет злочинного посягання.

З криміналістичної точки зору відомості про особливості предмета злочинів того чи іншого виду мають принципово важливе значення для їх розслідування. Це пояснюється тим, що властивості предмета посягання закономірно пов'язані з особливостями умов вчинення злочинів (умов існування предмета). Такі ж зв'язки існують між предметом посягання і особистістю злочинця та іншими елементами механізму порушень порядку здійснення операцій з металобрухтом. Так, в значній мірі предмет кримінально протиправних дій детермінує дії злочинців з підготовки, вчинення і приховування цього злочину, які, в свою чергу, пов'язані з утворенням певних слідів – джерел доказів. Вказана обставина робить необхідним детальне дослідження цих питань в межах окремих методик розслідування.

Предметом злочину в теорії кримінального права вважається усяка річ матеріального світу, з певними ознаками якої кримінальний закон пов'язує наявність в діях особи конкретного складу злочину. Це має місце далеко не у всіх випадках, а лише там, де на предмет злочину вказується безпосередньо в диспозиції статті кримінального закону [1, с. 47–48].

Окремі науковці звертали увагу на те, що в криміналістичному аспекті предмет безпосереднього посягання – це матеріальні утворення. На їх погляд, для криміналістичної характеристики предмет злочинного посягання важливий як слідоутворюючий об'єкт, що дозволяє будувати версії про механізм слідоутворення, вид слідів на взаємодіючих об'єктах (злочинці, обстановці місця події) [2, с. 4–5].

Дослідження предмета порушень порядку здійснення операцій з металобрухтом не має ґрунтовних розробок і відрізняється фрагментарністю. З точки зору економічної доцільності – предмет злочину, передбаченого ст. 213 КК України, зумовлений зростанням номінальної вартості певної продукції.

Аналіз предмету злочину, як правило, передбачає встановлення його основних ознак. Так, Закон України «Про металобрухт», у ст. 1 визначає поняття металобрухту як – непридатні для прямого використання виробу або частини виробів, які за рішенням власника втратили експлуата-

ційну цінність внаслідок фізичного або морального зносу і містять у собі чорні або кольорові метали чи їх сплави, а також вироби з металу, що мають непоправний брак, залишки чорних і кольорових металів і їх сплавів [3].

Існують окремі нормативні акти, які встановлюють перелік об'єктів що належать до металобрухту, зокрема, перелік видів металобрухту, що утворився у військових частинах, військових установах, військових навчальних закладах Збройних Сил та інших військових формуваннях, експорт якого забороняється. Перелік затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29.11.2001 р. № 1595 визначає що вважається металобрухтом, який утворився при розібранні списаної військової техніки: авіаційної техніки та авіаційних двигунів, артилерійського та зенітно-ракетного озброєння, антенних систем радіолокаційних станцій ракетних комплексів та шахтних пускових установок, бронетанкової та інженерної техніки відпрацьованих акумуляторних батарей, кабелів електропостачання та зв'язку, обмоток електричних машин кораблів, плавзасобів автомобільного транспорту та протипожежної техніки легкого озброєння та індивідуальних засобів бронезахисту металобрухт, отриманий від утилізації боєприпасів [4].

Хоча згаданий Закон містить два поняття металобрухту – побутовий (непридатні для прямого використання вироби побутового призначення або частини цих виробів, які містять у собі чорні або кольорові метали чи їх сплави і які втратили експлуатаційну цінність) та промисловий (непридатні для прямого використання в промисловості та інших галузях економіки вироби або частини цих виробів, які містять у собі чорні або кольорові метали чи їх сплави і які за рішенням власника втратили експлуатаційну цінність внаслідок фізичного або морального зносу, а також вироби з металу, що мають непоправний брак, залишки чорних і кольорових металів і їх сплавів), кримінальний закон не містить обмежень відповідальності залежно від того, з яким саме – побутовим чи промисловим металобрухтом – здійснювались незаконні операції [4]. Незаконні операції з будь-яким з цих видів металобрухту є кримінально протиправні.

Під приймальним пунктом спеціалізованого або спеціалізованого металургійного переробного підприємства Закон визначає – виробничий підрозділ спеціалізованого металургійного переробного підприємства, на базі якого проводяться операції по збиранню, заготівлі металобрухту. Приймальний пункт повинен мати вагове та інше обладнання, відповідну ділянку з твердим покриттям, які необхідні для приймання та зберігання металобрухту. Стосовно спеціалізованого підприємства, то Закон України «Про металобрухт» визначає у ст. 1 і поняття спеціалізованих установ, як спеціалізованих металургійних переробних підприємств, тобто підприємства, які відповідають вимогам,

що ставляться цим Законом до спеціалізованого підприємства, мають у власності виробниче обладнання, яке забезпечує технологію металургійної переробки металобрухту, пов'язану зі зміною структури металу, його хімічного складу відповідно до стандартів, та пройшли атестацію в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади з питань промислової політики [3].

Отже приміщення, що не відповідають вимогам вказаного Закону слід визнати як незаконні. До приміщень і споруд, в яких розташовуються незаконні пункти прийому, схову та збуту металобрухту, належать, наприклад, будинки, квартири, гаражі, цехи, склади, інші відокремлені приміщення і будівлі як народногосподарського, так і побутового призначення [5, с. 69].

До незаконного пункту прийому, схову та збуту металобрухту відносяться місця, на базі яких фактично проводяться недозволені операції по збиранню, заготівлі, переробці та реалізації металобрухту. При цьому незаконні приймальні пункти можуть мати вагове, брухтопереробне та інше необхідне обладнання, приміщення чи земельні ділянки, де металобрухт зберігається.

---

1. Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В. Я. Тацій. – Х., Вища школа, 1988. – 198 с.

2. Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів: наук.-практ. посібник / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Х.: Золоті сторінки, 2004. – 164 с.

3. Про металобрухт: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=619-14

4. Перелік затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29.11.2001 р. № 1595 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1595-2001-п

5. Мельник М. І. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / М. І. Мельник, М. І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2007. – 1184 с.

О. В. Дуйловський,

ад'юнкт кафедри

кримінально-правових дисциплін

(Дніпропетровський державний університет

внутрішніх справ)

ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНІ ЗАХОДИ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИНІВ СЕРЕД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК (НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ) МВС УКРАЇНИ

При побудові системи запобігання злочинів серед військово-службовців МВС України необхідно враховувати певні особливості,

що характеризують як даний вид злочинності, так і суб'єкта злочинів. В теорії вітчизняної та зарубіжної кримінології виділяються наступні особливості злочинності військовослужбовців: 1) особа злочинця-військовослужбовця, яка має суттєві відмінності від особи звичайного злочинця; 2) специфічний механізм злочинної поведінки; 3) особлива сфера вчинення злочину, обмежена рамками військової служби, покладених на військовослужбовців військових обов'язків, чітка регламентація всієї діяльності військовослужбовця військовим законодавством; 4) мотивація військовослужбовців-злочинців спрямована на задоволення найбільш простих та примітивних потреб і бажань; 5) обмеженість у можливостях пересування та часу військовослужбовців-злочинців, які практично постійно перебувають в полі зору та уваги військового начальства; 6) тривалий час знаходження військовослужбовців серед інших військовослужбовців, тобто осіб однієї статі, в незмінній соціальній групі; 7) обмеженість кола злочинних діянь, що можуть бути вчинені військовослужбовцями в умовах проходження військової служби та спеціальні правила їх кваліфікації (злочини проти встановленого порядку несення військової служби); 8) найнижчий рівень латентності злочинів, вчинюваних військовослужбовцями у порівнянні з іншими сферами діяльності суспільства.

Як свідчить проведене нами вивчення матеріалів судової практики, матеріалів службових розслідувань відносно військовослужбовців внутрішніх військ МВС України за 2008–2013 роки, всі попереджувальні заходи проводилися силами військових командирів та начальників. Переважна їх спрямованість – на профілактику та попередження насильницьких злочинів щодо інших військовослужбовців, корисливих злочинів та необережного заподіяння шкоди життю та здоров'ю іншим військовослужбовцям. Вчинення інших злочинів з боку військовослужбовців внутрішніх військ не зафіксовано. 3 квітня 2014 року внутрішні війська проходять етап їх реформування у національну гвардію МВС України [1]. Однак, судової практики відносно військовослужбовців національної гвардії нами не вивчалось внаслідок її фактичної відсутності за нетривалий час існування. Таким чином, здійснені узагальнення стосуються лише військовослужбовців внутрішніх військ.

Отже, профілактика та попередження насильницьких проявів серед військовослужбовців характеризуються певною специфікою, в першу чергу, сфери їх вчинення та особи злочинця (суб'єкта військового злочину). Загальними профілактичними заходами ми вважаємо такі, що здійснюються на початковому етапі прийняття на військову службу. Цей етап може включати дві складові: 1) стадію призову на строкову та контрактну військову службу і 2) стадію прийому на навчання до військового інституту (академії) в якості курсанта. На даному етапі профілактичні заходи повинні

включати наступні види заходів: 1) медичне обстеження стану здоров'я кандидата на навчання, що повинно бути ретельним і повним. Під час такого обстеження можуть бути виявлені не лише фізичні вади, що роблять особу непридатною до військової служби, яка є досить складною та важкою з точки зору фізичного навантаження, а й психічні та психологічні, що можуть призвести у подальшому при фізичних навантаженнях до психологічних зривів, стресового чи депресійного стану, до неконтрольованого вибору агресії, гніву, злоби на військових командирів та начальників; 2) формування особової справи кандидата на навчання до вищого військового навчального закладу майбутнього військовослужбовця або кандидата на контрактну військову службу у військових комісаріатах за місцем проживання призовника або в кадрових підрозділах військових частин внутрішніх військ; 3) психологічний відбір та ретельне психологічне обстеження в психологічних центрах при поліклініках регіональних УМВС.

Для виконання даного обсягу профілактичних заходів необхідно сумлінно підходити до формування особової справи у військкоматі та кадрових підрозділах військових частин. В особовій справі кандидата на навчання чи службу (строкову або контрактну) повинні міститися вся інформація про його родину. Перш за все, це інформація про його особисте сімейне становище, сім'ю, в якій виховувався кандидат, наявність або відсутність одного із батьків, причини такої відсутності, матеріальне становище сім'ї, наявність інших дітей чи членів сім'ї, які перебувають на утриманні кандидата або його батьків. Як свідчить вивчення судової практики, серед військовослужбовців, які вчинили злочини, не було осіб, які виховувалися в неповних сім'ях. Як правило, при прийнятті на службу до внутрішніх військ, або на навчання до вищих військових навчальних закладів, військкомати та кадрові апарати військових частин відмовляють кандидатам, які виховувалися у неповних сім'ях. Також, при оформленні особової справи необхідно з'ясовувати освітній і культурний рівень кожного кандидата, його спортивну підготовленість, наявність спортивних досягнень з силових видів спорту (боротьби, боксу, легкої та важкої атлетики тощо), оскільки дані навички будуть корисними для майбутнього військовослужбовця внутрішніх військ (національної гвардії). Крім того, обов'язково необхідно встановлювати зв'язки кандидата з різними неформальними політичними, молодіжними групами, об'єднаннями. Кандидати, які перебували в таких об'єднаннях, можуть при прийомі їх на службу або навчання створювати навколо себе деструктивні відносини, виступати ініціаторами між особових конфліктів тощо. Якщо ж такі групи та об'єднання мали іще й кримінальне забарвлення, то вірогідність вчинення злочину чи правопорушення, пов'язаного з порядком несення військової служби стає високою. Звичайно, що такі особи не повинні потрапляти на службу до внутрішніх військ (національної гвардії) МВС України, оскіль-

ки це правоохоронна структура, на яку покладаються функції попередження злочинів та правопорушень з боку інших осіб (пересічних громадян, працівників об'єктів, що охороняються військовослужбовцями внутрішніх військ, конвойованих ув'язнених тощо). Сам факт притягнення кандидатів на навчання чи службу до кримінальної відповідальності, звільнення від неї у зв'язку з обставинами, вказаними у Кримінальному кодексі України (ст.ст. 44–49) [2, с. 20–22], притягнення до адміністративної відповідальності за антисуспільні вчинки, – все це робить неможливим прийом його на військову службу до внутрішніх військ (національної гвардії). Можливо, для інших видів військових формувань, такий суворий підхід і не потрібен. Але, військовослужбовці внутрішніх військ несуть військову службу в специфічних умовах, отримують для цього спеціальні засоби та вогнепальну зброю, і тому кожен військовий командир та начальник повинен бути глибоко переконаним у тому, що підпорядкований йому військовослужбовець не буде застосовувати спецзасоби та зброю проти мирних громадян, або навіть і пр. и порушенні з їх боку громадського порядку, образах тощо, коли це не дозволяється чинним законодавством, зокрема. Військовими статутами та Законом України «Про міліцію» [3]. Таким чином, рівень злочинності, пов'язаної з безпосереднім несенням військової служби перебуває у взаємозв'язку з попереднім способом життя кандидата на службу чи навчання, з його потребнісно-мотиваційною сферою, світоглядом та переконаннями.

---

1. Про національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: rada.gov.ua

2. Кримінальний кодекс України (зі змінами та доповненнями станом на 1 вересня 2014 року). – Х.: Одіссей, 2014. – 232 с.

3. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 (зі змінами та доповненнями на 1 вересня 2014 року) [Електронний ресурс]. Режим доступу: rada.gov.ua

О. М. Дуфенюк,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
кримінального процесу та криміналістики
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТОПОГРАФІЧНОЇ ФОРМИ ФІКСАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ У ХОДІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У діяльності слідчого найбільш поширеною сферою застосування знань, умінь та навиків у сфері топографічного відображення пове-

рхні земної кулі є підготовка топографічних планів та схем під час проведення слідчих (розшукових) дій. Типовим є застосування топографічного документування огляду ділянки відкритої місцевості, де виявлена або може бути виявлена криміналістично значуща інформація. Більшість протоколів огляду місць виявлення трупів, виникнення дорожньо-транспортних пригод мають графічні додатки. До прикладу, практики констатують, що при розслідуванні залізнично-транспортних злочинів складання схеми розташування аварійних об'єктів та планів територій дозволить слідчому, прокурору, суду, експертам дати належну правову оцінку обставинам події, зробити правильний висновок щодо її причини [1, с. 93].

Ілюструючи вербальний опис протоколу, топографічні додатки дають змогу більш ефективно підійти до аналітичної роботи під час досудового розслідування, забезпечують можливість подальшого вивчення місцевості, де сталася подія кримінального правопорушення, оцінки слідової картини, моделювання ймовірних маршрутів руху об'єктів. Стає можливим у камеральних умовах, визначати розміщення, форму, розмір об'єктів, їх кількісно-якісні характеристики, встановлювати зв'язки між ними [2, с. 64]. Топографічні плани та схеми забезпечують симультативне сприйняття денотату, що суттєво впливає на моделювання місця події учасниками кримінального провадження, які не брали участі у відповідних слідчих (розшукових) діях. Окремі дослідники взагалі переконані, що у недалекому майбутньому протоколи, часом незграбні, неграмотні, які важко сприймаються замість комбінація трьох елементів: відеоматеріал, коротка довідка (хто, де, коли, що зробив) та план місця події [3].

Однак важливо відмітити, що попри існування вагомої інформативної цінності вказаного виду документування при підготовці фахівців слідчих підрозділів достатньо мало уваги приділяється освоєнню умінь та навиків криміналістичної топографії. Перебуваючи на місці події, слідчі, за звичай, оперують технікою топографічного документування, виробленою самостійно, виходячи із рівня знань побутового користувача, а інколи відсутність таких навиків є причиною відмови від додаткового способу фіксації ходу та результатів слідчих (розшукових) дій.

При підготовці графічного додатку до протоколу огляду місця події, локалізованого на відкритій ділянці місцевості, суттєвими є вміння виконувати топографічне контурне горизонтальне знімання, тобто плоске зображення місцевості на аркуші паперу в заданому масштабі (доцільне, наприклад, при виявленні трупа на ділянці відкритої місцевості з ознаками насильницької смерті – *О.М.*) або вертикальне знімання (нівелювання), яке застосовується для визначення висоти висотних характеристик об'єктів ситуації, розташованих на фізичній

чи топографічній поверхні (доцільне, наприклад, при виявленні трупа на ділянці відкритої місцевості у повішеному стані – *О.М.*) [4, с. 3].

Слідчому важливо освоїти основні найменування об'єктів класифікації, класифікаційних угруповань та їх характеристик, що дозволить не тільки якісно виконати топографічне креслення, але й правильно подати експлікацію (пояснення) використаних графічних умовних позначень з допомогою спеціальної топографічної термінології. В Україні для уніфікації зображення місцевих предметів на картах затверджено 362 умовні знаки, які є стандартними та обов'язковими для усіх міністерств і відомств, які створюють топографічні документи (для порівняння у Німеччині затверджено 231 топографічні знаки, у США – 225, в Англії – 141) [5, с. 73–74].

Із урахуванням діючого Класифікатора топографічної інформації, яка відображається на топографічних планах масштабів 1:5000 – 1:500, типовими об'єктами відображення у графічних додатках до протоколів слідчих (розшукових) дій можуть бути такі групи елементів, які потребують кодових позначень:

- рельєф суші; форми рельєфу, зумовлені діяльністю підземних та наземних вод (яри, промоїни, ерозійні борозни); сухі русла рік і улоговини висохлих озер; карстові утворення; форми рельєфу тектонічного і вулканічного походження (скелі та скелясті обриви); кургани, горби, каміння (скупчення каміння, окремо лежачі каміння, гряди каміння, осипи, обриви, входи в печери і гроти, бровки);

- гідрографія і гідротехнічні споруди; водойми, озера, ставки, водосховища, басейни, дощові ями, споруди збору води, об'єкти прибережної полоси, берегові обмілини і мілини, береги, водоспади і пороги; водотоки (річки, струмки); канали, канави, колодязі, фонтани, гідротехнічні споруди, греблі, шлюзи, дамби, береги з укріпленими відкосами, хвилеломи; портові та причальні споруди; водопровідні споруди (кяризи, акведуки); знаки навігаційної обстановки (маяки, вогні, постійні знаки берегової сигналізації);

- населені пункти; міські, сільські та поселення, окремі будівлі; елементи внутрішньої структури населеного пункту (квартали, вулиці, в'їзди); місця видобутку корисних копалин (шахти, штольні, терикони, відвали, свердловини, шурфи); промислові підприємства, склади, заправні станції; комунікації (трубопроводи, лінії електропередач, лінії зв'язку); споруди при промислових об'єктах (капітальні споруди баштового типу, заводські і фабричні димарі, опори на лініях електропередач); сільськогосподарські об'єкти; соціально-культурні об'єкти; споруди авіатранспорту; об'єкти спеціального призначення; пункти і споруди зв'язку (радіостанції, телевізійні вежі, рідощогли, телевізійні та радіорелейні щогли, метеорологічні станції); культові споруди (церкви, мечеті, монастирі каплиці); місця поховань, кладовища;

– дорожня мережа і дорожні споруди; залізниці і залізничні шляхи (вузькоколіїні, ширококоліїні, монорейкові, станційні колії, трамвайні лінії); автомобільні шляхи; ґрунтові, польові, лісові, підвісні дороги, стежки; споруди на залізницях, станції, зупинки; об'єкти, які регулюють рух на залізницях (блокування, колійні пости, семафори і світлофори, поворотний круг, пости на залізничних переїздах); мости (на загальному фундаменті прогону, двоярусні, наплавні, ланцюгові, канатні), пішохідні містки; шляхопроводи (тунелі, естакади, насипи, виїмки, галереї); характеристики дорожньої мережі, які виділяються на карті як самостійні об'єкти (межа зміни матеріалу покриття, показчик позначення відстані між пунктами, показники доріг, назв населених пунктів і рік, світлофорні арки);

– рослинний покрив і ґрунти; деревна рослинність; ліс, окремі ділянки лісових масивів (буреломи, вирублений ліс, криволісся); деревна рослинність штучного походження (лісовий розсадник, молоді посадки, плантації технічних культур деревних, цитрусові та фруктові сади); інша рослинність; чагарники; трав'яниста рослинність; трав'яниста рослинність штучного походження (плантації трав'янистих технічних культур, газони, городи); рілля, перелоги, сінокоси, мохова і лишайникова рослинність; ґрунти (скельні, кам'янисті, піски, болота, мочарі);

– кордони і межі; політико-адміністративні кордони, прикордонні знаки; огорожі (металічні огорожі, кам'яні, цегляні, залізобетонні огорожі); легкі огорожі з колючого дроту, дерев'яні огорожі, плоти і паркани.

Безперечно, запропонований перелік об'єктів не є вичерпний і в вищезгаданому документі викладено їх повну класифікацію із вказівками на групи характеристик, які фіксуються на топографічних планах [6].

До спеціалізованих умовних позначень криміналістичного характеру можемо віднести: позначення слідів (трасологічних, дактилоскопічних, балістичних, мікробіологічних тощо); «мотивовані» позначення речей (труп, ніж, предмет побуту, зброя, транспортний засіб тощо); позначення маршрутів руху об'єктів; точкове позначення епіцентру події, місця виявлення об'єктів пошуку тощо.

Очевидним є те, що в будь-який момент слідчої діяльності може виникнути необхідність відобразити обстановку денотату, яка охоплюватиме певний комплекс, своєрідну вибірку кодових позначень об'єктів та елементів місцевості, адже подія кримінального правопорушення може відбутись поблизу шахти «Заріччя» ДП «Львівугілля», на території ДП «Сокирянського лісгоспу» Чернівецької області, печерного комплексу «Скелі Довбуша» Івано-Франківської області, урочища Бурти Черкаської області, на березі Кременчуцького водосховища чи на ділянці обслуговування Запорізької дирекції Придніпровської залізниці. Тож важливо підкреслити ситуативність такої вибірки топо-

графічних та криміналістичних умовних позначень, обумовлену локалізацією місця проведення слідчої (розшукової) дії, інформаційною наповненістю денотату (наявністю слідів, насиченістю топографічної інформації тощо). Вагоме значення має можливість генералізації (спрощення) графічного зображення, що дозволить слідчому відсіяти несуттєві елементи денотату і водночас повною мірою презентувати відомості, важливі для кримінального провадження.

1. Афонін Д. С. Тактичні особливості проведення огляду місця події під час розслідування злочинів, що пов'язані з порушень правил безпеки руху та експлуатації залізничного транспорту / Д. С. Афонін // Криміналістичний вісник. – 2007. – № 1 (7). – С. 92–96.

2. Матусевич К. Г. Основи топографії: навч. посіб. / К. Г. Матусевич, М. К. Матусевич. – Рівне: Волинські обереги, 2001. – 164 с.

3. Лук'янчиков Є. Д. Засоби документування процесуальних дій та доказове значення результатів їх застосування / Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.visnik-psp.kpi.ua

4. Лозинський В. В. Топографічні знімання ділянок місцевості: навч.-метод. посібн. / В. В. Лозинський. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – 39 с.

5. Гребенюк Т. М. Військова топографія: навч. посібн. / Т. М. Гребенюк, П. І. Волчко, В. Ю. Жидков, В. Д. Макарович, В. М. Корольов, О. П. Полець, С. Г. Власенко, І. С. Тревого; за ред. П. П. Ткачука, І. С. Тревого. – Львів: Видавництво НУ «Львівська політехніка», 2008. – 384 с.

6. Про затвердження Класифікатора топографічної інформації, яка відображається на топографічних планах масштабів 1:5000, 1:2000, 1:1000, 1:500: Наказ Головного управління геодезії, картографії та кадастру при Кабінеті Міністрів України № 25 від 9.03.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geoguide.com.ua/basisdoc>

С. С. Єсімов,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри

адміністративно-правових дисциплін

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ АДАПТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЕОМ ДО ВИМОГ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗЛОЧИНИ В КІБЕРПРОСТОРІ

У даний час об'єктом права стає лише те, що є значущим для держави, суспільства і людини, а одним з вирішальних (хоча і не єди-

ним) критеріїв для наділення того чи іншого явища правовими характеристиками виступає його економічна цінність тобто в «поле» зору права входить те, що може стати предметом господарського обороту.

У століття інформаційних технологій таким об'єктом стають інформаційні відносини. Швидкі способи передачі інформації в наші дні є одним з найпривабливіших об'єктів підприємницької діяльності, вони використовуються в комерційних цілях і приносять величезні прибутки.

Одночасно з розумінням величезної цінності інформації виникає і потреба в її захисті. Проблема захисту комп'ютерної інформації та інформаційних систем зараз є однією з найактуальніших в усьому світі. Нові можливості, що надаються інформаційними технологіями, їх широка поширеність і доступність роблять цю область надзвичайно привабливою для представників кримінального середовища. Стрімкий розвиток інформаційно-телекомунікаційних мереж, створення численних інформаційних систем, розробка більш досконалих технічних пристроїв – все це створює умови, які полегшують вчинення злочинів у цій сфері, кількість яких з кожним роком збільшується як в Україні, так і в зарубіжних країнах.

Понятійний апарат будь-якого нормативного правового акта грає ключову роль в подальшому його застосуванні, особливо при судовому розгляді та притягнення винних до відповідальності. Саме точне, адекватне визначення того чи іншого явища дозволяє прояснити його суть, і, якщо це явище має негативні наслідки, то запропонувати форми та методи боротьби з ним.

Таким чином, першим кроком у боротьбі зі злочинами у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (і в цілому з комп'ютерними злочинами), на наш погляд, має стати створення універсального розвиненого та детального понятійного апарату.

Наведені приклади з судової практики, проаналізовані з точки зору інформаційного і телекомунікаційного законодавства, показують, що в кримінальному законі існують недоліки термінології при описі елементів і ознак складів злочинів у сфері комп'ютерної інформації та, як наслідок, відбуваються помилки в застосуванні норм кримінального права. Звертає на себе увагу той факт, що більшість міжнародно-правових актів, присвячених комп'ютерним злочинам, на перше місце ставлять розробку понятійного апарату.

Історія міжнародного співробітництва в цій галузі показує, як складно і довго йде процес вироблення єдиного підходу до формулювання поняття комп'ютерного злочину і виділення основних видів таких злочинів. Також складно проходить процес вироблення єдиного

підходу до методів і способам протидії злочинам у сфері комп'ютерної інформації, в тому числі виробленню термінології.

Приміром, міжнародна спільнота досі не визначилося у виборі між термінами «комп'ютерний злочин», «кіберзлочин», «злочин у сфері високих технологій». У зв'язку з необхідністю врахування в національному кримінальному законі положень міжнародно-правових документів, присвячених комп'ютерним злочинам, слід підкреслити, що, незважаючи на їх різноманіття, не всі вони носять юридично обов'язковий характер.

Більшість з них відносяться до категорії припису який має рекомендаційний характер.

Крім того, деякі з документів у цій сфері Україна не ратифікувала. При цьому сам факт підписання того чи іншого міжнародного договору свідчить про увагу держави до проблеми, в даному випадку – до проблеми протидії такого роду злочинності.

Україна повинна імплементувати вже прийняті міжнародні документи (зокрема внести зміни в нормативно-правову базу у зв'язку із змінами які доповнили Конвенцію Ради Європи з кіберзлочинності зробленими в 08.06.2012 року в Страсбурзі) [1]. Активно брати участь у прийнятті нових документів, а також удосконалювати національне кримінальне та адміністративне законодавство з урахуванням розвитку інформаційних технологій, новітнього профільного законодавства з урахуванням виявлених недоліків у застосуванні чинного кримінального закону.

У протидії злочинам у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку в Україні в даний момент є наступні проблеми:

- національне кримінальне законодавство не відповідає сучасному рівню розвитку інформаційних технологій і потребам кримінального і адміністративно-правового захисту комп'ютерної інформації;

- системи захисту інформаційних систем і мереж зв'язку не встигають вдосконалюватися услід за все досконалішими методами та способами вчинення злочинів у сфері комп'ютерної інформації. Сюди ж можна віднести і не завжди серйозний підхід керівників підприємств до питання забезпечення інформаційної безпеки і захисту інформації, а нерідко навіть і приховування від правоохоронних органів фактів комп'ютерного злочину в організації.

- складність конструкцій правових норм (ст. 363, ст. 363-1 Кримінального кодексу України) і часті помилки в тлумаченні елементів складів злочинів ускладнюють розслідування злочинів у сфері комп'ютерної інформації.

- бланкетний характер ст. 363 Кримінального кодексу України не дозволяє її використовувати на практиці, так, як часто відсутні

правила використання ЕОМ, їх мережі або системи [2]. Крім того, обов'язкове заподіяння значної шкоди при настанні певних наслідків, також обмежує можливість її застосування.

- аналіз національного законодавства та законодавства зарубіжних країн про відповідальність за злочини в сфері комп'ютерної інформації показує, що існують відмінності як у визначенні кола діянь, визнаних злочинними, так і в процедурах надання допомоги при розслідуванні транскордонних злочинів.

Слід підкреслити, національне законодавство дещо відстає від країн Європейського Союзу у сфері кримінально-правового захисту комп'ютерної інформації. Україна не у повній мірі враховує і норми міжнародного права, що стосуються як матеріального, так і процесуального права, спрямованого на протидію злочинам у сфері комп'ютерної інформації [3].

Складність у встановленні місця і часу вчинення діяння, обумовлена транскордонним характером і можливістю оперативного отримання електронних доказів.

Проблема міжнародного масштабу становить процес розшуку та збереження слідів скоєння злочину, що істотно знижує шанси притягнення особи до відповідальності. Несприйнятливість деяких держав (Російської Федерації та інших країн СНД) до прийнятих більшістю країн підходів до вирішення даних питань, також перешкоджає створенню налагоджених схем взаємодії та забезпечення адекватних заходів реагування на небезпечні діяння [4].

З метою підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у розкритті злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку пропонуємо наступні заходи:

- уніфікувати понятійний апарат, використаний у Кримінальному кодексу України, використовуючи базове інформаційне та телекомунікаційне законодавство;

- ввести у Кримінальний кодекс України норму про кримінальну відповідальність за здійснення Dos-атаки, тобто дії, спрямовані на тимчасове або постійне порушення роботи інформаційної системи або інформаційно-телекомунікаційної мережі, блокування доступу до будь-якої інформації, системі або мережі в цілому, замінивши нею норму чинної редакції ст. 363-1 Кримінального кодексу України «Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку» [2];

– імплементація міжнародних норм в національне кримінальне законодавство допоможе гармонізації норм різних держав і поліпшенню співпраці правоохоронних органів.

1. Cooperation against Cybercrime & 10th Anniversary of the Budapest Convention. Octopus Conference and Convention on Cybercrime. 1–23 November 2011 Council of Europe, Strasbourg, France [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/cybercrime/Octopus_2011/Interface2011_en.asp

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

3. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.: Закон України від 09.01.2007 № 537-V // Відомості Верховної Ради. – 2007. – № 12. – Ст.102.

4. Информационная безопасность Российской Федерации. Научная библиотека избранных естественно-научных зданий [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sernam.ru/ss_41.php

О. Б. Загурський,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
(Юридичний інститут*

*Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника)*

ПРОФІЛАКТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Усю діяльність із протидії злочинності можна розділити на низку складових: 1) кримінологічна експертиза проектів програм соціально-економічних перетворень (інших законопроектів), їхнє інформаційно-консультативне забезпечення; 2) попередження злочинності; 3) виявлення й розкриття злочинів; 4) розслідування кримінальних справ (*досудове розслідування*); 5) судовий розгляд кримінальних справ (*судове провадження*) і покарання винних; 6) робота з виправлення винних; 7) нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі (за процесом їх адаптації) [1, с. 93] (*курсив наш. – О.З.*).

На думку О. М. Литвинова, «треба чітко визначити розумні межі правового, а в деяких випадках – і процесуального, регулювання тактики запобігання злочинам. Правове регулювання підстав, заходів, форм і засобів запобігання злочинам повинно бути підкріплено і доповнюватися методичними рекомендаціями, настановами про прийоми, способи, методи їх здійснення, навчання відповідних виконавців, при-

щеплювання їм необхідних навичок. Поряд із цим варто визначити оптимальне сполучення індивідуальних форм впливу, гласних та негласних оперативно-розшукових заходів, методів і засобів переконання і примусу» [2, с. 132].

Кримінологічний аналіз КПК України дозволяє зробити цілий ряд основоположних висновків:

1) профілактика злочинності виступає важливою складовою кримінальної процесуальної діяльності, яка пов'язана з захистом особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороною прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, які неможливо протиставити одне одному. Досягненню мети профілактики повинні сприяти усі стадії кримінального провадження, процесуальними засобами, які притаманні кожній з них;

2) профілактику злочинів можна розглядати як відносно відособлений і складний за структурою різновид кримінальної процесуальної діяльності, який характеризується своїм специфічним механізмом реалізації, в свою чергу, учасники якої виступають в якості суб'єктів кримінальних процесуальних прав та обов'язків;

3) кримінальна процесуальна профілактика злочинів відрізняється від інших видів профілактики тим, що вона обмежена рамками і процесуальними строками кримінального провадження, які визначені кримінальним процесуальним законом.

Відповідно до ст. 23 (*КПК України 1960 р.*) причини та умови, які сприяли його вчиненню, входили до предмету доказування в кожній кримінальній справі. Це несприятливі умови формування особи підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, які призвели до формування у нього антигромадських поглядів, навичок, звичок; обставини його життя перед вчиненням злочину, під впливом яких у нього виникла рішучість вчинити злочин; конкретні недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій, посадових осіб, інших громадян, які недоліки полегшили вчинення злочину і настання шкоди [3, с. 50] (*курсив наш. – О. З.*)

В кримінологічній науці немає єдиної думки щодо розуміння поняття «причини і умови, які сприяли вчиненню злочину». В. М. Кудрявцев вважає, що «філософська категорія причинності відображає один з найбільш загальних, фундаментальних законів буття. Він поширюється на всі явища і процеси природи та суспільства, як індивідуальні так і масові включаючи ті, які мають ймовірний характер. Дане положення є досить актуальним для кримінології. Вона намагається розкрити причини не тільки індивідуальної поведінки, але й злочинності в цілому. Кримінологічне значення має поділ умов на супутні, необхідні і достатні [4, с. 6–7].

Виявлення причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів є дієвим засобом їх профілактики та забезпечення правопорядку. Під причинністю розуміють генетичний зв'язок між окремими станами видів і форм матерії в процесах руху та розвитку. Сутністю причинності є породження причиною наслідку. Причинність завжди має об'єктивний характер [5, с. 67].

І. М. Даньшин виділяє: 1) основні причини та умови злочинності як масового соціального явища; 2) загальні причини та умови визначених видів (груп) злочинів; 3) безпосередні причини та умови конкретного злочину. Перераховані причини та умови злочинності тісно пов'язані між собою. Вони за рівнем їх дії знаходяться в діалектичному співвідношенні загального (всезагального), особливого і одиничного [6, с. 90–91].

Причинами злочинності в кінцевому результаті є певна система негативних для держави соціальних явищ, що детермінують злочинність як свій наслідок. Під умовами злочинності необхідно розуміти такий комплекс явищ, що самостійно не здатний породжувати злочинність як наслідок, проте, співіснуючи поряд з причинами, він сприяє їх, полегшує їх формування і подальшу реалізацію [7, с. 22].

На думку В. С. Зеленецького, «криміногенні обставини (причини і умови) необхідно віднести в законодавчому порядку до предмету доказування в кожній кримінальній справі. Таке доповнення процесуального закону буде сприяти подальшій активізації профілактичної роботи і одночасно зміцнювати законність в цьому напрямі. Тому профілактика злочинів є одним із найважливіших напрямків діяльності органу дзнання, слідчого, прокурора» [8, с. 65].

Таким чином, незважаючи на те, що КПК України 2012 р. не містить кримінальних процесуальних норм, які б зобов'язували оперативні підрозділи, слідчого, прокурора та суд виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення та вживати заходів щодо їх усунення, тим не менше, встановлення часу, місця, способу вчинення кримінального правопорушення, винуватість обвинуваченого, форми вини, мотиву і мети має важливе значення не тільки для характеристики складу кримінального правопорушення, але й для встановлення причин і умов, які сприяли його вчиненню. Це саме стосується і встановлення обставин, які впливають на ступінь тяжкості кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого.

---

1. Ігнатов О. Протидія злочинності: поняття та сутність / О. Ігнатов // Юридична Україна. – 2009. – № 3. – С. 92–97.

2. Литвинов О. М. Тактика запобігання злочинам / О. М. Литвинов // Право і безпека. – 2011. – № 1 (38). – С. 131–135.

3. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України / М. М. Михеєнко, В. П. Шибіко, А. Я. Дубинський; наук. ред. В. Т. Нор. – К.: Юрінком Інтер, 1995. – 639 с.

4. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии (о структуре индивидуально-преступного поведения) / В. Н. Кудрявцев. – М.: Юрид. лит., 1968. – 175 с.

5. Криминологія: Загальна та Особлива частина: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. проф. В. В. Голіни. – Х.: «Право», 2009. – 288 с.

6. Даньшин И. М. Общетеоретические проблемы криминологии: монографія / И. М. Даньшин. – Х.: Прапор, 2005. – 224 с.

7. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави: монографія / І. Б. Медицький. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2007. – 222 с.

8. Зеленецький В. С. Предупреждение преступлений следователем / В. С. Зеленецький. – Х.: Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1975. – 172 с.

О. В. Захарова,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри

кримінального процесу та криміналістики

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

КАТЕГОРІЇ ТА СПОСОБИ НЕЗАКОННИХ ЗАВОЛОДІНЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

При визначенні боротьби з незаконним заволодінням транспортними засобами, у ефективності розслідування цієї категорії злочинів неабияке місце займає глибоке та всебічне вивчення способу вчинення незаконного заволодіння транспортними засобами.

Відповідно до ст. 289 Кримінального кодексу України під незаконним заволодінням транспортним засобом слід розуміти вчинене умисно, з будь-якою метою протиправне вилучення будь-яким способом транспортного засобу у власника чи користувача всупереч їх волі [1].

Характеристика способів скоєння кримінального правопорушення, дозволяє висунути версії як про мету скоєння кримінального правопорушення, так і про особу самого злочинця. Крім того, встановлення способу скоєння кримінального правопорушення дозволить прийняти обґрунтоване рішення про напрям розслідування, а також сприятиме ефективності профілактичної роботи. Характер протипра-

вної діяльності у сфері автотранспорту змінився радикально, зокрема після введення електронних іммобілайзерів та інших запобіжних заходів виробниками автотранспорту та правоохоронними органами.

При виборі способу незаконного заволодіння транспортними засобами найбільш характерними, слід вважати: приєднання проводів запалення безпосередньо, тобто розрив основного електричного ланцюга, ведучій до замку запалення автотранспортного засобу, і з'єднання проводів запалення між собою, без використання ключа; підбір ключів до замку запалення; установка окремих частин замість знятих власником (акумулятор, дроти запалення, кришка ротора розподільника запалення, свічки запалення, котушка розподільника запалення і ін.); використання ключів, залишених власником в замку запалення; інші способи (наприклад, буксирування за допомогою іншого автомобіля або відкрит на невелику відстань, з якої і здійснюється запуск двигуна) .

Якщо кримінальне правопорушення скоюється на відкритій стоянці, раптовість досягається за рахунок нападу на потерпілого з засідки або іншого автомобіля. Іноді вони намагаються вступити в контакт з майбутньою жертвою (під виглядом різних фахівців, продавців або покупців автомашин), потім, застосовуючи насильство, здійснюють заволодіння транспортним засобом. При цьому насильство над потерпілим може здійснюватися в різних формах: словесні погрози; залякування жертви шляхом демонстрації зброї або інших предметів; спричинення фізичної шкоди здоров'ю особі потерпілого різного ступеня тяжкості; доведення до безпорадного стану шляхом введення в організм сильнодіючих або одурманюючих речовин; застосування вогнепальної (холодної) зброї або інших предметів, присутні випадки вбивства особи потерпілого.

При відкритому незаконному заволодінню транспортним засобом вирішальну роль відіграє встановлення безпосереднього контакту з особою потерпілого й вплив на нього з метою заволодіння транспортним засобом. Це може бути здійснено під виглядом перевірки документів працівниками Державної автомобільної інспекції з використанням міліцейської форми; домовленості підвести до певного місця на стоянці або голосування (віктимна поведінка потерпілого найчастіше сприяє неправомірному заволодінню його автомобілем) [2]; при стеженні за автотранспортом до його випадкової зупинки; при імітуванні ремонту дороги або поломки своєї автомашини; заподіянням незначних механічних ушкоджень автомашині під виглядом дорожньо-транспортної пригоди або створенням умов, що виключають подальший рух і маневрування автомашини (притиснення до узбіччя).

Для заволодіння чужим транспортним засобом члени організованої злочинної групи іноді можуть створювати аварійну ситуацію за участю пішохода. Наприклад, при маневруванні заднім ходом на стоянці або у дворі інсценується наїзду на пішохода [3].

У деяких випадках певну небезпеку може становити сигналізація з так званим центральним замком. У момент дистанційного зняття автомобіля з охорони центральний замок здебільшого знімає блокування відразу з усіх дверей, а не лише водійських дверцят, чим негайно користуються правопорушники, які перебувають поруч. Напад на водія може відбуватися й у момент короткочасної зупинки транспортного засобу перед світлофором, на залізничному переїзді коли водій найменше очікує цього й, зазвичай, тримає дверцята автомобіля незаблокованими зсередини.

У слідчій практиці відомі випадки «кооперації» автовикрадачів із кишеньковими злодіями з метою заволодіння автомобілем. У торговому центрі у водія автомобіля, який припаркований на стоянці, спочатку здійснюють крадіжку ключів від транспортного засобу, а потім оперативно передаються безпосередньо особі яка здійснює викрадення.

Останніми роками з'явилися способи незаконного заволодіння транспортними засобами у присутності його власника, засновані безпосередньо на довірі до злочинця. Автовласники добровільно віддають свій автомобіль в руки шахраїв – винуватця підставної дорожньо-транспортної події та особи, яка видає себе за робітника автосервісу.

В цілому, як показав аналіз скоєння незаконних заволодінь транспортними засобами даний вид кримінального правопорушення можна поділити на умовні категорії, в залежності від мети їх скоєння.

Перша група: Звичайні заволодіння автомобілем за допомогою пограбування, розбійного нападу або шахрайських дій, після чого, за підробленими або чужими документами, (зі зміною або без зміни ідентифікаційних номерів) автотransпортний засіб вивозиться за межі України, де легалізується і береться на облік.

Друга група: Імітація страхового випадку (переважно автомобілі іноземної реєстрації);

Застрахований транспортний засіб власник продає громадянину України, за реквізитами неіснуючої фірми, в зв'язку з чим виготовляються відповідні документи. Після ввезення автомашини на територію України «колишній власник» повідомляє правоохоронні органи про незаконне заволодіння та отримує страхове відшкодування.

Значне поширення, особливо відносно дорогих престижних автомашин, набуло страхове шахрайство (інспірований страховий випа-

док з метою привласнення страхової премії). Непоодинокі випадки, коли шахрай, придбавши новий дорогий автомобіль, страхує його від усіх видів ризику по формі «КАСКО»*, після чого неофіційно продає його за помірну ціну іншій особі. Витримавши певний час, достатній для того, щоб покупець міг виїхати до іншої країни, або навіть зареєструвати автомашину в іншій державі, власник сповіщає правоохоронні органи та страхову компанію про незаконне заволодіння транспортним засобом (відібрання шляхом пограбування). В більшості випадків власниками таких автомобілів є громадяни інших держав, які мають українське походження.

Третя група: незаконні заволодіння, пов'язані з поверненням за винагороду;

Такі кримінальні правопорушення становлять переважну їх більшість. Слід відмітити, що значна кількість транспортних засобів, викрадених з саме цією метою, повертаються назад власникам.

Для правоохоронних органів найважливіша мета – розкрити злочин та покарати злочинців, у той час як для власників автотранспорту найбільш важливе завдання – відшкодування матеріальних збитків та повернення транспортного засобу власнику.

Четверта група: незаконні заволодіння, пов'язані з розукомплектуванням транспортних засобів.

Саме цей вид злочинних дій використовується для легалізації викраденого автотранспорту через використання фальшивих документів або підроблених номерів вузлів та агрегатів.

Викрадені транспортні засоби досить часто комплектуються фальшивими документами разом із заміною ідентифікаційних ознак, після чого повертаються на нову реєстрацію. «Фахівці» підробляють ідентифікаційні номери так, що їх неможливо відрізнити від справжніх без експертного дослідження. Транспортні засоби часто підробляються під номери автомашин, які потрапили до аварії та повністю втратили свою вартість. Залишки таких автомашин разом із справжніми документами закупаються правопорушниками та використовуються для організації легального прикриття викраденого транспорту.

Інколи, автотранспортні засоби з використанням фальшивих документів та старих номерних знаків використовуються без постановки на облік.

---

* КАСКО – це страхування авто, яке передбачає відшкодування збитків його власнику внаслідок дії негативних факторів. Це може бути ДТП, викрадення авто, вандалізм, пожежа, несприятливі погодні умови або інші ризики, які визначені в страховій угоді. Страховий період в Україні складає від 15 днів до 12 місяців.

П'ята група: незаконні заволодіння транспортними засобами з метою «покататись». Цей вид незаконних заволодінь транспортними засобами становить лише 14%.

---

1. Коментар до кримінального кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024>

2. Корнелюк В. С. Криминалистическая характеристика краж автотранспортных средств и ее использование в следственной практике: монография / В. С. Корнелюк. – Волгоград, 1997. – 340 с.

3. Соловьев В. П. Оперативно-розыскная характеристика преступлений, связанных с нелегальным автобизнесом: Проблемы с организованной преступностью \ В. П. Соловьев. – Тверь, 1996. – 210 с.

О. І. Зачек,

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри інформатики

та інформаційних технологій в діяльності ОВС

В. В. Сеник,

кандидат технічних наук, доцент,

начальник кафедри інформатики

та інформаційних технологій в діяльності ОВС

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ В УКРАЇНІ

Кількість злочинів з використанням комп'ютерів та комп'ютерних мереж, зокрема, мережі Інтернет, невпинно зростає. Цей вид злочинів спричиняє значні економічні збитки та може становити загрозу для національної безпеки будь-якої країни. І, на жаль, кіберзлочинці України не відстають від своїх колег з інших країн.

У 2013 році Україна опинилася на перших позиціях міжнародних рейтингів за кількістю спаму та кібератак. Згідно даних «Лабораторії Касперського» за інтенсивністю генерування спам-трафіку Україна є на шостому місці в світі. А згідно рейтингу Spamhaus Project Україна зайняла четверте місце щодо генерування спаму, поступившись США, Китаю та Росії. Також Україна входить до п'ятірки країн, з території яких здійснюється найбільше число кібератак [1]. За шість місяців 2013 року кіберзлочинність в Україні ви-

росла вдвічі, оскільки за цей період виявлено близько 2000 випадків шахрайств в мережі, а це стільки, скільки зафіксовано за весь 2012 рік [2]. Тому проблема боротьби з кіберзлочинністю в Україні є надзвичайно актуальною.

Протидія кіберзлочинцям повинна базуватися на чітко прописаних нормах законів та підзаконних актів. Метою даної статті є подання пропозицій щодо збільшення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в Україні. Завданнями дослідження є розгляд проблем боротьби з кіберзлочинністю, розкриття та розслідування злочинів у галузі інформаційних технологій в Україні та законодавчої бази України, що регламентує цю діяльність.

Проблемам боротьби з кіберзлочинністю в Україні присвячено достатньо публікацій в літературних джерелах, зокрема, таких вчених: К. І. Беляков, В. Д. Гавловський, В. О. Глушков, В. О. Голубєв, О. О. Йона, Н. Ф. Казакова, Д. Й. Никифорчук, С. О. Орлов, Н. А. Савінова, П. Л. Фріс, В. С. Цимбалюк.

Важливість наукового здобутку та внеску у теорію і практику інформаційної безпеки згаданих вчених важко переоцінити. Однак, аналіз літературних джерел та швидкий розвиток інформаційних технологій дає підстави стверджувати, що у діяльності підрозділів по боротьбі з кіберзлочинністю в Україні є ряд проблем, які знижують її ефективність.

Боротьба з кіберзлочинністю включає в себе не лише профілактичні заходи, створення систем захисту інформації, але і діяльність з розкриття та розслідування кіберзлочинів. Ця проблема містить три аспекти: організаційний, технічний та правовий.

Організаційний аспект передбачає створення підрозділів, які здійснюють боротьбу з кіберзлочинністю. У вересні 2009 року створено відділ боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми в МВС України. З лютого 2012 року це управління боротьби з кіберзлочинністю МВС України, яке входить до складу кримінальної міліції МВС України та відповідно до законодавства України забезпечує реалізацію державної політики у сфері боротьби з кіберзлочинністю [3]. В структурі даного управління є відділи боротьби з кіберзлочинністю в обласних управліннях МВС. Значною проблемою є наявність на злочинному боці освічених, талановитих людей, доходи яких є вищі ніж фінансування підрозділу по боротьбі з ними. А з іншого боку, є низький рівень підготовки правоохоронців у галузі інформаційних технологій, внаслідок чого втрачаються цифрові докази, а комп'ютери можуть перебувати в черзі на експертизу по підрозділу [2].

Технічний аспект передбачає наявність сучасної комп'ютерної техніки у правоохоронців та технічні можливості відслідковувати IP-адреси злочинців.

І організаційний, і технічний аспект тісно пов'язані з правовим аспектом. Вперше комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм згадуються в Законі України від 19.06.2003 «Про основи національної безпеки України» [4]. Базовим нормативним документом є Європейська Конвенція про кіберзлочинність, яку Україна ратифікувала в 2005 році [5]. Також є підзаконні нормативні акти: Указ Президента України від 31.07.2000 р. «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» [6], Указ Президента України від 24.09.2001 р. «Про деякі заходи щодо захисту державних інформаційних ресурсів у мережах передачі даних» [7]. Діяльність Управління боротьби з кіберзлочинністю МВС України регламентується Положенням про Управління боротьби з кіберзлочинністю Міністерства внутрішніх справ України, яке було затверджене наказом МВС України від 31.05.2012 № 494 «Про організацію діяльності Управління боротьби з кіберзлочинністю МВС України та підрозділів боротьби з кіберзлочинністю ГУМВС, УМВС» [8].

Кримінальна відповідальність за злочини в цій галузі передбачена розділом XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку» Кримінального кодексу України від 05.04.2001 р. [9].

У 2012 р. в Україні був прийнятий новий Кримінально-процесуальний кодекс [10], що дозволяє наблизитись правоохоронним органам України до європейських стандартів розкриття та розслідування кіберзлочинів. Глава 21 цього кодексу «Негласні слідчі (розшукові) дії» містить ряд статей, які можуть використовуватися у процесі розкриття та розслідування кіберзлочинів. Це статті 258, 263, 264, 265, 266.

Проблема підготовки фахівців є досить значною, оскільки технічні фахівці, як правило, не мають достатньої юридичної підготовки, а юристи не мають технічних навиків. Тому потрібно готувати фахівців, які б поєднували ці якості та пройшли спеціальний курс для отримання спеціальної технічної підготовки.

Проблема також полягає в тому, що кіберзлочинці часто здійснюють свої злочини в одних країнах, перебуваючи у цей час на території інших країн. Тому необхідно поглиблювати міжнародну співпрацю в галузі боротьби з кіберзлочинністю та вдосконалювати національне законодавство з метою спрощення взаємодії поліцейських підрозділів різних країн.

Отже, для розв'язання проблем боротьби з кіберзлочинністю в Україні необхідно: посилювати технічну оснащеність та фінансове забезпечення Управління по боротьбі з кіберзлочинністю та його підрозділів; готувати фахівців з належним технічним та правовим рівнем підготовки; створювати нові спеціальності в навчальних закладах системи МВС; зменшувати технічну анонімність користувачів, але таким чином, щоб це не порушувало прав людини та свободи слова. Для цього необхідний подальший розвиток законодавчо-нормативної бази України з питань боротьби з кіберзлочинністю з врахуванням всіх проблем у цій галузі.

---

1. Хмельовська О. Україна посідає чільні місця серед експортерів зброї, спамів і відповідачів у Євросуді / О. Хмельовська // Тиждень. – 2013. – 13 жовтня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/91416>

2. Дорош М. Як зупинити розквіт кіберзлочинності / М. Дорош // Mediasapiens. – 2013. – 8 жовтня. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/23587>

3. Управління боротьби з кіберзлочинністю. Офіційний веб-сайт МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/544754>

4. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

5. Про кіберзлочинність: Конвенція Ради Європи // Офіційний вісник України. – 2007. – № 65. – Ст. 2535.

6. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні від 31.07.2000 р. № 928/2000: Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/928/2000>

7. Про деякі заходи щодо захисту державних інформаційних ресурсів у мережах передачі даних від 24.09.2001 р. № 891/2001: Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/891/2001>

8. Про організацію діяльності Управління боротьби з кіберзлочинністю МВС України та підрозділів боротьби з кіберзлочинністю ГУМВС: Положення про Управління боротьби з кіберзлочинністю Міністерства внутрішніх справ України, затверджене наказом МВС України від 31.05.2012 № 494 УМВС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-organizaciyu-dijalnosti-upravlinnja-borotbi-z-kiberzloch-doc103883.html>

9. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III, Редакція від 17.05.2014 р., [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

10. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 № 1001-05 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>

О. М. Звізло,
*здобувач кафедри
кримінального процесу та криміналістики
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, РОЗПОЧАТИХ ЗА ФАКТОМ ВЧИНЕННЯ ЗГВАЛТУВАННЯ

Однією із першочергових слідчих (розшукових) дій (далі – СРД) під час розслідування згвалтування є огляд місця події. Згідно зі ст. 237 КПК України огляд – це СРД, яка проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. На відміну від позиції законодавця вчені пропонують дещо ширше поняття огляду. Так, на думку Н. Клименко, огляд місця події – це слідча дія, яка має на меті дослідження матеріальної обстановки місця події шляхом безпосереднього особистого її сприйняття слідчим або іншими учасниками огляду виявлення, фіксації і вилучення різних слідів злочину й інших речових доказів, з'ясування події та інших обставин, які мають значення для розслідування справи[1, с. 3]. М. Корчовий та П. Давидюк трактують огляд місця події як невідкладну слідчу дію, яка полягає у виявленні, сприйнятті, вивчені та фіксації стану, якостей і ознак матеріальних об'єктів, що знаходяться на місці події, для вилучення слідів злочину та інших речових доказів, а також визначення характеру події, що відбулась, особи злочинця, мотивів злочину та інших обставин, які мають бути з'ясовані у процесі розслідування [2, с. 119].

Огляд місця події включає три етапи: підготовчий, робочий та заключний. Розглянемо докладніше кожен етап з урахуванням особливостей провадження досудового розслідування згвалтувань.

Підготовчий етап огляду місця події можна назвати етапом планування, адже на даному етапі слідчий при отриманні первинної інформації та виїзді на місце вчинення згвалтування, перш за все, повинен: а) з'ясувати розташування місця події; б) визначити коло учасників слідчо-оперативної групи (далі – СОГ); в) підготувати технічні засоби, потрібні для проведення якісного огляду; г) визначити групу та послідовність застосування тактичних прийомів при проведенні огляду; ґ) визначити межі огляду; д) забезпечити охорону місця проведення огляду та виведення сторонніх осіб; є) надати доручення учасникам СОГ для встановлення свідків, очевидців події.

Забезпечивши охорону місця події, вивільнивши її від сторонніх осіб, слідчому необхідно, насамперед, змодельовати механізм злочину для обрання оптимального методу огляду. Суттєвим є залучення спеціалістів, які можуть надати допомогу слідчому при виявленні та фіксації обставин вчиненого злочину, вилучення слідів. Не менш важливим є вирішення питання про залучення до огляду особи, відносно якої було вчинено злочин. Вважаємо, що при проведенні огляду на відкритій місцевості (парки, сквери, лісопосадки, поля, канами, цвинтарі) до огляду доцільно залучати заявника, оскільки це надасть можливість слідчому акцентувати увагу на окремі об'єкти обстановки, шляхи переміщення злочинця (злочинців) та жертви. Слідчий матиме змогу точно визначити межі огляду, а також виявити та зафіксувати якою була поведінка суб'єкта (суб'єктів) до вчинення, під час вчинення та після вчинення зґвалтування, з'ясувати відповіді на питання: чи вживав він алкоголь, палив, плював, справляв природну потребу, з якими предметами, речами контактував злочинець тощо.

На нашу думку, успіх проведення огляду місця події великою мірою залежить саме від якості реалізації підготовчого етапу. Після виконання вищезазначених дій, можна переходити до робочого етапу, перебіг якого залежатиме від обраного слідчим певного методу проведення огляду: секторний чи фронтальний; ексцентричний чи концентричний; суцільний чи вибірковий; об'єктивний чи суб'єктивний. Визначенням методу проведення огляду є індивідуальним для кожного факту зґвалтування і залежить від багатьох чинників (способу вчинення, місця вчинення, локалізації слідової картини тощо). Слідчий роз'яснює учасникам огляду їхні права та обов'язки, організовує та контролює роботу підлеглих на місці події. Вибравши для себе один із методів проведення огляду, слідчий виявляє та фіксує матеріальні предмети із обов'язковим зазначенням у протоколі місця їх знаходження із прив'язкою до сталих стаціонарних об'єктів (паркани, дорожні знаки, будинки, кути будинків, бордюрів, кутів бордюрів, опори ліній електропередач тощо). Якщо об'єктом огляду є ділянка відкритої місцевості, то слідчому необхідно чітко із зазначенням розмірів фіксувати сліди вим'ятої трави, видимі «свіжі» виїмки в ґрунтовому покритті, поламані гілки кущів, дерев, обірване листя, предмети одягу, гудзики, пляшки, недопалки, сірники, пачки з під сигарет, предмети побуду, залишені біологічних слідів. При вербальному описі найбільш суттєвих предметів необхідно деталізувати їхні характеристики (для прикладу, на дотик предмет теплий/холодний; м'який/твердий, із різким запахом/без запаху і т. д.). Під час проведення огляду місця події важливо провести фото- та відеофіксацію місця події за правилами здійснення орієнтуючої, оглядової, вузлової та детальної зйомки. При цьо-

му об'єктами фотографування будуть і місцевість (приміщення), і окремі сліди та речі.

Заключний етап огляду – це етап, на якому слідчий підводить підсумки проведення СРД, здійснює оцінку отриманої інформації, фіксацію отриманих результатів, опломбування та опечатування вилучених предметів, речей, слідів відповідно до вимог чинного законодавства. Після завершення даної СРД усі учасники огляду завіряють підписами правильність вербального опису викладеного у протоколі огляду місця події, а також підтверджують правильність документування додатковими засобами (відеоматеріалу, графічних додатків до протоколу тощо).

Якісно проведений та задокументований огляд має важливе значення для досудового розслідування, адже його інформативна насиченість дає змогу говорити про вихідну слідчу ситуацію, формулювати загальні та окремі версії, планувати хід кримінального провадження. Крім того, слідчий огляд забезпечує формування уявлення про обставини події, характеристику місця вчинення злочину для тих осіб (прокурор; слідчий суддя; експерт; слідчий, якому передоручено провадження), які не брали безпосередньої участі у проведенні вказаної СРД.

Втім, важливо зазначити, що нерідко слідчі необгрунтовано залишають поза увагою тактичні рекомендації щодо проведення СРД, що може призвести до необхідності проведення повторних оглядів або ж втрати криміналістично значущої інформації. Проведений аналіз вироків, винесених судами України впродовж 2013–2014 років, дає змогу зробити висновок, що типовими помилками, які допускають слідчі при огляді є: несвоєчасність огляду; формальність огляду; відсутність залучених до огляду спеціалістів; відсутність вилучених із місця події взірців ґрунту, трави, листя, сліди взуття, запаху тощо. Безперечно, негативні наслідки такого підходу до проведення огляду можуть викликати суттєві труднощі для провадження досудового розслідування зґвалтувань, оскільки своєчасна і повна фіксація біологічних, трасологічних, дактилоскопічних та інших слідів є обов'язковою умовою якісного виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України.

---

1. Клименко Н. І. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посібник / Н.І. Клименко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.

2. Корчевий М. Огляд місця події вбивства, поєднаного зі зґвалтуванням / М. Корчевий, П. Давидюк // Вісник Академії управління МВС України. – 2010. – № 1. – С.117–129.

3. Шеремет А. П. Злочини проти статевої свободи: монографія / . – Чернівці: ТОВ Видавництво «Наші книги», 2007. – 216 с.

4. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

С. М. Іванців,
*слухач магістратури факультету
заочного навчання працівників ОВС
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ІНФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ПРО РЕЗУЛЬТАТИ, ПРОБЛЕМИ І МЕТОДИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ТА ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Інформаційно-аналітична робота, у тому числі в інтересах забезпечення органів державної влади інформацією з питань, віднесених до відання ОВС, спрямована на вирішення однієї з основних задач – внесення у встановленому порядку пропозицій щодо вдосконалення законодавства.

У вирішенні задачі по виробленню пропозицій і рекомендацій для підготовки і прийняття відповідних рішень органами виконавчої і законодавчої влади беруть участь усі підрозділи внутрішніх справ, однак головна роль належить інформаційно-аналітичним підрозділам. Головною метою розглянутого напрямку діяльності є створення необхідних умов і передумов для вирішення задач боротьби зі злочинністю.

Досягнення цієї мети передбачає високий рівень узагальнення й аналізу інформації, одержуваної в ході здійснення усіх видів діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ (оперативно-розшукової, документально-перевірочної, кримінально-процесуальної), на різних рівнях: місцевому, регіональному і державному.

Причини й умови, що сприяють злочинності, різноманітні і знаходяться в області фінансово-економічних, криміногенних, соціальних і навіть міжнародних відносин. При виявленні, формулюванні і встановленні причин певної проблеми, в результаті інформаційно-аналітичної роботи, підготовка конкретних рекомендацій з вирішення таких проблем, наприклад, по усуненню законодавчих колізій, безумовно, повинна здійснюватися разом з відповідними фахівцями: юристами, слідчими і т. д.

При цьому, як свідчить практика, інформування органів державної влади про результати проблеми і методи боротьби зі злочинністю здійснюється у наступних формах:

- підготовки матеріалів та участь у проведенні нарад органів державної влади щодо протидії злочинності, розробка відповідних програм;
- розробка пропозицій про внесення змін та доповнень до діючого законодавства;

– підготовка інформації щодо результатів роботи, планів й прогнозних показників.

Виконання вказаних дій та заходів передбачає проведення широкомасштабних ґрунтовних досліджень. Від прийнятих на їх підставі рішень залежить ефективність діяльності державних органів, правоохоронної системи й долі конкретних осіб. Тому інформаційно-аналітична робота з розглянутого напрямку повинна здійснюватися комплексно із проведенням наступних проблемно-цільових досліджень:

- виявлення й оцінка загроз національної безпеки;
- моделювання і прогнозна оцінка впливу на криміногенну обстановку реалізації підготовлених чи прийнятих державними органами рішень;
- виявлення основних факторів, що визначають оперативну обстановку;
- виявлення основних тенденцій розвитку злочинності і її взаємозв'язків;
- виявлення характерних способів і схем здійснення злочинів;
- вироблення рекомендацій по попередженню злочинності;
- виявлення найбільш криміногенних зон у галузях і видах діяльності тощо.

Вирішення таких складних і відповідальних задач вимагає організації систематичного збору, накопичення й обробки великого обсягу інформації про оперативну обстановку в різних регіонах України, а також застосування спеціальних методів і засобів аналізу інформації і наявності висококваліфікованих і досвідчених аналітиків.

Вірною є думка А. Є. Гутника, який зазначає, що сучасний стан злочинності характеризується високим рівнем кримінального професіоналізму, участю у злочинних технологіях представників влади, в т.ч. правоохоронних органів. Скоєнню та приховуванню злочинів сприяють міжнародні зв'язки злочинців, розподіл сфер кримінальної та економічної злочинності [1, с. 5].

У даний час підрозділами міліції напрацьовано певний порядок збору й обробки інформації про основні результати і проблеми діяльності. Цей порядок передбачає підготовку територіальними підрозділами міліції інформаційних довідок про результати їхньої діяльності і аналітичних оглядів криміногенної ситуації і проблем боротьби зі злочинністю в певних регіонах. Ці відомості надаються для обробки, аналізу й узагальнення Департаментом інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності МВС України. На їх основі формуються пропозиції про внесення змін і доповнень до діючого законодавства, приймаються відомчі нормативні документи.

Крім того на щомісячній і щоквартальній основі підрозділи міліції направляють статистичну звітність про основні результати діяльності по виявленню і припиненню злочинів і правопорушень, а також спеціальні повідомлення й інформаційно-аналітичні матеріали, призначені для інформування державних органів влади. На цій основі здійснюється підготовка статистичних звітів, інформаційно-статистичних зведень, аналітичних оглядів і довідок, а також проведення проблемно-орієнтованих цільових досліджень.

Необхідно зазначити, що подібна діяльність по інформуванні органів державної влади ведеться і в інших правоохоронних та контролюючих органах. Так, наприклад, митні органи подають до органів державної влади статистичну та аналітичну інформацію, що характеризує обсяги й динаміку зовнішньої торгівлі, її географічний розподіл, товарний склад, частку країн у товарообігу, значення зовнішньої торгівлі для країни. Статистика зовнішньоекономічних зв'язків вивчає результати, форми і методи торгівельно-економічного, науково-технічного співробітництва, а також кредитних і валютно-фінансових взаємовідносин, співробітництво в галузі міжнародних перевезень та ін.

Об'єкти і суб'єкти дій, засоби забезпечення утворюють основу моделі криміногенної обстановки, що може бути використана для рішення проблем збору й аналізу інформації в інтересах інформування державних органів влади.

Розглянемо критерії оцінки криміногенної обстановки.

Стан криміногенної обстановки можна оцінювати як по узгальненим (інтегральним) критеріям, так і по сукупності приватних критеріїв окремих елементів.

Інтегральні критерії хоча і дозволяють судити про криміногенну обстановку в цілому, але вони є малопридатними для вироблення конкретних практичних рішень і заходів. До їх числа можна віднести, зокрема, ступінь стабільності криміногенної обстановки, ступінь напруженості криміногенної обстановки й ін.

З метою вирішення практичних задач удосконалення діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ необхідно оцінювати окремі елементи криміногенної обстановки, їх взаємозв'язок і взаємний вплив.

Для оцінки стану окремих елементів криміногенної обстановки доцільно використовувати критерії, що характеризують стан злочинності: рівень злочинності, об'єкти злочинних намірів і посягань, найбільш криміногенні сфери діяльності, характерні способи і засоби вчинення злочинів; повнота і своєчасність вирішення покладених на міліцію задач; ступінь захищеності об'єктів від злочинних посягань; повнота відшкодування заподіяних збитків й ін.

Важливим для оцінки криміногенної обстановки є також знання потенційних можливостей підрозділів міліції, ступінь готовності кадрів, сил і засобів до запобігання можливих загроз з боку злочинності.

1. Гутник А. Е. Предупреждение налоговой милицией уклонений от уплаты налогов: дис. ... дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / А. Е. Гутник. – Х.: Университет внутр. дел, 2000. – 187 с.

Д. І. Йосифович,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ФУНКЦІОНУВАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО ОРГАНУ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Питання створення окремого спеціального антикорупційного органу гостро постало в українському суспільстві наприкінці ХХ століття і залишається не вирішеним до тепер. Оскільки на даний час питання щодо створення такого органу у нашій державі залишається «відкритим», то вбачається за доцільне звернутись до аналізу функціонування такої інституції у Республіці Польща.

Правовою основою діяльності даної структури являється Закон Про Центральне антикорупційне бюро від 09 червня 2006 року. Пункт 1 статті 1 вказаного Закону визначає Центральне антикорупційне бюро як спеціальну службу, створену для боротьби з корупцією у громадському та економічному житті, особливо у державних та самоврядних органах, а також для боротьби з діяльністю, що загрожує економічним інтересам держави. У пункті 3-а цієї ж статті дається перелік діянь, вчинення яких розглядається як корупція, а у пункті 4 наведено перелік діянь, які в розумінні даного Закону, становлять загрозу економічним інтересам держави [1].

Діяльність Центрального антикорупційного бюро фінансується із державного бюджету. Центральне антикорупційне бюро (далі – ЦАБ) очолює Голова, який являється центральним органом апарату уряду, підзвітним Прем'єр-міністрові. Діяльність Голови ЦАБ підлягає контролю зі сторони Сейму. Голова ЦАБ призначається на посаду та звільняється з посади Прем'єр-міністром, за погодженням із Президен-

том Польщі, Колегією у справах спеціальних служб та Комісією Сейму у справах спеціальних служб. Термін повноважень Голови ЦАБ складає 4 роки. Повторне призначення на цю посаду можливе тільки один раз. Голова ЦАБ виконує службові обов'язки до моменту призначення наступного Голови ЦАБ. Припинення виконання обов'язків Голови ЦАБ настає у випадку смерті або звільнення з посади.

Звільнення Голови ЦАБ із займаної посади настає у таких випадках:

- за власним бажанням;
- недотримання будь-якої із перерахованих вище умов чи порушення встановлених обмежень;
- невиконання своїх обов'язків внаслідок хвороби, яка триває безперервно понад 3 місяці.

Голова ЦАБ, не пізніше, ніж за 2 місяці до закінчення календарного року, подає на затвердження Прем'єр-міністрові план діяльності ЦАБ на наступний рік.

Щорічно, до 31 березня, Голова ЦАБ подає Прем'єр-міністрові та Комісії Сейму у справах спеціальних служб Звіт про діяльність ЦАБ за попередній календарний рік. В цей же термін, Голова ЦАБ подає до Сейму та Сенату інформацію, за винятком таємної, про результати діяльності ЦАБ.

Голова ЦАБ має двох заступників, за напрямками діяльності: одному з них підпорядковується Департамент контрольних проваджень, Департамент аналізу та відділ правового забезпечення, іншому – Оперативно-слідчий департамент, відділ оперативної техніки та відділ телеінформатики. Безпосередньо Голові ЦАБ підпорядковуються територіальні представництва ЦАБ (всього 11 підрозділів), Кабінет Голови ЦАБ, Департамент охорони, відділ фінансів, відділ кадрового забезпечення та підготовки, відділ логістики, відділ контролю та внутрішніх справ, група внутрішнього аудиту.

У 2012 році ЦАБ налічувало близько 860 працівників, а на кінець 2013 року кількість працівників наближалася до 1000.

Прийняття кандидата на службу в ЦАБ відбувається після проведення кваліфікаційного провадження, в ході якого може бути здійснена перевірка на детекторі брехні. Перед тим як приступити до виконання службових обов'язків, особа складає Присягу працівника ЦАБ.

Особа, прийнята на службу в ЦАБ, отримує статус «працівника підготовчої служби» терміном до 3 років. За цей час працівник проходить навчання, після завершення якого, за умови одержання загальної позитивної оцінки в ході атестації, переходить в статус «працівника постійної служби».

В окремих випадках, за наявності підстав, Голова ЦАБ може скоротити вказаний термін або звільнити особу від проходження підготовчої служби.

Навчання в ЦАБ реалізовується за наступною системою: основна підготовка; спеціалізована підготовка; удосконалююча підготовка [2].

Працівники постійної служби ЦАБ підлягають обов'язковій атестації, не рідше одного разу на 2 роки. Працівники підготовчої служби ЦАБ підлягають обов'язковій атестації, не рідше одного разу на 6 місяців. Протягом 7 днів з моменту складання, працівника ознайомлюють із змістом атестації. Протягом 7 днів з моменту ознайомлення працівник може оскаржити результати атестації вищому керівникові.

Вбачається, що вивчення досвіду створення та функціонування антикорупційних органів у зарубіжних країнах представляє значний теоретичний та практичний інтерес для розробки вітчизняної моделі спеціального антикорупційного органу.

---

1. Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (Dz.U. z dnia 23 czerwca 2006 r.) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prawo.legco.pl>

2. Nabór do służby [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cba.gov.pl/portal/bip/29/121/Szkolenia_i_rozwoj_funkcjonariuszy.html

Л. І. Казміренко,

*кандидат психологічних наук, професор,
професор кафедри юридичної психології
(Національна академія внутрішніх справ)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Прийняття працівником ОВС рішення про застосування вогнепальної зброї на ураження обумовлюється багатьма чинниками, які можуть знаходитися в протиріччі між собою, що суттєво ускладнює професійну діяльність.

Можна виділити наступні чинники, що впливають на прийняття такого рішення:

1) соціально-правові чинники діяльності, які мають як формальну сторону (необхідність знати та вільно володіти правовими знаннями для оцінки ситуації), так і неформальну (значущість правових норм для співробітника);

2) емоційно-ціннісне ставлення до події, що актуально впливає на її інтерпретацію;

3) особливості проведення службових розслідувань щодо правомірності застосування вогнепальної зброї, зокрема, ставлення керівництва до працівника, який застосував зброю;

4) чинники невизначеності: не всі випадки та ситуації, де з'являється висока ймовірність застосування вогнепальної зброї, можна класифікувати за допомогою нормативних документів. До того ж, для різних людей одна й та сама ситуація може бути сприйнята з різним ступенем небезпечності;

5) чинники екстремальності – не дозволяють створити достатньо повний образ ситуації ЗВЗУ, причому іноді взагалі неможливо класифікувати ситуацію, наприклад, через нестандартне поведіння злочинця, що змушує працівника міліції спиратися тільки на свій досвід та інтуїцію;

6) індивідуально-психологічні особливості особистості (психологічні травми в минулому, бажання помсти, садомазохістські нахили, культурологічні та релігійні заборони, психологічна неготовність діяти в ризикованих для життя умовах та ін.).

Факт застосування вогнепальної зброї на ураження знаходиться в протиріччі з основними положеннями нашого суспільного життя одночасно на декількох різних рівнях.

На *соціально-правовому* рівні – у зв'язку з намаганням розвинутих правових держав гуманізувати систему правових відносин, відмовитися від смертної кари. При цьому з'ясовується, що правовий дозвіл суспільства на «вбивство» є фундаментом розбудови гуманістичного суспільства, оскільки в іншому випадку відсутність насильства призведе до повної непокори частини населення, яка не зважає на соціальні норми та принципи співжиття.

На рівні *морально-етичних та загальнолюдських цінностей* «насильство» є тим, проти чого веде боротьбу правоохоронець і намагається його зупинити. Заборона «насильства» супроводжує людину протягом всього її життя. У процесі існування цивілізації табу на вбивство передається з покоління в покоління, що є невід'ємною частиною системи ціннісних орієнтацій практично кожної людини. Порушення цього табу призводить до виникнення внутрішньо-особистісного конфлікту.

Протиріччя на рівні релігійному. Значна кількість громадян нашої держави сповідує різні течії християнства. Навіть коли вони не є яскравими прихильниками віри, в більшості випадків з повагою відносяться до релігійних заповідей, в тому числі й до «Нагорної проповіді». Розуміння «вбивства» як гріха може стати важким тягарем, що падає на плечі людини в ситуації ЗВЗУ. За порушення табу, згідно з

християнськими уявленнями, нас неминуче настигне кара, навіть тоді, коли всіх правових норм дотримано. Вимоги професійної реальності щодо застосування зброї можуть ввести співробітника в стан протиріччя між культуральними, ціннісними проявами особистості та реальними вимогами ситуації.

Протиріччя на індивідуальному рівні. Всі попередньо виділені рівні протиріччя мають свої представництва у свідомості конкретної особи. Психічне будується в постійній взаємодії з соціальною сферою, правом, мораллю та релігією, і тому протиріччя, які виникають між різними елементами у психічному людини, розкриваються в психічному просторі суб'єкта як продукту соціалізації. Психічне наповнюється протиріччями між актуальними потребами та обов'язками, між страхом та відповідальністю. У *внутрішньособистісному конфлікті* бере участь багатоваріантна система мотиваційних відносин особистості, що активно впливає на всі психічні процеси, пов'язані з діяльністю. У зв'язку з цим можуть виникати протилежні векторні напрямки, що відображається не тільки у внутрішньому світі у формі переживань, емоцій та почуттів, але й у формі конкретних тілесних рухів, які при застосуванні вогнепальної зброї можуть стати неузгодженими.

На правоохоронця в цій ситуації покладається велика відповідальність. Він повинен вирішити подальшу долю людини, навіть, якщо вона є злочинцем. Тому він відходить від одномірного алгоритму виконання свого обов'язку до багатомірної дії, в якій переплітаються різні форми його життя. Працівник ризикує взяти на себе вічне *відчуття провини за тяжкий гріх* або навпаки, отримати від цього *задоволення*.

Мірою відповідальності в ситуації застосування зброї є *незворотність процесів*. Людина не може воскреснути, і тому помилка не може бути виправлена. Працівник залишається один на один з багатьма вагомими проблемами суспільства, він є місцем перетину суспільних, культурологічних, соціальних, правових, професійних та релігійних проявів буття, і від того, який баланс і які взаємини між різними елементами особистості він встановить, залежить його ставлення до ситуації застосування зброї, мотиваційні та цілеутворювальні процеси, інші процеси і властивості особистості.

Складність дій у цій ситуації полягає ще й в тому, що в процесі підготовки практично *неможливо змодельовати ситуацію застосування зброї на ураження в повному обсязі*, з усіма емоційними проявами і переживаннями, що супроводжують не тільки операцію по виконанню пострілу, але й всю діяльність із застосування зброї, разом з її змістом, відношеннями та цінностями. У процесі вогневої підготовки звичайно моделюють тільки її операційні характеристики, тобто виробляються рухові навички безпосереднього виконання пострілу. Такі тактичні

характеристики ситуації, як: феномен протистояння злочинцеві в його фізіологічних та психологічних складових, багатоваріативність розвитку подій, зміни функціонального стану працівника, які одночасно є наслідком, фактором та основою цілепокладання подальшого розвитку ситуації, не можуть бути змодельовані.

Застосування вогнепальної зброї на ураження – це модифіковані бойові умови. Але при цьому слід зважати, що військовий, який бере участь у бою, знаходиться в ситуації знецінення особистості ворога, і тому відбувається зниження відчуття власної відповідальності за вбивство кожної конкретної людини. Зовсім інші характеристики має бій, в якому беруть участь працівники органів внутрішніх справ:

1) це безпосереднє протистояння злочинцеві, протистояння наочне, на близькій відстані, що забезпечує безпосередній особистісний контакт;

2) це попередження та припинення злочину шляхом вбивства або нанесення шкоди здоров'ю правопорушника;

3) це переслідування злочинця, під час якого працівник міліції застосовує зброю або зупиняє транспортний засіб, що само по собі може призвести до загибелі правопорушника.

Як бачимо, тільки в першому випадку присутні ознаки традиційного розуміння бою. Таким чином, бій як такий, тобто протистояння, змістом якого є знешкодження або знищення впливу іншої сторони, зникає. Бій виходить за межі традиційного культурологічного розуміння та набуває іншого значення. Окрім того, працівники ОВС в образах, поширених у масовій свідомості, часто набувають негативно-го значення «агресорів», «зłodів», «нападників».

Тому актуальною є проблема **психологічної підготовки працівників ОВС до дій в об'єктивних умовах застосування вогнепальної зброї**. В якості основних чинників, що впливають на ефективність діяльності в умовах бою, можна виокремити наступні чинники: тактичний, пізнавальний, мотиваційний, екстремальний та фізіолого-соматичний:

1) тактичний – простір бою; тактичні дії злочинця; особливості зброї; швидкість подій; освітлення; наявність інших перешкод, таких, як предмети, за якими можна заховатися, або наявність сторонніх громадян, які випадково потрапили в дану ситуацію;

2) пізнавальний – загальні та індивідуальні особливості процесів сприйняття та аналізу ситуації, прийняття рішень, правова та тактична оцінка ситуації, прогноз результатів дій;

3) мотиваційний – об'єднує причини формування тієї або іншої мотивації діяльності: затримання або знешкодження злочинця, уникнення ризику для власного життя та здоров'я, передбачення та уникнення ризику бути покараним, уникнення ефективного застосування

зброї з релігійних або морально-етичних міркувань, мотивація перемоги над злочинцем, бажання покарати за злочин;

4) екстремальний – непередбачуваність подій, складність завдання, висока відповідальність, висока швидкість подій, загроза життю та здоров'ю, невизначеність, психологічний тиск з боку злочинця;

5) фізіолого-соматичний – різкі та інтенсивні зміни у фізіологічному та функціональному стані, які супроводжуються змінами в частоті серцевих скорочень, тиску, частоти дихання, неконтрольованими рухами, змінами функціонування нервової системи. Це відображається на швидкості і якості сприймання та мислення, на точності виконання рухів, на суб'єктивних відчуттях та переживаннях.

Їх врахування є істотною передумовою формування психологічної готовності до дій в екстремальних умовах і профілактики виникнення внутрішньо-особистісних конфліктів працівника ОВС.

С. М. Калюк,

*начальник Управління
міжнародних зв'язків МВС України*

УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ У ПРОТИДІЇ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Новий КПК змінив ситуацію докорінно. Ті дії, які раніше називались оперативно-розшуковими, нині називаються негласними слідчими (розшуковими), однак і Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» не позбавив оперативні підрозділи на проведення оперативно-розшукових заходів.

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» «Оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно технічних засобів». У ст. 246 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України.

Водночас якщо проаналізувати негласні слідчі (розшукові) дії передбачені ст.ст. 260–264, 267–275 КПК України, а також оперативно-розшукові заходи які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», пунктами: 2, 7–12, 14, 17, отже зазначені дії і заходи є тотожними, хоча й мають різну назву.

Як свідчить аналіз практики, та законодавства що є деякі проблемні питання, які впливають на ефективність ОРД та потребують врегулювання на законодавчому рівні.

Зокрема, структура і зміст деяких положень статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» не відповідають завданням та специфіці оперативно-розшукової діяльності, об'єкту цієї діяльності, що відрізняє оперативно-розшукову діяльність від аналогічного виду негласних слідчих (розшукових) дій і згубно впливає на діяльність підрозділів які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Отже, переважна більшість оперативно-розшукових заходів визначених частиною першою статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» прирівнюється до негласних слідчих (розшукових) дій визначених статтями 260–264, 267–271 КПК України, дозвіл на проведення яких надається судом на підставі клопотання слідчого або прокурора.

Вказане обмежує оперативний підрозділ у праві самостійно звертатися з клопотанням до слідчого судді щодо проведення оперативно-розшукових заходів у рамках оперативно-розшукової справи, а також відмови суду надавати зазначений дозвіл.

Це обґрунтовується тим, що законодавство України не містить чіткого розмежування між оперативно-розшуковими заходами та негласними слідчими (розшуковими) заходами.

Суперечливим є не тільки зазначене, а той факт, що у самому Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» взагалі відсутні поняття оперативно-розшукових заходів, їх класифікація. Натомість визначає порядок їх проведення, відносячи до них негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені в КПК України.

При цьому, порядок проведення переважної більшості оперативно-розшукових заходів здійснюються у відповідності з вимогами Кримінального процесуального кодексу України (частина перша статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» пунктів 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 17), тобто за участі працівників слідчого підрозділу, а за його відсутності – на підставі відповідного доручення слідчого.

Вказане суперечить вимогам частини 2 статті 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», оскільки орган досудового розслідування може отримати зібрані матеріали, які містять ознаки злочину виявлені оперативним підрозділом, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння осіб і груп для початку кримінального провадження та подальшого здійснення досудового розслідування.

Підсумовуючи сказане слід зазначити про необхідність усунення розбіжностей між Законом України «Про оперативно-розшукову

діяльність» КПК України і відомчими наказами та інструкціями у визначені оперативно-розшукові заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема:

- потребує нового визначення поняття «оперативно-розшукова діяльність», яке повинно більш чітко розкривати її характер (пошуковий, розвідувальний та контррозвідувальний), форми реалізації (гласну і негласну), а також за змістом включати не тільки проведення оперативно-розшукових заходів, але й негласних слідчих (розшукових) дій і роботу з негласним апаратом, тощо;

- оперативно-розшукову діяльність доцільно розділити на декілька стадій, зокрема, стадію первинної оперативно-розшукової інформації, її перевірки, а також провадження в оперативно-розшукових справах та негласних слідчих (розшукових) дій;

Потребує доповнення:

- ст. 6. у якій зазначити що Підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності є: наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про: злочини, що готуються; осіб, які готують вчинення злочину *або можуть бути причетними до вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, ознаки та склад якого неможливо встановити іншим шляхом*. Так як фактична вся інформація, яка надходить до оперативних підрозділів органів внутрішніх справ стосується осіб, які вже вчинили кримінальне діяння. Така інформація потребує перевірки за допомогою гласних та негласних заходів, у тому числі оперативно-розшукових, із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Перевірка такої інформації може проводитися лише в межах оперативно-розшукових справ, оскільки проведення певної категорії заходів потребує процедури отримання відповідних дозволів і погоджень.

Направлення же неперевіреної інформації або інформації з неповними даними щодо конкретного кримінального правопорушення або особи, яка його вчинила до органів досудового розслідування призведе до негативних наслідків (збій у статистичних відомостях, збільшення неправдивих повідомлень та незаконно вжитих запобіжних заходів).

- ст. 7 у якій передбачити що Підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані: у межах своїх повноважень, відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, вжити необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів, отримання інформації про осіб, причетних до вчинення злочинів, викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати

профілактику правопорушень. Запропонована редакція пункту 1 частини 1 статті сьомої закріпить обов'язок вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів для отримання інформації, яка дозволить притягнути до відповідальності та затримати причетних до вчинення злочину осіб.

– також необхідно на законодавчому рівні усунути існуючу правову колізію, через яку сьогодні неможливо чітко розмежувати права оперативних підрозділів та оперативно-розшукові заходи і негласні слідчі (розшукові) дії, які вони можуть застосовувати, для цього необхідно: а) дати поняття оперативно-розшукових заходів; б) провести їх класифікація на ті, які можуть застосовуватися до і після заведення оперативно-розшукових справ; в) надати оперативним підрозділам право звертатися до суду із клопотанням про проведення оперативно-розшукових заходів у межах оперативно-розшукових справ.

Отже, необхідно чітко розмежувати оперативно розшукові заходи з негласними слідчими (розшуковими) діями, передбаченими в пунктах 7–12 статті 8 Закону України «Про оперативно розшукову діяльність».

Крім того, доцільно в Законі закріпити виключний перелік оперативно-розшукових заходів та порядок їх проведення за ініціативою оперативного підрозділу, а не відсилання на порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які здійснюються виключно в кримінальному провадженні.

В. Ю. Касіч,

слухач магістратури

М. А. Микитюк,

*кандидат юридичних наук,
доцент спеціальної кафедри
(Інститут Управління державної охорони України
Київського національного університету
імені Тараса Григоровича Шевченка)*

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ
ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ,
МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ,
УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ УКРАЇНИ**

Злочинність в Україні нині є одним із суттєвих чинників, що загрожує національним інтересам і національній безпеці, стабільності в державі. На сучасному етапі розвитку суспільства злочинність набуває більш масових масштабів і становить загрозу національній безпеці та

національним інтересам багатьох держав світу, Україна не становить включення.

Слід зазначити, що правова основа боротьби зі злочинністю базується на Конституції України, Кримінальному і Кримінальному процесуальному кодексах України, законах України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про міліцію», «Про Службу безпеки України», «Про прокуратуру», «Про Державну програму невідкладних заходів з протидії злочинності на 2014–2016 роки» та міжнародно-правових угодах, ратифікованих Україною, а також низка внутрішньовідомчих нормативно-правових актів правоохоронних органів, уповноважених законодавством на здійснення оперативної протидії злочинності.

На сьогодні слід звернути увагу на наступні нормативно-правові та організаційні заходи, які б підвищили ефективність діяльності правоохоронних органів щодо оперативно-розшукової протидії злочинності:

1) вдосконалення правового забезпечення здійснення оперативно-розшукової діяльності та необхідності внести низку суттєвих змін до кримінального процесуального законодавства України;

2) вдосконалення інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності у сфері оперативно-розшукової протидії злочинній діяльності [5].

Нами було вище зазначено, що нормативно-правова база є невід’ємною складовою системи протидії організованій злочинності. Тому зупинимось на проблематиці застосування окремих норм Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». А саме: ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає поняття, суб’єктів та порядок здійснення оперативно-розшукової діяльності; стаття 1 КПК встановлює, що порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України. Відповідно КПК має регулювати порядок кримінального провадження, гласних і негласних заходів, які проводяться уповноваженими суб’єктами в ході цього провадження. Проте, Перехідні положення (пункт 7), Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2012 року № 868 «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України у зв’язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України», що вносить зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2007 року № 1169 «Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації» і, власне, ПКМУ № 1169 вказує нам на те, що порядок який мав би

регулювати процедуру проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій поширюється і на оперативно-розшукові заходи, на проведення яких у такий же спосіб потрібно отримувати дозвіл (ухвалу) слідчого судді. Враховуючи завдання та принципи кримінального провадження та оперативно-розшукової (далі – ОРД), слід зазначити, що вони кардинально відрізняються і таке закріплення норм у національному законодавстві не відповідає вимогам сьогодення. У кримінальному провадженні всі заходи спрямовані на збір, фіксацію та оцінку фактичних даних про кримінальне правопорушення (злочин) (тобто діяльність здійснюється «від факту»), натомість в ОРД – заходи здійснюються з метою отримання та фіксації даних про готування до злочину, осіб, які готуються до вчинення злочину, осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, осіб безвісно відсутніх, що в більшості випадків передбачає здійснення діяльності і проведення заходів «на випередження». Як ми бачимо два види діяльності кардинально різняться між собою [3; 4].

Для розв’язання вказаної проблеми, на нашу думку, необхідно внести низку суттєвих змін до кримінального процесуального законодавства України, а саме у Главу 21 КПК України «Негласні слідчі (розшукові) дії». Тому, що з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України застосовувати окремі оперативно-розшукові заходи стало дещо проблематичним.

Ще однією складовою, що потребує негайного вдосконалення – є взаємодія між суб’єктами. Нажаль, на сьогодні існує проблема, що полягає у негласному «змаганні» між органами, що протидіють злочинності. І в ході так званої «гонки» за статистикою може, і втрачається, випускається з уваги оперативно значуща інформація, яка могла б мати вирішальне значення у ході конкретної оперативно-розшукової справи. У більшості випадків обмін інформацією просто не відбувається, і надіслані запити залишаються без відповіді. Вирішенням цієї може слугувати створення Єдиного центру інформаційного забезпечення. Відомості до даної інформаційної системи мають надавати оперативні підрозділи всіх правоохоронних органів, що допоможе ефективно і вчасно реагувати на виникнення загроз у вигляді конкретних злочинів [6].

Також слід врегулювати порядок взаємодії між підрозділами і чітко встановити підслідність кожного органу, що є суб’єктом здійснення ОРД. На нашу думку позитивні зрушення в цьому плані є, що виразились у статті 216 КПК України, що визначила підслідність органів, що суб’єктами боротьби зі злочинністю. Перш за все мається на увазі виключення з національного законодавства паралельної підслідності.

Слід зазначити, що до переліку органів перерахованих в ст. 216 не включено Управління державної охорони України, а «потенційно підслідну» статтю 112 КК України (Посягання на життя державного чи громадського діяча) віднесено до підслідності органів безпеки, тобто СБ України. Ми вважаємо, що є два варіанти підвищення ефективності роботи і протидії злочину передбаченим цією статтею. Перший – це внесення змін до статті 216 КПК України, і включення УДО України до переліку органів, що мають право здійснювати кримінальне провадження. Другий – прийняття спільного наказу СБ України і УДО України про порядок взаємодії під час здійснення оперативно-розшукової діяльності по протидії злочину передбаченого статтею 112 КК України, а також розслідування вказаного злочину. Так чи інакше першочерговим завданням УДО України є попередження злочинів проти життя, здоров'я та майна посадових осіб та членів їх сімей, в свою чергу допущення вчинення злочину означатиме провал у діяльності низки підрозділів державної охорони [6].

Підсумовуючи вищесказане слід зазначити, що своєчасно виявляти протиправну діяльність, ефективно її попереджати і протидіяти їй, а також розслідувати у найкоротші терміни злочини, що вчиняються, можливо лише за умов застосування всього спектру оперативно-розшукових заходів, належного нормативно-правового та інформаційного забезпечення. Тому питання усунення недоліків у національному законодавстві, а також врегулювання проблем взаємодії підрозділів та їх інформаційного забезпечення мають бути пріоритетними для керівництва країни, що планує і втілює у життя державну політику у сфері боротьби зі злочинністю.

---

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-ІУ (зі змінами і доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

2. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-ХІІ (зі змінами і доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651 VI (зі змінами і доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.

4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ (зі змінами і доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

5. Бобрицький Л В. Проблемні питання проведення негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями, у контексті нового кримінального процесуального законодавства / Л. В. Бобрицький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 2 (30). – С. 3–8.

6. Юрченко О. М. Засоби інформаційного забезпечення протидії організованій злочинності / О. М. Юрченко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 2 (30). – С. 79–83.

О. В. Керевич,
*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника управління
ГСУ МВС України*

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ЗМІСТ ПЕРЕВІРКИ ЗАЯВ ТА ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України, досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР). Тому правильна регламентація прийняття, реєстрації, перевірки і вирішення заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення, має суттєве значення для виконання завдань, що ставляться на початковому етапі розслідування. Однак з часу прийняття нового КПК України продовжуються суперечки серед науковців та практиків щодо нормативного врегулювання даної діяльності, забезпечення належного організаційного рівня взаємодії уповноважених осіб.

Згідно з ч. 2 ст. 214 КПК досудове розслідування розпочинається з моменту внесення до ЄРДР. Можна припустити, що кримінально-процесуальна діяльність відповідних органів починається не з моменту початку досудового розслідування – внесення відомостей до ЄРДР (ч. 2 ст. 214 КПК), а з моменту отримання відомостей про вчинене кримінальне правопорушення (з заяви, повідомлення, безпосереднього виявлення правоохоронними органами ознак кримінального правопорушення, тощо), що, на нашу думку, є більш доцільним у побудові правовідносин у кримінальному процесуальному судочинстві [1].

Зокрема, при затриманні особи, підозрюваної у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, у випадках, указаних у ч. 1 ст. 208 КПК, строк затримання, без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин із моменту затримання. Моментом затримання та сплину вказаного строку є невнесення відомостей до ЄРДР, а момент, коли така особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою

службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. Таким чином, ще до початку досудового розслідування з'являється такий суб'єкт кримінального провадження як підозрюваний, який має права та обов'язки, передбачені ст. 42 КПК [1].

До початку досудового розслідування з'являються також захисник затриманого у випадках, передбачених ч. 1 ст. 208 КПК (ч. 1 ст. 48 КПК), заявник (ст. 60 КПК), потерпілий (ч. 2 ст. 55 КПК), представник потерпілого (ст. 58 КПК). А у разі оскарження заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником у порядку ст. 303 КПК бездіяльності слідчого, прокурора, яка полягає в невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення – слідчий суддя. У разі проведення огляду місця події у випадку, передбаченому ч. 2 ст. 214 КПК – слідчий, прокурор, поняті, спеціаліст та інші особи (ст. 237 КПК) [1].

Одним з дискусійних питань правозастосовної практики є те, що до ЄРДР необхідно одразу вносити всі заяви громадян і невідкладно розпочинати за ними розслідування.

Очевидно, що одночасно з прийняттям заяви, повідомлення чи іншої інформації про кримінальне правопорушення слідчим, прокурором повинні вживатися всі можливі заходи, щоб запобігти такому діянню або припинити його. За наявності відповідних підстав, що свідчать про реальну загрозу життю та здоров'ю особи, яка повідомила про діяння, передбачене Законом України «Про кримінальну відповідальність» [2], вживаються необхідні заходи забезпечення безпеки заявника, а також членів його сім'ї та близьких родичів, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на заявника.

Проте у ст. 214 КПК України таке положення не передбачене і взагалі право на забезпечення безпеки заявника та інших осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві у КПК подані досить стисло і лише в окремих нормах, а не в концентрованому вигляді, як це мало місце в Кодексі 1960 р. (ст.ст. 521–532), у яких докладно були виписані права осіб та регламентована процедура забезпечення безпеки суб'єктів кримінального провадження [3]. Наведене свідчить про певну прогалину у КПК України [4, с. 198–203].

Окрім цього, на практиці зустрічаються випадки, коли особа звертається із заявою про кримінальне правопорушення та вказує особу, яка його вчинила. Однак не врегульованість нормами КПК вимог до заяв та повідомлень про кримінальне правопорушення та порядку їх прийому призводить до конфліктів між громадянами та працівниками правоохоронних органів. Так, розслідування розпочинається, коли до ЄРДР вно-

сяться відомості про кримінальне правопорушення, окрім тих, що стосуються особи, яка його вчинила, попередньо зазначених у заяві. При цьому заявник попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про кримінальне правопорушення.

Вважаємо, що саме чітка регламентація процесуальної діяльності на початковому етапі досудового провадження є передумовою законності та обґрунтованості подальшого розслідування, а відтак і судового розгляду, тобто однією з гарантій законності кримінального провадження (ст. 2 КПК). Адже ці основоположні принципи кримінального процесу можуть бути реалізовані, а права громадян надійно захищені лише за умови, що кожному факту порушення закону надаватиметься вчасна належна правова оцінка шляхом встановлення точної відповідності обставин події, що містить склад кримінального правопорушення, фактичним даним.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. – 2012. – 19 травня (№ 90–91).

2. Про затвердження Інструкції з організації реагування органів внутрішніх справ на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події: Наказ МВС України від 22.10.2012 р. № 940 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0054-13

3. Кримінально-процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 грудня. 2011 р. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 264 с.

4. Аленін Ю. П. Початок досудового розслідування за КПК 2012 р. / Ю. П. Аленін // Юридичний часопис НАВС. – 2013. – № 1. – С. 198–203.

Л. А. Киріснко,

*провідний науковий співробітник
лабораторії психологічного забезпечення
діяльності органів внутрішніх справ*

І. І. Пампура,

*провідний науковий співробітник
лабораторії психологічного забезпечення
діяльності органів внутрішніх справ
(Державний науково-дослідний інститут
МВС України)*

ПРИЧИНИ ЗРОСТАННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

Радикальні зміни, що відбуваються в державі, у політичній, соціально-економічній і духовній сферах життя суспільства, істотно

впливають на ситуацію щодо стану і структури правопорушень. Адже вагомі причини зростання злочинності (зокрема й злочинності неповнолітніх) пов'язані із суперечностями суспільного розвитку. Системна криза, що переживається в країні з початком радикальних перетворень в економіці та продовжується дотепер (навіть посилюючись), супроводжується виникненням нових і загостренням наявних суперечностей.

Реформування сфери економіки відобразилися і на ідеології суспільства та свідомості населення. Відбулася переоцінка етичних норм і цінностей, світогляду, культурно-історичної спадщини. У більшості населення з'явилося відчуття невизначеності, невпевненості у майбутньому, тривожності, втрати орієнтирів тощо. Як наслідок – постійні зміни у політичних процесах, економічна нестабільність, духовна спустошеність призвели до зростання рівня злочинності, яка, своєю чергою, негативно вплинула і на суспільну свідомість.

Безперечно, у кризовий період найбільш вагомими детермінантами злочинної поведінки слід визнати такі чинники, як: майнове розшарування суспільства, помітне зниження життєвого рівня широких верств населення, явне і приховане безробіття, масова міграція, а також породжений економічними труднощами і невіршеними соціальними проблемами несприятливий психологічний фон.

На жаль, у числі найменш захищених соціальних груп населення опинилася молодь країни. Наведене вище істотно позначилося на умовах життєдіяльності молодого покоління, яке (з огляду на свої вікові особливості) зазнає найбільших втрат при адаптації до тих змін, що відбуваються. Соціально-економічні явища і процеси, вплив найближчого соціального середовища, насамперед, відображаються на свідомості й поведінці неповнолітніх. Значно звузилися можливості молоді щодо інституційно прийнятного задоволення своїх потреб та інтересів, самореалізації, залучення до суспільно корисної діяльності. Офіційні інститути соціалізації (сім'я, школа, дитячі та молодіжні організації, трудові колективи) переживають кризу та не в змозі повноцінно виконувати свої соціальні завдання та функції: їх профілактичний антикриміногенний потенціал за роки реформ, що проводяться в країні, суттєво знизився [1].

На цьому тлі сильну заклопотаність викликає інтенсивна криміналізація неповнолітніх, що стає однією з найсерйозніших проблем. Передумови і умови злочинності неповнолітніх мають соціально обумовлений характер і залежать від конкретних історичних умов життя суспільства, від змісту і спрямованості його інститутів, від сутності та способів вирішення головних суперечностей. Загострення проблем сімейного неблагополуччя на фоні бідності та необхідності виживати,

моральна і соціальна деградація, – призводять до невтішних наслідків. Однією зі специфічних обставин злочинності неповнолітніх на сучасному етапі життя суспільства є катастрофічне становище організації дозвілля дітей та підлітків за місцем проживання. Руйнування матеріально-технічної бази спортивно-оздоровчих комплексів, технічних і творчих гуртків, закриття літніх таборів відпочинку, майже повне згортання роботи по організації дозвілля дітей, комерціалізація та високі ціни на більшість форм проведення вільного часу є чинниками активізації соціальних відхилень серед неповнолітніх [3].

Зміна сталих стереотипів поведінки і ціннісних орієнтацій неповнолітніх, що виражається в збільшенні здійснюваних підлітками кримінальних актів, пияцтво і алкоголізм, наркоманія і токсикоманія, паразитизм і проституція глибоко пустили коріння в підлітковому середовищі. Віковий поріг неповнолітніх із соціальними девіаціями істотно знизився, при цьому одночасно зросла кількість правопорушень.

Існують певні соціальні закономірності, які спричиняють такі соціальні відхилення. Насамперед, зростання девіацій серед неповнолітніх є наслідком «соціального аутсайдерства», коли молоде покоління опиняється поза існуючим суспільством. Це зумовлено стихійним характером сьогоденної соціалізації, певною її «дефектністю», оскільки сучасне суспільство втрачає систему соціального контролю над процесом становлення підростаючого покоління, а інститути соціалізації – своє значення (деякі навіть зовсім зникають). Певною мірою, останні замінив інститут «вулиці та підвороття», «найулюбленішим» місцем проведення часу підлітків стали горища та підвали, де вони надані самим собі, безконтрольні у виборі розваг. На шкідливі наслідки пустопорожнього проведення часу вказував ще відомий російський педагог К. Д. Ушинський, який писав: «Более всего необходимо, чтобы для воспитанника сделалось невозможным то лакейское препровождение времени, когда человек остается без работы в руках, без мысли в голове, потому что в эти самые минуты портится голова, сердце и нравственность» [2].

Нездатність державних і суспільних структур задовольнити зростаючі матеріальні та духовні запити молоді у поєднанні зі зростанням рівня криміналізації суспільства та іншими негативними чинниками породжує у багатьох неповнолітніх розчарування, відчуття непотрібності, втрати сенсу. А відсутність у суспільстві повноцінного середовища соціалізації, відчуженість підлітків від основних сфер позитивної життєдіяльності – сім'ї, учбового закладу, трудової діяльності, дозвільних установ – визначає чинники, що детермінують процес становлення неповнолітніх на шлях здійснення злочинів. Отже, процес соціалізації під-

літків набуває все більш негативного характеру: більшою мірою молодь зазнає важкого пресингу з боку кримінального світу і його цінностей, ніж позитивного впливу інститутів цивільного суспільства.

Варто також враховувати, що саме в підлітковому віці дітей хвилює проблема самоствердження, визнання серед однолітків. Водночас почуття соціальної незахищеності, що переживається у цьому віці, сприяє їх об'єднанню. Крім того, чітко простежується певна закономірність: чим молодше підліток, тим значніше для нього роль групи. Бажання підвищити свій авторитет серед однолітків, прагнення до матеріальної незалежності, вікова легковажність, – нерідко призводять до скоєння злочинів. Майже дві третини злочинів здійснюється підлітками в групі, причому для молодіжних угруповань стають характерними згуртованість, жорстка ієрархія, сталі норми внутрішньогрупового спілкування, девіантної поведінки з вираженою орієнтацією саме на злочинну діяльність.

На жаль, із кожним роком збільшується кількість груп агресивної спрямованості, де переважають акти насильства і хуліганських дій. До того ж виразно простежується зв'язок молодіжних неформальних угруповань з організованими формами дорослої злочинності. Внаслідок цілеспрямованої дії протиправного середовища, зацікавленого у формуванні підліткових угруповань, неповнолітні все частіше стають учасниками організованих злочинних структур. І це суттєво відчувається. Змінюються не тільки кількісні, але й якісні показники злочинності неповнолітніх: мотивація протиправної поведінки неповнолітніх, склад учасників молодіжних злочинних груп, механізм входження та залучення підлітків до їх складу, особистісні взаємини, характер діяльності. Вочевидь ці обставини неможливо ігнорувати при плануванні та організації заходів боротьби з правопорушеннями неповнолітніх.

Необхідно також додати, що система профілактики правопорушень неповнолітніх, яка колись існувала у суспільстві, практично розпалася, а нова знаходиться лише на стадії формування і є поки що недосконалою та малоефективною.

Сукупність усіх зазначених обставин свідчить про практичну актуальність і необхідність розробки ефективної системи профілактики правопорушень серед неповнолітніх. Адже попередження злочинності є найбільш дієвим та прийнятним способом боротьби з нею. Воно здійснюється безліччю суб'єктів (в межах компетенції кожного), на різних рівнях, включає систему різних за формою та змістом дій і заходів. А виділення окремо правопорушень неповнолітніх, як самостійного об'єкта профілактичної дії, обумовлюється гуманними міркуван-

нями, необхідністю реалізації відповідальності суспільства перед під-
ростаючим поколінням.

1. Мальцева Л. В. Преступность среди несовершеннолетних и её предупреждение / Л. В. Мальцева // Общество: политика, экономика, право. – 2011. – Вып. № 4. – С. 102–105.

2. Ушинский К. Д. Собр. соч.: в 11 т. / К. Д. Ушинский. – М.: Педагогика, 1948. – Т. 2. – 1948. – С. 360.

3. Вологина Ж. Ю. Преступность среди несовершеннолетних [Электронный ресурс] / Ж. Ю. Вологина, Н. В. Спивакова, А. А. Камалов // Право: современные тенденции: материалы междунар. науч. конф. (г. Уфа, июль 2012 г.). – Уфа: Лето, 2012. – 140 с. – Режим доступа: <http://www.moluch.ru/conf/law/archive/42/2451>

Ю. І. Кіржецький,

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної безпеки
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

М. С. Кіржецька,

*головний економіст відділу
підтримки роздрібного бізнесу
(ПуАТ Фідобанк)*

АЛГОРИТМ ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ГАЛУЗІ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА

Питання забезпечення економічної безпеки на різних рівнях економічної системи сьогодні викликає підвищений інтерес у дослідників. Кризовий стан показників функціонування галузей народного господарства вимагає дослідження економічної безпеки галузі, як системного явища в умовах нестабільності та динамічності зовнішнього середовища. Основною метою дослідження є не лише можливість вчасно виявити ознаки, що детермінують кризові явища, але й сформува-
ти стратегію сталого розвитку галузі.

Одним із найменш досліджених та цінних для практиків є питання оцінювання економічної безпеки галузі народного господарства. Саме результати оцінювання рівня економічної безпеки є основою управлінських рішень стосовно стабілізації функціонування галузі та вироблення стратегії її розвитку.

За своєю суттю оцінювання економічної безпеки галузі – це процес встановлення відповідності складових предмета оцінки визначеним критеріям, які дозволяють сформулювати обґрунтоване судження про захищеність галузі і можливість досягнення нею організаційних цілей в умовах внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих чинників, та уникнення небезпеки її подальшого функціонування. [1].

Систематизація існуючих у світових та українських досліджень сутності економічної безпеки, дозволяє виділити три основні напрями оцінювання рівня економічної безпеки, де об'єктом оцінювання може виступати:

1) сам об'єкт дослідження: особа, суб'єкт господарювання, галузь народного господарства чи національна економіка [2; 3];

2) чинники впливу на об'єкт: зовнішні та внутрішні стрес факторам [4–6]

3) процес забезпечення економічної безпеки – характеристика заходів, які забезпечують умови для стабільного функціонування усіх елементів об'єкту дослідження [7–9].

Багатогранність поглядів щодо сутності економічної безпеки актуалізує питання дослідження основних підходів до її оцінки. Найбільш поширеним, на нашу думку, при оцінюванні економічної безпеки галузі є застосування структурного підходу. З позиції теорії систем, особливістю оцінювання за структурним підходом є побудова інтегрального показника стану економічної безпеки, який відображатиме співвідношення між показниками поточного та критичного стану досліджуваного об'єкту. Перевагами даного підходу є: системна і структурована діагностика стану галузі та встановлення меж та формування певних рівнів економічної безпеки.

Ще одним досить поширеним підходом до оцінки економічної безпеки є функціональний підхід, який базується на принципі цілісності об'єкта дослідження. Даний підхід базується на тому, що вся сукупність взаємодій між об'єктом і середовищем за ознакою спрямованості дії поділяється на дві групи. У першу – потрапляють чинники, які впливають на об'єкт зі сторони зовнішнього середовища, вони є входними. До іншої групи відносяться чинники впливу, які об'єкт спрямовує у зовнішнє середовище. Завданням оцінювання є виявити характер залежності між вихідними чинниками об'єкта та чинниками входу. Перевагою даного підходу є зорієнтованість не лише на об'єкт дослідження, але й на особливості впливу чинників зовнішнього середовища на нього, що дозволяє більш комплексно оцінити небезпеки для галузі. Недоліком даного підходу оцінювання є те, що, як правило, не весь вплив зі сторони зовнішнього середовища можна дослідити. Дослідник вибирає лише ті його елементи і впливи, які його цікавлять з позиції поставленого наукового завдання.

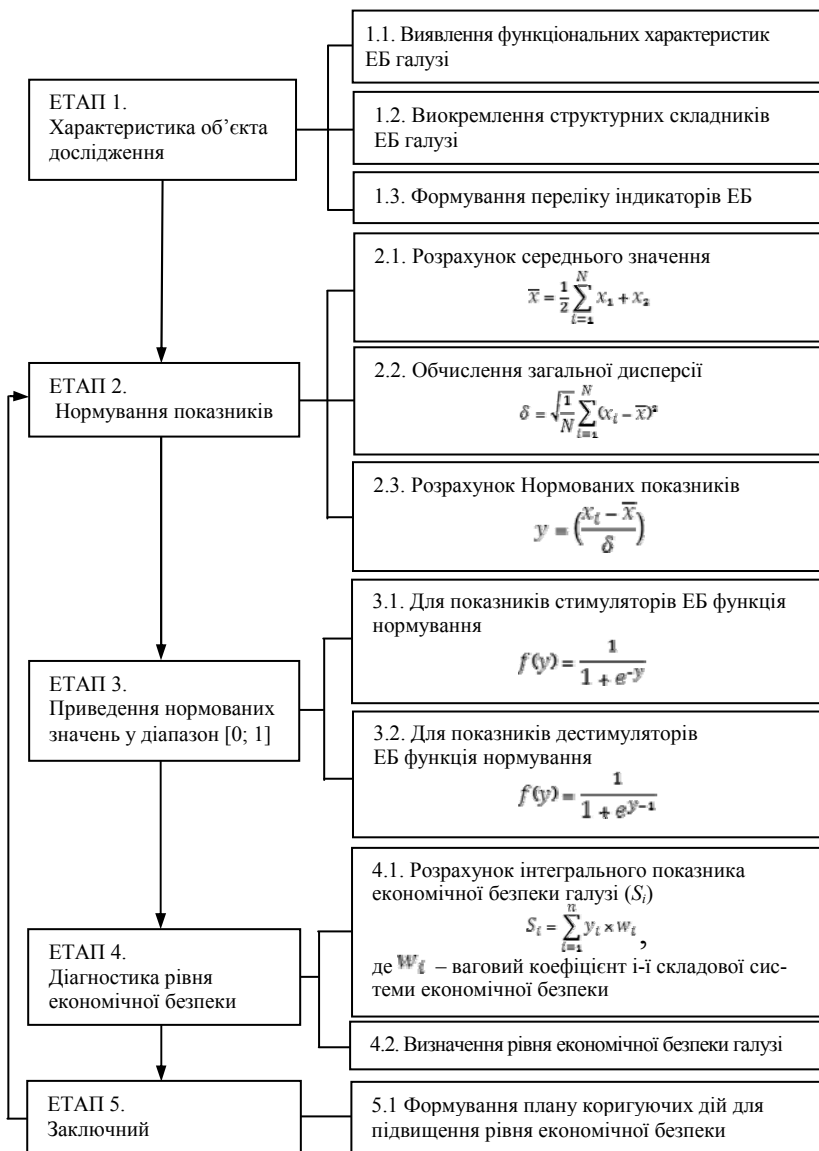

Рис. Алгоритм оцінки економічної безпеки галузі

Казуальний підхід, або підхід, який досліджує вплив зовнішніх дестабілізуючих чинників на об'єкт дослідження – галузь, і спрямова-

ний на оцінювання їх впливу на економічну безпеку галузі та аналіз причин їх виникнення. Тобто оцінювання економічної безпеки буде обмежуватися вивченням впливу існуючих та потенційних небезпек на поведінку об'єкта дослідження.

Елементний підхід – базується на твердженні, що галузь – є системою, що складається з окремих підсистем та елементів з численними внутрішніми і зовнішніми зв'язками [9]. Завданням дослідників при оцінюванні економічної безпеки галузі за даним підходом є оцінювання елементів внутрішнього середовища галузі та їх вплив на позиції галузі у зовнішньому середовищі.

Процесний підхід до оцінювання економічної безпеки дозволяє оцінити сам процес забезпечення економічної безпеки галузі. Основним завданням дослідників є не лише аналіз впливу стрес-факторів на показники діяльності галузі, але й оцінка ефективності заходів по забезпеченню її безпеки.

Очевидно, що усі підходи при практичному їх застосуванні до оцінювання економічної безпеки мають як свої достоїнства, так і недоліки. Побудуємо алгоритм оцінки економічної безпеки галузі (рис.) використовуючи структурно-функціональний підхід, як є найбільш поширеним серед науковців.

Таким чином, використавши структурно-функціональний підхід сформовано алгоритм оцінки рівня економічної безпеки галузі, який, на нашу думку, дозволяє врахувати специфічні особливості функціонування галузі та дозволяє розробити план коригуючих дій щодо заходів, який за необхідності дозволить стабілізувати функціонування галузі та може лягти в основу вироблення стратегії її розвитку.

---

1. Голованова Н. Б. Формирование подходов к оценке экономической безопасности субъекта хозяйствования / Н. Б. Голованова // Доклады ТУСУРа. – 2014. – № 2 (32). – С. 294–300.

2. Рудковский А. В. Экономическая безопасность корпоративного предприятия как объект управления / А. В. Рудковский // Управление проектами, системный анализ и логистика. – К.: НТУ 2014. – Вып. 13.

3. Франчук В. І. Теоретична модель системи забезпечення економічної безпеки акціонерних підприємств / В. І. Франчук [Електронний ресурс] // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.8. – С. 155–162. – Режим доступу до тексту: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/20_8/155_Franchuk_20_8.pdf

4. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності / М. І. Камилик // Економіко-правовий аспект: навч. посібник. – К.: Атіка, 2005. – 432 с.

5. Войнаренко М. Управління економічною безпекою підприємств на основі оцінки відхилень порогових показників / М. Войнаренко, О. Яременко // Економіст. – 2008. – № 12. – С. 60–63.

6. Кашин А. В. Экономическая безопасность предприятия: управленческие проблемы / А. В. Кашин // Экономика управления. – 2008. – № 1. – С. 11–12.

7. Система економічної безпеки держави / за заг. ред. А. І. Сухорукова / нац. ін-т проблем міжнар. безпеки. РНБО України. – К.: Стилос, 2009. – 685 с.

8. Buzan B. People, States and Fear / B. Buzan / Haeverster Wheatsheaf. – ESPR Press. – 2007. – 311 p.

9. Кіндрацька Г. І. Економічний аналіз: теорія і практика: підручник / за ред. проф. А. Г. Загороднього. – 2-ге вид., перероб. і доп. / Г. І. Кіндрацька, М. С. Білик, А. Г. Загородній. – Львів: Магнолія 2007. – 440 с.

Ю. С. Кіцул,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративного права

та адміністративного процесу

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Міграційні процеси, у широкому розумінні слова, окрім переселень, охоплюють усі види переміщень населення в просторі – сезонні, епізодичні, маятникові. Вони являють собою масові переміщення значних груп населення через кордони тих чи інших територій будь-якої тривалості, регулярності та цивільної спрямованості зі зміною місця проживання назавжди або на більш-менш тривалий час, а при маятникових міграціях – без такої зміни. Міграція населення складається з міграційних потоків, а тому міграцію, визначають у сукупному розумінні та у множині [1, с. 260].

На думку Л. І. Мазуки існують чотири основні міграційні потоки в Україну: легальні мігранти, біженці, напівлегальні мігранти та незаконні мігранти. Усі ці категорії мігрантів і становлять новітні міграційні спільноти [2, с. 2].

Одним з таких явищ, що сформувалися за часи незалежності України, а особливо в останні роки, набуло значного поширення і серйозно впливає на стан законності, є нелегальна міграція.

Нелегальна міграція – це незаконне переміщення через державний кордон, тобто поза пунктами пропуску або з приховуванням від прикордонного та митного контролю, із використанням підроблених документів, візи, або без таких, самостійно чи за допомогою третіх осіб, а також проживання на території країни без належного дозволу компетентних органів.

Характер та основні форми нелегальної міграції, з одного боку, та відсутність ефективної системи державного управління та обліку міграційних процесів, з іншого, фактично не дають змоги достовірно

оцінити кількісні параметри та масштаби нелегальної імміграції та транзиту нелегалів в Україні. Хоча навіть приблизні підрахунки та експертні оцінки свідчать про те, що масштаби нелегальної міграції в Україні становлять пряму загрозу національній безпеці країни, створюють додаткове навантаження на державний бюджет, сприяють зростанню криміналізації, утворенню зон локалізації та контролю окремих національних злочинних груп, знижують асиміляційний потенціал корінного населення, сприяють загостренню соціальної та етнонаціональної напруги, тінізації економіки [3, с. 2].

Залежно від мети призначення, нелегальне переміщення можна поділити на: а) транзитне переміщення; б) переміщення з метою постійного проживання; в) переміщення з метою тимчасового притулку.

За часом протікання міграції можна виділити: а) термінове – має обмеження в часі; б) безстрокове – не має обмежень у часі.

За моментом виникнення цього явища: а) з моменту порушення правил в'їзду на територію держави та виїзду з неї; б) з моменту порушення правил перебування на території держави, що зумовлює необхідність продовження візи та реєстрації на території країни перебування.

Аналітики СБУ називають шість постійних міжнародних каналів незаконного переправлення нелегалів, які функціонують вже не перший рік.

1. Індो-пакистанський. Проходить за маршрутом: Індія (Пакистан) – Іран – Закавказький регіон – Росія – Україна – Західна Європа. або через середньоазійські республіки колишнього СРСР і далі за цим же напрямком.

2. Шрі-ланкійсько-бангладеський. Маршрути: Шрі-Ланка – Об'єднані Арабські Емірати – Болгарія – Росія – Україна – Західна Європа; Шрі-Ланка – Казахстан (Узбекистан) – Росія – Україна – Західна Європа; Шрі-Ланка – Індія – Україна – Західна Європа.

3. Афганський. Маршрути: Афганістан – Пакистан – Іран – Азербайджан – Росія – Україна – Західна Європа; Афганістан – середньо азійські республіки колишнього СРСР – Росія – Україна – Західна Європа.

4. Китайський. Переміщення громадян Китаю здійснюється переважно за маршрутом: Пекін – Москва – Київ – Львів – Пшемишль – Краків – країни Західної Європи.

5. В'єтнамський. Громадяни В'єтнаму, які раніше працювали на території СРСР за контрактами, а тепер не бажають повертатися на батьківщину, а також ті, що прибувають до країн СНД туристичними каналами, використовують підроблені закордонні службові паспорти.

6. Арабсько-курдський. Громадяни Ірану, Іраку, Сирії, Йорданії, Єгипту, Лівану, Палестини прибувають до України, як правило, за дійсними національними паспортами повітряним і морським шляхом з метою подальшої нелегальної міграції на Захід [4, с. 176].

Нелегальна міграція має складну структуру, тобто є поліструктурним явищем. Виділення в ній структурних елементів багато в чому зв'язане з низкою причин, заради яких здійснюється нелегальне переміщення.

Серед основних причин нелегальної імміграції можливо виділити наступні:

1. Економічне відставання країн «постачальників», а саме Китай, Бангладеш, Індія, Пакистан, В'єтнам, Шрі-Ланка та інші, громадяни яких рятуються від безробіття нелегальних іммігрантів від країн «споживачів», в основному країни ЄС.

2. Потреба роботодавців у дешевій робочій силі.

3. Спроба нелегального іммігранта уникнути кримінальної відповідальності, до якої він повинен бути притягнутий на території тієї країни, громадянином якої він є (особливо при використанні фальшивих документів, що засвідчують особу).

---

1. Тиндик Н. П. Світовий міграційний процес: теорія, практика, державне регулювання: монографія / Н. П. Тиндик. – К.: Атіка, 2006. – 532 с.

2. Мазука Л. І. Новітні міграційні спільноти в Україні: можливості та проблеми / Л. І. Мазука // Стратегічні пріоритети. – 2009 р. – № 3 (12) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/StPrior_12/4.pdf

3. Хомич Л. В. Нелегальна Імміграція на Півдні України: стан, потенційні загрози і наслідки / Л. В. Хомич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/januar2009/9.htm>

4. Кресіна І. Нелегальна міграція: проблеми протидії та правового регулювання / І. Кресіна, О. Стойко // Політичний менеджер. – 2009. – № 3. – 252 с.

О. М. Клепа,

курсант 2-го курсу

*(Навчально-науковий інститут підготовки фахівців
для експертно-криміналістичних підрозділів
Національної академії внутрішніх справ)*

ТІСНА СПІВПРАЦЯ МІЛІЦІЇ З НАСЕЛЕННЯМ ТА МІСЦЕВИМИ ГРОМАДЯНАМИ ЯК ПРИНЦИП РЕФОРМУВАННЯ МВС УКРАЇНИ

Зараз в нашій країні проходить реформування міліції. Відповідна реформа повинна пройти в три етапи: 2014 р., 2015 р., 2016–2018 рр. Зміни в структурі і діяльності ОВС повинні забезпечити підвищення ефективності реалізації завдань правоохоронних органів, а також налагодити взаємозв'язок між населенням і працівниками міліції.

Розглянемо один із принципів концепції реформування: тісна співпраця міліції з населенням та місцевими громадянами.

На рівні МВС визнається неможливим виконання завдань в галузі правопорядку лише за рахунок персоналу та його технічного оснащення, без активної допомоги з боку населення. Через це основним пріоритетом в роботі МВС стає встановлення виключно партнерських засад взаємодії з громадами в рамках загальноновизнаного в світі підходу community policing.

Необхідно звернути увагу на те, що європейські науковці та працівники поліції по-різному визначають сутність community policing, зокрема під ним розуміють:

- стиль роботи поліції, який передбачає, що в обов'язки поліцейського патруля, крім підтримання громадського порядку, входить надання допомоги жителям району у вирішенні їх проблем [1];

- стиль охорони громадського порядку, який заснований на знанні та вирішенні проблем конкретної громади [2];

- сучасну поліцейську систему цінностей, яка має своєю метою співпрацю з окремими громадянами, громадськими та приватними організаціями для виявлення та вирішення проблем, які потенційно впливають на життєздатність конкретних районів, області чи міста в цілому.

Що стосується сутності даного принципу правоохоронної діяльності в Україні, то провівши аналіз інформації наведеної в концепції реформи, можна зробити висновок, що в ній поєднуються всі три наведені вище аспекти.

Працівники патрульної служби здійснюватиме постійний аналіз проблем місцевого населення та окремих груп для планування службової діяльності та оцінки ефективності власної роботи, що також приведе до попередження правопорушень.

Пріоритетом в діяльності новоствореної поліції буде реагування як на кримінальні прояви, так і участь у вирішенні усього комплексу проблем населення конкретної місцевості у сфері дотримання закону. Від поліції очікується прояв інтересу до інформації, яка стосується правопорушень, й до потреб громадян, їх проблем та ускладнень стосунків, які складають підґрунтя для загострення криміногенної ситуації.

Персонал МВС буде демонструвати високий рівень толерантності до вразливих груп населення, які потребують підвищеної уваги та додаткового захисту своїх прав: представники етнічних меншин, біженці, мігранти та шукачі притулку, особи з обмеженими можливостями, особи похилого віку та діти. Підрозділи МВС здійснюватимуть постійний моніторинг ситуації щодо потреб цих категорій населення, розроблятимуть відповідні програми або плани заходів щодо надання їм додаткової допомоги, відслідковуватимуть їх ефективність та стануть одним із ініціаторів загальнодержавного процесу соціальної адаптації окремих категорій населення.

МВС буде забезпечувати регулярне навчання персоналу з питань роботи з вразливими категоріями населення, запобігання торгівлі людьми, профілактики злочинів на ґрунті ненависті та проявів дискримінації меншин.

Ефективність роботи МВС буде вимірюється за системою нових критеріїв, серед яких найбільш суттєвими є: якість реагування на повідомлення населення; якість стосунків громадян з персоналом МВС; активність поліцейського персоналу у вирішенні поточних проблем мешканців району; різноманітність заходів з метою зміцнення правопорядку; інтенсивність робочих зв'язків із органами самоврядування, державної влади, засобами масової інформації [3].

Отже, якщо даний принцип втілять у діяльність правоохоронних органів, то це налагодить взаємозв'язок правоохоронних органів і населення, а також через його виконання можна реалізувати функцію правового виховання населення та профілактику правопорушень, що призведе до зменшення адміністративних та кримінальних правопорушень.

---

1. Англо-русский социологический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mirslouvrei.com/content_socenk/community-policing-55561.html

2. Community Policing: How we police in New Zealand [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.police.govt.nz/service/community>

3. Реформування МВС – ідеї, пропозиції, обговорення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk-ua.facebook.com/mvsreform>

4. Patterson J. Community policing: Learning the lessons of history [Електронний ресурс] / J. Patterson. – Режим доступу: <http://www.lectlaw.com/files/cjs07.htm>

М. В. Ковалів,
*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін*

С. І. Соха,
*здобувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОТИДІЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ВЛАДИ

Пошук ефективних шляхів і методів протидії правопорушень впродовж багатьох десятиліть залишається для України однією з найбільш гострих і поки невіршених проблем. При цьому безсумнівно,

що організація попередження правопорушень повинна ґрунтуватися на взаємодії загальних і спеціальних суб'єктів на всіх адміністративно-територіальних рівнях профілактики. При цьому протягом багатьох десятиліть історії нашої держави реально діючим суб'єктом попереджувальної діяльності були органи внутрішніх справ, в той час як потенціал органів місцевого самоврядування, громадських організацій, активність громадян, володіючи гігантськими ресурсами з попередження правопорушень, фактично не були задіяні. До того ж, наша країна багато років жила в умовах зміни тоталітарних режимів і суспільство не виробило глибоких демократичних традицій.

На жаль, руйнівні зміни торкнулися і інституту попередження правопорушень, і, на сьогоднішній день, ні його правова база, ні форми протидії які застосовуються на практиці не відповідають вимогам сучасної криміногенної ситуації в країні. Через припинення функціонування комплексної системи профілактики діяльність правоохоронних органів була, зосереджена на вчиненні злочини, внаслідок чого було втрачено вплив на причини правопорушень, системне усунення умов правопорушень і індивідуальний профілактичний вплив на осіб, схильних до антисоціальної поведінки [1].

На сучасному, як видається, досить несприятливому фоні спроб формування системи профілактики в країні, виразно видно позитивні тенденції, що вселяють оптимістичні прогнози на зміну ситуації на краще.

В даний час спостерігається процес створення принципово нової багаторівневої системи профілактики кримінальних і інших правопорушень, спрямований на повноцінне залучення різних інститутів і «важелів» громадянського суспільства в діяльність з профілактики правопорушень. Підвищення ефективності органів місцевого самоврядування є одними з основних заходів реалізації зазначеного положення.

Зокрема, в даних умовах діяльність з попередження правопорушень на місцевому рівні переживає сьогодні період явної активізації. Видається, що це обумовлено, по-перше, давно назрілою потребою докорінного реформування профілактичної діяльності на локальному місцевому рівні, що виливається в процес росту правотворчої ініціативи органів місцевої влади і управління та громадянської активності населення на місцях, в конкретних міських і сільських населених пунктах [2]. Явно позитивним є досвід у сфері створення власних програм у територіальних громадах і планів попередження правопорушень на своїй території, визначення статусу різних громадських формувань правоохоронної спрямованості, вироблених механізмів залучення громадян до охорони громадського порядку та ранній профілактиці правопорушень на місцевому рівні, за місцем їх проживання, роботи, навчання.

На жаль, у даний часу, незважаючи на досить велику увагу приділену органами державної влади та управління питанню реформуван-

ня місцевих органів самоврядування, наділення їх великою самостійністю та широкими повноваженнями практично в усіх сферах життєдіяльності місцевих утворень, повернутися до системи профілактики правопорушень яка діяла у 80-90 рр. минулого століття або створити нову, на принципово іншому якісному рівні, поки не вдалося.

Цьому перешкоджає цілий комплекс проблем різнорівневого порядку починаючи з недоліків та прогалин у правовому регулюванні і закінчуючи низькою громадянською активністю населення.

Слід виділити головне. Враховуючи, що найбільший вплив на стан правопорушень роблять економічні та соціальні чинники (і лише потім демографічні, культурні, політичні), глобальну значимість набуває діяльність органів місцевого самоврядування у сфері підвищення рівня життя людей, боротьби з безробіттям, підтримки загально соціальної стабільності як сприятливого фону для недопущення зростання правопорушень – заходи загально соціальної профілактики. На сьогоднішній день вони залишаються головними проблемами в системі попередження правопорушень на місцевому територіальному рівні (як, власне, і на державному).

Таким чином серед основних проблем в побудові ефективної системи профілактики в Україні слід виділити:

- слабку соціально-економічну базу реалізації попереджувальних заходів на території всієї країни і багатьох її регіонах (місцевих утвореннях);

- відсутність єдиної правової основи, що дозволяє будувати систему профілактики як у державному масштабі, так і на місцях;

- відсутність єдиної законотворчої політики (а звідси, і правозастосовної) в частині формування системи профілактики правопорушень та здійснення попереджувальної діяльності в регіонах, місцевих утвореннях, слабка науково-методологічна база розробки нормативно-правових актів та інших документів у сфері профілактики правопорушень, яка би забезпечувала їх грамотну, кваліфіковану розробку на місцях. Залишається низьким і рівень правової культури, правового виховання населення і посадових осіб-співробітників органів місцевого самоврядування. Правотворчість, громадянська ініціатива, бажання захищати себе і свою сім'ю правовими способами та методами можуть повноцінно реалізуватися лише в умовах розвиненої правосвідомості у громадян. Той факт, що відсутня розвинена правова база функціонування різних громадських формувань правоохоронної спрямованості, населення не втягується в діяльність по попередженню правопорушень, вже вказують на серйозні прогалини та помилки в правовій і організаційній роботі на місцях;

- низька активність населення у профілактичній діяльності;

– відсутність підвищеного кримінально-правового захисту громадянина, який добровільно виконує функції з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки;

– відсутність правового і правозастосовного механізму регулювання участі місцевих органів і населення в пенітенціарній та пост пенітенціарній профілактиці. Наявний досвід деяких органів місцевої влади в даній сфері, залежить на сьогоднішній день фактично від суб'єктивних чинників (бажання займатися даною діяльністю), фінансових можливостей і інтенсивності взаємодії з іншими суб'єктами запобіжного впливу. Права та обов'язки місцевих служб, громадських організацій і можливості самих засуджених та осіб, які відбули покарання, жорстко не врегульовані законами України, тому ефективність даного виду профілактики фактично не підлягає державному (і місцевому) обліку та контролю, не аналізується і не оцінюється на якісному, науково-обґрунтованому рівні [3];

– виїзний метод патрулювання на місцях територіальними органами внутрішніх справ, ускладнює оперативність у попередженні правопорушень. Немає належного контролю за правопорядком на місцях.

Усі названі причини є головними детермінантами нездатності органів місцевої влади (міст, селищ, сіл) забезпечити функціонування надійної та ефективної системи профілактики на рівні своїх територій.

Необхідність в кардинально іншому підході щодо форм і методів профілактичної діяльності суб'єктів даного напрямку вимагає іншого рішення, для ефективної реалізації попереджувальної політики на місцях.

Основними заходами, які необхідні для динаміки розвитку профілактики органами самоврядування та населенням, на наш погляд є:

– зважена соціально-економічна політика на місцях. Такими заходами можуть бути, наприклад включення в план соціально-економічного розвитку територіальних громад витрат на утримання громадських організацій правоохоронної спрямованості. Податкові пільги для організацій, які беруть участь в даних заходах;

– необхідно розробити та прийняти закони які регулюють систему профілактики, як на державному рівні, так і на рівні органів місцевого самоврядування. Наприклад: «Про профілактику правопорушень та правопорушень в Україні». Слід доповнити Закон України «Про участь громадян у охороні громадського порядку і державного кордону» у контексті вище зазначеного;

– назріла необхідність створити на державному рівні методологічний центр з профілактики правопорушень при ДНДІ МВС України або Верховній Раді України який би координував профілактичну діяльність на місцевому рівні, вносив рекомендації для посадових осіб з розробки програм і нормативних актів у сфері попереджувальної діяльності;

– від «виїзного» характеру патрулювання місцевості слід перейти до територіального принципу розподілу співробітників по стаціонарним «точкам» (пунктам), що знаходяться приблизно на рівній відстані один від одного таким чином, щоб «мережа» даних пунктів дислокації охоплювала поселення (місто, селище та ін.). Ця форма роботи вже апробована, поперше, вітчизняним досвідом, а також зарубіжною практикою, тривалий час яка застосовує дану методику забезпечення правопорядку на території населених пунктів (наприклад, в США, Японії).

Перерахований вище комплекс заходів, на наш погляд, кардинальним чином може вплинути на весь спектр профілактичної діяльності спрямований на протидію зростання кількості правопорушень на всій території України. Децентралізація повноважень у сфері охорони правопорядку органам місцевого самоврядування та централізація законодавчої ініціативи дасть тільки позитивну експансію в сфері попереджувальної діяльності.

---

1. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1209-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-p>

2. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p>

3. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: указ Президента України від 08.11.2012 № 631/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/631/2012>

В. П. Ковальчук,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

кримінально-правових дисциплін

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК ОДИН ІЗ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМКІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

На сучасному етапі розвитку українського суспільства головним напрямком діяльності держави у галузі охорони прав, свобод та інтересів громадян стає забезпечення охоронюваних цінностей від будь-

яких посягань. Саме протидія злочинності є пріоритетним завданням державних органів: злочини є найбільш соціально небезпечними діями, вони завдають шкоди життєво необхідним соціальним благам, заважають становленню та розвитку суспільних відносин.

Злочинність, як будь-яке соціально небезпечне явище, ставить перед суспільством завдання мінімізації злочинності, зниження до реально досяжного рівня. Саме такий підхід до проблеми протидії злочинності в цілому та її запобігання зокрема заснований на концепції комплексного використання всіх можливостей суспільства, держави, громадян у реалізації заходів, попереджуючих кримінальний розвиток подій в масштабі країни, регіону, конкретних криміногенних ситуацій.

У реальному своєму втіленні протидія злочинності – система форм і методів впливу суспільства і держави на її детермінанти; заходів, здійснюваних спеціалізованими та іншими суб'єктами правоохоронної системи, яка в свою чергу входить уже як підсистема в систему забезпечення законності і через неї реалізується соціальна правоохоронна функція, забезпечення законності і правопорядку.

Очевидно, що вирішувати завдання протидії злочинності неможливо без добре організованого управління, що враховує специфіку безлічі різнопланових факторів, що проявляються криміногенно у всіх сферах життя суспільства. Отже, протидію злочинності слід розглядати як специфічний вид соціального управління, що має на меті утримати злочинність на мінімальному рівні за допомогою усунення або нейтралізації факторів, що її породжують (причин) і умов, що сприяють їх проявам. Протидія злочинності матеріалізується в системі соціальних, економічних, ідеологічних, організаційно-правових та психолого-педагогічних заходів, здійснюваних як правоохоронними (спеціалізованими), так і неспеціалізованими суб'єктами. Відповідно, попередження злочинності - це система заходів, що реалізуються на різних рівнях суб'єктами, наділеними відповідної цим рівням компетенцією [1, с. 61].

Поширеним стало також уявлення про попередження злочинності як специфічну форму державної діяльності, здійснювану державою і різними суб'єктами профілактичної діяльності в процесі виконання загальних засад соціального розвитку і в ході вирішення спеціально-кримінологічних завдань [2, с. 52–54].

Деякі автори розглядають попередження злочинності як особливу галузь соціального регулювання, управління соціальними процесами, пов'язаними з викорінюванням злочинності [3, с. 21–23]

Професор В. В. Голина, характеризуючи кримінологічну профілактику злочинності, акцентував увагу на профілактику попередження, профілактику ліквідації, профілактику захисту, але, крім цього, як самостійну частину спеціального попередження називав запобігання злочинів [4].

Очевидно, що на формуванні наведених визначень і, відповідно, концепцій боротьби зі злочинністю відбилися передовсім соціально-політичні чинники, зокрема, ідеї про можливість повної ліквідації злочинності і профілактики злочинів як головного спрямування боротьби зі злочинністю [5, с. 8].

Недооцінка кримінологічної ролі самої злочинності, здатності її до самодетермінації і зворотного впливу на суспільство і державу призвела до послаблення державного впливу на криміногенні процеси в суспільстві і розширеного відтворення злочинності. Виникла необхідність в осмисленні реальності і формуванні більш реальних концепцій боротьби зі злочинністю.

Як засвідчує аналіз літератури з цієї теми, більшість авторів як суб'єкти суспільного механізму боротьби зі злочинністю називають державу в особі законодавця, її органи влади і управління; правоохоронні органи; адміністрацію підприємств і установ; громадські організації і трудові колективи, а також окремих громадян. Очевидно, що кожному із названих суб'єктів властиві свої, при цьому надто специфічні функції. Не викликає сумніву те, що завдання стримування злочинності вирішується тільки взаємозв'язаними діями всіх ланок державної системи протидії злочинності, при цьому роль різних суб'єктів повинна бути диференційована за рівнем, масштабами, функціями, засобами [5, с. 10].

Звідси, зокрема, випливає завдання про необхідність чіткого співвідношення рівня і змісту діяльності кожного суб'єкта системи протидії злочинності з характеристикою відповідних об'єктів впливу [1, с. 65–67].

Заходи запобігання злочинності повинні бути системно організованими, комплексними, різноплановими; здійснюватися з урахуванням особливостей правової і моральної суспільної свідомості, адресовані різним соціальним (віковим, етнічним, національним) групам і побудовані з урахуванням соціопсихологічних особливостей цих груп, реальних матеріальних можливостей держави; мати правове та інформаційне забезпечення.

Одним із напрямків розвитку теорії протидії злочинності повинен бути пріоритет попередження перед криміналізацією суспільно шкідливих вчинків. На відміну від кримінально-правових заходів протидії злочинності кримінологічне попередження планується заздалегідь і має наступальний характер. А тому, коли виявляється прогалина у законодавстві або неефективність окремих застарілих правових норм, то було б доцільним спочатку застосувати всі можливі засоби попередження небажаних вчинків і лише потім, якщо цього не досить, приймати відповідні законодавчі рішення.

Крім законодавчого забезпечення, здійснення правосуддя потребує величезних матеріальних затрат, відповідного кадрового і технічного потенціалу. Стабільність кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства є передумовою його ефективності.

Державний вплив на злочинність повинен бути спрямований на: реальний, а не декларативний пріоритет кримінологічної політики у системі заходів щодо державного впливу на злочинність; стратегія і тактика протистояння несприятливим тенденціям у динаміці і структурі злочинності мають плануватися у вигляді попереджувальних заходів із врахуванням наявних матеріальних, технічних і кадрових сил, а також організації ефективної пенітенціарної системи; найважливішим напрямом діяльності держави щодо протидії злочинності повинен бути захист людей від противоправних посягань; забезпечення законних інтересів осіб, що потерпіли від злочинів; державний вплив на злочинність повинен здійснюватися одночасно з іншими видами соціального контролю та взаємодіяти з ними; ефективність протидії злочинності значною мірою залежить від проведення в Україні економічних та інших соціальних реформ.

---

1. Сахаров А. Б. Социальная система предупреждения преступлений // Советское государство и право / А. Б. Сахаров. – 1972. – № 11. – С. 66–72.

2. Зудин В. Ф. Социальная профилактика преступлений / В. Ф. Зудин. – Саратов: Изд-во Саратов, ун-та. – С. 52–54.

3. Туркевич И. К. Деятельность местных советов народных депутатов по предупреждению преступлений и иных правонарушений: автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра юрид. наук / И. К. Туркевич. – К., 1987. – С. 21–23.

4. Голина В. В. Криминологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений / В. В. Голина. – К., 1989. – С. 42–52.

5. Литвак О. М. Держава і злочинність: монографія / О. М. Литвак. – К.: Атіка, 2004. – 304 с.

Я. М. Когут,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УЧАСТІ ГРОМАДЯН В ОХОРОНІ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Останні події у суспільно-політичному житті України об'єктивно зумовили певні зміни в системі організації охорони громадського порядку

в державі. Поліцейська діяльність відповідних суб'єктів у зазначеній сфері стала тісно пов'язаною з діяльністю у сфері національної безпеки та оборони України. Виклики, які повстали перед країною, спричинили створення такої структури як Національна гвардія України, а також суттєво активізували роль такого суб'єкта як громадяни нашої держави. Чинне законодавство, яке визначає участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону, виявилось таким, що не зовсім відповідає сучасному стану справ, не передбачало такого рівня активності, свідомості населення щодо забезпечення правопорядку на територіях місцевих громад. Фактично ступінь самоорганізації населення перевищував ту роль громадян, що була визначена законодавством.

Ще одним аспектом, який зумовив такий стан справ у державі – це відсутність успіху адміністративної реформи, яка була започаткована ще у 1998 році. Зокрема, питання територіальної реформи та пов'язаної із нею децентралізації системи органів внутрішніх справ, не дозволили вирішити проблему створення органів місцевої міліції.

Реформування правоохоронної системи є одним з безумовних пріоритетів державного будівництва. Особлива увага при цьому традиційно акцентується на вичерпному визначенні правового статусу поліції (міліції), що є ключовим суб'єктом забезпечення внутрішньої (публічної) безпеки, уповноваженим на виконання широкого спектру завдань. Реалізуючи винятково значущу соціальну місію забезпечення публічної безпеки і усунення загроз для суспільного та індивідуального блага, які охороняються, поліція (міліція) постійно відчуває вплив мінливих за характером і якістю внутрішніх і зовнішніх чинників [1].

Спробуємо проаналізувати ті чинники, які впливають на ефективність поліцейської діяльності у зазначеній сфері. Насамперед, це розширення ролі громадськості у формуванні державної політики в галузі внутрішніх справ та неготовність правоохоронних органів делегувати частину повноважень громадським формуванням як суб'єктам поліцейської діяльності.

У відповідності до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону» громадяни України відповідно до Конституції України мають право створювати громадські об'єднання для участі в охороні громадського порядку і державного кордону, сприяння органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам, Державній прикордонній службі України та органам виконавчої влади, а також посадовим особам у запобіганні та припиненні адміністративних правопорушень і злочинів, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, а також у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин [2].

Слід зауважити, що на сьогодні – це єдина законна форма участі об'єднань громадян в охороні громадського порядку. Існують її різновиди у вигляді участі громадян у діяльності, наприклад разом зі службою дільничних інспекторів міліції (позаштатні дільничні інспектори міліції) тощо.

Згідно із законом громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону та їх члени мають право брати участь у забезпеченні охорони громадського порядку разом з працівниками міліції і вживати спільно з працівниками міліції заходів до припинення адміністративних правопорушень і злочинів (а в сільській місцевості – самостійно шляхом виконання конкретних доручень керівника відповідного органу внутрішніх справ) [2].

Громадські формування з охорони громадського порядку проводять свою діяльність під контролем органів внутрішніх справ шляхом спільного з працівниками органів внутрішніх справ патрулювання і виставлення постів.

Тобто, ми бачимо, що законодавець не допускає самостійного забезпечення громадського порядку громадськими формуваннями у міській місцевості. А основною формою такої діяльності є спільна з правоохоронними органами контрольована діяльність.

Як вважає Ю.С. Назар, обов'язковою ознакою взаємодії є наявність у взаємодіючих суб'єктів спільної мети, адже лише наявність загальних для суб'єктів інтересів може привести до пересікання їх діяльності. Але спільність мети не означає однаковості функцій та завдань, а навпаки – передбачає їх диференціацію. Кожний суб'єкт наділений певною компетенцією і, відповідно, здійснює свою діяльність властивими йому методами. Якщо одна із взаємодіючих сторін буде вирішувати питання, які не належать до її компетенції чи замість запланованої взаємодії самостійно здійснюватиме заходи, це не тільки не прискорить досягнення спільної мети, але й може спричинити негативні наслідки [3, с. 9].

Тобто, законодавець розглядає роль громадських формувань не як самостійних суб'єктів поліцейської діяльності, а лише як допоміжних суб'єктів для загальної поліції у сфері охорони громадського порядку. А їх роль у спільній діяльності розглядається не як взаємодія, а як надання допомоги органам внутрішніх справ та Державній прикордонній службі України у здійсненні покладених на них законом обов'язків.

Члени громадських формувань під час виконання своїх обов'язків з охорони громадського порядку після обов'язкового пред'явлення посвідчення члена громадського формування мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення [4].

Такі значні юрисдикційні повноваження вказують на те, що члени громадських формувань все-таки виступають самостійними суб'єктами поліцейської діяльності.

Тому, на наш погляд доцільно внести зміни до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону», де визначити їх роль як суб'єктів такої діяльності, що можуть самостійно, за дорученням та під контролем органів внутрішніх справ здійснювати діяльність з охорони громадського порядку та мати ряд додаткових повноважень щодо застосування заходів адміністративного примусу.

Зокрема, потребує більш детального регламентування право членів громадських формувань затримувати та доставляти до органу внутрішніх справ, підрозділу Державної прикордонної служби України, штабу громадського формування з охорони громадського порядку або громадського пункту охорони порядку осіб, які виявили злісну непокору законним вимогам члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону і не виконують вимог щодо припинення адміністративного правопорушення, право здійснювати перевірку документів у водіїв на право користування та керування транспортними засобами, а також не допускати осіб, які не мають документів або перебувають у стані сп'яніння, до подальшого керування транспортними засобами та право застосовувати в установленому порядку заходи фізичного впливу, спеціальні засоби індивідуального захисту та самооборони.

На наш погляд, потребує нормативного врегулювання право членів громадських формувань на застосування таких спеціальних засобів як пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу набоїв, споряджених гумовими снарядами не смертельної дії, а також застосування кайданків.

Новітні форми організації діяльності громадських формувань зумовили необхідність її координації, розвитку та вдосконалення. Зміни в завданнях громадських формувань видозмінюються в зв'язку з тими викликами, які повстали перед державою та суспільством через прояви тероризму та зовнішньої агресії щодо України.

Для цього створені відповідно Конституції України, Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [2], Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження типового статуту громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону» [5] Об'єднання громадських формувань України з охорони громадського порядку і державного кордону та громадська цивільна служба.

В умовах інспірованих зовні сепаратистських терористичних атак, створення бандитських формувань, що фінансуються із закордону, загрози внутрішньому порядку і законності на території України МВС прийнято рішення про створення корпусу спеціальних підрозділів на основі громадських формувань по всій території України.

Виходячи з вищесказаного, керівництво Штабу громадської цивільної служби Об'єднання громадських формувань України з охорони громадського порядку і державного кордону готові підтримати ініціативу МВС України і допомогти активізувати сили громадськості шляхом оголошення загальної мобілізації громадян-патріотів України в ряди громадської цивільної служби для проведення початкового військового вишколу з наступним переведенням в спеціальні підрозділи МВС. А також створення загонів громадської цивільної служби на місцях для забезпечення спільного з МВС патрулювання територій населених пунктів не тільки в південно-східному регіоні, а і в інших регіонах України [6].

Отже, як ми вбачаємо, позитивний досвід самоорганізації населення для участі громадян в охороні правопорядку показує на необхідність розвитку різноманітних її форм, проте потребує детального аналізу вітчизняне законодавство у цій сфері задля розширення прав членів громадських формувань з охорони громадського порядку та державного кордону та уточнення повноважень останніх. Зокрема, важливим є вирішення кола питань щодо здійснення самостійної діяльності під контролем органів внутрішніх справ, розширення прав членів громадських формувань щодо застосування спеціальних засобів самооборони, для забезпечення можливості реалізації повноважень щодо затримання правопорушників та їх доставлення.

Ефективність функціонування об'єднань громадян як суб'єктів поліцейської діяльності залежить від наближення інтересів місцевих правоохоронних органів і громадськості у сфері охорони громадського порядку. Насамперед, це виражається у наближенні функцій місцевої міліції до потреб населення. Децентралізація органів внутрішніх справ й надалі залишається пріоритетним завданням у контексті реформування органів внутрішніх справ та правоохоронної системи загалом.

---

1. Проневич О.С. Демократичне поліціювання як складова сучасної парадигми поліцейської діяльності / О. С. Проневич / Адміністративне право і процес: науково-практичний журнал заснований Київським національним університетом імені Тараса Шевченка: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aplaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-2-2012/item/57-demokratychno-politsiyuvannya-yak-skladova-suchasnoyi-paradyhmy-politseyskoyi-diyalnosti-pronevych-o-s>

2. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2000 р. № 1835-III // Відомості Верховної Ради України, 2000. – № 40. – Ст. 338.

3. Назар Ю. С. Взаємодія територіальних органів внутрішніх справ із місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у профілактиці адміністративних правопорушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Ю. С. Назар; ЛьвДУВС. – Львів., 2008. – 188 с.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 № 8073-X [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80732-10/print1390399266873832>

5. Про затвердження типового статуту громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2000 р № 1872 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1872-2000-%D0%BF>

6. Об'єднання громадських формувань України з охорони громадського порядку і державного кордону:[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ogf.org.ua/>

Ю. А. Комісарчук,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри

кримінального процесу та криміналістики

С. І. Марко,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри

кримінального процесу та криміналістики

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО ЩОДО ВИЯВЛЕННЯ ПІДОЗРЮВАНОГО, МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ ЯКОГО НЕВІДОМО: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Відповідно кримінального процесуального законодавства України з метою виконання завдань кримінального провадження кожен слідчий зобов'язаний в межах своєї компетенції вжити всіх передбачених законом заходів щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального правопорушення для того, щоб кожний, хто його вчинив, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини (ст. 2, 25 КПК України). До числа таких заходів відносяться й ті, що запобігають спробам підозрюваного переховуватись від органів досудового розслідування та/або суду (п. 1 ч. 1 ст. 177 КПК України) [1].

Поняття ухилення від органів досудового розслідування або суду нормами КПК України не визначено, однак, зі змісту розділу II під ним необхідно розуміти будь-які умисні дії/бездіяльність як самого

підозрюваного, так і інших осіб за його дорученням, котрі вживаються з метою уникнення підозрюваним відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення. Найчастіше слідчий встановлює факт ухилення підозрюваного від органів досудового розслідування тоді, коли останній уже порушив обраний відносно нього запобіжний захід, не виконав зобов'язання прибути за вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади, а також не виконав один або кілька процесуальних обов'язків, покладених на нього законом (ч. 5 ст. 194 КПК України) [1]. У 55,7% досліджених вченими кримінальних справ та 50,0% кримінальних проваджень приводом перевірки факту ухилення особи від органів досудового розслідування стало неприбуття цієї особи за викликом слідчого та повідомлення останньому про неможливість з'явитись за викликом [2].

За даними І. А. Малютіна, на початку ХХІ ст. близько 80,0% підозрюваних ухилились від розслідування відразу після вчинення кримінального правопорушення, решта – на початку досудового розслідування [3], втім на сьогодні ситуація змінилась. Так, відповідно до матеріалів досліджених кримінальних справ (77,46%), кримінальних проваджень (85,7%), та відповідей респондентів (65,3%) переважна більшість підозрюваних починає ухилятися від органів досудового розслідування до повідомлення або одразу після повідомлення особі про підозру, тому саме на цих етапах розслідування кримінальних правопорушень органи досудового розслідування повинні уживати відповідних заходів запобігання спробам осіб ухилитись від кримінального провадження [4, с. 240].

Запобігання ухиленню підозрюваного від органів досудового розслідування – обов'язкова вимога КПК України, що сприяє успішному здійсненню завдань кримінального провадження, забезпечує більш якісне розслідування кримінальних правопорушень, а також виключає необхідність наступного проведення складних і трудомістких розшукових заходів.

Робота з попередження ухилення осіб від участі в кримінальному провадженні є процесуальним обов'язком слідчого і проводиться на всіх етапах діяльності з розслідування кримінальних правопорушень [5]. Слідчий повинен почати цю роботу від того часу, коли йому стало відомо про вчинене кримінальне правопорушення, або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про його вчинення. Чим раніше буде вжито заходів щодо попередження ухилення осіб від провадження за кримінальним правопорушенням, тим успішніше буде проведено розслідування.

Робота з попередження ухилення підозрюваного від органів досудового розслідування має починатись з моменту появи достатніх

доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, а не з того часу, коли з'явилися підстави вважати, що ця особа ухиляється від органів досудового розслідування. Російський та американські вчені В. В. Гончар, Карлен Пет, Морган Род, Брайт Джон аналогічно зауважують, що робота слідчого з попередження ухилення підозрюваних від слідства має починатись з появою підозрюваного, а не з часу, коли особа не з'явилася на виклик уповноваженої особи [6, с. 19–20].

КПК України не містить переліку заходів та процесуальних положень їх застосування, що дають змогу органам досудового розслідування попередити ухилення осіб від участі у провадженні за кримінальними правопорушеннями [7]. Проте на практиці слідчими використовується широкий спектр таких заходів, до яких відносять: обрання запобіжного заходу; організацію та проведення нагляду за поведінкою осіб; проведення роз'яснювальної роботи, бесід з підозрюваним та його родичами, колегами, сусідами та іншими знайомими з ним особами; повідомлення у військкомати, за місцем роботи, паспортну службу щодо притягнення особи до кримінального провадження як підозрюваного; складання довідок, що характеризують особу підозрюваного; встановлення психологічного контакту з підозрюваним; виявлення його дійсних можливостей та намірів ухилитись від досудового розслідування. Загальновідомо, що вищезазначені заходи застосовуються слідчими під час розслідування, хоча КПК України більшість із названих заходів зовсім не регламентовано.

На використання заходів, що протидіють ухиленню підозрюваних від органів досудового розслідування в практичній діяльності слідчого, вказує і наукова література, авторами якої визначено можливі заходи цієї категорії [7, с. 22].

Тож викликає незрозуміння той факт, чому на сторінках наукової літератури та в практичній діяльності органів досудового розслідування зазначаються і відповідно використовуються такі заходи, а в КПК України вони навіть не оговорюються. Спробуємо розібратись в цій ситуації та, за можливості, запропонуємо пропозиції щодо її врегулювання.

З метою досягнення дієвості кримінального провадження законодавець нормами розділу II КПК України виокремлює заходи забезпечення кримінального провадження, визначає їх зміст та підстави застосування. До числа таких заходів ч. 2 ст. 131 КПК України відносить: виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; затримання особи; запобіжні заходи [1].

На наш погляд, до переліку заходів забезпечення кримінального провадження мають бути віднесені і заходи протидії ухиленню осіб від участі у провадженні за кримінальним правопорушенням, які використовують органи досудового розслідування. Проте норма ст. 131 КПК України наводить вичерпний перелік видів заходів забезпечення кримінального провадження, до яких більшість названих заходів не відноситься, що є, на думку автора, суттєвим упущенням законодавця.

З метою удосконалення положень розділу II КПК України, а саме визначення вичерпного переліку видів заходів забезпечення кримінального провадження, на наш погляд, необхідно ч. 2 ст. 131 КПК України доповнити заходами протидії ухиленню осіб від органів досудового розслідування.

Детально проаналізувавши норми КПК України, ми дійшли висновку про те, що законодавець у змісті деяких норм виділяє заходи, які використовують органи досудового розслідування для провадження за кримінальними правопорушеннями, утім, не відносить їх ні до заходів забезпечення кримінального провадження (ст. 131 КПК України), ні до слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (гл. 20–21 КПК України). Так, серед згаданих процесуальних заходів органів досудового розслідування КПК України називає: повідомлення підозрюваному про його обов'язки, вручення пам'ятки сторони-учасника кримінального провадження (ч. 8 ст. 42 КПК України); витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок (ч. 2 ст. 93 КПК України); отримання від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснень, що не є джерелом доказів (ч. 8 ст. 95 КПК України); застосовує на підставі ухвали слідчого судді, суду відносно підозрюваного електронні засоби контролю (ст. 195 КПК України). До того ж зміст ч. 4 ст. 36 КПК України формулює положення про те, що «орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування» [1].

Вищезазначені заходи, наведені в КПК України, на нашу думку, відносяться до заходів забезпечення кримінального провадження, тому доцільно додати їх до розділу II КПК України з окремою змістовною характеристикою кожного.

У процесі реалізації цього положення на законодавчому рівні кримінальним процесуальним законом буде визначено повний перелік заходів забезпечення кримінального провадження, що усуне розповсюджену серед особового складу ОВС України неправильну точку

зору про те, що заходи попередження ухилення осіб від органів досудового розслідування вживаються лише у вигляді запобіжних заходів. Подібна помилка призводить до серйозних прорахунків, безпідставно обмежує дії слідчого, допомагає злочинцям переховуватись, суперечить вимогам закону.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13 квіт. 2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – С. 11, Ст. 1370.

2. Дунаєва А. В. Взаємодія слідчого та оперативного підрозділу органу внутрішніх справ під час розшуку підозрюваного [Електронний ресурс] / А. В. Дунаєва // Часопис Академії адвокатури. – К., 2013. – № 1. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/chaau/2013-1/content.html>

3. Малютін І. А. Зупинення досудового розслідування: навч.-метод. посібник / І. А. Малютін; за заг. ред. З. Д. Смітєнко. – К.: НАВСУ, 2003. – 140 с.

4. Дунаєва А. В. Заходи забезпечення кримінального провадження, що застосовуються під час встановлення місцезнаходження підозрюваного, який ухиляється від органів досудового розслідування / А. В. Дунаєва // Митна справа: наук.-аналіт. Журнал. – О.: НУ «Одеська юридична академія», 2013. – № 1 (85), ч. 2, кн. 1. – С. 239–246.

5. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень [Електронний ресурс]: затв. Наказом М-ва внутр. справ України від 14 серп. 2012 р. № 700. – Режим доступу: <http://osipov.ua/z/13136-mnsterstvo-vnutrshnh-sprav-ukrayini-nakaz-vd-14-serpnya-2012-roku-n-700.html>

6. Дунаєва А. В. Кримінально-процесуальна діяльність слідчого щодо розшуку обвинуваченого: порівняльний аналіз законодавства / А. В. Дунаєва // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ: наук. журн. – К., 2012. – № 3 (82). – С. 18–26.

7. Коновалов Е. Ф. Организация работы следователя по предупреждению уклонения обвиняемых от следствия и их розыску: учеб. пособие / Е. Ф. Коновалов. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1987. – 64 с.

С. В. Кондратюк,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної безпеки
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДОКУМЕНТУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, СКОСНИХ ПІД ЧАС ОПЕРАЦІЙ ІЗ ЗЕМЛЕЮ

Приватизація земельного фонду не позбавила державу від питань регулювання, використання та охорони всіх земель, у тому числі переданих у приватну власність.

Державною здійснюється розподіл земельного фонду на окремі категорії земель і, таким чином, визначається їх цільове призначення. Відповідно до законодавства земельний фонд України за основним цільовим призначенням складається із земель: сільськогосподарського призначення; житлової та громадської забудови; природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; оздоровчого призначення; рекреаційного призначення; історико-культурного призначення; лісового фонду; водного фонду; промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Земельні ділянки кожної категорії, які не надані у власність або користування громадянам чи юридичним особам, можуть також перебувати в запасі.

Цільове призначення не може змінюватися власниками землі або землекористувачами. Здійснення такої зміни віднесено до компетенції виключно державних органів.

Віднесення земель до тієї чи іншої категорії здійснюється на підставі рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень.

Державною здійснюється моніторинг усіх земель, зокрема спостереження за станом земельного фонду з метою своєчасного виявлення змін, їх оцінки, попередження та ліквідації наслідків негативних процесів.

Державний контроль за використанням і охороною земель здійснюється Державним комітетом України по земельних ресурсах, Міністерством охорони навколишнього середовища України та в межах компетенції й іншими органами центральної виконавчої влади.

Ведучи пошук інформації про підготовку або вчинення злочинів у сфері земельних відносин, необхідно орієнтуватися на найтипівіші правопорушення, що скоюються при операціях із землею, та на категорії службових осіб, які можуть сприяти порушенням земельного законодавства, а саме:

1. Умисне заниження службовими особами орендної плати на землю.

При документуванні необхідно в міських, РДА (земельні ділянки, які розташовані поза межами населеного пункту), сільських та селищних радах:

– отримати копії договорів оренди землі, при цьому особливу увагу звернути на зазначення в договорах нормативно-грошової оцінки, ставки орендної плати (яка встановлюється не менше як 3% від нормативно-грошової оцінки), площі та категорії земельної ділянки, а також обов'язкову реєстрацію вказаних договорів оренди в районних відділах Держкомзему;

– отримати витяг з нормативно-грошової оцінки населеного пункту в розрізі категорій земель з зазначенням вартості оренди 1 м. кв.;

– в підрозділах Міністерства доходів і зборів отримати відомості щодо нарахування та сплати орендної плати конкретним суб'єктом господарювання в розрізі періоду оренди;

Якщо встановлені розбіжності, а саме невідповідність в договорах оренди нормативно-грошової оцінки, залучити в якості спеціалістів працівників фінансової інспекції для нарахування суми недоотриманих коштів від сплати орендної плати.

2. Використання землі, що належить громадянам, які з певних причин не одержали сертифікатів на земельний пай, без укладення договорів оренди із селищними (міськими) радами.

При документуванні необхідно у сільських, селищних радах витребувати інформацію про наявність загальної кількості власників земельних часток (паїв), в тому числі на не витребувані сертифікати, вказавши масиви на яких вони розташовані. У районних (сільських, селищних) радах витребувати перелік суб'єктів господарювання з якими укладено договори оренди на земельні частки (паї). Після збору даної інформації витребувати у суб'єктів господарювання з якими укладено договори оренди на земельні частки (паї), звіти про хід збирання урожаю та проведення інших польових робіт за досліджуваний період (форми № 7 с/г) на озимі культури або заключний звіт про підсумки сівби під урожай відповідного періоду (форма № 4 с/г) на ярі культури.

Витребувати спеціалізовані бухгалтерські форми первинного обліку № 118 (акт про використання мінеральних, органічних і бактеріальних добрив, отрутохімікатів і гербіцидів) та № 119 (акт витрат насіння і садивного матеріалу).

Провести аналіз отриманої інформації, в разі виявлення використання суб'єктами господарювання не витребуваних сертифікатів на паї, провести перевірки суб'єктів господарювання на предмет сплати орендної плати за використання даних земельних ділянок з залученням працівників фінансової інспекції та держземінспекції.

3. Недотримання вимог законодавства щодо розмежування компетенцій місцевих рад і державних адміністрацій при наданні земельних ділянок.

При документуванні необхідно в міських, сільських та селищних радах:

– отримати копії генерального плану забудови населеного пункту, при цьому особливу увагу звернути на межі населеного пункту та витребувати копії рішень про надання земельних ділянок, які розташовані поза межами населеного пункту, до перевірки залучити спеціалістів архітектури та держземінспекції;

4. Незаконне заволодіння та використання фізичними та юридичними особами землями водного, заповідного та рекреаційного призначення.

При документуванні необхідно в міських, сільських та селищних радах:

- отримати копії договорів оренди землі та водного плеса, при цьому особливу увагу звернути на зазначені в договорах нормативно-грошової оцінки ставки орендної плати, площі та категорії земельної ділянки, а також обов'язково реєстрацію вказаних договорів оренди в районних відділах Держкомзему;

- отримати витяг з нормативно-грошової оцінки населеного пункту у розрізі категорій земель з зазначенням вартості оренди 1 м. кв.;

- в підрозділах Міністерства доходів і зборів отримати відомості щодо нарахування та сплати орендної плати конкретним суб'єктом господарювання в розрізі періоду оренди;

Якщо встановлено відсутність договорів оренди та виявлено невідповідність в договорах оренди нормативно-грошової оцінки, залучити в якості спеціалістів працівників фінансової інспекції для нарахування суми недоотриманих коштів від сплати орендної плати.

5. Самовільне зайняття земельних ділянок та самовільне будівництво.

При документуванні необхідно:

- на території провести перевірки суб'єктів господарської діяльності на предмет законності використання земельних ділянок;

- при перевірці витребувати: договір оренди земельної ділянки, документи про право власності або користування об'єктами нерухомості, рішення виконавчого органу про надання дозволу на будівництво (реконструкцію) об'єкта містобудування, дозвіл на проведення будівельних робіт, проектно-кошторисну документацію на будівництво. Залучити до перевірки спеціалістів земельної інспекції.

6. Хабарництво та зловживання голів обласних, міських, селищних, сільських рад, обласних та районних державних адміністрацій службовим становищем при прийнятті ними рішень, що не належать до їх компетенції, а також підроблення за їх участі рішень сесій відповідних рад.

При документуванні у філіях ДП «Центр державного земельного кадастру» на місцях витребувати інформацію у вигляді реєстру осіб, які отримували державні акти на право власності на земельні ділянки в розрізі сільських рад, які видавалися протягом досліджуваного періоду, із зазначенням номерів рішень на підставі яких видавались державні акти.

В сільських радах витребувати протоколи сесій за досліджуванний період.

Після отриманої інформації з Держкомзему провести взаємозвірки з рішеннями рад, які знаходяться в протоколах засідань сесій в сільських радах на предмет ідентичності (номерів рішень, дат, площ, земельних ділянок, ППП отримувачів земельних ділянок).

Якщо виявлено розбіжності в управлінні земельних ресурсів, витребувати копії технічної документації та проектів землеустроїв щодо відводу земельних ділянок у власність.

Провести звірку рішень, які знаходяться в технічній документації з рішеннями, які знаходяться в протоколах в технічній документації з рішеннями які знаходяться в протоколах засідань сесії сільської ради. Якщо виявлено розбіжності, провести опитування депутатів на предмет винесення на розгляд сесії питань щодо надання земельних ділянок особам по рішенням в яких виникли розбіжності з метою встановлення зловживань посадових осіб рад.

7. Використання коштів отриманих від відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва.

При документуванні у районних управліннях державного казначейства отримати інформацію щодо затвердження, фактичного фінансування і використання коштів за досліджуваний період.

У районних управліннях агропромислового розвитку за досліджуваний період отримати:

- реєстри виконавців робіт, які мають право на одержання спеціальних коштів бюджету для проведення консервації деградованих та малопродуктивних земель, з обов'язковим зазначенням назви підрядної організації (виконавця робіт), місця знаходження деградованих та малопродуктивних земель, площі на якій необхідно провести консервацію та загальну вартість робіт згідно з проектно-кошторисною документацією, в т.ч. вартість проектно-кошторисної документації;

- звіти про використання спеціальних коштів бюджету, що виділяються на консервацію деградованих та малопродуктивних земель, акти приймання виконаних підрядних робіт, довідки про вартість виконаних підрядних робіт та витрат.

8. Незаконне відчуження земель сільськогосподарського призначення фермерськими господарствами (ф/г) шляхом внесення до їх статуту сторонніх осіб.

При перевірці в районних управліннях Держкомзему витребувати відомості щодо:

- зареєстрованих фермерських господарств на території району;
- кількість членів ф/г (до внесення змін до статуту ф/г та після);
- розмір земельної частки (паю) із зазначенням нормативно-грошової оцінки земельної ділянки.

Після отримання вказаної інформації здійснити її аналіз та визначити ф/г в яких анкетні дані членів господарства відрізняються від анкетних даних голови ф/г.

Опитати голів фермерських господарств щодо наявності родинних зв'язків із членами господарства, витребувати установчі та реєстраційні документи, опитати членів господарства стосовно родинних зв'язків, отримання членства в господарстві та участі у веденні господарської діяльності.

Таким чином, пошук інформації про можливе скоєння злочинів, які пов'язані з незаконним заволодінням земельними ділянками, полягає у вивченні і детальному аналізі наступних документів, а саме:

- опрацюванні офіційних документів і статистичних даних, що характеризують стан земельних відносин на території обслуговування та особливостей земельних ресурсів регіонів;

- опрацюванні прийнятих рішень органів влади та управління, пов'язаних із зміною категорії і цільового призначення земель; включення до переліку суб'єктів, які мають право на пільги при сплаті орєдної плати тощо;

- вивченні матеріалів перевірок контролюючих органів про виявлені правопорушення у сфері землекористування та адекватність вживаних заходів;

- проведенні оперативно-пошукових заходів на території обслуговування (перевірка інформації, особистий пошук, зашифровані відвідування об'єктів, розвідувальне опитування).

- вивченні питань визначення експертної оцінки та попиту на земельні ділянки.

---

1. Земельний кодекс України: зі змінами і допов. станом на 14 червня 2010 р.: відповідає офіц. текстові. – К.: Правова єдність, 2010. – 87 с.

2. Про оренду землі: Закон України: офіц. текст прийнятий Верховною Радою України 6 жовтня 1998р. зі зм. та доп. станом на 1 вересня 2003р. – Офіц. вид. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 16 с.

3. Пейчев К. П. Науково-практичний коментар до Закону України «Про оренду землі» / К. П. Пейчев. – Х.: Фактор, 2012. – 304 с.

4. Господарський кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 10 верес. 2013 р.: (відповідає офіц. текстові). – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 155 с.

5. Господарський кодекс України: наук.-практ. комент.: станом на 18 берез. 2013 р. / Д. Л. Тупчієнко та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 670 с.

6. Про місцеве самоврядування в Україні: закон України: за станом на 25 жовт. 2010 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парламентське видавництво, 2010. – 68 с.

7. Про місцеве самоврядування в Україні. Про асоціації органів місцевого самоврядування. – К.: Паливода А. В., 2012. – 87 с.

8. Закон України «Про фермерське господарство» // Електронний документ. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/973-15>

9. Закон України «Про місцеве самоврядування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

К. М. Костовська,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративного права

та адміністративного процесу

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ЗАВДАННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У СФЕРІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Важливе значення для попередження адміністративних правопорушень має урегульований процес державного управління. Правові норми, що його регламентують, покликані стимулювати соціально корисну поведінку й протидіяти чинникам, що негативно впливають на формування особистості та її життєдіяльність у державі, створюючи таким чином умови для оптимального здійснення попереджувального впливу. Важливим напрямом адміністративно-правового регулювання попередження адміністративних правопорушень є юридичне закріплення прав та обов'язків посадових осіб і громадян, встановлення чіткого порядку проведення загальних та індивідуальних профілактичних заходів.

Завдання органів внутрішніх справ у сфері попередження адміністративних правопорушень існують невідривно від правових установлень. У зв'язку з цим, слід охарактеризувати сукупність законодавчих та інших нормативних актів, які утворюють правову основу регулювання діяльності підрозділів органів внутрішніх справ щодо попередження адміністративних правопорушень.

У процесі попереджувальної діяльності органи внутрішніх справ використовуються положення Загальної Декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. у якій зазначається, що протидія правопорушенням є важливою соціальною метою, яка має бути реалізована в період побудови демократичного суспільства, його соціального прогресу і покращання умов життя людей [1]; Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. та інших міжнародно-правових актів, ратифікованих у встановленому порядку Верховною Радою України.

Згідно зі ст. 8 Основного Закону держави, Конституція України [2] має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Принцип прямої дії конституційних норм знаходить свій розвиток у ч. 2 ст. 19 Основного Закону, у якій зазначається, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Адміністративно-правовими нормами, що регулюють попереджувальну діяльність органів внутрішніх справ, є норми Кодексу України про адміністративні правопорушення [3]. Одним із завдань адміністративно-деліктного законодавства є запобігання адміністративним правопорушенням (ст. 6). Крім того, у Кодексі України про адміністративні правопорушення визначено, що метою адміністративного стягнення є запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так й іншими особами (ст. 23).

Розглянемо характерні риси повноважень підрозділів органів внутрішніх справ у сфері попередження адміністративних правопорушень.

Відповідно до наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України» від 11 листопада 2010 р. № 550 [4], служба дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України забезпечує в межах своїх повноважень організацію профілактичної роботи з особами, які перебувають на обліках в органах внутрішніх справ, щодо попередження вчинення ними правопорушень з широким залученням до цієї роботи населення та громадських формувань з охорони громадського порядку. При проведенні профілактичних заходів дільничний інспектор міліції здійснює організаційно-практичні заходи з проведенням загальної та індивідуальної профілактики правопорушень на адміністративній дільниці.

Основними завданнями служби дільничних інспекторів міліції є: проведення загальної та індивідуальної профілактичної роботи серед жителів адміністративної дільниці; охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки на території, що обслуговується; робота з населенням та громадськими формуваннями на адміністративній дільниці щодо охорони громадського порядку та громадської безпеки, профілактики правопорушень та боротьба із злочинністю; участь разом з іншими службами та підрозділами органів внутрішніх справ у виявленні, попередженні, припиненні адміністра-

тивних правопорушень та злочинів, а також у розкритті злочинів учинених на території адміністративної дільниці.

Основні функції працівників служби дільничних інспекторів міліції полягають у забезпеченні прав і свобод людини, її безпеці та захисті від протиправних посягань, надання у межах своїх повноважень правової, соціальної допомоги та інших послуг населенню, наладження співпраці з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, населенням і громадськими формуваннями з охорони громадського порядку у зміцненні правопорядку та профілактиці правопорушень. Професійність дільничного інспектора визначається з огляду на його досвід, спеціальну підготовку, зокрема, у попередженні правопорушень [4].

Здійснення соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень покладається в межах визначеної компетенції на кримінальну міліцію у справах дітей органів внутрішніх справ. Згідно зі ст. 5 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [5]. У сфері попередження адміністративних правопорушень кримінальна міліція у справах дітей зобов'язана: проводити роботу щодо запобігання правопорушенням дітей; виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, вживати в межах своєї компетенції заходів щодо їх усунення; брати участь у правовому вихованні дітей. Кримінальна міліція у справах дітей виконує й інші обов'язки та має інші права, передбачені чинним законодавством [5].

Завдання підрозділів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків щодо профілактики адміністративних правопорушень містяться в Законі України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» [6] і передбачають, зокрема: попередження, виявлення, затримання та постановка на облік осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби і визнані наркоманами; оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; конфіскація і знищення в установленому законодавством України порядку наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів, що перебувають у незаконному обігу, а також обладнання для їх незаконного виготовлення та ін.

Окреме місце серед служб органів внутрішніх справ у сфері попередження адміністративних правопорушень належить підрозділам дозвільної системи. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про дозвільну систему» від 12 жовтня 1992 р. № 576 [7], остання визначається як особливий порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення і вико-

ристання спеціально визначених предметів, матеріалів і речовин, а також відкриття і функціонування окремих підприємств, майстерень і лабораторій з метою охорони інтересів держави та безпеки громадян. Основними завданнями дозвільної системи органів внутрішніх справ є запобігання порушенням порядку виготовлення, придбання, зберігання, обліку, охорони, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї (арбалети, мисливські ножі тощо), пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, боєприпасів до зброї і вибухових матеріалів, попередження випадків їх втрат, крадіжок, використання не за призначенням і з протиправною метою.

Отже, завдання підрозділів органів внутрішніх справ, з одного боку, відображають загальну спрямованість їх діяльності щодо попередження адміністративних правопорушень, з іншого – демонструють специфічні риси, що дозволяє відмежувати діяльність цих підрозділів від інших організаційних структур, а також уповноважених здійснювати попередження правопорушень.

Таким чином, розгляд відомчої та міжвідомчої нормативно-правової бази свідчить про досить широкий об'єм завдань органів і підрозділів внутрішніх справ у сфері попередження адміністративних правопорушень, у тому числі не віднесених адміністративним законодавством безпосередньо до їх відання.

---

1. Загальної Декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.

4. Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 листопада 2010 р. № 550 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1219-10>

5. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України // Відомості Верховної Ради. – 1995. – № 6. – Ст. 35.

6. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України // Відомості Верховної Ради. – 1995. – № 10. – Ст. 62.

7. Про затвердження Положення про дозвільну систему: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 р. № 576 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/430-2012-%D0%BF>

О. С. Котуха,
*кандидат юридичних наук, доцент,
декан юридичного факультету
(Львівська комерційна академія)*

В. О. Кучер,
*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри цивільного права та процесу
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОВС

Особливістю охорони органами внутрішніх справ навколишнього природного середовища є звернення до норм багатьох видів законодавства: адміністративного, екологічного, земельного, водного, лісового, кримінального, цивільного права.

Усі нормативно-правові акти, які встановлюють повноваження органів внутрішніх справ (міліції) у сфері екологічного контролю та охорони навколишнього природного середовища, умовно можна поділити на три основні групи: а) загальнодержавні; б) ті, що видаються органами місцевого самоврядування; в) відомчі.

Провідне місце у цій класифікації відводиться актам, які приймаються на національному (загальнодержавному) рівні. Серед нормативних актів зазначеної групи насамперед виділяються Конституція України. Саме у ній визначені засади конституційного устрою, права і свободи людини та громадянина, а також права у сфері екологічної діяльності держави і головні напрями забезпечення екологічної безпеки.

Важливою нормою є закріплення у Конституції України (ст. 50) права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля та достовірну інформацію про його стан, а також на відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю або майну екологічними правопорушеннями.

Конституція України, крім основних прав, встановлює й обов'язки громадян у даній сфері. Так, у ст. 66 передбачено, що кожний громадянин зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки.

До загальнодержавних актів можна віднести Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону атмосферного повітря», «Про природно-заповідний фонд України», «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», «Про захист населення і території від надзвичайних ситуацій техногенного і природного хара-

ктеру», «Про надзвичайний стан», Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України та інші законодавчі акти, якими зобов'язані користуватися працівники ОВС при виконанні своїх безпосередніх обов'язків, і які встановлюють засади державної екологічної політики.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятий 25 червня 1991 р. займає першочергове місце у системі екологічного законодавства. Закон закріплює пріоритет вимог екологічної безпеки, гарантує екологічно безпечне навколишнє природне середовище для життя і здоров'я людини як принципи правового регулювання екологічних правовідносин.

Міністерство екології та природних ресурсів України є головним (провідним) органом у системі центральних та інших органів виконавчої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища. Воно керується Положенням про Міністерство екології та природних ресурсів України, затверджене указом Президента України від 13 квітня 2011 р.

До другої групи належать нормативні акти, що видаються органами місцевого самоврядування. Переважно акти органів місцевого самоврядування стосуються порядку використання природних ресурсів місцевого значення та охорони екологічних прав громадян на відповідній території. У цьому випадку підрозділи ОВС здебільшого здійснюють свою діяльність спільно з іншими правоохоронними органами та органами виконавчої влади на місцях щодо застосування зазначених норм.

Природоохоронна діяльність МВС України проводиться на підставі Закону України від 20 грудня 1990 р. «Про міліцію», Указу Президента України від 6 квітня 2011 р. «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України». МВС України у межах своєї компетенції здійснює державне управління у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина, охорону правопорядку, який має безпосереднє відношення до охорони природи.

Базовим документом, який регламентує діяльність міліції, є Закон України «Про міліцію». Згідно зі ст. 10 Закону України «Про міліцію» вона зобов'язана:

- 1) забезпечувати безпеку громадян і громадський порядок;
- 2) виявляти, запобігати і припиняти кримінальні правопорушення, вживати з цією метою оперативно-розшукових та профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством;
- 3) приймати і реєструвати заяви й повідомлення про кримінальні та адміністративні правопорушення, своєчасно приймати по них рішення;
- 4) брати участь у розкритті кримінальних правопорушень у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством;

5) виявляти та припиняти адміністративні правопорушення, здійснювати провадження у справах про адміністративні правопорушення, розгляд яких законом покладено на ОВС;

6) приймати рішення про накладення адміністративних стягнень та забезпечувати їх виконання у випадках, передбачених законом;

7) виявляти причини й умови, що сприяють вчиненню правопорушень, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення;

8) брати участь у правовому вихованні населення;

9) брати участь у проведенні карантинних заходів під час епідемій та епізоотій.

У зазначених обов'язках міліції закладені і потреби охорони довілля. Тому за їх належного виконання досягається забезпечення зусиллями міліції охорона навколишнього природного середовища.

Про природоохоронну спроможність міліції свідчать і її права; їй надане право: оглядати, з участю адміністрації підприємств, установ і організацій, приміщення, де знаходяться сильнодіючі хімічні отруйні та радіоактивні речовини і матеріали, з метою перевірки дотримання правил поведінки з ними; вносити відповідним державним органам, громадським об'єднанням або службовим особам, підприємствам, установам, організаціям обов'язкові до розгляду подання про необхідність усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень.

Статутом патрульно-постової служби міліції України, затвердженом наказом МВС України № 404 від 28.07.1994 р., передбачено дії працівників патрульно-постової служби міліції в ситуаціях, що ускладнюють оперативну обстановку. Це стосується, зокрема, дій із захисту життя і здоров'я громадян за умов екологічних катастроф (повеней, землетрусів, при забезпеченні режимних заходів на території, на якій оголошено карантин).

Згідно з наказом МВС України від 11 листопада 2011 р. № 550 «Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України» певні обов'язки у сфері охорони навколишнього природного середовища покладені й на дільничних інспекторів міліції, які повинні забезпечувати права і свободи людини (в тому числі і у сфері екології), її безпеки та захист від протиправних посягань, надавати у межах своїх повноважень правову, соціальну допомогу та інші послуги населенню.

Крім того дільничні інспектори міліції налагоджують співпрацю з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, населенням і громадськими формуваннями з охорони громадського порядку у зміцненні правопорядку та профілактиці правопорушень (в тому числі екологічних); всебічно, повно й об'єктивно досліджують причини та умови, які призводять до вчинення правопорушень, унесення пропозицій щодо їх усунення, інформування населення з цих питань у

своїх виступах як перед жителями адміністративної ділянки, так і через засоби масової інформації.

Загалом усі правові норми утворюють правову основу державних гарантій, призначених для регулювання повноважень ОВС із забезпечення екологічних прав людини і громадянина, а саме:

1) створення сприятливих умов для постійного користування людиною безпечним для життя навколишнім природним середовищем; достовірною екологічною інформацією; можливістю відшкодування збитків, спричинених порушенням екологічних прав;

2) охорона екологічних прав від правопорушень;

3) учинення всіх передбачених законодавством та відомчими нормативними актами дій стосовно відтворення порушених конституційних екологічних прав та відшкодування завданої незаконною дією шкоди.

Діяльність із забезпечення проголошених державою гарантій екологічних прав людини ОВС здійснюється як безпосередньо, так і опосередковано.

Що стосується практики, то прикладом безпосередньої участі в охороні навколишнього середовища може слугувати діяльність з охорони важливих об'єктів природи (водосховищ із питною водою, рибних запасів, тваринного та рослинного світу, музеїв просто неба тощо) на підставі договорів за кошти відомств та організацій або бюджету місцевих рад.

Щодо опосередкованого способу природоохоронної діяльності ОВС, то він здійснюється шляхом сприяння відповідним державним природоохоронним органам та громадським організаціям.

На жаль, до сьогоднішнього дня роль ОВС у даній сфері була та залишається незначною. Це, як мінімум, означає, що в Україні є не використані можливості і ресурси для удосконалення та підвищення ефективності природоохоронної діяльності.

І. В. Кубарєв,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
(Донецький юридичний інститут
МВС України)*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВЕРСІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ ГРУПОЮ ОСІБ

Одним з важливих напрямків боротьби з організованою злочинністю є боротьба з груповою злочинністю взагалі, адже джерелом формування переважної більшості організованих злочинних угруповань є злочинні групи без ознак організованості. Тому ефективне розкриття та роз-

слідування злочинів, вчинених групами осіб, є важливим напрямком попередження організованої злочинної діяльності. Це стосується і таких найбільш суспільно небезпечних діянь, як навмисні вбивства, у структурі яких частка вчинених групою осіб становить в середньому 20%.

До факторів, що суттєво ускладнюють розслідування вбивств, належить, як відомо, інформаційна невизначеність, яка ще більше посилюється за рахунок участі у злочині кількох осіб. Її подання передбачає, серед іншого, правильне формування версій, що мають бути перевірені під час розслідування. Значну допомогу слідчому в цьому можуть надати типові версії під якими розуміють найбільш характерне для даної ситуації з погляду відповідної галузі наукового знання чи узагальненої практики судового дослідження (оперативно-розшукової, слідчої, судової, експертної) можливе пояснення окремих фактів чи події в цілому [1, с. 364].

Проведене анкетування слідчих показало, що на думку практичних працівників на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених групою, слід висувати версії у відношенні: особи учасників групи (47% опитаних); кількості осіб, що входять до групи (45% опитаних); вчинення групою злочинів і правопорушень до вбивства або після нього (35,5% опитаних); ступеня організованості групи (35,5% опитаних); обставин формування злочинної групи (14,5% опитаних); інших характеристик групи (1%). Обсяг публікації не дозволяє зупинитися на кожній з цих груп версій, тому зосереджу увагу на найбільш проблемних у практичному плані.

Під час розслідування вбивств, вчинених групою осіб, можуть бути висунуті версії у відношенні кількості злочинців. Інформацію, що вказує на кількісний склад групи, вдається одержати вже на самому початку розслідування вбивства (у ході огляду місця події і трупа, перших допитів), що створює можливості використання даних версій на ранніх стадіях розслідування. Обґрунтоване висування таких версій дозволяє оптимізувати пошук злочинців за рахунок, по-перше, виявлення груп відповідного кількісного складу, що знаходилися в районі місця злочину в докримінальний і посткримінальний періоди; по-друге – звуження кола груп, що підлягають перевірці на причетність до убивства. Результати вивчення кримінальних справ показують, що у вчиненні 64% вбивств брали участь 2 особи, при вчиненні 26% – 3 особи, 6% – 4 особи, 4% – 5–7 чоловік. Таким чином, 90% вбивств було вчинено групами, до складу яких входило до трьох осіб, тобто злочинним групам, що вчиняють вбивства, властивий малий кількісний склад.

При розслідування злочинів досліджуваної категорії перспективним також є висування версій про те, що групою раніше вчинялися злочини і правопорушення, а також припущень щодо можливого вчи-

нення даною групою злочинів у майбутньому. Перспективність даних версій обумовлена соціально-психологічними закономірностями формування і генезису злочинних груп, найбільш важливими з яких стосовно досліджуваного питання, є наступні:

- участь окремих індивідів у злочинних групах обумовлюється попередньою деформацією соціальних якостей особи, а групова злочинна діяльність стає її результатом [2, с. 127];

- розвиток групи від простого об'єднання двох і більше осіб для вчинення одного злочину (ситуативні і тимчасові групи) до більш складних і організованих форм злочинних об'єднань, діяльність яких стає більш цілеспрямованою і жорстокою [2, с. 127–128];

- вчинення вбивства об'єднаними зусиллями кількох осіб створює ілюзію безкарності, можливості уникнути покарання [3, с. 24], сприяє повторному вчиненню злочинів.

Поступова деформація соціальних якостей злочинців і розвиток злочинної діяльності групи від менш тяжких форм до більш тяжких (а вбивство є особливо тяжким злочином) дозволяє припустити вчинення групою чи окремими її членами злочинів і правопорушень раніше. Вивчення кримінальних справ показало, що приблизно в 50% випадків до вчинення вбивства, групою вчинялися інші злочини. Виявлення таких злочинів і вивчення відповідних матеріалів дозволяє значно збільшити кількість інформації про злочинну групу і використати її для конкретизації версії про її склад.

Властиве груповим злочинам почуття безкарності (особливо за вчинення тяжкого злочину), внутрішня схильність групи після успішного злочину до продовження злочинної діяльності є передумовами для вчинення нею нових злочинів. Ця обставина обумовлює доцільність висування прогностичних версій про вчинення розшукуваною групою злочинів у майбутньому. Правильна побудова такої версії дозволяє організувати проведення тактичної операції по затриманню злочинної групи на гарячому при вчиненні наступного злочину.

При розслідуванні вбивств, вчинених кількома особами, слідчий може також робити припущення про ступінь організованості групи. З урахуванням кримінально-правових форм співучасті, система типових версій щодо зазначеної ознаки може бути наступною – злочин вчинено групою:

- що попередньо домовилася про вчинення вбивства (установлене у 90% вивчених справ);

- організованою злочинною групою (зафіксоване по 9% вивчених справ);

- злочинною організацією (1% кримінальних справ).

Значення версій про ступінь організованості групи полягає в тому, що їх обґрунтоване висування дозволяє:

– звузити сферу пошуку злочинців, що сприяє цілеспрямованості у проведенні слідчих дій і оперативно-розшукових заходів;

– у відповідних випадках припустити, що група знаходиться на обліку або розробляється підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю, які можуть володіти інформацією, що має значення для розкриття вбивства;

– обґрунтовано прогнозувати активність протидії розслідуванню і вчасно приймати відповідні превентивні заходи;

– правильно визначити кількісний і персональний склад співробітників, яким слід доручити розкриття вбивства, залучаючи, у необхідних випадках, працівників, що спеціалізуються на розкритті злочинів, вчинених групами з ознаками організованості.

Оцінюючи ж в цілому результати анкетування щодо ознак групи, у відношенні яких доцільно будувати версії, слід зазначити відсутність серед значної частини практичних працівників розуміння злочинної групи як цілісного суб'єкта, якому властива сукупність характеристик. У результаті версії в багатьох випадках висувуються тільки у відношенні якої-небудь однієї характеристики групи, а можливості версій у відношенні інших ознак не використовуються.

---

1. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. – Т. 2.: Частные криминалистические теории / Рафаил Самуилович Белкин. – М.: Юрист, 1997.

2. Психологічні особливості організованих злочинних об'єднань (використання психологічних знань у протидії організованій злочинності): наук.-практ. посіб. / за ред. Я. Ю. Кондратьєва, С. Д. Максименка, Б. В. Романюка. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002.

3. Панов Н. И. Проблемы квалификации умышленных убийств, совершенных в соучастии / Н. И. Панов // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: матер. наук.-практ. конф. (м. Харків 22–23 квітня 2004 р.). / редкол. В. В. Сташич (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: «Юрінком Інтер», 2004. – С. 24–29.

О. І. Кудерміна,

*доктор психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри юридичної психології
(Національна академія внутрішніх справ)*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКА КАРНОГО РОЗШУКУ

Відповідно до загальноприйнятої класифікації професій, розробленої Є. О. Климовим, професія працівника карного розшуку відноситься до професій «людина – людина». Зазначеному типу притаманні певні особливості: 1) основний зміст професії полягає у взаємодії між

людьми, тому результат діяльності зумовлюється ступенем успішності перебігу цього процесу; професія вимагає від суб'єкта подвійної підготовки: наявність знань змісту діяльності (операційна складова діяльності) і сформованість знань, вмінь та навичок у сфері професійного спілкування (комунікативна складова діяльності).

Названі особливості дозволяють висловити давно відому для психологів думку – наявність юридичної обізнаності майбутнього правоохоронця є, безумовно, умовою успішності його наступної професійної діяльності, але тільки однією та не визначальною.

У дослідженнях О. М. Іванової, Є. О. Климова, О. В. Толочек визначені такі ознаки професії юриста: предмет праці – людина (спілкування з людьми), знакові системи (аналіз документів, довідників, збірників законів, статистичної інформації); умови праці – підвищена відповідальність (за життя та гідність людини); засоби праці – функціональні (власні знання, мова, жести та міміка), іноді автоматизовані (автотранспорт, комп'ютер та ін.); мета праці – гностична (встановити причину виникнення ситуації, класифікувати її, проаналізувати та спрогнозувати її подальший розвиток), пошукова (визначити оптимальну лінію поведінку, засіб надання інформації тощо). Наведені вище ознаки окреслюють канву професії працівника карного розшуку.

Праці оперуповноваженого карного розшуку, як професійній діяльності суб'єкта, притаманні наступні психологічні особливості, визначені Є. О. Климовим: усвідомлене передбачення соціально цінного результату праці; усвідомлення обов'язковості досягнення соціально фіксованої мети; усвідомлений вибір, застосування, вдосконалення чи створення засобів діяльності; усвідомлення міжлюдських виробничих залежностей («живих» та матеріалізованих). Але наведені особливості іманентні ідеальній моделі соціономічного типу професій. Наявність чи відсутність їх у діяльності працівника кримінальної міліції визначається реальними соціальними умовами.

Серед доступних нам наукових досліджень психологічних особливостей оперативно-розшукової діяльності слід відзначити праці І. І. Амінова, В. Г. Андросюка, М. І. Ануфрієва, Б. І. Бараненка, К. К. Горяїнова, Ю. В. Дамова, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєва, В. С. Овчинського, Г. К. Синілова, Ю. В. Чуфаровського, Н. Є. Філіпенка, Н. В. Філімонова, А. Ю. Шумилова.

Так, до психологічних особливостей, притаманних діяльності з розкриття злочинів, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв відносять:

- конспіративний характер оперативно-розшукової діяльності;
- засудження з позицій побутової моралі;
- відсутність колективної праці та делегування;

- активна протидія злочинного;
- «усічений» характер діяльності.

І. І. Амінов і В. В. Мельник наділяють оперативно-розшукову діяльність наступними особливостями: 1) рефлексивним характером; 2) необхідністю постійного аналізу та прогнозування результатів своєї діяльності й діяльності кримінальних елементів; 3) постійною готовністю до дії в екстремальних умовах та жорстким емоційно-вольовим самоконтролем; 4) високим динамізмом через постійну зміну середовища функціонування; 5) постійним узгодженням з оперативною обстановкою та конкретними оперативно-тактичними ситуаціями.

За даними М. І. Ануфрієва, Ю. Б. Ірхіна, М. Н. Курка та Т. В. Нещерет, діяльність оперуповноваженого здійснюється в таких формах:

- міжособистісна комунікація (приблизно 40% робочого часу);
- оперативно-розшукові заходи (близько 35% робочого часу);
- робота з документами (орієнтовно 25% робочого часу).

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що в діяльності працівників оперативних підрозділів правоохоронних органів головне – це робота з людьми, в яку входить ряд достатньо взаємопов'язаних аспектів: вивчення та оцінка людей, встановлення та налагодження з ними психологічних контактів, застосування до них психологічного впливу та ін. Наведені дані підкреслюють соціальний та психологічний зміст оперативно-розшукової діяльності та повинні визначати засади і шляхи професійно-психологічної підготовки суб'єкта до її виконання. Як слушно зазначає К. В. Сагайдак, оперативним підрозділам ОВС потрібні не просто працівники, які виконують міліцейські функції, а «міліціонери вищого ґатунку», професійна підготовка яких полягає не лише у формуванні знань, умінь та навичок, а й у реалізації їх особистих якостей.

На сьогоднішній день існує певна кількість досліджень як вітчизняних, так і російських науковців, присвячених проблемам відбору та визначення напрямків і методів професійно-психологічної підготовки працівників оперативних підрозділів. Узагальнення їх поглядів дозволяє визначити, на які якості необхідно орієнтуватися в процесі оцінювання придатності особи до оперативно-розшукової діяльності, а саме:

- здатність до швидкодії в умовах дефіциту часу;
- розвиненість окремих якостей уваги (стійкість уваги у відволікаючих умовах, прискорене переключення уваги, розподіл уваги при виконанні декількох дій та завдань);
- уміння підмічати незначні зміни в об'єкті спостереження;
- ефективна робота з оперативно значущою інформацією (прийняття рішення за умов дефіциту інформації, точне відтворення інформації в потрібний момент тощо);
- здатність до формування зорового образу за словесним описом (перцептивно-логічна екстраполяція);

- здатність віднаходити нестандартні рішення, оригінальні шляхи розв’язання проблеми;
- аргументованість критичного аналізу ситуацій;
- схильність до розумного, виправданого ризику;
- урівноваженість і самовладання в конфліктних ситуаціях;
- упевненість у собі та своїх можливостях.

Це дозволяє припустити іманентну оперативно-розшуковій діяльності складність психологічного змісту. В сучасних умовах вищенаведене набуває особливого значення. Зміна зовнішніх соціальних умов реалізації професійних завдань, ускладнення криміногенної ситуації, визначення широкого кола раніше не притаманних для суб’єкта оперативно-розшукової діяльності функцій зумовлює необхідність науково-обґрунтованого процесу удосконалення професійно-психологічної підготовки працівників карного розшуку.

А. І. Кунтій,
*викладач кафедри кримінального процесу
та криміналістики*

В. В. Бучинський,
*слухач магістратури
факультету з підготовки фахівців
для підрозділів слідства
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

УЧАСТЬ СЛІДЧОГО В ПРОЦЕСІ УКЛАДАННЯ УГОДИ ПРО ПРИМИРЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕНІ НА ПІДСТАВІ УГОД

З моменту вступу Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України в дію, провадження на підставі угод, набуло широкого застосування в кримінальному судочинстві та слідчій практиці. Цей інститут кримінального процесу, спрямований на спрощення та скорочення процедури розгляду кримінальних справ, зменшення строків перебування осіб під вартою, заощадження коштів та часу, що витрачаються на розгляд кримінального провадження, позасудове вирішення конфліктних ситуацій, зменшення навантаження на суд та суддю, а також слідчі органи [3, с. 967].

Так, з 20 листопада до 31 грудня 2012 року органами досудового розслідування було направлено до суду 34 провадження зі складеними обвинувальними актами, з них 1 з угодою про примирення. На протязі 2013 року до суду направлено 1873 провадження з обвинува-

льними актами, 62 з яких містили угоду про примирення. Впродовж 7-ми місяців поточного року з 504 кримінальних проваджень, що були направлені з обвинувальним актом, число з угодою про примирення становить – 10 проваджень [4].

Спроба реалізації даних положень показує наявність багатьох проблем, що обумовлюють дослідження даного інституту, а також закріплює нові обов'язки за учасниками кримінального провадження, зокрема і за слідчим.

Над розробкою даної проблематики працювали такі вчені у галузі кримінально-процесуального права, як: Ю. В. Баулін, Т. В. Варфоломєєва, Ю. М. Грошевий, В. Г. Гончаренко, К. Ф. Гуценко, В. Т. Малярєнко, В. Н. Махов, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, В. В. Молдован, В. М. Ніколайчик, В. Т. Нор, Г. М. Омеляненко, І. Л. Петрухін, М. А. Пешков, А. К. Романов, Х. У. Рустамов, А. В. Смирнов, М. С. Строгович, В. М. Тертишник, В. П. Шибіко, М. Є. Шумило та інші.

Згідно з п. 17, ч. 1, ст. 3 КПК України слідчим є службова особа органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень. Слід відзначити, що відповідно до ч. 1 ст. 216 КПК України слідчі ОВС здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, крім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування [1].

Угодою про примирення визначається угода між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, в якій узгоджуються умови відповідальності підозрюваного або обвинуваченого за умови вчинення ним дій, спрямованих на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [2, с. 330]. Відповідно до ч. 3 ст. 469 КПК України така угода може бути укладена щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої та середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Угода про примирення може бути укладена фактично на будь-якій стадії провадження, а саме з часу появи у ньому підозрюваного (відповідно до ст. 42 КПК України підозрюваним є особа, якій повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення) і аж до виходу суду в нарадчу кімнату для ухвалення судового рішення [3, с. 335].

Для укладання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим характерні три стадії.

По-перше, це саме ініціювання угоди про примирення її учасниками та початкова згода сторін вступити у переговори щодо прими-

рення [3, с. 972]. Виходячи з вище наведеного, щоб розпочати процедуру укладення даної угоди, слідчий здійснює повідомлення про підозру у порядку передбаченому ст. 278 КПК України і виключно у випадках затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 276 КПК України). Повідомлення про підозру повинне бути погоджене з прокурором (ст. 277 КПК України).

Після повідомлення особі про підозру слідчий відповідно до ч. 2 та ч. 3 ст. 276 КПК України зобов'язаний повідомити її права передбачені ст. 42 КПК України та на її вимогу роз'яснити їх. А також відповідно до вимог ч. 7 ст. 469 КПК України зобов'язаний проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення. Ініціатива про примирення повинна виходити виключно від потерпілого або підозрюваного (обвинуваченого). Саме цим особам як найбільш зацікавленим у результатах розгляду провадження законодавець надав право вирішувати між собою питання про закінчення процесу у спрощеній формі за відсутності спору між ними. Примирення винної особи з потерпілим (потерпілими) належить розуміти як акт прощення її ним (ними) в результаті вільного волевиявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив, незалежно від того, яка зі сторін була ініціатором, та з яких мотивів [2, с. 332].

Друга стадія полягає в узгодженні умов угоди про примирення та визнання сторонами умов угоди [3, с. 972]. Дана стадія полягає у погодженні сторонами фактичних обставин провадження, кваліфікація злочину згідно з нормами кримінального права, встановлення розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строку її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення, узгоджене покарання та згода сторін на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням [3, с. 972]. Дані домовленості можуть проводитися як безпосередньо потерпілим та підозрюваним, так і представниками та захисниками останніх чи іншими особами за їх згодою. Слідчому, як і прокурору та судді, забороняється брати участь у проведенні домовленостей між вище зазначеними особами (ч. 1 ст. 469 КПК України), що виключає його участь у цій стадії укладання угоди про примирення.

Дії слідчого на третій стадії, що полягає у затвердженні угоди про примирення судом, зводяться суто до процесуального закріплення результатів домовленостей між потерпілим та підозрюваним. У разі

якщо потерпілий та підозрюваний досягли згоди щодо складання угоди, слідчий як посадова особа, що здійснює досудове розслідування згідно з ч. 1 ст. 474 КПК України має скласти обвинувальний акт з дотриманням вимог ст. 291 КПК України на підставі підписаної сторонами угодою про примирення та невідкладно надіслати їх до суду. При цьому угода має відповідати положенням ст. 471 КПК України.

Таким чином ми бачимо, що законодавець вважає за доцільне мінімізувати участь слідчого у провадженні на підставі угоди про примирення. Слідчий лише зобов'язаний повідомити потерпілого та підозрюваного про їх право на примирення та роз'яснити механізм його реалізації, не перешкоджаючи їм при цьому.

Крім того, якщо згода щодо укладання угоди про примирення досягнута на стадії здійснення досудового розслідування слідчий зобов'язаний скласти обвинувальний акт, що відповідатиме змісту угоди, та подати його на затвердження прокурору. Після вище зазначених процедур обвинувальний акт разом із укладеною угодою про примирення невідкладно надсилаються до суду.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. (зі змінами та доповненнями станом на 02.02.2014 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. – Т. 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова – Х.: Право, 2012. – 664 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юс-тініан, 2012. – 1224 с.

4. Статистична інформація Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

Л. В. Курило,

*науковий співробітник
наукової лабораторії з вивчення проблем
забезпечення правопорядку
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ЄСПЛ У РІШЕННЯХ ПРОТИ УКРАЇНИ ЩОДО ПОРУШЕНЬ СТ. 5 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Стаття 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) закріплює право на свободу та особисту не-

доторканість. Арешт або затримання особи є законними і правомірними, якщо вони відповідають вичерпному переліку винятків, що закріплені в п. 1 ст. 5 Конвенції.

Аналіз рішень Європейського суду з прав людини (далі – Суд, ЄСПЛ) проти України¹ дав можливість виявити, що ЄСПЛ серед іншого констатував порушення працівниками міліції п. 1 та п. 2 ст. 5 Конвенції.

Порушення п. 1 ст. 5 Конвенції працівниками ОВС було визнано в таких рішеннях ЄСПЛ: 1) «Доронін проти України» (Заява № 16505/02) від 19 лютого 2009 р. (пп. с п. 1 ст. 5); 2) «Олексій Михайлович Захаркін проти України» (Заява № 1727/04) від 24 червня 2010 р. (пп. с п. 1 ст. 5); 3) «Осипенко проти України» (Заява № 4634/04) від 9 листопада 2010 р. (пп. б п. 1 ст. 5); 4) «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 р. (п. 1 ст. 5); 5) «Квашко проти України» (Заява № 40939/05) від 26 вересня 2013 р. (п. 1 ст. 5); «Белоусов проти України» (Заява № 4494/07) від 7 листопада 2013 р. (п. 1 ст. 5); 6) «Ливада проти України» (Заява № 21262/06) від 26 червня 2014 р. (п. 1 ст. 5).

Ці порушення виявилися у таких формах:

1. Недотримання балансу між важливими для демократичного суспільства інтересами забезпечення негайного виконання відповідного обов'язку та забезпечення права на свободу (наприклад, рішення у справі «Осипенко проти України» п. 61–63, в цій справі не було якогось нагального питання задля якого можна було б порушити право заявника на свободу). «Важливими чинниками забезпечення такого балансу, говорить ЄСПЛ, є характер і мета обов'язку, затримана особа, конкретні обставини, які призвели до її затримання, і тривалість затримання» [8, п. 57]. Працівники ОВС порушили баланс, протиставивши праву обов'язок.

2. Використання адміністративного затримання задля забезпечення доступності особи для подальшого кримінального провадження. В рішенні у справі «Олексій Михайлович Захаркін проти України» «... державні органи оформили перші три дні затримання заявника за Кодексом України про адміністративні правопорушення. Тільки наступний період тримання заявника під вартою був оформлений за Кримінально-процесуальним кодексом. Однак вбачається, що протягом усього періоду тримання під вартою органи державної влади збирали докази щодо крадіжок та допитували заявника стосовно цього. Таким чином, Суд вважає, що адміністративний арешт заявника був насправді частиною більш тривалого безперервного затримання

---

¹ Міністерство юстиції України / офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/9329>

як підозрюваного у справі про крадіжки. ... Суд вважає, що органи державної влади (працівники ОВС) діяли недобросовісно, використовували обман щодо заявника та не робили спроб належного застосування національного законодавства, аби належним чином забезпечити процесуальні права заявника як підозрюваного. Зазначені дії слідчих органів не сумісні з принципом юридичної визначеності, вони є свавільними і суперечать принципу верховенства права» [7, п. 86, 88]. Ситуацію застосування працівниками ОВС адміністративного затримання задля забезпечення доступності особи для подальшого кримінального провадження також було виявлено в рішеннях у справі «Доронін проти України» (п. 56), «Нечипорук і Йонкало проти України» (п. 178), «Квашко проти України» (п. 68), «Ливада проти України» (п. 44). Як бачиться така ситуація має системний характер в Україні.

3. Свідоме відкладання документального фіксування затримання особи. Таке порушення було констатовано ЄСПЛ в рішенні у справі «Белоусов проти України». Суд дійшов висновку, що заявника було позбавлено волі, оскільки він постійно перебував під ефективним контролем працівників міліції і йому не дозволялося безперешкодно залишити приміщення відділу міліції; органами міліції не було документально зафіксовано затримання заявника. Згідно практики ЄСПЛ «... невизнане тримання особи під вартою є повним запереченням фундаментально важливих гарантій, що містяться в статті 5 Конвенції, та являє собою найбільш серйозне порушення зазначеного положення. Відсутність фіксації таких речей, як дата, час та місце затримання, ім'я затриманого, підстави для затримання та ім'я особи, яка здійснила затримання, повинні розглядатися як недотримання вимоги щодо законності та невідповідність самій меті статті 5 Конвенції» [2, п. 80].

Порушення п. 2 ст. 5 Конвенції, було констатовано в рішенні у справі «Нечипорук і Йонкало проти України». «Суд повторює, що пункт 2 статті 5 Конвенції містить первинну гарантію того, що будь-яка затримана особа повинна знати, чому її позбавляють свободи. Згідно з цим положенням кожна затримана особа має бути повідомлена простою, непрофесійною, зрозумілою для неї мовою про основні юридичні і фактичні підстави її затримання, щоб вона мала можливість, якщо вважатиме за потрібне, звернутися до суду з оскарженням законності затримання» [6, п. 208].

У цій справі «... Суд зауважує, що в протоколі про адміністративне затримання в якості підстави затримання заявника було зазначено лише посилення на законодавче положення і ніщо не свідчить про те, що більш повна інформація була надана заявникові усно». [6, с. 209]. Звідси випливає, що для того щоб інформування про затриман-

ня особи відповідало п. 2 ст. 5 Конвенції лише посилань на законодавчі положення недостатньо, бажано доступно пояснити причини затримання, таке пояснення може бути надане і в усній формі.

Варто зазначити й про те, що при аналізі рішень ЄСПЛ проти України було виявлено одне рішення – «Осипенко проти України», де Судом постановлено відсутність порушення п. 1 ст. 5 Конвенції при виконанні службових обов'язків працівниками ОВС. В цій справі заявник скаржився, що його затримання за підозрою у вчиненні злочину без відповідної постанови перевищило сімдесят дві години. На думку заявника, його було затримано як підозрюваного починаючи з 2 год. 30 хв. 25 січня 2002 року до винесення постанови судом 28 січня 2002 р. Проте «... Суд дійшов висновку, що принаймні до 15 години 25 січня 2002 року заявника не вважали підозрюваним. Навіть припускаючи, що затримання заявника як підозрюваного розпочалося одразу після 15 години 25 січня 2002 року, Суд, оцінюючи цей період у контексті підпункту «с» пункту 1 статті 5 Конвенції, зауважує, що заявник не уточнив, коли саме було винесено судову постанову, яка санкціонувала його затримання як підозрюваного: до чи після 15 години 28 січня 2002 року. Тому Суд не може визначити, чи було при затриманні заявника в цей період дотримано передбачений національним законодавством семидесятидвогодинний строк» [8, п. 67, 68].

Отже, працівниками ОВС було порушено п. 1 і п. 2 ст. 5 Конвенції, які відбувалися у різних формах.

---

1. Конвенція з прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2. «Белоусов проти України» (Заява № 4494/07) від 7 листопада 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/file/37660>

3. «Доронін проти України» (Заява N 16505/02) від 19 лютого 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/file/287>

4. «Квашко проти України» (Заява № 40939/05) від 26 вересня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/file/36000>

5. «Ливада проти України» (Заява № 21262/06) від 26 червня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/file/40116>

6. «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/file/1061>

7. «Олексій Михайлович Захаркін проти України» (Заява № 1727/04) від 24 червня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/file/24471>

8. «Осипенко проти України» (Заява № 4634/04) від 9 листопада 2010 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/file/25748>

Т. В. Курило,
*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри
цивільного права та процесу*

Х. В. Курило,
*магістр
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРАВОВИХ НОРМ, СПРЯМОВАНИХ НА ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД ЖОРСТОКОСТІ БАТЬКІВ

Соціальні та економічні труднощі, які супроводжують наше суспільство протягом останнього десятиліття, призвели до появи на вулицях українських міст численної армії безпритульних нікому не потрібних дітей. Вагомим деструктивним фактором у сучасних умовах настає криза сім'ї. Про те, наскільки поглибився негативний морально-емоційний клімат в сім'ї свідчить хоча б втеча дітей з дому, число яких за останні три роки зросло в 3,5 раза. Офіційна статистика дає цифру в межах 7 тис., оперативні дані – понад 24 тис. У 2007 р. під час рейду по м. Києву було виявлено понад 700 покинутих, нікому не потрібних дітей, які жили у підвалах та на горищах.

Юні втікачі поповнюють ряди наркоманів, токсикоманів, ВІЛ-інфікованих, стають здобиччю кримінальних елементів [1].

Вітчизняне законодавство передбачає чисельні і досить обґрунтовані ознаки захисту дітей від жорстокості батьків. Такі заходи передбачаються нормами адміністративного сімейного чи кримінального законодавства. Але, як свідчить практика застосування таких норм, діють вони поки що недостатньо ефективно.

За офіційними даними нині в Україні налічується близько 90 тис. дітей які залишились без піклування батьків. Тільки 7% з них – круглі сироти. Вже звичними випадки, коли батьки обтяжені вихованням своїх дітей, виганяють їх з дому, підкидають новонароджених до притулків або ж просто залишають на вулиці. Зростає кількість випадків батьківської жорстокості, заподіяння дітям тілесних ушкоджень, зґвалтувань, вбивств, загибелі дітей через недбалість батьків. Про жорстокість батьків свідчать, зокрема, повідомлення які час від часу потрапляють в газети.

Хоча в Кримінальному кодексі існують норми, які передбачають, відповідальність батьків за неналежне виховання своїх дітей та

жорстоке поводження з ними, реально притягти їх до кримінальної відповідальності надзвичайно важко. На думку вчених, це пов'язане з кількома обставинами:

1) сім'я є відносно відокремленою і замкнутою суспільною групою, тому взаємовідносини між її членами приховані від сторонніх; 2) порушена кримінальна справа найчастіше припиняється. Стається це тому, що дорослі члени сім'ї (мати чи батько) заперечують такі факти, а неповнолітній під психологічним тиском з боку батьків не підтверджують фактів жорстокого поводження;

3) відсутні будь-які методичні рекомендації для суб'єктів профілактики, в обов'язки яких входить виявлення таких фактів і вжиття відповідних заходів до батьків чи осіб, які їх замінюють [2].

Усе частіше діти стають жертвами сексуального насильства. За словами судді Верховного суду Я. Мачужак, яка вивчала судову практику в справах про сексуальні злочини, скоєні щодо малолітніх та неповнолітніх, у 2007 р. з кожної області надійшло по шість кримінальних справ (усього близько 150). За той же рік постраждало 7 тис. неповнолітніх і близько 70% з них від сексуальних посягань. Ці дані, на жаль, далеко не повні. Позначається висока латентність сексуальних злочинів. Багато дітей не повідомляє про випадки насильства щодо них через те, що не знають як і куди звернутись, побоюються, а іноді просто соромляться аморальної поведінки своїх батьків. Є ще одна характерна риса – подібні «сімейні» злочини, як правило, відбуваються на протязі досить тривалого періоду і розкриваються лише тоді, коли діти пробують покінчити з собою чи втекти з дому.

Інколи батьки вбачають у своїх дітях своєрідний засіб для зароблення грошей. Хлопчиків примушують здобувати кошти на існування жебрацтвом, крадіжками чи іншими злочинами, дівчаток – проституцією.

Як правило, порівняно рідко такі батьки притягуються до адміністративної, кримінальної чи будь-якої іншої відповідальності. Як свідчить вивчення 180 особових справ підлітків, які з тих чи інших причин потрапили в поле зору правоохоронних органів (перебували на обліку в кримінальній міліції у справах неповнолітніх, утримувались у приймальнику-розподільнику чи в школі соціальної реабілітації для неповнолітніх), тільки 26,1% батьків були притягнуті до адміністративної відповідальності у зв'язку з правопорушеннями своїх дітей, а батьків, які відповідали за неналежне виховання, ще менше – 7,8% (14 випадків), тоді як близько 48% опитаних підлітків повідомили, що перші втечі з дому та крадіжки були результатами скандалів і бійок між дорослими членами сім'ї, побиття та вигнання їх з дому.

Слід також зазначити, що багаторазове застосування до недбайливих батьків адміністративних стягнень, зокрема штрафу, уявляється

недоцільним. Близько 60% сімей, в яких виховувались підлітки, можна віднести до категорії малозабезпечених. Тому призначення матеріальних стягнень може прямо чи непрямо позначитись і на самому підлітку. За свідченнями вихователів Харківської загальноосвітньої школи соціальної реабілітації, траплялось, що батьки примушували своїх дітей відпрацьовувати жебрацтвом, крадіжками чи іншими злочинами витрачені «через них» гроші. У таких випадках, можливо, було б корисним застосовувати заходи, передбачені сімейним законодавством: позбавлення батьківських прав чи відібрання дитини без позбавлення батьківських прав. Адміністративна відповідальність, очевидно, повинна бути найбільш оперативним засобом запобігання неправомірній поведінці батьків. Але ці функції не завжди реалізуються. На недостатню ефективність адміністративної відповідальності батьків також вказує А. С. Казанцева. Цей висновок вона підтверджує такими даними: 1) по вивчених автором справах 15–20% батьків протягом року притягуються до адміністративної відповідальності повторно; 2) до 60–70% батьків, позбавлених батьківських прав, раніше застосовувались адміністративні стягнення, але свою поведінку вони не змінили; 3) рецидив правопорушень неповнолітніх становить в середньому 12–16%. Причини такого становища автор пояснює, зокрема, тим, що дуже часто відповідні органи надзвичайно тривалий час (по декілька років) «опікають» одні і ті ж сім'ї, коли є потреба застосувати більш радикальні заходи [3].

Уявляється, було б доцільним встановлювати при необхідності випробний термін, достатній, з урахуванням конкретних обставин, для зміни батьками свого ставлення до виховних обов'язків. Якщо протягом цього терміну не сталося ніяких змін на краще – необхідно ставити питання про вжиття заходів, передбачених сімейним законодавством (наприклад, позбавлення батьківських прав).

Суттєву допомогу дітям, які потерпають від батьківської жорстокості, могло б подати створення безкоштовних «гарячих ліній». Такі телефони довіри існують практично у будь-якій розвиненій країні. Послуги надаються спеціально підготовленими співробітниками – психологами та педагогами. Номер такого телефону знає практично кожний підліток.

---

1. Ожереховська В. М. Педагогічні проблеми профілактики наркозаці та СНІДу серед неповнолітніх / В. М. Ожереховська // Педагогічний пошук. – 2007. – № 3. – С. 16.

2. Мороз В. Деякі питання правового захисту дітей від жорстокості батьків В. Мороз // Право України. – 2009. – № 8.

3. Казанцева А. Е. Обязанности и права родителей по воспитанию детей и ответственность за их воспитание / А. Е. Казанцева. – Томск, 1987. – С. 8, 89, 49.

Н. М. Курклінська,
слухач магістратури
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ: КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

У структурі злочинності одним із найбільш небезпечних видів протиправних діянь є злочини проти волі, честі й гідності людини, серед яких значне місце належить торгівлі людьми або іншим незаконним діям щодо передачі людини. Цей вид злочину вчиняється у понад 60 країнах світу і став одним з найприбутковіших форм діяльності злочинних організацій. За словами Ю. В. Раковської, сьогодні торгівлю людьми взагалі слід розглядати як неформальний соціальний інститут, вид організованої злочинності та тіньової економіки, оскільки організований характер цього «бізнесу» здійснив еволюцію від спонтанних, випадкових і хаотичних дій до впорядкованої, стандартизованої, нормативно врегульованої та стійкої взаємодії злочинців, що передбачає чіткий розподіл функцій та ролей всередині злочинних угруповань [1, с. 13].

В Україні тільки формується досвід протидії торгівлі людьми, оскільки ця проблема у сучасному її вимірі постала тільки на початку 90-х років, тож цілком закономірними є результати досліджень В.В. Пясовського, які засвідчують, що більшість правоохоронців скаржаться на недостатність розробок з методики розслідування торгівлі людьми в науковій літературі (91,6% опитаних слідчих та 85,5% оперативних працівників) [2, с. 1]. Тому проблема формування відповідних методичних розробок розглядається як одна із пріоритетних задач у сфері захисту прав і свобод людини.

Проблемі методики розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, присвячені роботи багатьох вчених. Зокрема, у працях В. Богатиграєва, І. Даньшина, С. Денисова, С. Іващенко, В. Козака, В. Пясовського, І. Гутарова, В. Тищенко, М. Андрієнка, І. Петрика та інших висвітлювалися загальні положення методики розслідування торгівлі людьми, криміналістичної характеристики цих злочинів. Утім окремі аспекти взаємодії слідчого з іншими правоохоронними органами при розслідуванні злочинів зазначеної категорії сформульовані на не достатньому рівні.

Значні труднощі провадження досудового розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, здебільшого обумовлені тим, що частина події кримінального правопорушення відбувається за кордоном. Там, за звичай, перебувають окремі співучасники злочину та речові докази, що передбачає необхідність залучення сил іноземних правоохо-

ронних органів та міжнародних поліцейських організацій, уповноважених діяти у межах свого національного кримінального процесуального законодавства та міжнародних договорів. Торгівля людьми є результатом промислу злочинних угруповань, які мають добре налагоджені міжнародні зв'язки. Очевидно, що це суттєво ускладнює процес доказування.

Погодимося з висновками Н. С. Карпова, який вбачає складність розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, у таких аспектах:

- торгівля людьми порівняно «молодий» вид злочину (після розпаду Радянського Союзу починаються неконтрольовані міграційні процеси на території колишнього СРСР);

- злочини, пов'язані з торгівлею людьми є різновидом організованої злочинності мають транснаціональний характер, тобто специфіка цього злочину у тому, що починається він в одній країні (процес вербування, оформлення документів), а закінчується в іншій (продаж або інша оплатна передача людини);

- дії злочинців мають конспіративний характер;

- відсутність чітко розробленої методики розслідування даного виду злочинів, в якій би передбачався порядок взаємодії слідчих з іншими підрозділами ОВС України та правоохоронними органами країн – транзиту і призначення «живого» товару [3, с. 268].

У зв'язку з прийняттям нового кримінального процесуального законодавства з'явилося багато питань стосовно організації розслідування даної категорії кримінальних проваджень. Наприклад, зазнала змін процесуальна регламентація взаємодії слідчих та оперативних підрозділів, впроваджено поняття негласних (слідчих) розшукових дій, посилено позиції сторони захисту, яка на засадах змагальності отримала широкі можливості щодо формування доказової бази. Існують новели і в частині налагодження міжнародного співробітництва під час кримінальних проваджень.

Успішне проведення розслідування багато в чому залежить від тісної взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів. Одною з найбільш ефективних організаційних форм такої взаємодії є створення слідчо-оперативних груп (далі – СОГ). Як правило, керівник СОГ, спираючись на план розслідування, здійснює розподіл обов'язків між членами групи. При цьому потребують урахування індивідуальні характеристики кожного співробітника (рівень кваліфікації, спеціалізація, особисті якості тощо) [4, с. 101].

Викриттю злочинної діяльності може допомогти налагодження постійного обміну інформацією з підрозділами прикордонної служби про факти затримання осіб під час спроби незаконного перетину кордону. Існування такої взаємодії дозволить своєчасно встановити обставини, пов'язані з вивезенням людей, і виявити причетних до цього осіб.

Ефективна діяльність з обмеження масштабів розвитку торгівлі людьми на сучасному етапі неможлива без існування відповідної нормативної бази: міжнародної та національної, котра покликана поставити роботу, насамперед, правоохоронних органів у рамки, що не тільки дозволяють уживати найбільш адекватних заходів для протидії торгівлі людьми, але й такі, що спонукали б їх дотримуватися прав і свобод як для жертв, так і для винних у скоєнні злочину [5, с. 106].

Підсумовуючи, звернемо увагу на те, що останніми роками відбулись суттєві зміни у гуманітарній сфері внутрішньої політики нашої держави з акцентом на посилення уваги до проблем торгівлі людьми, налагодження взаємодії з іноземними та міжнародними правоохоронними структурами. Варто відмітити й активізацію громадських та волонтерських організацій, які надають інформаційно-консультаційну, психологічну та інші види допомоги жертвам цього виду кримінальних правопорушень, здійснюють профілактичну роботу. Однак протидія цьому негативному явищу неможливо виключно внутрішньодержавними силами та засобами, тож методика розслідування повинна мати транснаціональний характер.

---

1. Раковська Ю. В. Соціально-правова природа та детермінація торгівлі людьми: кримінологічне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ю. В. Раковська; Міжнар. гуманіт. ун-т. – Одеса, 2011. – 20 с.

2. Пясковський В. В. Методика розслідування торгівлі людьми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В. В. Пясковський; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2004. – 20 с.

3. Карпов Н. С. Криміналістична характеристика торгівлі людьми / Н. С. Карпов // Університетські наукові записки. – 2005. – № 3(15). – С. 268–273.

4. Черечукіна Л. В. Виявлення та розслідування злочинів пов'язаних з торгівлею людьми / Л. В. Черечукіна, М. О. Яковенко // Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. – 2013. – № 6. – С. 104–105.

5. Наден О. В. Торгівля жінками як кримінально-правова та соціальна проблема сучасності: монографія / О. В. Наден. – К.: Атіка, 2004. – 254 с.

М. Д. Курляк,
*викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки,
майстер спорту України
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

В наш час захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий

розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у всіх сферах державного управління є провідним показником сучасної держави, і таким чином виникає поняття «національна безпека».

Проблемні питання продовольчої безпеки завжди посідає провідне місце у загальній національній безпеці кожної країни, оскільки є обов'язковою умовою та передумовою соціальної та економічної стабільності держави.

Продовольча безпека – прийняте у міжнародній практиці поняття, що використовується для характеристики стану продовольчого ринку країни або групи країн, а також світового ринку.

Система національної продовольчої безпеки базується на принципах: самозабезпеченості, незалежності, доступності та якості. Саме їх, в першу чергу, необхідно враховувати під час формування державної політики щодо продовольчої безпеки. Також мають забезпечуватися: ефективний розвиток харчової промисловості, зовнішньоекономічна діяльність у сфері харчової промисловості, формування доходів населення, гарантування збалансованого і якісного споживання. Основні складові формування державної політики у сфері продовольчої безпеки. Важливість та необхідність гарантування продовольчої безпеки України потребує підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення. Це в свою чергу передбачає використання державної підтримки вітчизняних підприємств харчової промисловості та вжиття заходів щодо контролю над імпортом з метою підтримки вітчизняних виробників. Надійність продовольчої безпеки полягає як у достатньому самозабезпеченні продуктами харчування, так і в наявності коштів для їх імпорту в необхідних обсягах за умов мінімальної потенційної вразливості продовольчого забезпечення населення в разі виникнення ускладнень з імпортом продовольства.

Для визначення критеріїв продовольчої безпеки в країні треба ввести державну систему норм споживання, що регламентувала б основні нормативні рівні споживання населення: раціональний (нормативний), який використовується для соціально-економічних розрахунків, і мінімально необхідний – для гарантованого забезпечення населення в надзвичайних ситуаціях.

Проблем продовольчої безпеки здійснюється на трьох рівнях: «людина»; «країна»; «світ».

Значною мірою забезпечення продовольчої безпеки залежить від потенціалу агропродовольчого сектора. Потенціал розвитку харчової промисловості відповідно до проекту «Комплексної програми підтримки розвитку української харчової промисловості на період до 2015 року» є, без сумніву, головною основою зростання національного до-

ходу і забезпечення продовольчої безпеки країни. Аграрний сектор забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни, формує її 17–18% валового внутрішнього продукту. Дослідження показують, що нині немає жодної держави, яка б не переймалася питаннями продовольчої безпеки. Це стосується виробництва продовольчих товарів, їх розподілу, імпорту-експорту продовольства, споживання продуктів харчування тощо. Однак кожна країна має свої завдання у покращанні продовольчого забезпечення свого населення залежно від досягнутого рівня у вирішенні цієї проблеми.

Причинами продовольчої залежності країни можуть бути:

- дефіцит продовольства і низький рівень платоспроможного попиту, що обумовлюють незбалансованість внутрішнього продовольчого ринку за попитом і пропозицією;
- залежність внутрішнього ринку від імпортних поставок продовольства, не конкурентоспроможність національного агропромислового комплексу;
- низька конкурентоздатність продукції за якістю та/або ціною при достатності продовольства власного виробництва;
- нерозвиненість зовнішньоекономічних зв'язків, замкнутість внутрішнього продовольчого ринку;
- низька ефективність діяльності господарюючих суб'єктів в апк;
- перетворення експорту продовольчої продукції на самоціль розвитку агропромислового комплексу;
- зростання зобов'язань із покриття зовнішнього боргу при нестабільному курсі національної валюти.

Продовольча безпека країни означає, що національна економіка та її найбільший сектор не відчуває тиску з боку імпорту.

Проблема полягає також у тому, що багато вітчизняних продовольчих товарів виробляють з імпортної сировини. Водночас, експерти вже вбачають загрозу виникнення продовольчої кризи. Часто приховуються справжні обсяги імпорту, не враховується «сірий» імпорт, тому складно визначити об'єктивну ситуацію з небезпекою виникнення кризи.

Вирішення продовольчої безпеки країни неможливе без забезпечення якості та безпечності харчових продуктів. Концепція продовольчої безпеки країни повинна охоплювати задоволення фізіологічних потреб населення у безпечних, полі функціональних, високоякісних продуктах харчування відповідно до медичних рекомендацій, екологічних умов та індивідуального стану людини. Одним із шляхів досягнення продовольчої безпеки є суворе дотримання санітарно-гігієнічних вимог, технологічних інструкцій, рецептур, режимів оброблення, зберігання, транспортування, реалізації сировини і готової продукції. Таким чином, якість – один з основних аспектів продовольчої безпеки. Для вирішення цієї проблеми не-

обхідно створити систему безпеки, яка дає змогу запобігти ризику отримання неякісної продукції.

Продовольча безпека має національний характер, їй притаманна комплексність і перманентність. Залежно від особливостей національної продовольчої системи, періоду її розвитку, від того, яка складова продовольчої проблеми набиратиме на тому чи іншому етапі пріоритетного значення, завдання її забезпечення модифікуються разом із змінами внутрішніх і зовнішніх загроз.

Виділяючи національну продовольчу безпеку як генеральну ціль аграрної політики, науковці, які займаються продовольчою безпекою, пропонують зосередити увагу на наступних її аспектах: продовольчому, зовнішньоекономічному, агропромисловому, а також соціальному.

---

1. Економіка підприємств: підручник / М. Г. Грицак, А. М. Колот, О. Г. Медрул та ін.; за заг. і наук. ред. Г. О. Швиданенко. – вид. 4 – те, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2009. – 816 с.

2. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: монографія Г. В. Козаченко, В. П. Понамарьов, О. М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.

3. Колот В. М. Підприємство: організація, ефективність, бізнес – культура: навч. посіб. В. М. Колот, І. М. Рєпіна, О. В. Щербина –К.: КНЕУ, 2009. – 444 с.

4. Гойчук О. І. Продовольча безпека: монографія. / О. І. Гойчук. – Житомир: Полісся, 2004. – 348–359 с.

С. В. Кушнар'ов,

*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
начальник науково-дослідної лабораторії
психологічного забезпечення діяльності
органів внутрішніх справ*

О. В. Осадча,

*науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
психологічного забезпечення діяльності
органів внутрішніх справ
(Державний науково-дослідний інститут
МВС України)*

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ

В обстановці наростаючої загрози тероризму, в умовах, коли він набуває все більш транснаціонального характеру, а суб'єкти терористичної діяльності отримують доступ до руйнівних видів зброї, включаючи зброю масового ураження, питання ефективної протидії цій за-

грозі стають особливо актуальними і переходять із сфери науково-теоретичної площини у практичну.

Не випадково у низці глобальних проблем, що несуть загрозу для всього людства, ООН виділяє дванадцять і серед них – боротьба зі злочинністю та тероризмом.

На сьогодні можна сказати, що тероризм – явище реальне, глобальне, оскільки його ареною стають вже не тільки традиційні зони міжнародних конфліктів, але й фактично всі країни світу. Слід враховувати, що тероризм став розповсюдженим засобом вирішення міжетнічних, міжконфесійних і територіальних суперечок та увійшов у практику досягнення антиконституційних цілей націоналістами, екстремістами, релігійними радикалами і сепаратистами [1]. В силу цього, наявні конфлікти в нашій країні також можуть викликати агресивну реакцію, радикальні настрої в суспільстві і, як наслідок, стати передумовою появи таких методів їхнього вирішення, як терористичні акції. Небезпека застосування терористами і терористичними організаціями вибухонебезпечних, хімічних, бактеріологічних, ядерних та інших засобів стає все більш реальною.

Як потенційні об'єкти терористичного нападу можуть розглядатися будь-які фізичні і юридичні особи, місця масового скупчення людей, об'єкти нерухомості, транспорту, комунікаційні та інформаційні мережі тощо.

Тероризм має багато різновидів, але в будь-якій формі він є найнебезпечнішою за своїми масштабами, непередбачуваністю і наслідками соціально-правовою проблемою XXI століття. Ще не так давно терористичні акти були локальним явищем, однак за останні роки набули глобального характеру і все більше загрожують безпеці багатьох країн, здійснюють сильний психологічний тиск на громадян, призводять до значних політичних, економічних, моральних втрат і людських жертв.

Експерти виділяють близько 200 видів сучасної терористичної діяльності. Основними з них є: політичний, націоналістичний, релігійний, кримінальний тероризм. Окрім того, відповідно до деяких джерел, у світі нараховується близько 200 терористичних організацій (терористична організація ЕТА в Іспанії, північно-ірландська ІРА у Великобританії, курдська в Туреччині, Сирії та Іраку тощо). З них близько 40, тобто кожна п'ята, сповідує радикальний іслам фундаменталістського характеру, досягаючи своїх цілей, переважно озброєним насильством [2]. Такі організації взаємодіють одна з одною, володіють жорсткою організаційною структурою з підрозділами розвідки і контррозвідки, сучасним матеріально-технічним оснащенням і інформаційно-пропагандистським забезпеченням, розгалуженою мережею конспіративних укриттів, наявністю агентури в державних і правоохоронних органах.

Чинник етнічної солідарності, особливості ментальності і локальних культур тих чи інших національних груп нерідко відіграють вирішальну роль у становленні і функціонуванні терористичних організацій і угруповань (не кажучи вже про релігійний чинник).

Коріння тероризму знаходиться глибоко в історії міжетнічних протиріч і конфліктів, а історична обумовленість диктує свої закони. Показово, що і в сучасній Росії на шлях тероризму часто стають чеченці, інгуші, татари, башкири та інші малі етноси [3].

Існує ряд чинників ризику, які підвищують небезпеку терору і в Україні, зокрема: підвищена суспільно-політична напруженість, полярна політична орієнтація різних частин країни, розшарування по осі «Схід-Захід» на «москалів» і «хохлів»; наявність в Україні небезпечних і привабливих для терористів об'єктів (АЕС, ГЕС, транспортна система, у тому числі нафто- і газопроводи); наявність ринку незаконного обігу зброї і наркотиків; збільшення міграційних потоків через Україну, у тому числі небезпечних, з точки зору терору, особистостей; дії радикальних релігійних організацій екстремістського спрямування.

Спеціалісти, які досліджують проблему тероризму, виділяють дві можливі стратегії боротьби з тероризмом – «прогресивну» і «консервативну».

«Прогресивна» стратегія полягає у часткових уступках вимогам терористів – виплата викупу, територіальні і моральні уступки (наприклад, визнання цінностей, які підтримують терористи, визнання лідерів терористів рівноправними партнерами по переговорах і т.д.).

«Консервативна» стратегія означає беззаперечне знищення терористів і їх прибічників, а також заохочення осіб, які співпрацюють з «демократичними» державами в їх боротьбі з тероризмом, відмова від будь-яких переговорів з терористами, відмова від укладення перемир'я.

Для вирішення завдань з попередження і недопущення терористичних акцій, важливого значення набуває вивчення і аналіз тактики терористів, стандартних моделей їх дій у різних умовах, а також індивідуально-психологічних особливостей особистості терористів та психологічних механізмів залучення громадян до здійснення терористичних актів.

Аналіз матеріалів розслідування, вчинених на території Російської Федерації акцій терористичного характеру, дозволяє виділити найбільш характерні ознаки їх підготовки [4]. В усіх відомих випадках місця вчинення диверсійно-терористичних актів (далі – ДТА) попередньо вивчалися терористами та їх співучасниками.

З матеріалів розслідувань ДТА відмічаються варіанти способів розміщення саморобних вибухових приладів (далі – СВП): «пояс шахіда» (на грудях, на стегні, на талії, в т.ч. імітуючи вагітність) в камуфльованому виробі (наприклад, дамська сумка, відеокамера, барсетка, дипломат).

Останнім часом для вчинення терористичних акцій у метрополітенах надається перевага використанню бойовиків-смертників, яких вони відносять до «зброї стратегічного призначення». Смертники – це, в більшості випадків, молоді чоловіки і жінки 20–35 років. На завдання смертників, як правило, відправляють парами (один – виконавець, другий – контролер). Якщо у виконавця щось не виходить або він передумає вмирати, то контролер повинен ліквідувати виконавця. Знищення смертника планується і в тому випадку, якщо він не зможе проникнути на охоронюваний об'єкт. У цьому випадку знищення смертника здійснюється шляхом підризу вибухових приладів, які він носить, за допомогою дистанційного приладу. Їх використання має переваги: по-перше, такі акції майже завжди призводять до численних жертв; по-друге, вони завжди потрапляють у фокус ЗМІ, що «рекламують» їх рішучість до самопожертви; по-третє, застосування таких самовбивств гарантує, що атака відбудеться в найбільш підходящий момент, з конкретним вибором цілі для її вибуху (знищення); по-четверте, немає потреби готувати шляхи відступу; по-п'яте, немає побоювань, що виконавець потрапить до правосуддя і видасть організаторів.

Практика показує, що на території Російської Федерації терористи не йдуть на вчинення ДТА в яскраво вираженому національному одязі. Головне завдання бойовиків – розчинитися у натовпі і нічим не привертати до себе уваги. Характерна риса декількох резонансних терористичних акцій, вчинених терористами-смертниками в літній час, – одяг не відповідає погоді, просторий, і може приховати «пояс шахіда».

Світова практика показує, що терористи все частіше використовують дітей, керуючись тою ж логікою, що і використання жінок-смертниць, оскільки чоловіків перевіряють частіше, ніж жінок. Саме це стало підставою для залучення в якості виконавців дітей, як осіб, які практично не викликають недовіри і яких легко переконати. Так, наприклад, дітям одягають пояси шахідів, пропонують стати «героями» у боротьбі свого народу. За оцінками ізраїльських спецслужб портрет юного терориста такий: вік 14–20 років, з небагатої сім'ї. У цьому випадку маємо справу з таким віком, коли дитина легко навіювана, їй хочеться стати «героем» і заради цього вона готова на все, до того ж сім'ї таких дітей отримують винагороду від 5 до 20 тис. доларів США [5]. Тож розуміння складного механізму реалізації такого феномену, як тероризм неможливе без вивчення та врахування індивідуально-психологічних особливостей як організаторів, так і безпосередньо виконавців терористичних акцій.

---

1. Филиппов А. Социология терроризма. Терроризм как фактор, тормозящий развитие современного общества / А. Филиппов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://alexanderfilippov.com>

2. Даниленко Н. Когда ученье – тьма / Н. Даниленко // Щит и меч. – 2006. – № 43. – С. 77.

3. Россия в мировом политическом процессе: материалы научной конференции (СПб., 18 февраля 2005 г.) / Балтийский государственный технический университет. – СПб., 2005. – С. 11.

4. О тактике проведения диверсионно-террористических актов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fsb.ru>

5. Казанцев Е. А. Принципы антитеррористической защищенности (в условиях города, области): методические рекомендации / Е. А. Казанцев. – Новосибирск, 2005. – С. 24–26.

О. В. Лапко,

начальник управління

Департаменту ДСБЕЗ МВС України

РОЛЬ ТА МІСЦЕ КЕРІВНИКА ПІДРОЗДІЛУ ДСБЕЗ МВС УКРАЇНИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНИМ ЗЛОЧИНАМ

Природньо, єдиноначальство в разі потреби поєднується з колегіальністю, активною участю співробітників в управлінні. Якими б організа-торськими здібностями не володів начальник, він не може ігнорувати такі чинники, як досвід та розум колективу. Не може бути керівник застрахо-ваним від помилок у роботі, якщо не опиратиметься на допомогу своїх заступників, керівників відділів, відділень та секторів [1].

Керівник оперативного підрозділу організовує діяльність відповід-ного підрозділу служби у системі органів внутрішніх справ, спрямовує її на виконання законів держави, відомчих нормативних актів приймає управлінські рішення, добирає, розставляє і виховує персонал, контролює виконання ними службових обов'язків, має великі власні обов'язки й пра-ва і несе персональну відповідальність за функціонування підрозділу. При цьому кожному керівникові властивий свій стиль управління.

Стилем управління того чи іншого керівника можна вважати впо-рядковану сукупність робочих, практичних прийомів його поведінки і стосунків з підлеглими в процесі управління, під яким розуміється розро-бка, прийняття рішень, організація їх виконання і контроль оперативно-службової діяльності. У стилі управління знаходять вияв концептуальні засади керівника, риси його особистості, досвід, світогляд, кругозір, ха-рактер. Це, так би мовити, – ділові манери, професійна грамотність. У стилі управління відображаються і поєднуються професійні, організаційні, ідейно-політичні, моральні та інші якості керівника.

Стиль управління, стиль діяльності в цілому, спосіб життя будь-якої особистості, в тому числі й керівника, залежить від багатьох чин-

ників: темпераменту, характеру, інтересів, життєвих потреб, стану здоров'я, побутових і сімейних умов тощо.

Вивчення управлінської діяльності керівника в структурі оперативного підрозділів – як об'єкта науки і практики – дозволило виділити такі стилі і методи управління: директивний, демократичний, ліберальний, а також певне їх поєднання. Кожний з них характеризується притаманними йому порядком розподілу обов'язків, формами контактів керівництва з виконавцями та видами контролю за їх діяльністю.

Якщо метод управління можна розглядати як загальний комплекс способів і прийомів впливу суб'єкта на об'єкт управління, незалежний від керівника, то стиль управління – завжди суб'єктивний.

У формуванні стилю управління велику роль відіграють стосунки, що складаються між керівником і підлеглими. Стиль управління не є чимось раз і назавжди встановленим, він може і повинен змінюватись залежно від умов діяльності системи. У чистому вигляді типи стилю керівництва, як і темперамент людини, практично не існують. Можна говорити лише про те, що елементи того або іншого стилю переважають. Керівник підрозділу, залежно від обставин, повинен застосовувати або авторитарний, або демократичний стиль, або поєднувати їх.

Керівник оперативного підрозділу повинен застосовувати такі методи і засоби, які були б зрозумілими і колективу в цілому, і окремим працівникам, він також має враховувати те, що інтереси підлеглих не завжди збігаються з намірами керівників, і навпаки [2].

Функції керівника здійснюються безперервно і циклічно, залежно від обставин і завдань, вони мають охоплювати всі напрями діяльності оперативного підрозділу. І не лише в межах службової діяльності, а й позаслужбовими стосунками (сімейне спілкування, культурно-спортивний досуг тощо).

Наприклад, протягом робочого дня начальникові УДСБЕЗ доводиться не один раз змінювати види своєї діяльності. Важливо, щоб ці зміни відбувалися безболісно для колективу.

У деяких випадках керівники управлінь оперативних підрозділів в областях делегують свої права заступникам. Делегуючи окремі повноваження підлеглим, керівник повинен посилити контроль за їх виконанням. Але разом з обов'язками керівникам нижчого рівня слід передавати і відповідні права. Причому передавати повноваження можна не тільки керівникам нижчого рівня, але й рядовим виконавцям. Це фактично відбувається тоді, коли рядові працівники призначаються виконуючими обов'язки старших по службі, очолюють тимчасові структури, створені для виконання певних завдань, коли працівник зараховується до резерву на висування, проходить стажування за індивідуальним планом, виконує окремі доручення керівника щодо вивчення певної проблеми, перевіряє виконання наказу тощо.

Передача повноважень оформляється розпорядчим документом наказом, розпорядженням тощо, в якому визначається, кому, в яких обсягах, на який час передаються ті чи інші функції [3].

До функцій керівника оперативного підрозділу у структурі органів внутрішніх справ належать, зокрема, такі: організаційно-адміністративні; спеціальні; виховні; методичні; контрольні; представницькі.

Організаційно-адміністративні функції передбачають застосування таких методів і прийомів управління, які здатні забезпечити найвищу ефективність діяльності підрозділу служби. Наприклад начальник управління розподіляє обов'язки між підлеглими, координує їх діяльність, здійснює відбір, навчання, розстановку і переміщення кадрів, видає накази і розпорядження, організує виконання поставлених перед системою завдань.

Керівник підрозділу служби виконує і спеціальні функції. Як найкраще професійно підготовлений працівник, він кваліфіковано визначає завдання, роз'яснює шляхи їх виконання, особисто очолює оперативно-розшукові групи щодо викриття найбільш складних злочинів, навчає підлеглих за принципом «роби, як я». Виконує він і специфічні функції щодо управління оперативно-розшуковою діяльністю, займаючись нею особисто.

Виховні функції керівник здійснює в процесі повсякденної діяльності: виховує і особистим прикладом, і навчанням, і через контроль методами переконання і примусу та ін.

Керівник повинен постійно пам'ятати про виховне значення прийнятих ним управлінських рішень. Виховна функція має бути адресною, вона повинна здійснювати позитивний вплив на конкретних працівників, їх психологію корекцію їх поведінки, спрямовуючи на свідоме, відповідальне виконання обов'язків.

Методичні функції передбачають розробку найбільш ефективних прийомів і методів підготовки, прийняття і виконання управлінських рішень.

До контрольних функцій з боку керівника оперативного підрозділу належить: перевірка системності в поєднанні планування; перевірка виконання окремих запланованих заходів; перевірка проведення комплексу оперативно-розшукових заходів; заслуховування звітів оперативних працівників щодо виконання ними службових обов'язків (документування по ОРС, розгляд звернень громадян, виконання окремих доручень тощо.) за той чи інший період.

Серед об'єктів контролю особливу увагу заслуговує контроль керівників за оперативною роботою. Він повинен проводитись на всіх етапах організації і безпосереднього проведення оперативної роботи, в тому числі з джерелами оперативної інформації.

Керівник підрозділу виконує також важливі представницькі функції. По суті він є громадським діячем, бере участь у нарадах і конференціях, підтримує зв'язки з громадськими організаціями, ЗМІ тощо.

Усі функції керівник повинен виконувати своєчасно і в комплексі. Посадові інструкції керівника розробляються на певний час, вони змінюються залежно від тих прав і положень, які надає вищий суб'єкт управління відповідно до діючого законодавства і нормативних актів МВС України [4].

Отже, до керівника будь-якого рівня пред'являються досить високі вимоги, незалежно від того, скільки підлеглих йому підпорядкованих. Керівники високого рівня повинні завжди пам'ятати, що багатства рядовими працівниками їх посада сприймається як щось недосяжне, їм видається абстрактним те, що наділяє людину владою, котра є ніби безмежною, забезпечує умови життя, незрівнянні з умовами життя інших людей [5].

У сучасних умовах успішно керувати колективом здатний той, хто вміє на діловому ґрунті встановлювати добрі довірливі взаємостосунки з підлеглими.

Вирішальне значення мають такі цінності, як згуртованість, зразкова службова дисципліна, суворе дотримання законності, висока працездатність працівників, товариська взаємодопомога, зацікавленість всіх членів колективу у досягненні вагомих результатів оперативно-службової діяльності, отримання високої оцінки діяльності керівництвом вищого рівня та громадян.

Виходячи із вищенаведеного основні вимоги керівників можна систематизувати, як: глибока компетентність, професійність; дисциплінованість; ініціатива та творчий підхід до справи; вміння використовувати виховні аспекти, проявляти чуйність, бути прикладом для підлеглих на роботі та в побуті; особистий приклад керівника, вміння додержувати свого слова, єдність слова і діла, чесність; висока внутрішня і зовнішня культура.

---

1. Бандурка О.М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення. – Х.: Основи, 1996. – С. 184.

2. Ковалів М. В. Основи управління в органах внутрішніх справ / М. В. Ковалів, І. М. Паньонко, Я. Д. Скиба. – Львів: Афіша, 2004 – С. 112.

3. Організація діяльності підрозділів ДСБЕЗ МВС України: практ. посіб. / кол. авт.: О. Ф. Долженков, Є. О. Железов, В. Ю. Журавльов та ін. / за ред. Л. П. Скалозуба, О. М. Бандурки. – К.: ВПЦ МВС України, 2006. – С. 287.

4. Посадові Інструкції працівників Департаменту ДСБЕЗ МВС України. – К.: ДДСБЕЗ. – 2009. – С. 69.

5. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України: підручник / О. М. Бандурка. – Х.: Ун-т внутр. справ, 1998. – С. 89.

Т. Є. Леоненко,
*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального процесу
та криміналістики
(Інститут права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету)*

ЗНАЧЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ПРАВОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

В останні роки України переживає духовну кризу, що охопила всі сфери громадського життя. На шляху виходу з цієї кризи в масовому розумінні вкорінюється ідея, що можливим засобом подолання її наслідків є розвиток духовного світу людини. На цьому фоні стає актуальною діяльність соціальних інститутів релігії та церкви, що мають історичний досвід духовно-моральної освіти.

Духовно-моральний потенціал релігії можна використовувати при профілактиці девіантної та деліквентної поведінки осіб, що схильні до вчинення злочину на релігійному ґрунті.

Релігія є складним соціально-духовним творенням, феноменом культурно-історичного прогресу людства. Від найдавніших часів до сьогодення вона існує як форма суспільної свідомості, певний вид духовно-практичного освоєння світу, раціонального та ірраціонального мислення і пізнання людського буття. Тому, коли мотивом вчинення злочину є втілення в діях суб'єкта релігійної ненависті або бажання розпалити національну, расову чи релігійну ворожнечу або принизити національну честь і гідність представників окремих національних груп або, навіть, коли такі дії вчиняються з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи, такі злочини мають значну суспільну небезпеку саме тому, що причиною вчинення злочину виступає віра, як ознака релігії.

Суспільна небезпека таких злочинів та необхідність протидії ним полягає ще й в тому, що коли «спотворена» релігійна віра та свідомість стають засобом уявлення особи про життєві цінності та ідеали, про поняття добра і зла, про норми поведінки в суспільстві, кожний громадянин в державі стає під загрозу бути потенційним об'єктом втілення релігійної ненависті. Тому, духовність та моральність є основними важелями впливу на свідомість особистості, яка потенційно схильна до вчинення злочинів на релігійному ґрунті.

Під духовно-моральним потенціалом ми розуміємо систему норм і ціннісних уявлень релігійного вчення, що визначає поведінку особи в межах допустимої загальнолюдськими нормами.

Компонентами духовно-морального потенціалу релігії є: релігійна мораль та культура; релігійне право за законодавство; норми та заборони; моральне відношення до людини, суспільства та країни.

Реалізація духовно-морального потенціалу реалізується в різних формах: бесіди, диспути, лекції, екскурсії тощо.

Безпосереднім середовищем формування особистості є сім'я, яка виступає як один з найголовніших факторів первинної соціалізації особистості. Родина несе відповідальність за духовний зріст дитини, за духовне становлення дітей, за те, щоб в дитині гармонійно поєднувалися норми моралі, які, безпосередньо впливають на формування та правильне відношення й оцінку правових норм.

Одним з напрямків формування як правової так і релігійної правосвідомості є проведення занять в навчальних закладах на теми, що пов'язані з духовністю людини. Приоритетним питанням в даному випадку є не нав'язування дитині, підлітку або вже студентові релігійних норм, а акцентування уваги на релігійному вихованні та релігійній освіті.

15 березня 2013 року Священний Синод затвердив «Концепцію вищої духовної освіти УПЦ». В концепції знайшло своє втілення стратегічне бачення майбутнього богословської освіти як системи навчання та виховання.

Головним завданням світської педагогіки є формування всебічно розвинутої особистості. Для реалізації цього завдання світська педагогіка творчо поєднує навчання і виховання.

Християнська педагогіка завдання виховання висуває на перший план. При цьому під процесом виховання вона розуміє формування духовно зрілої особистості. Християнство – це, перш за все, цілісний спосіб життя. Цей спосіб життя задуманий Богом, але формується в результаті набуття особистістю певних навичок, що дозволяють сформувати ті якості характеру, які є чеснотами. При цьому процес набуття навичок передбачає взаємодію особистих аскетичних зусиль та благодаті Божої.

У своєму зверненні до Президента України з приводу 1025-річчя Хрещення Русі Священний Синод УПЦ 15 березня цього року наголосив на потребі у більш тісній співпраці Церкви та держави заради нормалізації правового стану вищих навчальних духовних закладів. Зокрема, у зверненні говориться: «Українська Православна Церква вважає, що у процесі реформування законодавства щодо вищої освіти необхідно створити механізм державного ліцензування й акредитації духовних навчальних закладів та захисту соціальних прав їх студентів, викладачів».

Сьогодні є всі умови для якісно нового етапу розвитку православної богословської освіти в Україні. Це пов'язано із реформуванням вищих навчальних духовних закладів, із розширенням присутності

православного богослов'я в університетах, зі зростанням суспільної значимості традиційних цінностей для духовності ХХІ століття. Сенод закликав максимально використати існуючі історичні можливості, рішуче подолати залишки дискримінації за релігійною ознакою, яка захищена 11 статтею Конституції України, по-новому співробітничати заради спільного блага науки і богослов'я, Церкви і суспільства.

Відповідно ст 5. Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» Церква (релігійні організації) в Україні відокремлена від держави.

Принцип «відділення Церкви від держави» можна розуміти, як невтручання у сферу діяльності один одного та нейтралітет держави до діяльності усіх релігійних конфесій, причому, таке відділення не виключає співпраці держави та релігійних організацій у різних сферах, зокрема, питаннях захисту моралі, релігійної та правової освіти, протидії злочинності тощо.

Успішність співпраці у питаннях протидії злочинності в сфері віросповідання полягає в тому, що політика держави тісно пов'язана з мораллю, духовністю, релігією та є важливим елементом визначення спільного інтересу та волі більшості громадян, тією чи іншою мірою сформованих релігією. Релігія є формою суспільної свідомості, що формує соціальні норми, відповідно до яких будується система суспільних відносин. В свою чергу, релігійні організації підпадають під вплив державної політики, що виражає й реалізує інтереси суспільства в цілому й окремої людини зокрема. Таким чином держава та релігійні організації впливають одне на одного. Від якості їхньої взаємодії залежить формування гармонійних і плідних відносин у системі: людина–релігійна організація–держава–суспільство.

А. Р. Лещух,

*кандидат юридичних наук,
начальник кафедри*

*конституційного та міжнародного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

**ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ
ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ СУБСИДІАРНОСТІ
ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРОФІЛАКТИКИ ДЕЛІКТІВ В УМОВАХ РЕФОРМИ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ**

За роки незалежності нашої держави закріплений статтею 6 Конституції України принцип поділу державної влади в умовах розбу-

дови державності виявив свою певну недосконалість, а при відсутності децентралізації та субсидіарності в діяльності органів законодавчої, виконавчої влади і глави держави – це, відтак, вилилося у постійне переформатування вітчизняних владних інституцій та малоефективність їхньої діяльності у сфері профілактики правопорушень.

Профілактика адміністративних правопорушень та усунення причин і умов які сприяють їх вчиненню – одне з першочергових завдань будь-якої демократичної держави. Тому держава відводить особливу роль органам місцевого самоврядування у сфері профілактики адміністративних правопорушень, передбачає та на рівні закону закріплює їхні повноваження щодо прийняття актів, за порушення чи невиконання яких передбачається адміністративна відповідальність (п.п. 44, 45 ст. 26, ст.ст. 30, 31, 33 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [1], ст.ст. 5, 6 Кодексу України про адміністративні правопорушення [2] (надалі – КУпАП) тощо).

Зокрема, стаття 6 КУпАП [2] (Запобігання адміністративним правопорушенням) передбачає, що органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, громадські організації, трудові колективи розробляють і здійснюють заходи, спрямовані на запобігання адміністративним правопорушенням, виявлення й усунення причин та умов, які сприяють їх вчиненню, на виховання громадян у дусі високої свідомості і дисципліни, суворого додержання законів України.

Органи місцевого самоврядування, місцеві державні адміністрації, забезпечуючи відповідно до Конституції України додержання законів, охорону державного і громадського порядку, прав громадян, координують на своїй території роботу всіх державних і громадських органів по запобіганню адміністративним правопорушенням, керують діяльністю адміністративних комісій та інших підзвітних їм органів, покликаних вести боротьбу з адміністративними правопорушеннями.

Зауважимо при цьому, що чинний Основний Закон України регулює діяльність щодо боротьби з правопорушеннями, майже виключно, державних органів. Дійсно, в ньому йдеться і про участь громадян України в управлінні справами держави, і при здійсненні правосуддя тощо. Однак, на розвиток цих конституційних положень, на жаль, не були прийняті закони, що регламентували б здійснення разом з державною також і недержавної системи забезпечення безпеки і боротьби зі злочинністю та адміністративними правопорушеннями, а також профілактики цих негативних явищ. Адже в структурі системи суб'єктів профілактики правопорушень могли б знайти місце: а) приватні недержавні організації, які не є громадськими (служби безпеки, детективні й охоронні організації, навчальні і консультативні установи з підготовки працівників відповідних структур, інформаційні служби, орга-

нізації експертів, дослідницькі організації тощо); б) громадські організації (добровільні загони, яким держава делегує деякі свої повноваження з охорони громадського порядку); в) громадяни, групи громадян, які сприяють державним правоохоронним органам (громадські помічники слідчих і т. д.).

Тому, у процесі оновлення Конституції України відповідно до вимог сучасності важливим завданням держави вбачається удосконалення системи владних суб'єктів, принципів їх діяльності та самого механізму щодо забезпечення профілактики деліктів на рівні: області (регіону), району та громади.

Відтак, реформуючи Розділ XI Конституції України (Місцеве самоврядування) необхідним вбачається, насамперед, чіткіше ніж зараз визначити статус районних і обласних рад, оскільки населення району та області громадами не визнаються, а відтак правом на самоврядування не наділені, вказані представницькі органи, таким чином, утворюють так званий вторинний (похідний) рівень самоврядування, який умовно можна назвати регіональним. Крім того, слід передбачити в Конституції України можливості створення районними та обласними радами власних виконавчих органів та ліквідувати районні державні адміністрації.

Реалізація вказаного безпосередньо впливає з Концепції реформи місцевого самоврядування (надалі – Концепція) схваленої Кабінетом Міністрів України 1 квітня 2014 р. та курсу Уряду на децентралізацію влади в Україні. Необхідність таких змін обумовлена тим, що саме Основний закон держави визначає основи системи влади, і без відповідних змін провести реформу фактично неможливо.

Проект змін до Конституції України та Концепція передбачає, зокрема, запровадження трьохрівневої системи адміністративно-територіального устрою України – область, район, громада з повсюдністю місцевого самоврядування та передачу функцій виконавчої влади від місцевих державних адміністрацій виконавчим органам рад відповідного рівня; розподіл повноважень між органами місцевого самоврядування за принципом субсидіарності і наділення саме громад максимально широким колом повноважень.

У статті 132 Конституції України (розділ IX) проектом запропоновано закріпити принципи децентралізації у здійсненні державної влади, повсюдності та спроможності місцевого самоврядування, сталого розвитку адміністративно-територіальних одиниць, у статті 133 (розділ IX) визначено трьохрівневу систему адміністративно-територіального устрою: регіони, райони, громади.

Проект нової редакції статті 140 Конституції (розділ XI) передбачає утворення виконавчих органів влади районними та обласними радами, а також закріплено принцип субсидіарності при розмежуванні

повноважень у системі органів місцевого самоврядування та їх виконавчих органів різних рівнів.

Проект ст. 144 Проекту змін до Конституції України – «Рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції і законам України в порядку і строки, визначені законом, зупиняються головами відповідних державних представництв з одночасним зверненням до суду»).

Разом із тим, зі створенням місцевих державних представництв, основною функцією яких є нагляд за дотриманням закону в регіонах, органи місцевого самоврядування залишаються відповідальними лише перед громадами та законом, у тому числі – й у сфері профілактики деліктів.

Принцип субсидиарності – організаційний та правовий принцип, відповідно до якого завдання повинні вирішуватись на найнижчому або віддаленому від центра рівні, де їх вирішення є можливим та ефективним. Зазначений принцип є основоположним серед країн Європейського Союзу. У юридичній науковій літературі субсидиарність розглядається як надання повноважень регіонам у тому обсязі, скільки вони зможуть ефективно забезпечувати. Цей принцип також вимагає, щоб рішення у державі приймалися на нижчому можливому рівні, і верхні ланки управління повинні вдаватись до будь-яких дій тільки у тому разі, якщо ці дії будуть ефективніші за відповідні дії нижніх ланок.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 № 1209-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року» [3] констатується факт, поряд з іншими, про неналежний рівень комплексних запобіжних заходів, спрямованих на усунення причин і умов учинення правопорушень, та профілактичної роботи з особами, схильними до їх скоєння; низький рівень правової культури населення, роз'яснювальної роботи серед громадян з метою формування в них відповідального ставлення до питань дотримання законності, особистої участі в охороні громадського порядку, профілактики правопорушень та боротьби із злочинністю; відсутність дієвого механізму участі громадськості в забезпеченні правопорядку в державі; недостатня увага центральних і місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим до питань організації змістовного дозвілля дітей та молоді, їх зайнятості та відпочинку; недосконалість механізму взаємодії правоохоронних органів з центральними і місцевими органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим з питань розроблення конкретних заходів, спрямованих на підвищення ефективності профілактики правопорушень.

Тобто, зроблено наголос на неефективності органів виконавчої влади – суб'єктів профілактики правопорушень у відповідній сфері. Доцільним, відтак, вбачається для збереження балансу влади у сфері

профілактики правопорушень на рівні регіону, району, громади необхідна узгоджена робота різних за юридичною природою відповідних органів (голови відповідних державних представництв – ради та їхні виконавчі органи (самоврядні) з делегуванням на найнижчий рівень функцій та повноважень у сфері профілактики правопорушень й усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню.

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 26, 30–33.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984, додаток до № 51. – Ст. 5–6.

3. Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011>

Г. Ю. Лук'янова,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

адміністративно-правових дисциплін

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ПРАВОРОЗУМІННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ У ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

У час розбудови України як демократичної, правової держави відбувається реформування правової системи. Тому проблема праворозуміння у діяльності працівників міліції громадської безпеки має не тільки значну пізнавальну і теоретичну цінність, а й практичну. Усвідомлення того, що право може виражатися у різних формах буття, дозволить краще зрозуміти правову матерію, спрогнозувати її розвиток у майбутньому і уникнути помилок у правотворчій, правозастосовній та правоохоронній діяльності.

Здебільшого праворозуміння розглядається як категорія доктринальної правосвідомості, тобто наукова категорія, що пов'язується з науковим пізнанням. Наближеною до нього є позиція П. Рабіновича, який пропонує категорію праворозуміння визначати як відображення у людській свідомості за посередництвом поняття «право» (чи будь-яким іншим однозначним з ним словом або символом) того явища, яке оцінюється як корисне для задоволення потреб існування й розвитку певного суб'єкта або ж безпосередньо цих потреб. Інакше кажучи, це

роз'яснення (інтерпретація) того, які саме зі згаданих вище явищ відображаються поняттями, позначеними слово «право» [5, с. 4].

Аналіз різноманітних наукових підходів до визначення цього термінопоняття дав можливість М. Козюбрі зробити, на наш погляд, правильний висновок, що здебільшого праворозуміння розглядається як категорія доктринальної правосвідомості, тобто наукова категорія, що пов'язується з науковим пізнанням права [3, с. 13]. Ця думка певною мірою знаходить відображення у тезі, яку висунув один із найвідоміших теоретиків права на пострадянському просторі С. Алексєєв, який пише, що «праворозуміння є певною, насамперед науковою категорією, що відображає процес і результат цілеспрямованої розумової діяльності людини, що містить пізнання права, його оцінку та ставлення до нього як до цілісного соціального явища».

Подібну позицію у цьому питанні займають також ряд інших теоретиків права, зокрема П. Оль, який присвятив спеціальне монографічне дослідження проблемі праворозуміння [2, с. 12-13], українського учений М. Цвік, на думку якого «праворозуміння неможливе без урахування наукової спадщини, як позитивного, так і негативного досвіду правової науки, потреби подолання однобічності та надмірної заідеологізованості, характерних для минулих часів».

Аналіз різних позицій дає можливість виділити у змісті праворозуміння два ключові аспекти:

1) теоретичний, що характеризується як сукупність ідей та положень, що мають завершений характер, є обґрунтованими, орієнтованими на панівне уявлення про науку, враховують загальноприйнятні способи теоретичного обґрунтування та характеризується певними методами;

2) ідеологічний, що обумовлюється наявністю різноманітних правових шкіл, які мають плюралістичний характер та надають можливість вивчити не лише право як багатоаспектну категорію, а й сформулювати напрями практичного втілення правових приписів працівникам міліції громадської безпеки; ідеологічний зміст праворозуміння характеризує право як елемент правової ідеології, яка зрештою є елементом ідеології суспільства та визначає аспекти функціонування права як засобу надання суспільству рис системності.

Як зазначає Т. Дідич, наукові юридичні дослідження державно-правових інституцій, як правило, засновуються на теоретичному аспекті праворозуміння як засобу узагальнення поглядів філософів, державних діячів та науковців щодо тієї конкретної проблеми, яка досліджується. Однак, на сьогодні доцільними є активізація і застосування ідеологічного аспекту праворозуміння як основи інституційного дослідження державно-правових категорій і явищ, що засновуються на відповідних школах праворозуміння [2, с. 91].

Очевидно, для цього не обійтися без характеристики ознак праворозуміння. На нашу думку, досить вдалу спробу здійснив російський правник А. Скоробагатов, який вважає, що правопізнання має:

1) категоріально-пізнавальний характер; це означає, що цей феномен відображає підсумки, наукові результати пізнання загальних закономірностей права, виступаючи у даному контексті найзагальнішою формою аналізу знань; праворозуміння створюється шляхом розвитку пізнавальних актів людської наукової діяльності;

2) загальноправовий характер; це підтверджує, що змістом категорії виступають, по-перше, знання про право, про закономірності його становлення, розвитку, функціонування у суспільстві, піддаючи аналізу явища, що мають лише правову природу; по-друге, ці знання мають найвищий ступінь абстракції, тобто спрямовані на дослідження загальних істотних закономірностей онтологічних сутностей права;

3) науковий характер категорії; це передбачає, що знання, які є в ній, повинні відповідати критерію науковості, тобто бути логічно і об'єктивно істинними в тій системі науково-практичних знань, яким володіє конкретна наука;

4) теоретичний характер; це відображає функціонування категорії в процесі пізнання, тобто праворозуміння має теоретичну природу, тобто спрямоване не на отримання фактів, а на виявлення внутрішніх зв'язків і закономірностей правової дійсності, що не представлені безпосередньо у емпіричному сприйнятті між фактами та іншими категоріями правової науки;

5) інтегральний (синтетичний) характер; це відображається у поєднанні діяльнісних та результативних елементів, тобто праворозуміння є одночасно і процесом пізнання сутності права, і результатом його теоретичного осмислення [6, с. 12–13].

Праворозуміння, за своєю сутністю, є завжди суб'єктивне, не схоже на інші мисленнєві акції, – оригінальне, хоча й уявлення працівників міліції громадської безпеки про право можуть співпадати. Однак, праворозуміння – це не тільки володіння знаннями про право у вигляді тієї інформації, що є у розпорядженні правознавства і може бути заявлена суб'єктом. Потрапивши в індивідуальну свідомість, інформація про право набуває суб'єктивно-особистісного забарвлення, наділяється специфічними значеннєвими акцентами, а відтак інтелектуально осмислюється й інтерпретується як результат духовно-практичного засвоєння правової дійсності, втіленої у феномені права.

---

1. Алексеев С. С. Теория права / С. С. Алексеев. – М.: БЕК, 1994. – 224 с.

2. Дідич Т. О. Розуміння, творення та реалізація права: діалектика взаємозв'язку / Т. О. Дідич // Альманах права. Праворозуміння та право реалізація: від тео-

рії до практики. Науково-практичний журнал. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – 2011. – Вип. 2. – С. 91-94.

3. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні / М. Козюбра // Право України. – 2010. – № 4. – С. 10–21.

4. Оль П. А. Правопонимание: от плюрализма к двуединству: монография / П. А. Оль. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2005. – 243 с.

5. Рабінович П. Сутність праворозуміння / П. Рабінович // Право України. – 2007. – № 9. – С. 3-6.

5. Скоробогатов А. В. Современные концепции правопонимания: учеб.-практ. пособие / А. В. Скоробогатов. – Казань: Институт экономики, управления и права, 2010. – 158 с.

Т. О. Лускатова,

*ад'юнкт кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії*

*(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)*

ОБСТАНОВКА ВЧИНЕННЯ УМИСНИХ ТЯЖКИХ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ, ЩО СПРИЧИНИЛИ СМЕРТЬ ПОТЕРПІЛОГО

Вагомим елементом криміналістичної характеристики злочину є місце, час та обстановка вчинення даного виду діяння. Не суперечить цьому твердженню й частина 1 статті 91 КПК України, де законодавець, характеризуючи подію кримінального правопорушення серед обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, в першу чергу вказує час, місце та спосіб його скоєння. Існуюча на місці події обстановка здатна обумовлювати вибір злочинцем часу, місця та способу вчинення правопорушення, навіть можливої жертви й т. і. Відповідно в її ознаках проявляються особистісні якості винних, мотиви їх дій тощо. Така інформація, отримана в процесу розслідування, дозволяє правоохоронцям висувати версії, сприяє виявленню та викриттю злочинця, допомагає протидіяти намаганням винної особи уникнути відповідальності.

Науковці висловлюють різні думки щодо визначення обстановки злочину та її складових. Зокрема, М. П. Яблоков у криміналістичному аспекті розуміє її як систему взаємодіючих між собою до і в момент скоєння злочину об'єктів, явищ і процесів, що характеризують місце, час, речові, природнокліматичні, виробничі, побутові та інші умови навколишнього середовища; інші фактори об'єктивної реальності, які визначають можливість, умови та інші обставини вчинення

злочину [4, с. 18]. Дещо подібну позицію пропонує В. В. Тищенко, який до структури обстановки злочину включає часову та просторову характеристику етапів події злочину; матеріальну обстановку місць підготовки, вчинення та приховування злочину (якщо вони не збігалися, здійснювалися в різних місцях); погодні та інші природнокліматичні умови; поведінку учасників події, соціально-побутові та психологічні відносини між ними; умови загального характеру, на тлі яких протікала злочинна подія; обставини, що сприяють або перешкоджають підготовці, вчиненню та приховуванню злочину [3, с.88].

Схожі думки висловлюють О.М. Колесніченко та В.Ю. Шепітько, визначаючи окремо час, місце та обстановку скоєння злочинного діяння. Під обстановкою місця скоєння злочину науковці розуміють частину матеріального середовища, що містить, крім ділянки території, сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні взаємовідносини між ними [2, с. 35–36; 1, с. 184]. Останній з вказаних науковців звертає увагу на важливе криміналістичне значення встановлення часу вчинення злочину, адже цей показник впливає на всі етапи виникнення, існування і використання доказової інформації. Урахування часового фактора при розслідуванні, на його думку, дає змогу визначити час події злочину, встановити часові зв'язки між фактами, з'ясувати черговість подій, дії або фактів та обчислити їх тривалість [1, с. 184].

Не роблячи зараз акцент на окремих дискусійних моментах між позиціями вчених, вважаємо за необхідне відмітити складність вказаного елемента криміналістичної характеристики злочину.

Досліджуючи обстановку вчинення умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого, в контексті побудови криміналістичної характеристики зазначеного виду діяння, ми намагались проаналізувати низку ознак, що в зв'язку з даними про способи його вчинення, особу жертви тощо можуть сприяти висуненню версій, виявленню злочинця, зокрема: 1) часові характеристики: час доби, день тижня, пора року; 2) просторові характеристики: тип населеного пункту, територія вчинення діяння.

За даними вивчення кримінальних справ з різних областей України, 30% умисно заподіяних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого, відбуваються влітку, 25% – весною, 23% – восени, 22% – у зимову пору року.

Найбільша кількість досліджуваного виду посягань припадає на вихідні або святкові дні (39,9% відповідей), менша – на п'ятницю або передсвяткові дні (34,9%) та найменша активність зловмисників спостерігається у робочі дні тижня (25,2%). Такий результат певним чином є передбачуваним, оскільки у вихідні відбувається багато різнома-

нітних заходів, зустрічей, народних гулянь або святкувань, що для певної категорії громадян обов'язково супроводжуються вживанням великої кількості алкогольних напоїв, а це в подальшому стає каталізатором для розвитку конфліктних ситуацій, в окремих випадках з нещасливим кінцем.

Протягом доби учинення умисних тяжких тілесних ушкоджень, що призводить до смерті потерпілого, частіше відбувається у вечірній (з 18 до 24 год. – 51,1%) та у нічний (з 00 до 06 год. – 20,9%) час. Менша кількість таких посягань здійснюється у денні (з 12 до 18 год. – 19,7%) та ранкові (з 6 до 12 год. – 8,3%) години.

Загальновідомо, що місцем вчинення злочину вважають територію, де було вчинене протиправне посягання, а місцем події таке, де були виявлені його ознаки. За результатами дослідження умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого, маємо констатувати, що місце виявлення трупа не завжди є місцем безпосереднього скоєння злочину. В деяких випадках злочинцем можуть бути прийняті заходи з приховання жертви або потерпіла особа самостійно до настання смерті змінює місце свого перебування.

За даними анкетування, найбільша кількість злочинних посягань досліджуваного виду вчинюється в обласних центрах та містах з населенням більше 500 тис. жителів (45% відповідей). Щодо даних по населених пунктах інших типів, то спостерігається пряма залежність у зменшенні кількості злочинів відповідно до щільності населення, зокрема, у районних центрах або містах з населенням до 500 тис. жителів – 28%, селища міського типу – 15,1%, у сільській місцевості – 11,9%.

Зазначаючи безпосередньо місце, де найчастіше вчиняють умисні тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть потерпілого, респонденти вказали категорію «власна територія (постійна або тимчасова)» – 61,7%, в межах якої відповіді розподілились наступним чином: квартира – 32,2%, приватний будинок – 20,4%, присадибна ділянка – 6,8%, гараж – 1,5%, гуртожиток – 0,4% та кімната у готелі (санаторії, пансіонаті) – 0,4%. Значна кількість злочинів досліджуваної категорії вчинюється у місцях продажу спиртних напоїв, включаючи прилеглу до них територію – 9% відповідей (з них у кафе – 4,3%, барах – 1,8%, магазинах – 1,8%, кіосках – 0,7%, ресторанах – 0,4%). Рідше, за результатами опитування, місцем скоєння умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого, стають площа, проспект, вулиця – 9%; двір багатоквартирного будинку, під'їзд, провулок – 6,5%; територія підприємства – 5%; безлюдне місце – 2,5%; сквер, парк, зона відпочинку – 2,5%; розважальний заклад – 2,2%; міський та приміський транспорт – 0,4%; міжміський транспорт – 0,4%; місце

активного відпочинку – 0,4%; дорога між населеними пунктами, та прилегла до неї територія – 0,4%.

Аналіз отриманих в ході анкетування даних дозволяє сформува-ти типову обстановку вчинення злочинів досліджуваної категорії, а саме, їх найчастіше скоюють влітку, з 18 до 24 годин вихідного або святкового дня, у обласних центрах або у містах з населенням більше 500 тис. жителів, на власній території, переважно у квартирах.

---

1. Керівництво з розслідування злочинів: науково-практичний посібник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; під ред. В. Ю. Шепітька. – Х.: Одиссей, 2010. – 960 с.

2. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др.; под ред. В. К. Лисиченко. – К.: Выща шк. Головное изд-во, 1988. – 405 с.

3. Тищенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз: монографія / В. В. Тищенко. – Одеса: Юридична література, 2002. – 360 с.

4. Яблоков Н. П. Криминалистика / Н. П. Яблоков. – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА•М, 2000. – 384 с. – (Энциклопедия наук криминального цикла).

С. І. Марко,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики*

С. І. Паславський,

*здобувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

НАСЛІДКИ НЕВИКОНАННЯ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ

Поява у вітчизняній правовій системі інституту угоди про визнання винуватості, без сумніву, знаменує собою якісно новий етап розвитку кримінального процесуального законодавства. Результатом переосмислення стереотипів радянської системи є нормативне закріплення новітніх підходів до вирішення кримінально-правових конфліктів. Як зазначає Т. Корчева, введення у кримінальний процес особливого порядку кримінального провадження на підставі угод є кроком на шляху подальшої гуманізації кримінального провадження, адаптації національного законодавства до законодавства ЄС [1, с. 309]. Такий

стан речей зумовлює підвищення уваги до вказаної законодавчої новели з боку вітчизняних теоретиків та практиків. Разом з тим, попри дослідження багатьох актуальних проблем, що прямо чи опосередковано стосуються даного правового інституту, мало уваги приділено питанню невиконання угоди про визнання винуватості.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України [2] (далі – КПК України) передбачає, що у разі невиконання угоди про визнання винуватості прокурор має право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку (ч. 1 ст. 476 КПК України). Разом з тим, слід розуміти, що прокурор з таким клопотанням може звернутися лише у випадку, коли в угоді про визнання винуватості було закріплено обов'язок обвинуваченого після постановлення вироку співпрацювати з органами досудового розслідування (такий обов'язок повинен бути закріплений у чітких формулюваннях, які саме дії має вчиняти обвинувачений, протягом якого строку) [3, с. 347]. З цього приводу варто прислухатись до думки С. Малихіної, яка вірно зазначає, що обов'язок правильного формулювання таких зобов'язань в угоді про визнання винуватості покладається саме на прокурора. Вони не повинні мати надто узагальнений характер, як це має місце сьогодні на практиці: «повідомляти компетентні органи державної влади за наявності інформації про вчинення кримінальних правопорушень», «співпрацювати з правоохоронними органами у викритті та виявленні осіб, які вчиняють фіктивне підприємництво, а саме створюють чи придбавають суб'єкти підприємницької діяльності з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона», «сприяти правоохоронним органам у виявленні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів» тощо [4, с. 67].

Однак, варто пам'ятати і те, що співпраця особи з органом досудового розслідування на виконання угоди про визнання винуватості відбувається, як правило, саме під час здійснення кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами та злочинними організаціями. На практиці це означає, що досягненню бажаних результатів під час здійснення досудового розслідування можуть перешкодити обставини, які не залежать від волі та намірів засудженого. Для прикладу, може мати місце випадок, коли засуджений, який співпрацює з органом досудового розслідування не зміг взяти участь в проведенні негласної слідчої (розшукової) дії через хворобу або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням. Чи може статися так, що на останнього чиниться тиск з боку інших співучасників вчиненого злочину і він побоюючись за своє життя чи здоров'я, усілякими методами намагається уникнути співро-

бітництва. Цілком реально можуть мати місце обставини, особливо під час розслідування злочинів в сфері службової діяльності, коли в угоді про визнання винуватості був передбачений обов'язок особи надати слідству конкретні документи, які становлять доказову базу в кримінальному провадженні або ж вказати на їхнє місце знаходження, проте дійсні документи були замінені на фіктивні іншим співучасником або знищені шляхом підпалу. Наведене вище дає підстави вважати, що обставини вчинення окремого кримінального правопорушення, його тяжкість, кількість епізодів та учасників злочинного угруповання, можуть негативно впливати на формування доказової бази, достатньої для повідомлення особі про підозру [5, с. 177]. Тому особі, яка має намір ініціювати укладення з прокурором угоди про визнання винуватості, потрібно чітко проаналізувати ту відому їй інформацію, яка буде нею подаватися органу досудового розслідування на виконання усього обсягу взятих на себе зобов'язань.

Поряд з тим, вважаємо, що прокурор не вправі звернутись до суду з клопотанням про скасування вироку, яким було затверджено угоду, основний зміст якої становив лише обов'язок беззастережного визнання обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення. До даного висновку приходимо з урахуванням того, що факт беззастережного визнання правопорушником своєї винуватості відбувається на одній зі стадій судового розгляду, в результаті чого суд має можливість переконатися в істинності його позиції. За наявності зазначених обставин – угода про визнання винуватості буде повністю виконана ще на стадії судового розгляду.

Стороні захисту, в особі підозрюваного чи обвинуваченого необхідно усвідомлювати також і той факт, що законодавче положення, яке наділяє прокурора правом на звернення до суду з клопотанням про скасування вироку, яким затверджено угоду про визнання винуватості, покликане дисциплінувати поведінку правопорушника, стимулювати його до активного співробітництва з органом досудового розслідування. В протилежному випадку, останнього може бути притягнуто до відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 389-1 Кримінального кодексу України [6]. Як результат, для такої особи настають подвійні негативні наслідки: її притягають до кримінальної відповідальності за умисне невиконання угоди про визнання винуватості та, паралельно, в залежності від стадії кримінального провадження на якій було укладено загадану угоду, матеріали первинного провадження направляються прокурору для завершення досудового розслідування в загальному порядку, або ж, справа призначається до судового розгляду.

Як підсумок можна констатувати, що угода про визнання винуватості є перспективою швидкого та, водночас, вигідного для її учасників способу вирішення кримінально-правового конфлікту. Водночас сторонам кримінального провадження не слід забувати й про існування ризиків, які можуть негативно позначитись як на ефективності проведення досудового розслідування, так і на правовому становищі окремих осіб. Тому, спершу ніж ініціювати укладення угоди про визнання винуватості, підозрюваному (обвинуваченому) та прокурору потрібно зважити усі «за» і «проти», оскільки дане рішення не повинно ухвалюватись поспішно.

1. Корчева Т. В. Актуальні питання застосування угод у судовому провадженні за Кримінальним процесуальним кодексом України / Т. В. Корчева // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 2. – С. 309–312.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. – Т. 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 664 с.

4. Малихіна С. Укладення прокурором угоди про визнання винуватості / С. Малихіна // Вісник прокуратури. – 2013. – № 6. – С. 63–68.

5. Паславський С. І. Прокурорський контроль за виконанням засудженими угоди про визнання винуватості / С. І. Паславський // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2014. – № 2 (Т. 4). – С. 175–179.

6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/кримінальний кодекс](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/кримінальний%20кодекс)

В. О. Маркова,
*здобувач кафедри
теорії та історії держави та права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВИНИКНЕННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАГРОЗ ТА ПОШИРЕННЯ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

У ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» зазначається, що на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України в інформаційній сфері є: поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії, комп'ютерної злочинності та комп'ютер-

ного тероризму [1, ст. 7]. Україна потребує створення адекватної системи безпеки у світі, що трансформується, де виклики національній безпеці все частіше набувають рис, відмінних від традиційних загроз. Активність з боку провідних держав світу у кіберпросторі, глибинні зміни відношення до внутрішньої інформаційної політики та формування потужних транснаціональних злочинних груп, що спеціалізуються на злочинах в кіберпросторі, все це обумовлює необхідність у виробленні рекомендацій щодо довгострокових пріоритетів трансформації вітчизняного безпекового сектору [2].

На початку ХХІ століття у світі відбуваються кардинальні трансформації, що супроводжуються зміною геополітичних конфігурацій. Глобальна фінансово-економічна криза стала черговим викликом світовій цивілізації, обумовила невизначеність перспектив глобальної та національних економік, прискорила пошук шляхів модернізації суспільних систем. Криза виявила глибинні вади глобальної економічної моделі, сприяла усвідомленню необхідності системних змін світового економічного і соціального порядку. У зовнішньому просторі навколо України спостерігаються тенденції, що потенційно є джерелами загроз національній безпеці, серед яких: поширення тероризму, піратства, наркоторгівлі, незаконної торгівлі зброєю і ядерними матеріалами, транснаціональної організованої злочинності, злочинів, пов'язаних із легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, поширення нелегальної міграції, торгівлі людьми, кіберзлочинності [3].

У Конвенції про кіберзлочинність зазначається, що держави – члени Ради Європи стурбовані ризиком того, що комп'ютерні мережі та електронна інформація може також використовуватися для здійснення кримінальних правопорушень і докази, пов'язані з такими правопорушеннями, можуть зберігатися і передаватися такими мережами. Так, у ст. 9 «Правопорушення, пов'язані з дитячою порнографією» визначено обов'язок держав – учасниць щодо встановлення належної кримінальної відповідальності за такі умисні діяння, як вироблення дитячої порнографії з метою її розповсюдження за допомогою комп'ютерних систем, пропонування або надання доступу до дитячої порнографії за допомогою комп'ютерних систем, розповсюдження або передача дитячої порнографії за допомогою комп'ютерних систем, отримання дитячої порнографії за допомогою комп'ютерних систем для себе чи іншої особи, володіння дитячою порнографією у комп'ютерній системі чи на комп'ютерному носії інформації [4, ст. 9].

Слід зазначити, що відбулося різке набуття кримінального професіоналізму, збільшується кількість зухвалих за задумом і кваліфіко-

ваних за виконанням злочинів. Злочинні групи та співтовариства все частіше використовують у своїй діяльності новітні досягнення науки й техніки. Комп'ютерні технології застосовуються для створення систем конспіративного зв'язку, проникнення в бази даних приватних організацій та державних відомств; комп'ютери й мережні технології стали інструментами вчинення злочинів, а інформаційні ресурси – об'єктами злочинних зазіхань [5].

У рамках 11-ої та 12-ої Конгресів ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя (UN Congress on Crime Prevention and Criminal Justice) обговорювалися проблемні питання міжнародного співробітництва по лінії боротьби з кіберзлочинністю. Учасники Конгресів обговорювали заходи щодо інтенсифікації міжнародної співпраці і вдосконалення національного законодавства у сфері боротьби з відмиванням грошей, торгівлі наркотиками, міжнародним тероризмом і кіберзлочинністю. Таким чином, ООН поставило комп'ютерні злочини в один ряд з міжнародним тероризмом, що вказує про масштаби окресленої проблеми та особливу увагу до неї зі сторони світової спільноти [6; 7].

У звітах правоохоронних органів та роботах дослідників відмічається, що світові тенденції розвитку комп'ютерних технологій дозволяють прогнозувати, що його загроза з кожним роком у світі, в тому числі і для України, буде зростати [8]. Становище ускладнює поширення мережі Інтернет, головна проблема якого міститься у складності контролю і зростанні чисельності користувачів. На сьогодні, за деякими даними на планеті 1,7 млрд. користувачів Інтернет – ресурсу, для порівняння у 2000 році ця кількість становила лише 361 млн. користувачів [9]. Потрібно також зауважити, що завдяки застосуванню комп'ютерних технологій значна кількість «звичайних» злочинів перейшла сьогодні до категорії «кіберзлочинів». До того ж способи їх вчинення істотно полегшилися, а «географія» розширилась. До таких злочинів, що перейшли з реального, фізичного світу до кіберпростору, можна назвати тероризм, розповсюдження порнографічної продукції, відмивання грошей [10].

Інтернет сформувався та являє собою позатериторіальний засіб комунікації та обміну інформацією, який не має централізованого управління. Кожний індивідуум і його комп'ютер діють автономно та формують єдину транснаціональну мережу, яка виходить за межі географічної концепції державних кордонів. Інтернет-адреси, що підтримуються мережею, нематеріальні, і навіть адреси сайтів, які містять URL-індикатори країни походження, наприклад, «ua», «pl» не обов'язково мають бути точними. Інтернет-адреси є довільними та можуть залишатись незмінними, у той час як сервери переміщуються у фізичному просторі [11, с 24–31].

Прийняття Кодексу щодо захисту дітей від жорстокого поводження в мережі Інтернет, спрямовано на боротьбу зі шкідливим для дітей Інтернет-контентом. Основним завданням Кодексу є об'єднання провайдерів Інтернет – послуг у боротьбі з проблемою поширення дитячої порнографічної продукції та матеріалів, що пропагують жорстоке поводження з дітьми. У положеннях даного документу наголошується на нагальній необхідності скоординованої співпраці ІКТ-компаній з Інтернет-користувачами, в тому числі працівниками правоохоронних органів та обов'язкового дотримання у своїй роботі ідеології дотримання найкращих інтересів дитини та вжиття комплексних попереджувальних заходів, щодо недопустимості розміщення та розповсюдження в мережі Інтернет інформації, що містить дитячу порнографію, сцени насильства, комерційної експлуатації та жорстокого поводження щодо дітей, а також фактів грумінгу та кібербулінгу, необхідності сприяння у розробці, удосконаленню та популяризації спеціальних процедур, програмного забезпечення, які допомагають у розслідуванні випадків розповсюдження дитячої порнографії, удосконаленню існуючого програмного забезпечення та його популяризації, необхідності інформаційно-просвітницької роботи серед Інтернет-користувачів про нові ризики та небезпеки, на які їхні діти та вони самі можуть наражатися у процесі користування послугою доступу до Інтернет, та способи убезпечення від них [12].

Незважаючи на те, що в нашій державі сьогодні є безліч не менш нагальних проблем, які потрібно вирішувати невідкладно, проблема боротьби з кіберзлочинами не можна лишати поза увагою. Необхідно розробляти методологічні, теоретичні і практичні основи забезпечення захисту інформації в глобальній мережі Інтернет. Адже майже усі взаємовідносини між суб'єктами інформаційного суспільства ґрунтуватимуться на споживанні й обміні інформацією. А в цьому випадку питання інформаційної безпеки стає превалуючим. Розвиток правового регулювання використання мережі Інтернет у нашій країні має спрямовуватися як на врахування зарубіжного досвіду, так і національних інтересів України в інформаційній сфері. Особлива увага повинна приділятися виявленню та дослідженню недоліків з метою їх подальшого уникання в правотворчій та правозастосовній діяльності і запобігання негативних наслідків інформатизації. Це повинно здійснюватися шляхом ґрунтовного наукового забезпечення, залучення широкого кола вітчизняних фахівців, які володіють знаннями щодо юридичної теорії та практики України і зарубіжних країн, а також мають певну підготовку у галузі використання інформаційних технологій і захисту інформації [13].

Зокрема, К. О. Протасенко розглядаючи сучасні загрози в інформаційній сфері, вважає, що стан забезпечення інформаційної безпеки України значною мірою залежить від моніторингу загроз в інформаційній сфері та використання при цьому сучасних інформаційних технологій, технічних і програмних засобів. Це дозволить значно зменшувати час, необхідний для пошуку та оброблення інформації, своєчасно виявляти реальні і потенційні загрози та аналізувати можливі напрями розвитку ситуації, з метою прийняття обґрунтованих рішень щодо запобігання і нейтралізації загроз інформаційній безпеці Україні [14, с.132–135].

---

1. Про основи національної безпеки України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

2. Сучасні тренди кібербезпекової політики: висновки для України. Аналітична записка: висновки для України: Нац. ін-ту стратегічних досліджень при Президенті України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles>

3. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12 лютого 2007 року № 105/2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

4. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність: Закон України від 07.09.2005 № 2824-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 5–6. – Ст. 71.

5. Сборник договорно-правовых, законодательных и иных нормативных актов «Правовое регулирование сотрудничества правоохранительных органов государств – участников СНГ в сфере обеспечения информационной безопасности». – М., 2008 – 340с.

6. Одинадцятий Конгрес ООН з попередження злочинності і кримінального правосуддя [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.un.org/mssian/events/1thcongress/index.html>

7. Дванадцятий Конгрес ООН з попередження злочинності і кримінального правосуддя [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/conf/2010>

8. Вареник Н. В. Украина: ниша для кибертерроризма или зона благоденствия? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.litsovet.ru/index.php/material>

9. Глібов А. Статистика использования Интернет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.promovare-site.md/view_article.php?id=5. – 2010-02-30

10. Юртаєва К. В. Визначення місця вчинення злочинів з використанням з використанням комп'ютерних технологій [Електронний ресурс]. – К. В. Юртаєва. – Режим доступу: <http://www.nbun.gov.ua>

11. Про створення у структурі ДСБЕЗ підрозділів по боротьбі з правопорушенням у сфері інтелектуальної власності та високих технологій: Наказ МВС України від 31.05.2001 № 429

12. Кодекс щодо захисту дітей від жорстокого поводження в мережі Інтернет та на Інтернет-ресурсах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lastrada.org.ua/ucp_file.php?c=6EOByuhzHD1RSsAyG4Um5rIaso73p

13. Теоретико-правові проблеми боротьби з кіберзлочинами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.br.com.ua/referats/Pravo/31004.htm>

14. Протасенко К.О. Моніторинг загроз інформаційній безпеці України / К. О. Протасенко // Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: зб. матер. наук.-прак. конф., 22 берез. 2011 р.: у 2 ч. – К.: Наук.-вид. від. НА СБ України, 2011. – Ч. 1. – С. 132–135.

С. І. Мельник,
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної безпеки
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

В умовах розвитку сучасних ринкових відносин і посилення інтеграції економіки України у світову економічну систему, питання визначення рівня економічної безпеки держави є досить актуальним. Для своєчасної оцінки стану економічної безпеки, запобігання різного роду кризових явищ необхідно володіти системними знаннями щодо визначення рівня економічної безпеки, зокрема, її загроз і механізмів подолання негативних явищ на різних етапах їх розвитку.

Вирішення складних завдань забезпечення економічної безпеки держави неможливе без комплексного аналізу умов його функціонування. Окремим завданням такого аналізу є формування певного інструментарію щодо визначення рівня економічної безпеки на основі комплексних критеріїв, що дозволять здійснити кількісну оцінку динаміки та основних тенденцій економічної безпеки держави. Без їх розрахунку та інтерпретації неможливо в повному обсязі та правильно оцінити стан економічної безпеки. Таким чином з метою ефективного управління державою необхідна систематична діагностика процесу протидії загрозам, виявлення проблемних місць та їх усунення.

Економічна безпека держави являє собою комплексну систему, що створюється завдяки виконанню визначеної кількості дій. Сама по собі має багато напрямків: демографічний, екологічний, ресурсний, продовольчий, енергетичний, інформаційний та інші. Економічна безпека має як власний об'єкт вивчення – економічну систему країни, так і об'єкти, що знаходяться на перетині та у взаємному інтегруванні з іншими можливими сферами діяльності держави: воєнною, соціальною, політичною, інформаційною і т. ін. [4].

У методичних рекомендаціях, які підготовлені відділом економічної безпеки Національного інституту проблем міжнародної безпеки РНБО України економічна безпека визначена, як сукупність умов, за яких зберігається спроможність країни ефективно захищати свої еко-

номічні інтереси; задовольняти у довгостроковому режимі потреби суспільства і держави; генерувати інноваційні зрушення в економіці з метою забезпечення стабільного економічного розвитку; протистояти зовнішнім економічним загрозам та повністю використовувати національні конкурентні переваги у міжнародному поділі праці [1, с. 7].

На думку професора М. М. Єрмошенка стан економічної безпеки є головним критерієм оцінки ефективності державної політики і діяльності владних структур під час реформування й розвитку економічної системи держави, і зокрема, регулювання змін її фінансово-кредитної сфери.

Практика використання різних способів оцінки рівня економічної безпеки в цілому описується як у зарубіжній, так і у вітчизняній літературі. До одних із перших проектів у цій сфері можна віднести барометр економічної кон'юнктури (У. Пірсон, У. Мітчел, 1916 р.) [7], який сьогодні широко використовується Національним бюро економічних досліджень США. До інших зарубіжних досліджень слід віднести класифікацію Дж. Дела Торра і Д. Некара [3, с. 31], в якій показники безпеки розподілені на дві групи – економічні та політичні, а в кожній з груп виділяються відповідно внутрішні та зовнішні.

Широкого відображення проблема оцінки рівня економічної безпеки знайшла у російській економічній літературі. Однією з найбільш ґрунтовних розробок тут виступає концепція Е. А. Олейнікова [6, с. 413], який запропонував розширену диференціацію індикаторів економічної безпеки на основі системи ознак. Великого розповсюдження отримала система показників, підготовлена С. Ю. Глазєвим, яка являє собою кількісне співвідношення близько 40 народногосподарських індикаторів економічної безпеки із їх відповідними граничними значеннями [5, с. 80].

Також для оцінки економічної безпеки держави запропоновані та використовуються наступні методи: спостереження основних макроекономічних показників і порівняння їх з пороговими значеннями, що приймаються як значення не нижче середньосвітових; оцінка темпів економічного зростання країни по основних макроекономічних показниках і динаміки їх зміни; методи експертної оцінки, які слугують для описання кількісних і якісних характеристик досліджуваних процесів (використовують логічні правила вибору рішень, які формують експерти на основі власних уявлень і знань про будь-яку галузь проблем; бальну оцінку рівня кризи і ранжирування територій за ступенем загроз економічній безпеці на основі аналізу результатів розпізнавання фактичних індикаторів економічної безпеки за допомогою послідовних вирішальних правил, отриманих після навчання на запропонованих навчальних наборах індикаторів економічної безпеки); метод

аналізу і обробки сценаріїв; методи оптимізації; теоретико-гральні методи; корисні методи; методи розпізнавання образів; методи теорії нечітких систем; методи багатомірного статистичного аналізу [2, с. 59].

Таким чином, економічна безпека має значну кількість складових, які характеризуються економічними та соціальними показниками. Провівши дослідження основних підходів до оцінки рівня економічної безпеки держави, можна пересвідчитись у необхідності вироблення політики, побудованої на основі дотримання стабільного розвитку галузей економіки, політичної культури, соціальної захищеності населення, що в свою чергу, буде позитивно впливати на рівень економічної безпеки держави.

1. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України за редакцією академіка НАН України С. І Пирожкова. – К. НІПМБ, 2003. – 42 с.
2. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) / под ред. Е. А. Олейникова. – М.: Интел-Синтез, 1997. – 288 с.
3. Подколзина И. А. Проблемы дефиниции и оценки политического риска в зарубежных исследованиях / И. А. Подколзина // Вестник МГУ. Сер. 12. Политические науки. – 1996. – № 5, С. 31.
4. Сидоренко-Стеценко Д. В. Сутність проблеми економічної безпеки України та методи її моделювання / Д. В. Сидоренко-Стеценко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.archive.nbuv.gov.ua.portal/soc_gumvchuN1p109-114.pdf
5. Экономическая безопасность России: общий курс: учебник / под ред. В.К. Сенчагова. – 2-е изд. – М.: Дело, 2005. – 869 с.
6. Экономическая и национальная безопасность: учебник / под ред. Е.А. Олейникова. – М.: Экзамен, 2005. – 768 с.
7. Mitchell W.C. What Happens during business cycles. – N.Y., 1951. – 386 p.

В. В. Муж,
*аспірант кафедри
теорії та історії держави і права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

РОЛЬ ПРАВОСВІДОМОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним з важливих факторів становлення української демократичної, правової держави є довіра до працівників правоохоронних органів. Значну роль у цьому процесі відіграють співробітники саме органів державної безпеки та органів внутрішніх справ. Не буде новизною, що рівень професійної компетентності, правової освіти, правових

знань останніх є доволі низьким. Значна кількість повернутих місцевими загальними судами справ і матеріалів про адміністративні правопорушення, а це у 2012 році 74,7 тис. справ (із них 66 тис. для належного оформлення), свідчить про невисоку фахову підготовленість у сфері права [1, с. 128]. Тому підвищення рівня професійної правосвідомості працівників правоохоронних органів є актуальною темою дослідження в сучасних умовах.

Причиною виникнення цього негативного явища, на нашу думку, є непрофесійний добір кадрів, низькі кваліфікаційні вимоги до заміщення посад в правоохоронних органах, а саме вимоги про вищу юридичну чи профільну освіту. Нерідкими є випадки заміщення посад особами, хоча і з вищою освітою, але з непритаманного правоохоронним органам профілю, закінчивши недовготривалі спеціальні курси. Усе це призводить до частих порушень норм матеріального і процесуального права при складенні протоколів та винесенні постанов про притягнення осіб до адміністративної відповідальності, не говорячи вже про кримінальний процес, що в свою чергу є підставами для їх оскарження. У такій ситуації в порушника складається легковажне ставлення до заборонних і захисних норм права у зв'язку із уникненням відповідальності за вчинене порушення.

В ході дослідження варто розглянути саме пізнавальну функцію правосвідомості в контексті порушеного питання, оскільки через неї відбувається нагромадження знань про право, зміст юридичних норм, юридичну практику. Порівняно з буденною правосвідомістю, у професійній правосвідомості особливий акцент робиться на пізнавальний складник, тобто на знання права й уміння його виконувати, застосовувати, охороняти. [2, с. 132]. В цьому аспекті правоохоронним органам необхідно більше уваги приділяти вивченням кодексів, законів, підзаконних актів, інших нормативно-правових актів у системі професійного навчання своїми працівниками. Проведенню семінарів з правових питань. Запровадженню заліків з правової підготовки та забезпечення жорсткішого контролю до їх складення, щоб виключити формальний підхід. В комплексі ці заходи підвищать рівень правових знань працівників, сформують повагу до прав і свобод людини на більш високому рівні. Підвищення рівня правових знань, в свою чергу, зменшить кількість допущених помилок в адміністративному чи кримінальному провадженні, оскільки дасть змогу правильно встановлювати юридичний склад, місце, подію вчинених правопорушень. Правильною є позиція доктора юридичних наук В. В. Галунько про те, що високий рівень правової культури та правосвідомості індивідуальних і колективних суб'єктів адміністративного права може забезпечити основні заходи з попередження правопорушень. І навпаки – низький рівень призводить

до значних порушень прав і свобод людини та громадянина, інтересів суспільства та держави [3].

Доцільно звернути увагу на вищезгадану проблему, що стосується добору кадрів з низькою кваліфікацією. Для вирішення цього питання необхідно в нормативних актах (порядках, інструкціях про укомплектування кадрами, довідниках кваліфікаційних характеристик тощо), в положеннях яких встановлюються кваліфікаційні вимоги до заміщення посад працівників правоохоронних органів, виключити норми, які дозволяють здійснювати призначення без профільної спеціальності.

Огляд викладених питань свідчить про безумовну роль професійної правосвідомості в діяльності правоохоронних органів. Підвищення її рівня веде на шлях поваги до права, охорони природних прав людини, закріплених як в Конституції України, так і в Міжнародних актах. Забезпечить належне виконання покладених на ці органи функцій та компетентне виконання своїх обов'язків їх працівниками.

---

1. Судова статистика // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2013. – № 3 (12). – С. 118–131.

2. Цуркан О. В. Функції правосвідомості працівників органів внутрішніх справ у сучасних умовах / О. В. Цуркан // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство – 2012. – № 618. – С. 129–133.

3. Галуцько В. В. Правова культура (антикультура) у сфері публічної служби / В. В. Галуцько // Actual problems of corruption prevention and counteraction [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law-property.in.ua>

Ю. С. Назар,

*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

А. П. Матейко,

*здобувач кафедри
адміністративного права та процесу,
фінансового і інформаційного права
(Львівський університет бізнесу та права)*

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ У БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ

Проблеми стабілізації економічної ситуації, ефективного та законного використання бюджетних коштів привертають усе більше

уваги на найвищому державному рівні. Значна кількість приписів і постанови Кабінету Міністрів України від 1 березня 2014 року «Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету» [1], і Закону України від 2 серпня 2014 року «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» [2] спрямована на вирішення таких проблем. Навіть серед першочергових заходів з подолання корупції (план таких заходів затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 647-р) передбачено з метою якнайшвидшого прийняття забезпечити супроводження у Верховній Раді України проекту Закону України «Про відкритість використання публічних коштів» (реєстраційний номер 2012а) [3].

Увага прикута й до діяльності правоохоронних структур та органів фінансового контролю, які зобов'язані не лише виявляти зловживання у бюджетній сфері та притягати до відповідальності винних осіб, але й попереджувати такі зловживання. Відповідно до ч. 1 ст. 121 Бюджетного кодексу України (далі – БК України) посадові особи, з вини яких допущено порушення бюджетного законодавства, несуть цивільну, дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з законом. Кримінальну відповідальність передбачено за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (стаття 210 Кримінального кодексу України (далі – КК України), а також за видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону (стаття 211 КК України).

Адміністративна відповідальність настає за сукупність діянь, які кваліфікуються як адміністративно-карне порушення бюджетного законодавства. Таким, наприклад, є: включення недостовірних даних до бюджетних запитів, що призвело до затвердження необґрунтованих бюджетних призначень або необґрунтованих бюджетних асигнувань; порушення вимог БК України при здійсненні попередньої оплати за товари, роботи та послуги за рахунок бюджетних коштів, а також порушення порядку і термінів здійснення такої оплати; здійснення платежів за рахунок бюджетних коштів без реєстрації бюджетних зобов'язань, за відсутності підтвердних документів чи при включенні до платіжних документів недостовірної інформації, а також безпідставна відмова у проведенні платежу органами, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів тощо. Крім того, адміністративна відповідальність відповідно до ч. 5 статті 164-12 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) також настає за:

– здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням всупереч БК України чи закону про Державний бюджет України на відповідний рік;

– нецільове використання бюджетних коштів;

– видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону.

У цих випадках кримінальне правопорушення відрізняється від адміністративного лише однією кваліфікуючою ознакою – для притягнення до кримінальної відповідальності необхідно, щоб предметом таких дій були бюджетні кошти у великих розмірах (сума, що в тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян). Очевидно, що причини та умови скоєння як адміністративних, так і кримінальних деліктів у сфері бюджетної діяльності, однакові. Оперативно-розшукові заходи та досудове розслідування у кримінальному провадженні провадять працівники органів внутрішніх справ, а провадження у справах про адміністративні правопорушення здійснює Державна фінансова інспекція. При цьому як підрозділи Державної фінансової інспекції, так і ОВС законодавство зобов'язує здійснювати профілактику зазначених правопорушень.

Так, відповідно до п. 2 ч. 1 статті 8 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» одним з головних завдань Державної фінансової інспекції України є розроблення пропозицій щодо усунення виявлених під час здійснення державного фінансового контролю за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, виконанням місцевих бюджетів недоліків і порушень та запобігання їм у подальшому. Крім цього Державна фінансова інспекція керується ст. 6 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Запобігання адміністративним правопорушенням». При здійсненні комплексу заходів щодо розкриття кримінальних правопорушень у бюджетній сфері працівники ОВС керуються пп. 6, 7 ст. 10 Закону України «Про міліцію», які їх зобов'язують вживати заходів до усунення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень, проводити профілактичну роботу серед осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень. Співробітники оперативних підрозділів, зокрема Державної служби боротьби з економічною злочинністю, також діють на підставі норм Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», які зобов'язують їх у межах своїх повноважень вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень.

Така профілактична діяльність потребує тісної взаємодії суб'єктів, про що відзначають дослідники діяльності обох державних органів. Зокрема, на думку І. С. Дребота, робота підрозділів Державної фінансової інспекції з попередження фінансових порушень є частиною усієї системи управління державними ресурсами, а її успішність, передусім, визначається рівнем взаємодії та співпраці з іншими органами державної влади, суб'єктами господарювання, засобами масової інформації, наявністю у цій взаємодії надійного зворотного зв'язку [4]. У свою чергу організація взаємодії з підрозділами Державної фінансової інспекції та постійний аналіз інформації про стан і динаміку вчинення таких адміністративних правопорушень, як використання бюджетних коштів у супереччя їх цільовому призначенню, вважається необхідною умовою для ефективної роботи підрозділів Державної служби боротьби з економічною злочинністю [5, с. 309]. Окремі форми взаємодії дають позитивні результати. За даними Державної фінансової інспекції протягом січня-червня 2014 року до правоохоронних органів передано майже 1,2 тис. ревізійних матеріалів. За результатами розгляду правоохоронними органами матеріалів контрольних заходів розпочато понад 1 тис. досудових розслідувань, на 37 посадових осіб складено протоколи про вчинення адміністративних корупційних правопорушень. Також правоохоронними органами складено 70 таких протоколів за результатами участі працівників Держфінінспекцій у якості залучених спеціалістів у перевітках, що проводяться правоохоронними органами [6].

Однак, як свідчить і практика діяльності, й аналіз нормативно-правових актів, взаємодія ОВС та Державної фінансової інспекції обмежується питаннями розгляду звернень правоохоронних органів, призначення, організації та проведення ревізій, передачі матеріалів ревізій за власною ініціативою органів Державної фінансової інспекції, зворотного інформування про результати розгляду переданих матеріалів, виділення спеціалістів органів Державної фінансової інспекції, та інших питань [7], що практично не торкаються проблем спільної профілактичної діяльності.

Разом з тим, необхідність взаємодії Державної фінансової інспекції та ОВС у попередженні правопорушень у бюджетній сфері обґрунтовується, передусім, наявністю спільної профілактичної мети – усунення причин та умов, які однаковою мірою впливають на вчинення й адміністративних, і кримінальних правопорушень. Теорія управління визначає в такому випадку певні вимоги щодо ефективності діяльності з досягнення спільної мети. Серед цих вимог – недопущення дублювання профілактичних заходів за допомогою диференціації функцій учасників спільних дій та узгодженість дій за ціллю, часом і місцем реалізації. Кожний суб'єкт наділений певною компетенцією, від-

повідно з якою здійснює свою діяльність притаманними йому методами. Якщо одна із взаємодіючих сторін буде вирішувати питання, які не належать до її компетенції, чи замість запланованої взаємодії самостійно здійснюватиме заходи, це не тільки не прискорить досягнення спільної мети, але й може призвести до негативних наслідків.

У сфері протидії порушенням бюджетного законодавства існує потреба комплексного профілактичного впливу за допомогою засобів, наданих різним державним суб'єктам. У випадку здійснення провадження у справі органами внутрішніх справ та при наявності підстав доцільно використовувати комплекс заходів впливу за порушення бюджетного законодавства (зупинення операцій з бюджетними коштами, призупинення бюджетних асигнувань тощо), застосування яких є компетенцією органів державного фінансового контролю. Крім того, важливим є налагодження взаємодії за допомогою проведення координаційних нарад, участі у спільних профілактичних заходах, розробленні узгоджених рішень у сфері попередження порушень бюджетного законодавства. Зазначені форми взаємодії та основні механізми спільної діяльності правоохоронних і контролюючих органів доцільно закріпити на нормативно-правовому рівні шляхом прийняття у новій редакції спільного наказу Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства фінансів України, «Про затвердження порядку взаємодії між Державною фінансовою інспекцією України, її територіальними органами та органами прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України».

---

1. Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2014 року // Офіційний вісник України. – 2014. – № 22. – Ст. 683.

2. Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні: Закон України від 2 серпня 2014 року // Офіційний вісник України. – 2014. – № 28. – Ст. 783.

3. План першочергових заходів з подолання корупції: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 647-р // Офіційний вісник України. – 2014. – № 57. – Ст. 1559.

4. Дребот І. С. Головне – не виявити, а попередити фінансове правопорушення / І. С. Дребот // Фінансовий контроль. – 2005. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/34497>

5. Антонов Р. К. Організація й тактика діяльності підрозділів ДСБЕЗ щодо попередження злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню / Р. К. Антонов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 4. – С. 306–316.

6. Аналітично-статистичний збірник за результатами діяльності Державної фінансової інспекції України та її територіальних органів (січень – червень 2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/article/105011>

7. Про затвердження Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України: наказ Головного контрольно-ревізійного управління України, МВС України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України № 346/1025/685/53 від 19 жовтня 2006 року // Офіційний вісник України. – 2006. – № 44. – Ст. 2962.

В. В. Новіков,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОХОРОНА ПРАВОПОРЯДКУ І ПРАВА ГРОМАДЯН

В правовій демократичній державі важливого значення набуває всебічний розвиток прав громадян та їх забезпечення. Система забезпечення прав і свобод громадян в Україні не відповідає сучасним вимогам. Реалізованість та забезпеченість деяких прав і свобод ще й досі залишається на декларативному рівні. Дієвість правової системи в цілому має визначатись з точки зору реальної ефективності забезпечення прав і свобод особи.

В державі проводиться робота з подальшого удосконалення законодавства. Одним з таких напрямлень є удосконалення правової регламентації конституційних прав і свобод громадян та їх забезпечення. Забезпечення прав і свобод особи з боку правоохоронних органів це специфічна діяльність, що передбачає створення необхідних юридичних умов, за яких реалізація цих прав і свобод є максимально ефективною. Їх забезпечення здійснюється з метою запобігання можливості їх порушення, а захист від правопорушень сприяє їх відновленню і забезпеченню притягнення винної особи до відповідальності. Ефективне забезпечення прав і свобод громадян можливе тільки при умові дотримання певних передумов: як загальних, якими виступає правова держава і громадянське суспільство, так і спеціальних (юридичних, нормативних), якими є законодавчо закріплені права і обов'язки, що у своїй сукупності складають правовий статус громадян і виступають як першочергова нормативна передумова їх забезпечення.[1, с. 30–32].

Забезпечення суб'єктивних прав громадян знаходиться в центрі уваги правової науки. В юридичній літературі вироблена загальнотеоретична модель механізму правового регулювання захисту суб'єктивних прав людини. [2, с. 6–11]. Але питання визначення суб'єктивних прав громадян носить дискусійний характер. Одні автори розкривають зміст суб'єктивних прав громадян як забезпечена законом можлива

поведінка уповноваженої особи [3, с. 136], інші доповнюють визначення суб'єктивних прав громадян можливостями і свободами здійснення певних, встановлених нормою права дій [4, с. 115]. П. М. Рабінювич висловлює думку, що права людини (суб'єкта), що забезпечені правовими нормами, відображають поняття суб'єктивного юридичного права [5]. Слід погодитися з такою думкою. Конституція України закріплює права громадян, однак, все питання в тому, чи є конституційні права суб'єктивними правами громадян або ж вони являють собою елементи правоздатності. Це питання має не тільки теоретичне, але і практичне значення. Зокрема, розмежування правоздатності і суб'єктивних прав громадян сприяє реальному здійсненню громадянами, що беруть участь в адміністративних правових відносинах з міліцією, суб'єктивних прав і дозволяє відрізнити об'єктивну дійсність від загальної юридичної можливості.

Адміністративна правоздатність – це здатність громадянина мати суб'єктивні права і обов'язки в майбутньому, при настанні певних умов, юридичних фактів. Суб'єктивне право – це реальна можливість учасника адміністративно-правового відношення здійснювати (або не здійснювати) певні дії. Що стосується прав які впливають безпосередньо із закону, то вони є правоздатністю. Права громадян набувають суб'єктивного характеру тільки в процесі їх реалізації за допомогою адміністративних та інших правових відносин через певні юридичні факти. Адміністративно-правові відносини накладають на них свою специфіку методів регулювання і способів захисту. Конституційні права без їх реалізації носять абстрактний декларативний характер, розраховані на використання, дотримання і виконання їх громадянами в майбутньому, тобто, є не чим іншим, як правоздатністю. На нашу думку, правоздатність і суб'єктивне право являють собою різні правові категорії, що знаходяться в певній взаємозалежності і взаємозв'язку. Правоздатність це передумова суб'єктивних прав громадян.

Адміністративна правоздатність знаходиться за межами адміністративно-правових відносин. Вона як би відділена від адміністративно-правових відносин юридичними фактами, які є основами виникнення правових відносин, що розглядаються, а значить, і виникнення суб'єктивних прав громадян – учасників правового відношення.

Ще одним аргументом нашої точки зору на предмет співвідношення правоздатності і суб'єктивних прав служить те, що суб'єктивному праву завжди протистоїть певний обов'язок, за допомогою якого воно юридично забезпечується і через яку, з рештою, здійснюється. Кореспонденція суб'єктивному праву обов'язку іншого учасника може бути досягнута тільки в рамках конкретного правового відношення, а це означає, що реальний захист суб'єктивних прав може бути досягну-

тий тільки в межах конкретних правових відносин. Існування суб'єктивних прав поза правових відносин викликає заперечення. У такому випадку немає кореспондуючого суб'єктивному праву обов'язку іншої сторони, а значить такі прав не можуть бути захищені. У визначенні суб'єктивних прав громадян повинен уявити і їх захист.

У адміністративно-правових відносинах міліції з громадянами останні володіють специфічними суб'єктивними правами, зумовленими сферою охорони громадського порядку, особливостями правового положення міліції, характером задач, що виконуються нею. Специфіка суб'єктивних прав громадян в адміністративно-правових відносинах з міліцією виражається в тому, що вони виникають в особливій виконавчорозпорядчій сфері державного управління; пов'язані в основному із задоволенням немайнових потреб особистості; їм кореспондують обов'язки міліції з охорони їх прав і законних інтересів. Ряд суб'єктивних прав в сфері охорони громадського порядку може бути не пов'язаний із задоволенням особистих інтересів і потреб учасника правових відносин. Наприклад, суб'єктивне право громадян сприяти у встановленні обставин досконалої адміністративної провини може бути не пов'язане із задоволенням особистих інтересів учасника правових відносин.

Суб'єктивні права громадян в адміністративно-правових відносинах з міліцією в сфері охорони громадського порядку вельми різноманітні. Це обумовлює необхідність їх класифікації. У залежності від змісту вказані суб'єктивні права можна класифікувати на такі групи: право звертання громадян до патрульного постового міліціонера за наданням допомоги, за інформаційною довідкою, роз'ясненням; право мати паспорт; право на придбання вогнепальної зброї, право на зберігання зброї і боеприпасів до нього, право на особистий друк; право на управління транспортним засобом, право на реєстрацію автомобіля і отримання номерного знаку; права, що виникають в процесі забезпечення правил перебування в Україні іноземних громадян і осіб без громадянства.

Для перерахованих вище суб'єктивних прав громадян характерне те, що вони можуть виникнути тільки в процесі здійснення конкретного виду адміністративної діяльності міліції. Крім них існують ще загальні для всіх видів адміністративної діяльності міліції суб'єктивні права, такі, наприклад, як право на оскарження незаконних дій працівників міліції, право на сприяння міліції у забезпеченні громадського порядку.

Таким чином, суб'єкти права громадян в адміністративно-правових відносинах з міліцією визначаються як гарантовану і надану державою громадянину можливість здійснювати(або не здійснювати) певні дії і вимагати незалежного виконання міліцією своїх обов'язків в рамках конкретних правових відносин.

Важливе місце в ньому відводиться захисту цих прав. Потреба в захисті суб'єктивних прав виникає в тих випадках, коли здійснення їх стає неможливим для власника без втручання відповідного органу держави або коли це право порушене.

Уявляється необхідним визначити поняття «охорона» і «захист». В літературі ці категорії вживаються як синоніми. Однак категорії охорони і захисту далеко не однозначні. Охорона – це широке поняття, що передбачає дії по боротьбі з правопорушеннями і всю сукупність юридичних і організаційних заходів, за допомогою яких органи держави і громадські організації сприяють реалізації громадянами своїх прав. Захист – більш вузьке поняття. Тут передбачаються дії компетентних органів держави (суду і міліції) і громадян по відновленню порушеного суб'єктивного права і припиненню реальної небезпеки їх порушення.

В літературі захист визначається як діяльність юрисдикційних органів по застосуванню заходів примусу або як заходи що носять правоохоронний характер. Таке поняття захисту суб'єктивних прав громадян в адміністративних правових відносинах з міліцією є не повним.

Захист суб'єктивних прав громадян в адміністративних правових відносинах з міліцією повинен включати в себе не тільки діяльність органів держави по застосуванню заходів примусу, але й діяльність останніх по розгляду адміністративних правових суперечок та активні дії самого власника суб'єктивного права по їх захисту.

Основними умовами належності тих або інших юридичних засобів і способів до захисту є наявність порушення суб'єктивного права або спроба його порушення, а також реальність відновлення суб'єктивного права як результат застосування правоохоронного засобу або способу. Інші правоохоронні засоби і способи що не відповідають цим умовам відносяться до засобів(способів) охорони суб'єктивних прав громадян.

Поняття захисту суб'єктивного права включає в себе не тільки діяльність органів держави юрисдикційного характеру але і активну діяльність самого носія суб'єктивного права в межах, передбачених законом, по відновленню свого порушеного права без звернення до компетентних органів держави.

Наприклад, вимога громадянина про припинення шуму, що заважає йому відпочивати після 23 години, направлена на реальне відновлення суб'єктивного права на відпочинок. Активні дії носія суб'єктивного права по його захисту без звернення до компетентних державних органів включають в себе як можливість громадянина використати надані законом засоби власного примусової дії на правопорушника, так і можливість громадянина діяти в межах необхідної оборони з метою захисту своїх суб'єктивних прав.

Таким чином, захист суб'єктивних прав громадян в адміністративно-правових відносинах з міліцією в сфері охорони громадського порядку являє собою юрисдикційну діяльність правоохоронних органів (суду і міліції), а також активну діяльність громадян учасників правових відносин, направлену на відновлення суб'єктивних прав. При такому підході до питання про захист суб'єктивних прав громадян в адміністративно-правових відносинах з міліцією дає можливість виділити три основних форми захисту: адміністративно-юрисдикційну діяльність суду; адміністративно-юрисдикційну діяльність міліції; активну діяльність громадян по відновленню порушеного суб'єктивного права без звернення до компетентних органів держави.

Адміністративно-юрисдикційна діяльність міліції по захисту суб'єктивних прав громадян характеризується тим, що вона регламентується нормами адміністративного матеріального і процесуального права і здійснюється міліцією в сфері охорони громадського порядку. Підставами порушення процесу по відновленню порушених суб'єктивних прав громадян в адміністративно-правових відносинах з міліцією в сфері охорони громадського порядку є виявлення порушеного суб'єктивного права самою міліцією і звернення громадянина за допомогою в міліцію з приводу порушеного суб'єктивного права.

В процесі здійснення адміністративної діяльності, загального адміністративного нагляду міліція зобов'язана спостерігати за станом громадського порядку і в необхідних випадках вживати заходи щодо припинення правопорушень і забезпечення притягнення винних до відповідальності. Звернення громадянина в міліцію за допомогою з приводу порушеного суб'єктивного права є іншою підставою порушення процесу щодо відновлення порушеного суб'єктивного права. З моменту звернення громадянина в міліцію виникають нові адміністративно-правові відносини з міліцією, які носять правоохоронний характер. Змістом таких правоохоронних відносин є право громадянина на захист порушеного суб'єктивного права і обов'язок міліції надати допомогу у відновленні порушеного суб'єктивного права.

Право громадянина на захист реалізовується в таких формах: оскарження незаконних дій працівників міліції і заяви громадян про вчинені адміністративні правопорушення, що виникають. Дії по відновленню порушеного суб'єктивного права здійснюється міліцією в межах адміністративного процесу. В літературі є загальноприйнятим, що провадження в справах про адміністративні правопорушення включає такі стадії: порушення справи про адміністративне правопорушення та адміністративне розслідування; розгляд справи по суті винесення по ній постанови; перегляд справи у зв'язку з оскарженням або опротестуванням постанови по справі; виконання постанови по справі [6, с. 61].

Адміністративно-юрисдикційна діяльність міліції як форма захисту суб'єктивних прав громадян, незважаючи на окремі недоліки, пов'язані з ще незавершеною правовою регламентацією цього інституту, все ж володіє рядом переваг в порівнянні з іншими формами захисту. Адміністративно-юрисдикційна діяльність міліції відрізняється порівняльною простотою і дає можливість швидко відновити порушені суб'єктивні права громадян.

Теорія забезпечення прав громадян постійно розвивається і збагачується. В сучасних умовах вона суттєво доповнилась новими ідеями правового захисту суб'єктивних прав. Суть їх полягає у тому, що правові засоби як об'єктивні правові явища володіють фіксованими властивостями, що дозволяє реалізувати потенціал права [7, с. 177]. Держава повинна всебічно сприяти розвитку правових засобів як елементів механізму правового регулювання чим забезпечувати захист прав і свобод своїх громадян.

---

1. Волинка К. Забезпечення прав і свобод в Україні: теоретичні і практичні аспекти / К. Волинка // Право України. – 2000. – № 11. – С. 30.

2. Бутнев В. В. Понятие механизма защиты субъективных гражданских прав / В. В. Бутнев // Механизм защиты субъективных гражданских прав. – Ярославль, 1990. – С. 6.

3. Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в обществе / Н. В. Витрук. – М., 1979. – С. 136.

4. Матузов Н. И. Личность. Права. Демократия: теоретические проблемы субъективного права / Н. И. Матузов. – Саратов, 1972. – С. 115.

5. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навчальний посібник / П. М. Рабінович. – К.: Атіка, 2001. – С. 75.

6. Гончарук С. Т. Адміністративна відповідальність за законодавством України / С. Т. Гончарук. – К., 1995. – 175 с.

7. Алексеев С. С. Теория права / С. С. Алексеев. – Харьков, 1994. – 255 с.

І. В. Однолько,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права

та кримінології

(Дніпропетровський державний університет

внутрішніх справ)

КРИМІНОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Складна криміногенна ситуація, що склалася протягом останнього року у більшості регіонів нашої держави соціально-економічного, політичного та правового характерів, потребує негайної розробки

дієвих механізмів реагування та мінімізації негативного впливу на прояви корупції. Такими можуть бути не тільки діяльність правоохоронних органів, але й активність громадськості, концептуальність наукових розробок.

За даними досліджень, саме корупція є однією з причин, що призвела до масових протестів в Україні наприкінці 2013 р. – на початку 2014 р. Згідно з результатами дослідження «Барометру Світової Корупції» (Global Corruption Barometer) проведеного міжнародною організацією Transparency International у 2013 р., 36% українців були готові вийти на вулицю для боротьби з корупцією. Згідно з результатами проведеного Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) наприкінці 2013 р. дослідження громадської думки, корупція вже входила до переліку найбільших проблем населення і викликала особливе занепокоєння у 47% громадян. Згідно з дослідженнями Індексу сприйняття корупції, що проводяться Transparency International, українці вважають свою державу однією з найбільш корумпованих у світі: у 2012–2013 роках держава займала 144 місце з 176 країн, охоплених дослідженням) [1, с. 3].

Загалом, проблематикою дослідження корупційної злочинності в різні часи займалася низка видатних вчених, таких як П. П. Андрушко, С. А. Алтухов, О. Ф. Бантишев, Б. В. Волженкін, А. В. Галахова, О. О. Дудоров, С. І. Дячук, Д. Г. Заброта, К. П. Задоя, Б. В. Здравомислов, В. Ф. Кириченко, М. Й. Коржанський, Б. В. Леонов, В. А. Ломако, О. А. Мартиненко, В. Д. Меньшагін, О. С. Новаков, М. І. Панов, Є. В. Прокопович, В. М. Попович, В. І. Рибачук, А. Б. Сахаров, О. Я. Светлов, А. А. Стрижевська, А. М. Трайнін, Б. С. Утевський, М. І. Хавронюк, В. Г. Хашев, Г. І. Чангулі, В. М. Чхиквадзе, С. А. Шалгунова та ін.

Відповідно до положень Постанови КМУ від 8 серпня 2012 р. № 767 «Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року», а саме п. 20 та 28 передбачено ряд заходів, спрямованих на запобігання корупції в Україні. Так, визначена безпосередня участь МВС, ДПС, СБУ та інших відомств у проведенні спільних нарад, семінарів, конференцій, засідань за круглим столом, заходів за участю громадськості з актуальних питань у сфері запобігання і протидії злочинності, корупції та правопорушенням з метою пошуку шляхів їх вирішення та підвищення ефективності взаємодії; вивчення та впровадження в діяльність правоохоронних органів України передового досвіду роботи правоохоронних органів іноземних держав у боротьбі з корупцією [2, с. 12, 14].

Законом України «Про засади запобігання та протидії корупції» порівняно із Законом України «Про боротьбу з корупцією» розширено

перелік суб'єктів, що здійснюють заходи із запобігання та протидії корупції [3, с. 12, 14].

Згідно положень вищевказаного Закону ця проблема вирішується шляхом функціонального розмежування на суб'єктів, відповідальних за формування, розробку, реалізацію, координацію антикорупційної політики держави, тих, що здійснюють безпосереднє виявлення, припинення та розслідування корупційних правопорушень, а також тих, що беруть участь у запобіганні, виявленні та припиненні корупційних правопорушень.

Вказані законодавчі та нормативно-правові акти передбачають можливість застосування заходів запобігання злочинності загалом та корупції зокрема. Виходячи з означеного, можливо розглянути класифікаційну групу таких заходів.

Вважаємо, що особливістю запобігання корупції, на відміну від заходів запобігання злочинності загалом можна визначити наступне:

- 1) серед рівнів запобігання злочинності застосовувати спеціально-кримінальні заходи запобігання, спрямовані на відповідну специфічну за соціальними ознаками категорію осіб, що вчинюють корупційні злочини;

- 2) за масштабом (територією) пріоритетним можливо вважати регіональні заходи запобігання, направлені на виявлення та усунення причин і умов, що характерні для кожного регіону, підприємства, установи, організації в залежності від специфіки діяльності;

- 3) за об'єктами запобіжної діяльності – в залежності від того, яке значення вони мають для кожної особи, за яких умов та в який час;

- 4) за суб'єктами – в залежності від специфіки діяльності та інстанції, уповноважені на здійснення запобігання корупційним злочинам;

- 5) за категорією осіб, які вчинюють корупційні злочини – службові особи;

- 6) за змістом (структурою) принагідно визначати соціально-економічні та правові заходи;

- 7) за часом – постійні або тимчасові.

Такий поділ на зазначені групи не видається принциповим, але можливий для вибору при застосуванні заходів запобігання корупції.

Також доцільно зосередити увагу на законодавчих положеннях. Слід визнати, що відносини, які виникають під час вчинення корупційних правопорушень в Україні регламентуються нормами антикорупційного законодавства, мета яких полягає в удосконаленні правової основи запобігання корупції, а саме Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 7 квітня 2011 р.

№ 3207-VI, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18 квітня 2013 р. № 221-VII, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики» від 14 травня 2013 р. № 224-VII. Вищевказані законодавчі акти сприяють імплементації норм міжнародних договорів та впливають на мінімізацію криміногенних проявів корупції та хабарництва в Україні.

Якщо аналізувати положення вищерозглянутих законодавчих актів та праці вчених щодо протидії корупції, можна зазначити, що першочергове завдання постає у врегулюванні законодавчих протиріч та налагодженні взаємодії при здійсненні заходів запобігання.

Недосконалість існуючої системи антикорупційних органів, а також відсутність чіткої державної антикорупційної політики та державних органів, відповідальних за її реалізацію, є одним із найважливіших чинників складної ситуації з корупцією в Україні.

---

1. Закон України Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014 – 2017 роки / Проект (неофіційний текст) Підготовлено експертами Transparency International Україна в партнерстві з Комітетом Верховної Ради України з питань боротьби з оргзлочинністю та корупцією та Міністерством юстиції України.

2. Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: Постанова КМУ від 8 серпня 2012 р. № 767 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/767-2012-%D0%BF>

3. Про засади запобігання і протидії корупції Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – Ст. 1.

С. В. Однолько,
*здобувач Національної академії
прокуратури України,
молодший радник юстиції,
слідчий в особливо важливих справах
слідчого відділу слідчого управління
(прокуратура Дніпропетровської області)*

КРИМІНОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ

Викладення загальних положень про прокуратуру в окремому розділі (VII) Основного Закону України зумовлено тим, що виконання

покладених на органи прокуратури функцій і повноважень є самостійним видом державної діяльності. Такий висновок підтверджують також як специфічні функції та характер діяльності прокуратури, так і принципи їх організації, єдність завдань цього незалежного централізованого державного органу.

Проблеми щодо функцій прокуратури досліджували різні вчені у галузі діяльності прокурорської системи: В. Бабенко, Л. Грицаєнко, Ю. Грошевой, Л. Давиденко, В. Долежан, Ю. Дьомін, В. Зеленецький П. Каркач, М. Косюта, Р. Кузьмін, В. Куц, О. Литвак, І. Марочкін, О. Медведько, М. Мичко, О. Михайленко, Ю. Полянський, В. Пшонка, Г. Середа, В. Сухонос, В. Тацій, Ю. Шемшученко, П. Шумський, М. Якимчук та інші вчені. Проте, й до сьогодні залишається актуальним питання щодо функцій прокурора у кримінальному провадженні.

Вчений М. І. Мичко дослідив на монографічному рівні сутність функцій прокуратури. Насамперед, на основі аналізу законодавства України та країн СНД, точок зору вчених з приводу означеної проблеми, вчений доходить висновку, що під функціями прокуратури слід розуміти загальні напрямки її діяльності, які закріплені в законі і які здійснюються з використанням специфічних форм та методів у межах точно окреслених повноважень [1, с. 13].

Так, функції запропоновано у науково-практичному коментарі до Закону України «Про прокуратуру», мета яких полягає у формуванні правової держави, зміцненні пріоритетів діяльності прокуратури на користь захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, які поділяються на постійні (ст. 121 Конституції України), тимчасові (п. 9 Перехідних положень); конституційні та позаконституційні (закріплені законодавчо відповідно до ст. 5 Закону України «Про прокуратуру»); внутрішні та зовнішні; функції нагляду, підтримання державного обвинувачення, представництво в суді інтересів громадян та держави у випадках, зазначених у законах. Їх ще можна визначити як ненаглядні функції; основні або конституційні функції та додаткові.

Відповідно до Закону України «Про прокуратуру» (ст. 5), визначено функції прокуратури України, серед яких зазначені наступні:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [2, с. 36].

Прийняття Верховною Радою України змін та доповнень до Закону України «Про прокуратуру», фактично всю наглядову прокурорську діяльність ставить у чітко визначені законом межі, що є початком реалізації реформ в органах прокуратури. Про це свідчить й Проект Закону України «Про прокуратуру», зареєстрований № 3541 від 05.11.2013, внесений Президентом України в парламент 31 жовтня 2013 року, в якому серед функцій у статті 2 означені наступні:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [3, с. 11].

Поміж законодавчо визначених функцій, вважаємо за доцільне визначити кримінологічну функцію, хоча законодавчо вона не регламентована.

Проте, на нашу думку, важливим є визначення кримінологічної функції. Так, Т. В. Корнякова акцентує увагу на тому, що кримінологічну функцію доречніше розглядати як таку, що здійснюються судовими органами, враховуючи аналіз українських та зарубіжних напрацювань. Проте, можливо вести мову й про кримінологічну функцію в системі соціально-правового механізму протидії злочинності з урахуванням загальної організаційної та управлінської діяльності суб'єктів запобігання [4, с. 232].

Окрім того, 1 грудня 2012 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури» № 5288-VI [5], яким до Закону України «Про прокуратуру», процесуальних кодексів та окремих законів України, внесено такі зміни: 1) скасовано повноваження прокурора щодо видання обов'язкових для виконання актів прокурорського реагування; 2) встановлено єдиний акт прокурорського реагування на виявлені порушення закону у вигляді подання, внесення якого не тягне за собою зупинення дії нормативно-правових актів, припинення певної діяльності, необхідності вчинення дій або безумовного усунення порушень, які, на думку прокурора, мали місце; 3) заборонено прокурору здійснювати повноваження в рамках нагляду за додержанням і застосуванням законів (крім тих, які спрямовані на встановлення наявності порушень) без призначення прокурорської перевірки, яка може здійснюватися лише після прийняття постанови, в якій зазначаються під-

стави, що свідчать про можливі порушення законності, а також обґрунтовується необхідність вчинення прокурором конкретних дій; 4) заборонено проведення прокурорської перевірки за заявами і зверненнями фізичних та юридичних осіб (крім тих, які містять повідомлення про злочин) до їх попереднього розгляду компетентними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування або ж неприйняття ними у встановлені строки рішень з цих питань; 5) обмежено перелік підстав для представництва інтересів громадянина в суді: підставою для представництва є лише неспроможність громадянина через фізичний чи матеріальний стан, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність самостійно захистити свої права чи реалізувати процесуальні повноваження; 6) змінено порядок подання прокурором заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами. Правом на подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами у цивільних, господарських, адміністративних справах надається лише Генеральному прокурору України, його першому заступнику та заступникам, прокурору Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя. Прокурори нижчого рівня такого права позбавляються.

Тому з означеного, можливо визначити функціями прокуратури надану в рамках повноважень діяльність органів прокуратури, мета яких полягає у формуванні правової держави, зміцненні пріоритетів їх діяльності на користь захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Таким чином, визначаючи сучасні функції прокуратури на етапі їх реформування, необхідно, на нашу думку, передусім виходити з потреби забезпечення реальної можливості запобігання злочинам.

---

1. Мичко М. І. Проблеми функцій і організаційного устрою прокуратури України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура / М. І. Мичко. – Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого, Харків, 2002. – 34 с.

2. Про прокуратуру: Закон України. Науково-практичний коментар: у 3 кн. / за заг. ред. В. П. Пшонки, О. М. Литвака. – Кн. 1. – К.: Алерта, 2013. – 336 с.

3. Про прокуратуру: Проект Закону України, зареєстрований № 3541 від 05.11.2013, внесений Президентом України в парламент 31 жовтня 2013 року // [Електронний ресурс] / Закон і бізнес. – 10.11.2013. – Режим доступу: www.zib.com/ua/uapda/

4. Корнякова Т. В. Кримінологічна функція органів прокуратури щодо запобігання злочинам проти довкілля / Т. В. Корнякова // Право України. – 2011. – № 1. – С. 232–238.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури: Закон України від 18.09.2012 р. № 5288-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5288-17>

В. Л. Оргинський,
*доктор юридичних наук, професор,
директор Навчально-наукового інституту
права та психології
(Національний університет
«Львівська політехніка»)*

ПРОГНОЗУВАННЯ У СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Прогнозування у сфері боротьби зі злочинністю покликане вивчати динаміку відповідних (кримінологічних, кримінально-правових) соціально-правових явищ, аналізувати процеси, що відбуваються з ними в контексті загальносоціальних змін, встановлювати тенденції і закономірності їх розвитку, прогнозувати їх можливий стан у перспективі, з метою своєчасної розробки найефективніших заходів, адекватних обстановці, що складається. Ці обставини вимагають співвідносити прогнозування у сфері боротьби зі злочинністю з різними напрямками наукового знання і передбачення, а також пов'язувати їх філософські, методологічні, концептуальні та інші підходи один з одним.

Подібна соціогенність обумовлює предмет прогнозування у сфері боротьби зі злочинністю, елементами якого є:

- прогнозна розробка концепцій та пріоритетів боротьби зі злочинністю;

- виявлення і передбачення об'єктивних процесів, тенденцій, закономірностей і взаємозв'язків злочинності в майбутньому з урахуванням усіх її внутрішніх і зовнішніх зв'язків;

- передбачення потреб суспільства і держави у кримінально-правовому регулюванні соціальних відносин за допомогою норм кримінального права;

- прогнозування реформування (вдосконалення) кримінального та іншого суміжного з ними законодавства, їх систем, інститутів і статей, передбачення наслідків такого реформування, зокрема й результатів правореалізації;

- випереджаючий аналіз ефективності попередження та припинення злочинів, реалізації кримінальної відповідальності;

- передбачення практики застосування кримінально-правових норм, вироблення критеріїв їх ефективності;

- визначення перспективних стратегічних і тактичних напрямів ефективної боротьби зі злочинністю;

- передбачення перспектив розвитку наукового знання в галузі кримінології, кримінального права, прогнозування і виникнення нових напрямів в юридичній науці.

Об'єктно і суб'єктно центристські підходи, що слугують методологічною основою прогнозування у сфері боротьби зі злочинністю, дозволяють окреслити низку проблем, які залишаються сьогодні за межами будь-якого виду прогнозування – нормативного або ненормативного (пошукового). До них, зокрема, відносяться: виявлення закономірностей процесу прийняття правотворчих, управлінських, організаційних та інших рішень у сфері боротьби зі злочинністю, а також прогнозування їх варіантів; передбачення кримінально-правових та інших соціально значущих наслідків прийняття рішень у сфері боротьби із злочинністю; з'ясування тенденцій і закономірностей професійної діяльності суб'єктів правотворчості, право реалізації та прогнозування з метою розробки оптимальної кваліфікаційної характеристики фахівця відповідного профілю; підготовка фахівців, які володіють методиками розробки комплексних прогнозів боротьби зі злочинністю; наповнення всіх видів прогнозування у сфері боротьби зі злочинністю «психологічним прогнозуванням», яке можна визначити як механізм формулювання комплексно-синтезованих прогностичних висновків і прийняття рішень.

Справа в тому, що при аналізі прогностичних аспектів прийняття кримінально-правових та інших рішень важливо враховувати ризик і його суб'єктивну оцінку особою, яка застосовує право. Зазначені аспекти складають процес прийняття рішень і, одночасно, є змінними низки чинників. До останніх відносяться: ставлення особи, яка застосовує право до майбутнього, включаючи і власну посадову перспективу; здатність особи, яка застосовує право до передбачення несприятливих наслідків прийнятих рішень; передбачення тимчасових інтервалів настання негативних наслідків, пов'язаних з прийняттям кримінально-правових та інших рішень; об'єктивна оцінка ймовірності заподіяння шкоди суб'єкту правозастосування з боку осіб, зацікавлених у характері прийнятих рішень.

Методи прогнозування у сфері боротьби зі злочинністю, крім свого безпосереднього призначення, допомагають створити для нього необхідний і достатній інформаційний простір, а потім, відштовхуючись від зібраної, проаналізованої і інтерпретованої інформації, дають можливість отримати уявлення про майбутнє.

Інформаційний простір для потреб прогнозування у сфері боротьби зі злочинністю складається з двох класів прогнозних завдань.

Перший клас, – це теоретичні завдання: уточнення предмета, методів, ідей, концепцій, можливостей моделювання у сфері правової інформатики та прогнозування.

Другий клас, – це прикладні і практичні завдання. До них відносяться: орієнтування в сучасному ринку інформаційних послуг і тех-

нологій, зокрема й у глобальних мережах; підготовка, збір, обробка, аналіз, інтерпретація, використання і правової, і не правової інформації для прогнозування у сфері боротьби зі злочинністю; можливості моделювання проблемних ситуацій, які могли б слугувати прогноною інформацією тощо.

Отже, у світлі децентралізації існуючих в Україні інформаційних, інформаційно-пошукових систем і відповідних центрів кримінально-правове прогнозування могло б стати певним «поштовхом» до створення єдиної в країні незалежної інформаційної системи.

Прогностичні аспекти вирішення правотворчих завдань у сфері боротьби зі злочинністю тісно пов'язані з прогнозуванням вдосконалення кримінального законодавства, де слід акцентувати увагу на здатність до передбачення, яка допомагає і визначенню проблемних ситуацій, і генерування ідей, спрямованих на їх вирішення. Роль прогнозування у сфері боротьби зі злочинністю полягає ще й в тому, щоб шукати і обґрунтовувати цілі боротьби зі злочинністю, визначати доцільний обсяг репресії та превенції.

Тому очевидно, що конструктивне значення кримінальної політики полягає в трьох моментах. По-перше, зупинити небезпечні тенденції в розвитку суспільства і держави. По-друге, забезпечити соціально-правовий контроль над ними. По-третє, сприяти втіленню творчих можливостей соціального організму в справі боротьби зі злочинністю, насамперед, превентивними заходами. Це стає можливим шляхом визначення пріоритетів у сфері боротьби зі злочинністю, удосконалення управління практикою правоохоронних органів щодо застосування кримінального та іншого законодавства.

Для виконання завдань боротьби зі злочинністю керівники правоохоронних органів зобов'язані систематично аналізувати практику застосування заходів кримінально-правового впливу на злочинність, прогнозувати її стан в майбутньому та планувати заходи щодо підвищення ефективності такого впливу.

Слід мати на увазі, що заходи кримінально-правового впливу на злочинність це діяльність правоохоронних органів щодо попередження, припинення правопорушень та реалізації кримінальної відповідальності, яка наділена такими ознаками: заснована на кримінальних та інших законах, що регулюють боротьбу зі злочинністю; кожний захід впливу має відносно самостійні цілі, що в кінцевому результаті підпорядковані цілям кримінального закону.

Кримінально-правове прогнозування в своїх комплексних прогнозах враховує, як правило, чотири групи заходів впливу на злочинність: кримінально-правові заходи попередження злочинів; кримінально-правові заходи припинення злочинів; кримінально-правові заходи реа-

лізації кримінальної відповідальності та інші заходи впливу на злочинність. У кожному разі, прогнозний аналіз і сам прогноз застосування таких заходів в рамках кримінально-правового прогнозу бажаний, якщо навіть не є обов'язковий.

---

1. Куренда Л. Д. Юридичне прогнозування та його елементи / Л. Д. Куренда // Наук. записки Ін-ту законодавства Верховної Ради України. – 2012. – № 6. – С. 12–17.

2. Нагребельний В. Прогнозування в законодавчій діяльності / В. Нагребельний // Віче. – 2010 (липень). – № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2092/>

О. В. Острогляд,

*кандидат юридичних наук, доцент,
проректор з наукової роботи*

*(Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького)*

СУЧАСНИЙ СТАН ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Ефективна протидія злочинності в сучасних умовах неможлива без дієвого законодавства, що будується на наукових дослідженнях та розрахунках з врахуванням потреб практики, а також чіткого визначення прав і обов'язків суб'єктів такої протидії.

Одним з напрямків сучасних наукових досліджень, що безпосередньо пов'язаний з протидією злочинності є кримінально-правова політика, оскільки саме ця частина внутрішньої політики держави є основоположною складовою державної політики протидії злочинності.

Проте одразу слід відмітити, що понятійний апарат, який стосується кримінально-правової політики, навряд чи можна визнати сформованим. А це в свою чергу призводить до різного розуміння одних і тих же понять, їх підміни, що негативно відображається на поступу в наукових дослідженнях, формуванні та реалізації кримінально-правової політики.

Кримінально-правова політика не може бути сформована та реалізована без її суб'єктів, оскільки саме їх діяльність і визначає її зміст. Можна також сказати, що від ефективності діяльності суб'єктів кримінально-правової політики напряму залежить стан протидії злочинності.

На даний час в визначенні та розумінні суб'єктів кримінально-правової політики дискусійними залишаються наступні аспекти: хто виступає суб'єктом кримінально-правової політики; розмежування

понять «суб'єкт» та «учасник» кримінально-правової політики; що виступає критерієм для формування системи суб'єктів кримінально-правової політики – форми її реалізації чи рівнева (площинна) диференціація, функціональна направленість.

Для початку визначення понятійного апарату потрібно звернутися до Великого тлумачного словника сучасної української мови. Згідно якого суб'єкт це: істота, здатна до пізнання навколишнього світу, об'єктивної дійсності й до цілеспрямованої діяльності; особа, група осіб, організація і т. ін., яким належить активна роль в певному процесі, акті; особа чи організація як носій певних прав та обов'язків та ін. [1]. Учасником же є той хто бере чи брав участь у чому-небудь [1].

У відношенні до кримінально-правової політики суб'єктом можна назвати особу, групу осіб, організацію яким належить активна цілеспрямована роль в процесі формування чи (та) реалізації кримінально-правової політики, які мають визначені права і обов'язки і коли така роль складає частину їх основної діяльності. Учасником же кримінально-правової політики є той хто бере участь в процесі формування чи реалізації кримінально-правової політики поряд з іншими основними обов'язками.

В формуванні системи суб'єктів кримінально-правової політики спостерігається різноманітність підходів.

Зокрема, М. А. Жуманізов, характеризуючи кримінальну політику Республіки Казахстан, зазначає, що суб'єкти кримінальної (в даному розумінні близько до кримінально-правової – *О.О.*) політики – це коло учасників державної, політико-правової діяльності, які перш за все діють в формі і рамках закону, що визначає їх безпосередню участь в роботі і реалізації задач кримінальної політики на відповідному рівні. Суб'єктами реалізації кримінальної політики є посадові особи, державні органи, що здійснюють свою діяльність в рамках закону і реалізують кримінальну політику в формі правотворчості і правозастосування на відповідному рівні [2, с. 124]. Слід вказати, що М. А. Жуманізов в формуванні системи суб'єктів кримінально-правової політики визначальним вважає саме її рівні. Систему суб'єктів кримінально-правової політик на його думку складають: суб'єкти, що визначають напрямки розвитку політики і керують її реалізацією в масштабах країни (президент, уряд, парламент); суб'єкти, що розробляють теоретичні та доктринальні положення (науково-дослідні та освітні установи); суб'єкти, що реалізують політику на правотворчому та правозастосовному рівнях (судова система, прокуратура, органи внутрішніх справ та ін.) [2, с. 127–141].

К. М. Осмоналієв, характеризуючи кримінальну (в даному розумінні близько до кримінально-правової – *О.О.*) політику Киргизста-

ну, вказує, що під системою суб'єктів кримінальної політики розуміється сукупність учасників кримінально-політичної діяльності, які в тій чи іншій формі і в рамках, встановлених законом, розробляють чи беруть участь в розробці кримінального і суміжного з ним законодавства, приймають чи застосовують його, а також здійснюють функції попередження злочинності [5, с. 136–137]. В побудові системи суб'єктів К. М. Осмоналієв визначальним вважає функціональний критерій, згідно якого подає наступний поділ: суб'єкти формування кримінальної політики (парламент, президент, уряд); суб'єкти реалізації кримінальної політики (система правоохоронних та окремих контрольних органів) [5, с. 137–138].

Г. Ю. Лесніков вважає, що не варто включати в систему суб'єктів кримінальної політики всі існуючі правоохоронні органи, оскільки вони самі себе такими в більшості не ототожнюють, вважаючи кримінальну політику діяльністю вищих органів державної влади. Під суб'єктами кримінальної політики Г. Ю. Лесніков пропонує розуміти державні органи і їх посадових осіб, що беруть участь в розробці і реалізації програм боротьби зі злочинністю, ресоціалізації злочинців. Суб'єктів він поділяє – за функціональною ознакою на: 1) органи кримінальної юстиції (прокуратура, органи внутрішніх справ і т.д.) та 2) інші органи державної влади (президент, органи законодавчої, виконавчої влади і т.д.); а також за змістом діяльності по боротьбі зі злочинністю на: 1) суб'єкти, що керують кримінальною політикою на директивно-політичному рівні (президент, голова уряду); 2) суб'єкти, що забезпечують політику на законодавчому рівні (законодавчі органи); 3) суб'єкти управління кримінальною політикою (міністри, керівники правоохоронних органів); 4) суб'єкти інформаційно-аналітичного, методичного та ресурсного забезпечення (керівники правоохоронних органів); 5) суб'єкти, які безпосередньо реалізують кримінально-правові заходи боротьби зі злочинністю (слідчі, прокурори, судді); 6) суб'єкти, які формують середовище функціонування кримінальної політики (працівники правоохоронних органів, що займаються правовим вихованням, ЗМІ); 7) неспеціалізовані суб'єкти, які сприяють реалізації кримінальної політики (органи освіти, охорони здоров'я і т.д.) [3, с. 153–154].

В ґрунтовному виданні «Правова доктрина України (у 5 томах). Том 5 – Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку» для виділення суб'єктів кримінально-правової політики користуються рівневою диференціацією і таким чином до суб'єктів відносять: Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Верховний Суд

України. При цьому зазначається, що суб'єктами кримінально-правової політики визнаються лише ті державні інституції, які формують кримінально-правову політику. Учасниками ж кримінально-правової політики виступають: суди загальної юрисдикції; правоохоронні органи; громадяни. Учасники кримінально-правової політики на відміну від суб'єктів не формують кримінально-правову політику, а лише діють у сфері кримінально-правової охорони та регулювання [6, с. 62–63].

Не аналізуючи детально всі наведені підходи, слід підкреслити, що незважаючи на те, що кожен з них має як позитивні так і дискусійні моменти, найбільш вдалим критерієм для визначення системи суб'єктів кримінально-правової політики є врахування форм її реалізації. Основи такої класифікації закладено Н. А. Лопашенко [4, с. 52].

У відношенні до України система суб'єктів кримінально-правової політики виглядатиме наступним чином: – суб'єкти, що реалізують кримінально-правову політику у формі правотворчості (Верховна Рада України, Президент України та ін.). Іншими словами це ті суб'єкти, які формують кримінально-правову політику та її джерела (дет. див. Острогляд О. В. Сучасне розуміння джерел кримінально-правової політики України // Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ: РВВ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2012. – Вип. 6. – С. 58–63, Острогляд О. В. Правотворчість як форма реалізації кримінально-правової політики // Актуальні проблеми адміністративного та кримінального права і процесу: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (в авторській редакції), (Донецьк 15 березня 2014). – Донецьк: ООО «Цифр. тип.», 2014. – С. 207–209); – суб'єкти, що реалізують кримінально-правову політику у формі правозастосування (правоохоронні та судові органи).

В якості висновку слід відзначити, що система суб'єктів кримінально-правової політики є динамічним явищем (тобто можливе доповнення новими суб'єктами чи виключення існуючих), що залежить від розвитку кримінально-правової політики України.

---

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.

2. Жуманиязов М. А. Сущность уголовной политики Республики Казахстан. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.08: / М. А. Жуманиязов. – М., 2006. – 218 с.

3. Лесников Г. Ю. Уголовная политика современной России (методологические, правовые и организационные основы): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Г. Ю. Лесников. – М., 2005. – 350 с.

4. Лопашенко Н. А. Уголовная политика / Н. А. Лопашенко. – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 608 с.

5. Осмоналиев К. М. Уголовная политика современного Кыргызстана: становление и развитие: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / К. М. Осмоналиев. – М., 2005. – 333 с.

6. Правова доктрина України (у 5 томах). Том 5 – Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – 1240 с.

В. М. Парасюк,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу*

Н. М. Парасюк,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін,
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОТИДІЯ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ БЕЗДОКУМЕНТАРНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ: ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ТА КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Введення в обіг бездокументарних цінних паперів не стало новелою для українських учасників фондового ринку, оскільки це закономірний процес зближення із світовими умовами функціонування економіки. Розвиток фондового ринку важко переоцінити, оскільки зміни, які тут відбуваються є дієвим показником успішності ринкових реформ у державі. Залучення бездокументарних цінних паперів постійно зростає. Принаймні про такі результати звітує на своєму офіційному сайті Національний депозитарій України. Використання бездокументарних цінних паперів сприяє швидкому перенаправленню фінансових ресурсів з одних галузей економіки в інші. Своєю чергою залучення нових інвестиційних процесів відбувається все більш мобільно. Розглядувана сфера господарських відносин стає вигідною площиною для вилучення масштабних фінансових потоків, що робить обіг цінних паперів дуже привабливим.

На фоні ринкових переформаций значно активізується діяльність різного роду кримінальних структур, потенційний інтелект яких не слід недооцінювати. Володіючи великими грошовими можливостями, вони завойовують все більш міцні позиції на внутрішньому ринку, а

далі виводять за межі держави злочинні капітали і відмивають за кордоном шляхом їх легалізації через комерційні структури, придбання елітної нерухомості, контрольного пакету акцій провідних підприємств тощо. Кримінально орієнтовані соціальні групи поширили свій вплив на ключові галузі та напрями економіки. Посилення організованої злочинності у цьому напрямку є очевидним.

Злочини, які вчиняються на ринку цінних паперів, незважаючи на їх незначну частку в загальній структурі злочинності, мають високий ступінь суспільної небезпеки. Зміст цієї ознаки визначається масштабами заподіяної матеріальної шкоди, великою кількістю потерпілих, негативним впливом на соціально-психологічну атмосферу, викликаючи недовіру з боку національних та іноземних інвесторів, а також руйнуванням підвалин перспектив формування надійної ринкової економіки. В умовах нового витка фінансової кризи, а також нестабільності позицій фондового ринку, визначення заходів щодо протидії злочинності на ринку цінних паперів набуває одного із пріоритетних напрямів. Характерною особливістю злочинності цього виду є її латентність. Це зумовлено цілою низкою обставин. По-перше злочини цього виду складно виявити, по-друге їх вчинення потребує наявності відповідних професійних знань щодо поводження із цінними паперами, саме тому злочинці часто використовують необізнаність потерпілих і вводять їх в оману щодо належного їм права, по-третіх, особи, яким заподіюється шкода самі не зацікавлені повідомляти про злочин у правоохоронні органи. Причини та умови злочинності на ринку цінних паперів не залишаються без уваги вчених кримінологів. К.Б. Лещук до числа факторів, які детермінують цей вид злочинності відносить: 1) досить високий вартісний рівень цінних паперів (номінал деяких облігацій і векселів досягає кількох мільйонів доларів США); 2) високу дохідність операцій з цінними паперами порівняно з іншими фінансовими інструментами; 3) низький рівень захищеності цінних паперів в Україні; відсутність досконалого механізму нормативно-правового регулювання обігу цінних паперів; 4) погане орієнтування правоохоронних органів і судів в механізмі вчинення злочинів з використанням цінних паперів і, відповідно, можливостей притягнення винних до кримінальної відповідальності [1, с. 5]. Вважаємо, що цілком виправдано серед детермінантів злочинності названо причини недосконалості законодавчого характеру, які створюють прогалини, неоднозначності та суперечності, чим вміло користуються «недобросовісні» учасники фондового ринку. Їхнє пояснення потребує ґрунтовного наукового дослідження. У цій науковій розвідці спробуємо зосередити увагу лише на тих, які стосуються неоднозначного формулювання

правової природи бездокументарних цінних паперів і то лише їх окремих сторін.

Загально відомим є положення – «те, що добре написано на папері, може створити проблеми на практиці». Це правило дуже добре проєктується на порядок обігу бездокументарних цінних паперів в Україні. Дієвість цього механізму прямо залежить від того, наскільки надійно захищеними почуваються в нашій державі власники цінних паперів. Безумовно, що запровадження в обіг бездокументарних цінних паперів не слід перетворювати на панацею, що остаточно витіснить цінні папери у їх класичній документарній формі. Весь цей процес має бути суворо регламентований у приписах чинного законодавства.

В сучасній доктрині кримінального права точаться дискусії про можливість визнання бездокументарного цінного паперу предметом складів злочинів, передбачених ст.ст. 199 та 224 КК України. Окрема група науковців, які схвально висловлюються щодо цього питання правозастосування, апелюють до того, що «документарні і бездокументарні цінні папери мають однакову економічну природу та юридичну силу і відображають боргові і інші майнові відносини, що засвідчують право володіння частиною товарного або грошового капіталу» [2, с. 87]. Аналогічну думку висловлюють О. О. Дудоров [3, с. 57], І. В. Сингаївська [4, с. 81]. Протилежної позиції дотримуються А. Н. Решелюк, який ставить під сумнів можливість визнання бездокументарних цінних паперів предметом складів злочинів, передбачених ст.ст. 119 та 224 КК України. Випадки фальсифікації облікових записів у комп'ютерних базах даних, що їх ведуть депозитарії та зберігачі цінних паперів – юридичні особи, яким законом надано право надання послуг щодо зберігання цінних паперів, відкриття та ведення рахунків у цінних паперах, тощо, вчений пропонує за наявності підстав кваліфікувати такі дії за ст.ст. 361 або 364, а у випадку, коли вони спрямовані на заволодіння чужим майном шляхом обману чи зловживання довірою – і за ст. 190 [5, с. 571, 688–689]. Але не зважаючи на спір, що триває з цього приводу, судова практика так і не виробила однозначної відповіді.

Насправді виправний вплив на особу, яка вчинила злочин має бути відповідним, тобто співрозмірним із ступенем тяжкості вчиненого злочину. Лише за таких умов злочинець зможе відчути, що в його випадку було дотримано принципу справедливості при застосуванні заходів кримінально-правового впливу. Такий превентивний метод може бути більш ефективним, ніж інші кримінологічні методи. Відтак неприйнятним є аргумент щодо неможливості застосування ст.ст. 361 чи 364 КК України лише на підставі їх менш тяжких санкцій, порівняно із санкціями ст. 199 КК України. Вважаємо, що лише завдяки сис-

темному підходу до тлумачення змісту норм права, причому навіть різної галузевої спрямованості, виявиться за можливе провести чітку лінію у визначенні підстав кримінальної відповідальності за незаконні дії із бездокументарними цінними паперами.

Правова природа обігу бездокументарних цінних паперів визначається приналежністю до цивільно-правової галузі права. Цивільне законодавство відносить цінні папери до об'єктів цивільних прав. На відміну від інших матеріальних благ, цінні папери задовольняють споживчі та інші (наприклад, підприємницькі) потреби управоможених осіб не за рахунок їх якостей як фізичних субстанцій, а завдяки їх інструментальним, юридичним властивостям [7, с. 7]. Цінні папери є особливою категорією у системі цивільно-правового регулювання. Це озвучено, перш за все, суворо регламентованими вимогами щодо форми та змісту такого матеріального об'єкта цивільних прав.

Логічна структура цінних паперів як і будь-якого поняття має зміст та обсяг. Зміст цінного паперу становить сукупність ознак, закріплених у законодавчій дефініції цього поняття. Відповідно до законодавчої дефініції, цінним папером є документ установленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, яка має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам (ч. 1 ст. 194 ЦК України; ч. 1 ст. 3 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV). Як вбачається у цьому визначенні зроблено наголос на тісному зв'язку форми документа та закріпленого у ньому права вимоги. Це логічно-правильно зважаючи на специфіку такого об'єкта як документ. Законодавчо передбачено, що в Україні документи можуть існувати на матеріальних носіях (ст. 1 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII (в редакції Закону України від 13 січня 2011 року № 2938-VI) та у вигляді електронного документа, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа (ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 року № 851-IV). Якщо б не вдаватися у зміст законодавчих визначень, то загалом правильним виглядає, закріплений у ч. 3 ст. 3 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV поділ цінних паперів за формою існування на бездокументарні цінні папери та документарні цінні папери. Ці види складають обсяг поняття «цінні папери», при цьому видові поняття за змістом включають в себе родо-

ве поняття, але за обсягом вони є вужчі, ніж родові. Таким чином, якщо цінний папір визначається через законодавчу конструкцію документа, то усі види, які виводяться з цього поняття також мають існувати у формі документів. В протилежному випадку слід констатувати, що на різні види цінних паперів слід поширювати різний правовий режим. Саме такою суперечливою є ситуація із бездокументарними цінними паперами. На відміну від документарних цінних паперів, для яких передбачено, що це є паперовий або електронний документ, бездокументарні цінні папери визначаються лише як обліковий запис на рахунку в цінних паперах у системі депозитарного обліку цінних паперів (ч. 3 ст. 3 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV). Таким чином слід зробити такий проміжний висновок, проте, що норми регулюючого законодавства визначають цінний папір як документ (єдність форми і закріпленого у ньому права) і одночасно як запис у реєстрі (особливий рахунок у цінних паперах, який забезпечує фіксацію та отримання в необхідних випадках правової інформації про право володільців).

Виявлена юридична некоректність турбує представників цивілістичної галузі права. Вони уже помітили, що це не лише проста гра термінологічними зворотами. За цим ховається проблема більш широкого масштабу: чи можуть бути надійно захищені права власників бездокументарних цінних паперів існуванням такої спрощеної системи обліку їх прав? Повна відсутність матеріального носія (паперового бланка цінних паперів) викликає сумніви у можливості поширення на обіг бездокументарних цінних паперів правового режиму власності. Документальним підтвердженням наявності на певний момент часу прав на цінні папери та прав за цінними паперами депонента (у разі зарахування цінних паперів на депозит нотаріуса – відповідного кредитора) є виписка з рахунка в цінних паперах депонента, яка видається депозитарною установою на вимогу депонента або в інших випадках, установлених законодавством та договором про обслуговування рахунка в цінних паперах. Виписка з рахунка в цінних паперах не є цінним папером, а її передача від однієї особи до іншої не є вчиненням правочину щодо цінних паперів і не тягне за собою переходу прав на цінні папери та прав за цінними паперами (ст. 8 Закону України «Про депозитарну систему України» від 6 липня 2012 року № 5178-VI). Існуючі законодавчі прогалини деякі науковці намагаються заповнити прив'язкою бездокументарних цінних паперів до правового режиму електронних документів [7, с. 48]. Натомість таке положення не позбавлене неточностей, оскільки відповідно до законодавства електронна форма характеризує документарні цінні папе-

ри. Своєю чергою вказана наукова позиція може бути сприйнята законодавцем в якості законодавчого реформування порядку обігу бездокументарних цінних паперів.

Короткий екскурс регулятивного законодавства дозволяє констатувати, що наявні неоднозначності у застосуванні цивільно-правових норм не могли не позначитися на кримінально-правовому аспекті протидії злочинності у розглядуваній сфері. При визначенні правил кваліфікації незаконних дій із бездокументарними цінними паперами слід відштовхуватися від того, що механізм заподіяння шкоди об'єкту складу злочину, передбаченого ст. 199 КК України, зумовлений, зокрема, виготовленням підроблених цінних паперів з метою збуту та їх подальший збут. Вчинення цих дій обумовлюється характеристиками предмета складу злочину, а саме належністю його до категорії особливого виду документів, якими є цінні папери. Бездокументарні цінні папери не можуть визнаватися предметом фальшивомонетництва, зокрема, у випадку внесення неправдивих відомостей до реєстру, оскільки їх слід розглядати не як документ (з усіма вимогами щодо змісту, форми і розміщення реквізитів), а в буквальному розумінні змісту як обліковий запис у реєстрі. Таке діяння за наявності підстав може бути кваліфіковане як порушення порядку ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, шахрайство або несанкціоноване втручання в роботу комп'ютерів. Визначення особливостей кваліфікації за ознаками перерахованих складів злочинів потребує більш детального дослідження і це вже предмет наступної наукової розвідки.

Отож, доводиться констатувати, що у системі заходів боротьби із незаконним обігом бездокументарних цінних паперів слід перш за все констатувати наявність прогалин законодавчого характеру, що зумовлено відсутністю однозначного цивільно-правового та кримінально-правового регулювання. Дематеріалізація цінних паперів та їх належне залучення в українську економіку вимагає чіткості законодавчих положень щодо їх правової природи та визначення нових уніфікованих підходів до повноцінного захисту інтересів усіх учасників фондового ринку.

---

1. Лещук К. Б. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування злочинів, вчинених на ринку цінних паперів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / К. Б. Лещук. – К., 2012. – 19 с.

2. Кашкаров О. О. Проблеми кваліфікації злочинів у сфері випуску та обігу цінних паперів: монографія / О. О. Кашкаров. – Х.: Вид-во «Формат Плюс», 2008. – 186 с.

3. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально – правова характеристика: монографія. – К.: Юридична практика, 2003. – 924 с.

4. Сингаївська І. В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти: монографія / І. В. Сингаївська. – Луганськ: Віртуальна реальність, 2010. – 358 с.

5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.

6. Панов М. Кваліфікація злочинів при банкетній диспозиції закону про кримінальну відповідальність / М. Панов, Н. Квасневська // Право України. – 2010. – № 9. – С. 47–55.

7. Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції): Монографія / В. Л. Яроцький. – Х.: Право, 2006. – 544 с.

Д.-М. Ю. Попович,
*слухач магістратури
факультету з підготовки фахівців
для підрозділів слідства
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСКАРЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО ТА ПРОКУРОРА ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗМЕНШЕННЯ ЯКІСНОГО РОБОЧОГО ЧАСУ

В умовах сьогодення забезпечення прав і свобод людини і громадянина являється першочерговим завданням демократичної держави України, що знаходиться на новому витку історичного розвитку.

Права людини і громадянина являються найвищою соціальною цінністю та охороняються Конституцією України та державою. Права і свободи людини і громадянина чітко за регламентовані в законодавстві.

Засада забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності органів та службових осіб, які ведуть провадження, є конкретизацією конституційної норми, зокрема ст. 55 Конституції України, згідно з якою кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, посадових і службових осіб. Також і Пакту про громадянські та політичні права, який містить норму (ч. 5 ст. 14), за якою кожен, хто засуджений за будь-який злочин, має право на те, щоб його засудження і вирок були переглянуті вищою судовою інстанцією [1, с. 15].

Оскарження рішень, дій чи бездіяльності на стадії досудового розслідування, якому присвячено главу 26 Кримінального процесуального кодексу України, який набрав законної сили з 20 листопада 2012 р., є важливою гарантією захисту прав учасників кримінального процесу і однією із засад кримінального провадження [2, с. 156].

Статтею 303 КПК України, передбачено перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, та право на оскарження.

Забезпеченню реалізації права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності органів, які проводять досудове розслідування та судовий розгляд, слугує насамперед стадійна побудова провадження. Оскарження можливе як на окремій його стадії, у якій і вирішується скарга, так і на наступній. На стадії досудового розслідування, де найбільш чутливо зачіпаються права, свободи та інтереси осіб, оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокурора можливе з використанням двох порядків – відомчого і судового.

Відомчий порядок розгляду і вирішення скарг учасників провадження, інших осіб полягає в тому, що керівник органу досудового розслідування уповноважений вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим (зокрема, на підставі скарг) (п. 4 ч. 2 ст. 39 КПК). Також прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законодавства під час проведення досудового розслідування, вправі розглядати скарги на рішення та дії слідчого і скасовувати їх у випадку визнання незаконними (п. 7 ч. 2 ст. 36 КПК). Своєю чергою, вищі прокурори також вправі скасовувати незаконні і необґрунтовані постанови слідчих та підпорядкованих прокурорів (ч. 6 ст. 36 КПК) як за своєю ініціативою, так і на підставі скарг, поданих учасниками досудового провадження чи іншими особами.

Судовий порядок оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності слідчого чи прокурора на стадії досудового розслідування реалізується шляхом подання відповідних скарг або клопотань до слідчого судді, основне призначення якого здійснювати контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження, які до нього залучаються, та інших осіб. Перелік рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування до слідчого судді, містить ст. 303 КПК, усі інші процесуальні рішення, дії чи бездіяльність, які не перелічені у названій нормі, можуть бути оскаржені також у формі заявлення клопотань до суду під час здійснення ним підготовчого провадження.

Свобода оскарження будь-яких дій (бездіяльності) зазначених органів і посадових осіб, з одного боку, дозволяє учасникам кримінального провадження повною мірою реалізувати свої процесуальні пра-

ва й забезпечити захист власних інтересів, сприяє виявленню й усуненню порушень і помилок, допущених при здійсненні кримінального провадження. а з другого значно зменшує кількість ефективного робочого часу слідчого та прокурора [3, с. 460].

В свою чергу, процес розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування передбачає участь особи, на рішення, дії чи бездіяльність якої подається скарга. Варто зазначити, що розгляд скарг здійснюється виключно в робочий день в межах робочого часу. Згідно до вищезазначеного поділу на відомчий та судовий порядок оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності учасників кримінального провадження, у межах відомчого порядку оскарження відбувається у формі заслуховування, або ж у формі надання офіційної відповіді суб'єктом розгляду скарги на подану скаргу. На офіційному сайті Міністерства внутрішніх справ у зверненні до громадян викладено основних суб'єктів розгляду скарг, а саме: безпосередній керівник (районних, міських, обласних відділів, управлінь МВС, тощо), керівник органу в якому працює міліціонер, керівник вищестоящого органу міліції аж до Міністра внутрішніх справ України [6]. Відповідно, після подання скарги суб'єктом розгляду скарги визначається день, година, коли відбудеться розгляд скарги (заслуховування) та повідомляється учасників розгляду скарги, а саме: особу, що подала скаргу (скаржника), особу, на дії, бездіяльність якої подається скарга, безпосереднього керівника особи, на дії якої подається скарга, та, у випадку оскарження дій слідчого, процесуального прокурора, який здійснює процесуальний супровід у кримінальному провадженні, у якому було прийнято рішення, здійснена процесуальна дія (бездіяльність), на яку подається скарга. Цей процес значно зменшує кількість ефективного робочого часу слідчого та прокурора. На теперішній час у органах досудового розслідування існує негативна практика, а саме у випадку необхідності подання офіційної відповіді на скаргу суб'єктом розгляду справи, офіційна відповідь готується особою, на рішення, дії чи бездіяльність якої подана скарга, оскільки через значний брак часу суб'єкт розгляду скарги не має можливості ознайомитись з мотивувальною частиною прийнятого рішення, здійсненої дії, бездіяльності та з матеріалами кримінального провадження, у межах якого було прийняте рішення, здійснена дія, бездіяльність, яка оскаржується. Цей процес суттєво зменшує права особи, яка подала скаргу як учасника кримінального провадження.

У межах судового порядку оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності учасників кримінального провадження розгляд скарги здійснюється не пізніше сімдесяти двох годин з моменту надходження відповідної скарги до слідчого судді місцевого суду, крім

скарг на рішення про закриття кримінального провадження, які розглядаються не пізніше п'яти днів з дня надходження скарги. Судовий розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування здійснюється за обов'язкової участі особи, яка подала скаргу, чи її захисника, представника та слідчого, прокурора рішення, дії чи бездіяльність яких оскаржується. Проте у судовому порядку оскарження законодавець залишив диспозитивність у правах слідчого та прокурора зазначивши, що відсутність слідчого чи прокурора у залі судового засідання не є перешкодою для розгляду скарги [2, с. 157].

Аналіз судової статистики надходження і розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування показав, що слідчими суддями найбільше було прийнято рішень про відмову в задоволенні скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування. Відмовляючи в задоволенні скарги на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування або прокурора під час досудового розслідування, слідчі судді, в переважній більшості випадків, в ході судового розгляду встановлювали фактичну відсутність дії чи бездіяльності слідчого або прокурора, які оскаржувались [5].

Підводячи підсумок, варто вказати, що інститут оскарження рішень, дій чи бездіяльності учасників досудового розслідування стоїть на противазі забезпечення прав і свобод учасників кримінального провадження до зменшення ефективного робочого часу органів досудового розслідування. Нестачу визначеного законом робочого часу слідчим та прокурором компенсується продовженням робочого часу а також зниженням якості виконуваної роботи. Інститут оскарження потребує ґрунтовного перегляду його застосування.

---

1. Конституція України: офіц. текст [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К.: Алерта, 2012. – С. 336.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – С. 768, 664.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. / за ред. В. Г. Гончаренко, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Х.: Право, 2012. – С. 844.

5. Узагальнення судової практики оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування у порядку Кримінального процесуального кодексу, який набрав законної сили з 20 листопада 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://http://zakon.rada.gov.ua>.

6. Оскарження дій міліції [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <http://www.mvs.gov.ua>

Є. В. Пряхін,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ «ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ» ЗА КПК УКРАЇНИ

Для вдосконалення роботи органів досудового розслідування особливого значення набуває розробка способів реалізації досягнень науки і техніки у діяльність щодо протидії злочинності, розширення можливості їх використання у процесі розслідування кримінальних правопорушень.

Підвищення ефективності досудового розслідування у значній мірі пов'язане з впровадженням у практику проведення слідчих (розшукових) дій техніко-криміналістичних засобів. З їх допомогою вдається компенсувати недоліки людського сприйняття, запам'ятовування, збереження, відтворення, опрацювання і передачі інформації, що отримується під час проведення слідчих (розшукових) дій. У такому випадку слідчому вдається досягти більш точної та повної фіксації доказових матеріалів у їх просторових та часових співвідношеннях, підвищують його тактичні можливості.

У криміналістичній літературі стосовно цього нерідко можна зустріти вживання різних термінів. У переважній більшості вживаються поняття «науково-технічні засоби» або «техніко-криміналістичні засоби». Законодавець, з прийняттям нового КПК України, називає їх «технічними засобами». Тому вважаємо за необхідне розглянути питання щодо правильності використання цих термінів у криміналістичній діяльності.

Свого часу В. І. Гончаренко, говорячи про слідчу практику, запропонував вживати термін «науково-технічні засоби». Він визначав їх як систему загальних технічних, пристосованих і спеціально розроблених приладів, апаратів, устаткування, інструментів, пристосувань, матеріалів і методів їх застосовування з метою виявлення, фіксації, вилучення, дослідження доказів для найефективнішого проведення попереднього розслідування та запобігання злочинам [1, с. 10]. Схожої точки зору дотримуються О. В. Баулін та А. О. Ляш. За особливостями правового регулювання використання науково-технічних засобів у досудовому розслідуванні вони поділяють їх на такі, що: 1) є процесуальними джерелами доказів (формою кримінально-процесуальних доказів); 2) використовують для складання кримінально-процесуальних актів; 3) застосовуються під час провадження слідчих та інших проце-

суальних дій з метою виявлення, закріплення, перевірки і дослідження доказів; 4) спрямовані на забезпечення ефективного прокурорського нагляду, процесуального керівництва і судового контролю за додержанням законності у діяльності органів досудового розслідування [2, с. 91–92]. О. О. Пунда, досліджуючи питання доказування у кримінальному процесі, науково-технічні засоби визначає як сукупність приладів, пристроїв, апаратури, інструментів і матеріалів, що застосовуються відповідно до закону спеціально уповноваженими особами для досягнення науково обґрунтованого результату, який сприяв би захисту прав та законних інтересів учасників кримінального процесу, повному та швидкому розкриттю злочинів і викриттю осіб, винних у їх вчиненні [3, с. 8]. О. В. Неня також вважає, більш вдалим є термін «науково-технічні засоби», тому що він є всеохоплюючим і може включати поняття як «звичайні» технічні засоби (звукозапис та відеозапис), що використовують учасники судочинства, і «складні» їх різновиди (наприклад, прилади для мікроскопії та стереоскопії), які використовуються для дослідження властивостей різноманітних об'єктів [4, с. 75].

Інша частина науковців пропонує вживати термін «техніко-криміналістичні засоби». І. Ф. Герасимов та Л. Я. Драпкін визначають техніко-криміналістичні засоби як такі технічні пристрої та матеріали, прийоми та методи, які використовуються для вирішення завдань із розслідування та попередження злочинів. Ці засоби за видом класифікуються на: пристрої, прилади і обладнання, інструменти та пристосування, належності та матеріали, а також комплекти техніко-криміналістичних засобів. Техніко-криміналістичними засобами фіксації є засоби, що використовуються під час проведення слідчих дій. До них відносяться матеріали для графічного зображення (креслення планів, схем), а також опису, фотографічного, фонографічного та електронного (відео, цифрового) фіксування [5, с. 84, 94–95]. Є. П. Іщенко та А. А. Топорков техніко-криміналістичні засоби за цільовим призначенням, серед іншого, поділяють на засоби виявлення слідів і предметів та засоби фіксації слідів і криміналістично значимої інформації [6, с. 88]. А. С. Железняк у загальному під «фіксацією» розуміє: 1) закріплення чого-небудь у певному положенні (стані); 2) закріплення у письмовому вигляді відомостей, думок. Об'єктом фіксації у кримінальному судочинстві є деякі матеріальні сліди та будь-які відомості про обставини розслідуваної події. Відповідно, закріплення таких об'єктів може відбуватися шляхом використання відповідних технічних засобів, а також опису цього процесу у процесуальному документі – протоколі [7, с. 140].

Хотілося б виокремити з цього приводу думку І. Ф. Хараберюша. Враховуючи висновки науковців про необхідність та перспективи використання науково-технічних засобів в правоохоронній діяльності та відсут-

ність єдиного розуміння сутності технічних засобів, застосовуваних у правоохоронній діяльності, він пропонує використовувати термін «спеціальна техніка», під яким слід розуміти сукупність технічних, програмно-технічних та програмних засобів, спеціальних пристроїв, автоматизованих систем, речовин та науково обґрунтованих способів і тактичних прийомів їх використання правоохоронними органами із суворим дотриманням принципу законності для протидії злочинності [8, с. 4].

Не сприяє закінченню суперечок і КПК України 2012 р., в якому, до слова, не було вжито ні терміну «науково-технічний засіб», ні «техніко-криміналістичний засіб». Аналізуючи його норми, було виявлено використання ряду різних термінів, а саме: «технічні засоби», «технічні засоби, прилади та спеціальне обладнання», «технічні засоби фіксування», «фіксування за допомогою технічних засобів», «технічні засоби і технології», «технічні засоби аудіо- чи відеозапису», «фотографування, відеозапис чи інші технічні засоби», «технічні і інші засоби», «технічні засоби спостереження, відбору та фіксації», «спеціальні технічні засоби для спостереження» [9]. Незважаючи на те, що терміни вирвані з контексту, очевидним є відсутність логіки їх вживання. Крім того, ще одним недоліком є той факт, що у ст. 3 КПК України «Визначення основних термінів Кодексу», законодавець не навів відповідного визначення.

Частина науковців намагається ігнорувати цю проблему. До прикладу, О. В. Керевич у загальному називає їх технічними засобами фіксації та відзначає досить обережне ставлення процесуалістів та криміналістів до використання технічних пристроїв у кримінальному провадженні [10, с. 98]. Н. В. Павлюк, розглядаючи питання фіксування показань неповнолітніх, називає їх науково-технічними засобами [11].

Як шляхи вирішення цієї проблеми можна запропонувати наступні два кроки. Перший – визначитися з терміном та уніфікувати його вживання у нормах КПК України (на нашу думку, оптимальним буде «науково-технічні засоби»). Другий – дати законодавче визначення цьому терміну в ст. 3 КПК України. При формулюванні терміну доцільно врахувати ряд обставин. Кримінальний процесуальний закон (ст. 103 КПК України) передбачає три форми фіксації кримінального провадження: протокол, журнал судового засідання; носії інформації, на які зафіксовані процесуальні дії. Сам процес доказування характеризується процесом збору, перевірки та оцінки доказів і саме для їх збору та перевірки спрямовані слідчі (розшукові) дії (ст.ст. 91 і 223 КПК України). Невід’ємним елементом процесу доказування є проведення експертом досліджень, що виражається у висновку експерта (ст. 101 КПК України).

---

1. Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике / В. И. Гончаренко. – К.: Вища школа, 1984. – 149 с.

2. Баулін О. В. Використання науково-технічних засобів під час досудового розслідування / О. В. Баулін, А. О. Ляш // Криміналістичний вісник. – 20013. – № 1 (19). – С. 88–93.
3. Пунда О. О. Використання даних, одержаних в результаті застосування науково-технічних засобів, для доказування у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / О. О. Пунда. – К., 2002. – 18 с.
4. Неня О. В. Питання правового регулювання використання науково-технічних засобів і методів криміналістики / О. В. Неня // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 2 (18). – С. 75–80.
5. Криминалистика: учеб. пособие / под ред. И. Ф. Герасимова и Л.Я. Драпкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Высшая школа, 2000. – 672 с.
6. Ищенко Е. П. Криминалистика: учебник / Е. П. Ищенко, А. А. Топорков. – 2-е изд., испр., доп. и перераб. – М.: Инфра-М, Контракт, 2010. – 780 с.
7. Железняк А. С. Основы криминалистической техники: учеб. пособие / А. С. Железняк. – 2-е изд., стереотип. – М.: МГИУ, 2008. – 190 с.
8. Хараберюш І. Ф. Використання науково-технічних засобів в правоохоронній діяльності / І. Ф. Хараберюш / Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 12. – С. 1–7.
9. Кримінальний процесуальний кодекс від 13.04.2012 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
10. Керевич О. В. Застосування технічних засобів фіксації в ході кримінально-процесуальної діяльності / О. В. Керевич // Митна справа. – 2014. – № 3 (93). – Ч. 2. – С. 94–98.
11. Павлюк Н. В. До питання застосування науково-технічних засобів під час фіксування показань неповнолітніх / Н. В. Павлюк // Питання боротьби зі злочинністю. – 2013. – Вип. 26. – С. 201–209.

Н. О. Пряхіна,
*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та соціології
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

О. І. Пташник-Середюк,
*провідний спеціаліст
редакційно-видавничого центру
відділу навчально-наукової літератури
(Національна академія внутрішніх справ)*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФІЛАКТИКИ НАСИЛЬСТВА НАД ПІДЛІТКАМИ ЯК ФОРМА НЕДОПУЩЕННЯ ВЧИНЕННЯ НИМИ ДЕВІАЦІЙ

Проблема кривдження дітей і молоді в українському суспільстві вимагає комплексного підходу до профілактичних програм, розробки

єдиної загальнодержавної концепції роботи із скривдженими дітьми та їх сім'ями. Знущання – це не просто злість, навіть не конфлікт, це ненависть, неповага. Ці почуття до інших дітей дають агресору право знущатися з них, домінувати, принижувати. Має місце нетерпимість до дітей, які відрізняються расовою приналежністю, фінансовим або соціальним рівнем.

Підлітковий вік – вік між дитинством і дорослістю (від 11–12 до 16–18 років), який характеризується якісними змінами, пов'язаними зі статевим дозріванням і входженням у доросле життя. У цей період особа має підвищену збудливість, імпульсивність і часто неусвідомлений, ставний потяг. Провідна діяльність в підлітковому віці – це інтимно-особистісне спілкування з однолітками.

Анатомо-фізіологічні зміни в організмі підлітка породжують певні психологічні новоутворення, а саме прагнення до незалежності, потребу в самоствердженні й самовизначенні щодо свого статусу в сім'ї, колективі однолітків тощо [1, с. 37]. Розвиток інтересу до протилежної статі, пробудження романтичних почуттів також є характерною рисою підліткового віку. Втім новоутворення нерідко проявляються в неадекватних формах (зовнішня агресія, гостра критика інших, зухвала поведінка).

Першою ці зміни у характері дитини відчуває сім'я. Сім'я один з найважливіших факторів соціалізації дитини. Саме тут діти засвоюють заведені в їхніх сім'ях життєві цінності, соціальні очікування. Моделями поведінки їм слугують батьки, старші брати і сестри. Е. Маккобі вважає, що тривалість батьківського впливу визначається міцністю їх відносин із дитиною, ступенем поваги батьків до її особистості, наявністю довіри між членами сім'ї [2, с. 24]. У деяких випадках батьки пригнічують особистість своєї дитини, у інших сприяють її гармонічному розвитку. Взаємодія з батьками дозволяє дітям тренувати й вдосконалювати соціальні навички, необхідні для комфортного існування в соціумі. Крім того, сім'я є важливим фактором впливу на інтелектуальний розвиток дитини, пропонуючи, а іноді й насаджуючи власну концептуальну картину світу. Спільна інтелектуальна діяльність розвиває здатність дитини моделювати різноманітні ситуації, оперувати гіпотезами й вибирати оптимальні шляхи вирішення поставлених завдань.

У деяких підлітків спостерігається вияв неадекватної самооцінки й завищеного рівня вимог, критичне ставлення до слів та вчинків інших. Це ускладнює їх взаємовідносини з дорослими, батьками, однолітками, вчителями, провокує прояви негативізму, грубу й самовпевнену поведінку, соціальні конфлікти. Підлітки бояться глузування, проявів нерозуміння, недовіри, або образливої для такого віку заборо-

ни. На їхній погляд батьки поводяться з ними як із маленькими. Часто відсутність щирих стосунків з батьками є причиною того, що діти стають жертвами насилля, або учасниками злочинів.

Жорстоке поводження з дітьми та нехтування їх інтересами можуть мати різні види і форми, але їх наслідком завжди є: серйозний збиток для здоров'я, розвитку та соціалізації дитини, нерідко – загроза його життя або навіть смерть.

Одним з проявів жорстокого поводження з дітьми є відсутність у жінки любові до дитини, коли він ще перебуває в материнській утробі, тобто до дитини від небажаної вагітності. Дитина ще нічим себе не проявила, а її вже не люблять, не думають і не піклуються про неї. Будучи емоційно відкинутими ще до народження, такі діти народжуються раніше терміну в два рази частіше в порівнянні до дітей від бажаної вагітності, вони частіше мають низьку масу тіла, частіше хворіють в перші місяці життя, гірше розвиваються [2, с. 17].

Розрізняють найближчі та віддалені наслідки жорстокого поводження і неухважного ставлення до дітей.

До найближчих наслідків відносяться фізичні травми, ушкодження, а також блювота, головні болі, втрата свідомості, характерні для синдрому струсу, що розвивається у маленьких дітей, яких беруть за плечі і сильно трясуть. Крім зазначених ознак, у дітей при цьому синдромі з'являється крововилив в очні яблука. До найближчих наслідків належать також гострі психічні порушення у відповідь на будь-який вид агресії, особливо на сексуальну. Ці реакції можуть проявлятися у вигляді збудження, прагнення кудись бігти, сховатися, або в вигляді глибокої загальмованості, зовнішньої байдужості. Однак в обох випадках дитина охоплена найгострішим переживанням страху, тривоги і гніву. У дітей старшого віку можливий розвиток важкої депресії з почуттям власної ущербності, неповноцінності.

Серед віддалених наслідків жорстокого поводження з дітьми виділяються порушення, фізичного і психічного розвитку дитини, різні соматичні захворювання, особистісні та емоціональні порушення, соціальні наслідки.

У міру дорослішання дитина повинна прожити певні етапи емоційних стосунків з матір'ю, батьком, оточуючими людьми. І якщо цього не відбувається у підлітка з'являється затримка розвитку емоційної сфери і він може стати схильним до правопорушення.

Проблеми дитини слід розглядати виходячи з конкретного випадку і відновлювати порушені механізми його емоційного стану. Саме такий підхід дає дитині шанс, утримуючи його від правопорушень.

Жорстоке поводження з дітьми формує людей малоосвічених, соціально дезадаптованих, таких що не вміють трудитися, створювати

сім'ю, бути гарними батьками. Небезпечним соціальним наслідком насильства по відношенню до дітей є подальше відтворення ними жорстокості.

У більшості дітей, що живуть у сім'ях, в яких важке фізичне покарання, лайка на адресу дитини є «методами виховання», або в сім'ях, де вони позбавлені тепла, уваги, наприклад, в сім'ях батьків-алкоголиків, є ознаки затримки фізичного та нервово-психічного розвитку. Зарубіжні фахівці назвали цей стан дітей «нездатністю до процвітання» [3, с. 13].

Отже, проблема насильства у нашому суспільстві потребує негайного вирішення, а для цього необхідна чітка скоординована діяльність громадських об'єднань громадян, місцевої влади і правоохоронних органів.

---

1. Выготский Л. С. Вопросы детской (возрастной) психологии. Собр. соч.: в 6 т. – М., 1984. – Т 4.

2. Дмитренко М. І. Попередження насильства у сім'ї: методичні рекомендації / М. І. Дмитренко, М. В. Тропін, Власов П. О. – Дніпропетровськ: Дніпропетр. юрид. ін-т МВС України, 2001. – 53 с.

3. Дети без насилия. Информационно-методические материалы. Особенности работы с детьми, пострадавшими от насилия и жестокого обращения. – Тула: «Гриф и К», 2002. – 96 с.

4. Запорожцев А. В. Насильство в сім'ї та діяльність ОВС щодо його подолання: навч.-метод. посібник / А. В. Лабунь, Д. Г. Заброна, І. В. Басиста, І. В. Дроздова та ін. – К.: 2012.

О. Ю. Рак,

*кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри психології та соціології
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПСИХОЛОГО-КОМУНІКАТИВНИЙ ВПЛИВ НА СОЦІУМ ЯК ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Динаміка розвитку та формування особистості (соціуму) проходить шлях психолого-педагогічного довготривалого навчально-виховного процесу. Цей процес має виховну ланку роботи психолога з пацієнтом (соціумом). Вплив на соціум – це завжди теоретико-практичні розробки науки психології, яка розглядає психічні процеси, стан людської поведінки та життєдіяльності.

Зовнішній світ найбільш впливає на динаміку психологічного розвитку соціуму. Елементи виховання на людині відображаються, як правило, у її поведінці, інтелекті, мисленні, свідомості, спілкуванні, мовленні тощо. Людина народжена в сім'ї спочатку переймає виховання батьків (внутрішній світ), а згодом – зовнішнє середовище робить свій вплив корекції поведінки і мислення. Без сімейної уваги дитина формується виключно зовнішнім світом – це вулиця, засоби масової інформації, політика, навчальні заклади, друзі і т. д. Злочинцем не народжується соціум, він виховується зовнішнім світом, або, можна трактувати, не виховується взагалі у доброму середовищі сім'ї. Тому завдання держави, на сьогоднішній день, мало б належати питанню розвитку суспільства у руслі професійної діяльності (кваліфікації), забезпеченні працевлаштування, що запобігатиме злочинності, надання психолого-комунікативної підтримки (допомоги).

Психологія комунікативного спілкування [11] займає особливе місце у житті людини, особливо у вирішенні конфліктів, налагодження різного роду відносин і стосунків. Комунікативний вплив має психологічне значення, що означає – як відкритий, так і прихований підхід, а це розвиває динамічно-зростаючий розвиток впливу на соціум у різних кризових та надзвичайних ситуаціях чи, навіть, в період війни. Особливість психологічного впливу є складним та являє собою емпіричний процес.

Динаміка за своїм значенням – це енергія сили впливу, яка має вигляд кривої розвитку, що показує на скільки легко чи важко можна коригувати (маніпулювати) психікою, інтелектом, мисленням, пам'яттю, увагою, емоціями, почуттями, поведінкою, увагою людини тощо.

Розвиток виховного динамічного процесу зумовить протидію злочинам в країні, місті, регіоні чи вулиці.

Людина живе у спілкуванні та під постійним впливом інформаційного процесора Природа [10], в цьому є її зміст життя і контактна взаємодія з навколишнім середовищем, де процес мови та мовлення необхідно розглядати як інтелектуально-логічну ланку мистецького бачення та мислення. Йти на комунікативний контакт – це шукати шлях до свідомості та відкрити відчуття до зацікавленості. Комунікативний зв'язок дозволяє передавати інформацію від суб'єкта до об'єкта утворюючи безперервну взаємоінформуючу віддачу. Для того, щоб увійти в контакт з людьми необхідно володіти психологічними навиками навіювання маніпулювання, переконання, знати ази соціально-психологічного впливу [4].

Досягнення вищого рівня інтелектуального соціального спілкування базується на толерантних відносинах, етикетних, культурних

цінностях, традиціях та основних підходах із методології теорії несилової взаємодії. Причому поняття відповідальність та компетентність до справи є складовими толерантно-інтелектуального виховання, основою на взаємодії інтелектуального розуму та бачення для досягнення прогресивних успіхів у розвитку держави підтримавши національне мислення.

Наука «психокорекція» [7; 17] налаштована на зміну способу життя, формує, виховує і розвиває свідомість та її самопізнання. Використовуючи методи психокорекції із залученням теорії несилової (інтроформаційної) взаємодії [8; 9] – це значно пришвидшить стан розвитку свідомості, мислення, поведінки тощо.

Увійти в довіру людей – це шлях до процесу корекції, а для цього суб'єкт впливу повинен бути авторитетом та зразком, психолого-аналітиком, стабілізатором і мобікомунікативним стратегом та використовувати методи інтроформаційної взаємодії.

Як зазначає Т. С. Яценко «Людина, яка пройшла курс психокорекції, здатна контролювати власний емоційний стан і поведінку. Їй властиві внутрішній спокій, рішучість, відкритий погляд, незмінна ввічливість, відсутність метушливості й вампіризму, тверезість і практичність розуму та послідовність поведінки. .... Намагається максимально використати набутий нею досвід, проте не «застрягає» на ньому» [18, с. 22]. Це свідчить про те, що над свідомістю, інтелектом та мисленням суспільству необхідно постійно працювати задля тверезості, гнучкості і небайдужості до своїх дій. Французький літератор і філософ К. Гельвецій стверджував, що: «чим досконаліше виховання молоді, тим щасливіші народи» [6].

Корегування соціуму повинно торкатися не тільки психологічної поведінки і мислення, але й професійних якостей та діяльності кожного працівника, адже кваліфікація та спеціалізація має удосконалюватися, а не занепадати і зазнавати глобальних некваліфікованих загроз та проблем, таким чином довівши державу до анархії.

Було б доцільно розробити і втілити програму «корегування державного суспільства», яка у своїй програмі мала б за мету – формування свідомості у суспільстві та, яка б враховувала вікові категорії та відповідним чином, розподіляла на окремі аудиторії. Виховуючи і формуючи суспільство, його свідомість – ми наповнимо свою державу теорією позитивізму, духовною та розумовою енергією, а це дасть поштовх розвитку молоді, а відповідно – науки, техніки та державотворення.

Великою перевагою, на сьогодні, буде створення «конкурентоспроможної особистості» [2], яка зуміє боротися за особливий статус у суспільстві і, яка, зможе психологічно легко адаптовуватись до життя,

а також усвідомить національну спрагу й комунікативно-інтелектуально-психологічну енергію міцності.

Отже, формування свідомості українського соціуму – це нагальна проблема і потреба держави, що вимагає створення і втілення нової Програми стратегії та динаміки розвитку, формування національної свідомості соціуму, що базується на виховному процесі суспільства задля запобігання розвитку злочинного світу.

1. Абрамова Г. С. Практикум по психологическому консультированию / Г. С. Абрамова. – Екатеринбург: Деловая книга, М.: Изд. центр «ACADEMIA» 1995. – 128 с.
2. Варій М. Й. Загальна психологія: Підручник. – 2-е вид, випр. і доп. / М. Й. Варій. – К.: Центр учбової літератури. – 2007. – 968 с.
3. Гапон Н. Соціальна психологія. навч. посіб. / Н. Гапон. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 366 с.
4. Москаленко В. В. Психологія соціального впливу. навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 448 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації: навч. посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – Чернівці: Книги – XXI, 2010. – 528 с.
6. Пірен М. І. Основи політичної психології: навч. посібник / М. І. Пірен. – К.: Міленіум, 2003. – 418 с.
7. Осипова А. А. Общая психокоррекция / А. А. Осипова. – М., 2002.
8. Рак О. Ю. Культурний феномен етичної соціалізації та інтроформаційної взаємодії у політичному середовищі / О. Ю. Рак // Вісник Одеського національного університету. Серія: Соціологія і політичні науки. – Одеса, 2013. – Т. 18. – Вип. 2 (18). – Ч. 3. – С. 80–87.
9. Рак О. Ю. Комунікативно-маніпулятивно-конфліктні впливи політики на психологію громадськості методами компетентісно-несилової взаємодії / О. Ю. Рак // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2013. – Вип. 8 (126). – С. 16–25.
10. Тесля Ю. Н. Введение в информатику Природы: монография / Ю. Н. Тесля. – К.: Маклаут, 2010. – 256 с.
11. Тюптя Л. Т. Соціальна робота: теорія і практика: навч. посібник. – 2-ге вид, перероб. і доп. / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – К.: Знання, 2008. – 574 с.
12. Філоненко М. М. Психологія спілкування: підручник / М. М. Філоненко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.
13. Фрейд З. Методика и техника психоанализа / З. Фрейд // Психоаналитические этюды. – Минск, 1997. – С. 289.
14. Ходаківський Є. І. Психологія управління: навч. посібник / Є. І. Ходаківський, Ю. В. Богоявленська, Т. П. Грабар. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 608 с.
15. Шостром Э. Терапевтическая психология: основы консультирования и психотерапия; пер. с англ. / Э. Шостром, Л. Браммор. – СПб, 2002. – С. 104.
16. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика: навч. посібник / Т. С. Яценко. – К.: Вища школа, 2006. – 382 с.

17. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції: навч. посібник / Т. С. Яценко. – К.: Либідь, 1996. – 264 с.

18. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання: навч. посібник / Т. С. Яценко. – К.: Вища школа, 2004. – 679 с.

О. В. Ряшко,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З ПРАЦІВНИКАМИ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ТА ЕКСПЕРТАМИ-КРИМІНАЛІСТАМИ В ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

Принцип взаємодії слідчого з працівниками оперативного підрозділу базується на принципах суворого дотримання вимог законів, комплексного використання можливостей кожного з учасників раціонально, на найбільш важливому напрямку.

Успіх обшуку визначається, багато в чому, якістю його підготовки та розробкою тактичного плану його проведення.

Для проведення обшуку має зміст запросити експерта-криміналіста та працівника оперативного підрозділу, які брали участь в огляді місця події. Вони можуть мати уявлення про предмети, які шукають.

Важливим елементом підготовки до обшуку є вивчення особи, в якій вирішено провести обшук. Особливу увагу слід приділити вивченню особи підозрюваного, його професійних занять, знайомств, захоплень. Також встановлюються особливості об'єктів пошуку, можливі шляхи проникнення в приміщення, наявність у обшукуваного зброї, автотранспорту, телефонів. Експерт-криміналіст запрошений для участі в обшуку має бути підготовленим і мати при собі всі необхідні технічні засоби.

Важливою умовою взаємодії слідчого, працівника оперативного підрозділу та експерта-криміналіста є правильний вибір тактики обшуку. В тактиці обшуку можна виділити два методи: метод раціонального обшуку і метод послідовного обслідування. Метод послідовного обслідування використовується в ситуації, коли слідчому невідомо про місцеперебування об'єктів, які відшукуються, а особливості психології обшукуваного не дозволяють правильно визначити напрям пошуку.

Метод раціонального обшуку полягає в першочерговому обслідуванні найбільш вірогідних місць укриття предметів, які розшукуються.

Обшук повинен проводитися планомірно. В ході обшуку необхідно особливу увагу звертати на сліди, які підтверджують втручання людини в конструкцію тих чи інших предметів.

Постійний обмін інформацією та координація дій між слідчим, працівником оперативного підрозділу і експертом-криміналістом стає основним засобом взаємодії.

Слідчий – основний суб'єкт взаємодії, а слідчі (розшукові) дії являються найбільш універсальною формою взаємодії, дозволяють використати можливості і засоби кожного з вказаних суб'єктів.

Успіх обшуку, багато в чому, визначається якістю його підготовки, яка має включати в себе збір орієнтуючих відомостей, підготовку технічних засобів та розробку тактичного плану.

В процесі обшуку слід діяти так, щоб з самого початку розсіяти у підозрюваного ілюзії про те, що предмети, які розшукують йому вдасться укрити, тим самим наштовхнути його до добровільної їх видачі. Цього можливо досягнути лише при вмілому застосуванні і кваліфікованому використанню науково-технічних засобів.

Необхідно мати на увазі, що сам факт застосування маловідомих науково-технічних засобів може справити на обшукуваного сильну психологічну дію. Нерідко в нього складається перебільшене враження про можливості науково-технічних засобів, а відповідно і думка про неможливість укрити предмети, що розшукуються [3, с. 42].

Якщо співробітник оперативного підрозділу, при виконанні доручення слідчого, виявить обставини, які будуть свідчити про необхідність проведення обшуків у житлі чи іншому володінні особи з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, ним складається мотивований рапорт, який направляється начальнику оперативного підрозділу для прийняття рішення про проведення обшуку в порядку, встановленому КПК України. Крім цього, до рапорту приєднуються матеріали, в якій має міститися інформація про житло чи інше володіння особи, в якому планується проведення обшуку, а також про особу, якій належить житло чи інше володіння, також інформацію про речі, документи або осіб, яких планується відшукати.

Слідчий, при отриманні інформації, яка становить інтерес для слідства, вправі залучити співробітників оперативних підрозділів для участі в проведенні обшуку.

На основі інформації, яка виникла, висуваються припущення про існування та сутність факту, який досліджується та про його зв'язок з іншими фактами та обставинами. Після цього утворюється система

прямих та побічних фактів та обставин, які підтверджують або спростовують існування події кримінального правопорушення.

Необхідно пам'ятати, що слідчі версії формулюються лише стосовно тих фактів та обставин, їх зв'язків між собою, що лежать в площині досудового розслідування кримінальних правопорушень. Вони формулюються та перевіряються лише професійними учасниками кримінального процесу, які здійснюють кримінальне переслідування. Перевірка версій відбувається в рамках інформаційної пізнавальної діяльності слідчого та співробітників оперативних підрозділів. Як правило, перевірка версій відбувається в умовах протидії осіб, які мають протилежні інтереси, ніж інтереси особи, яка формулює та перевіряє висунуту версію. Для перевірки версії необхідно спочатку в категорично однозначній формі її сформулювати, після чого їз сформульованої версії зробити висновки. Саме логічно правильно сформульована система необхідних і можливих висновків визначає планування перевірки версій та практичну реалізацію плану розслідування кримінального правопорушення, яка приводить до одного з результатів: до підтвердження версії або до її спростування [4, с. 32].

Слідчий під час досудового розслідування кримінального правопорушення повинен висунути, сформулювати та перевірити всі можливі версії по кожному факту та обставині, які вимагають пояснення. В процесі розслідування слід пам'ятати, що навіть найбільш вірогідна версія може виявитись помилковою, а маловірогідна – підтвердитись. Всі висунуті версії підлягають паралельній перевірці.

Отже, взаємодія слідчих, працівників оперативних підрозділів та експертів-криміналістів можна розглядати, як засновану на законі та інших нормативних актах сумісну діяльність суб'єктів кримінального процесу, які мають різну компетенцію та спеціалізацію в області криміналістики, оперативно-розшукової діяльності і кримінального права, направлену на розслідування кримінальних правопорушень та забезпечення правильного застосування закону.

---

1. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень: Наказ МВС України від 14 серпня 2012 року № 700.

2. Про організацію реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення Наказ МВС України від 22 жовтня 2012 року № 940.

3. Тертышник В. М. Взаимодействие следователя с иными подразделениями органов внутренних дел при расследовании преступлений / В. М. Тертышник, С. В. Слинко. – Х.: Университет внутренних дел, 1995. – 66 с.

4. Баев О. Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него: науч.-практ.пособие / О. Я. Баев. – М., 2003. – 143 с.

І. В. Сингаївська,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових
та кримінально-правових дисциплін
(Кримський юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого)*

ПРИМІТКА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ – ОДИН ІЗ ТЕХНІКО-ЮРИДИЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ

Динамічність суспільних відносин вимагає від законодавця частіше вдаватися до абстрактних формулювань. Останнім притаманна здатність до адаптації життєвих змін, а отже зменшується імовірність невідповідності нововведених норм чинному законодавству. Узагальнення має недолік □ відсутність деталізації, що може розширювати межі застосування норм. Тому законодавець вдається до конкретизації змісту норм використовуючи примітки до статей Особливої частини закону про кримінальну відповідальність.

Термін «примітка» відповідно до етимологічного походження визначається як окреме від статті пояснювальне доповнення [1, с. 428].

Примітка у кримінальному законодавстві є своєрідною формою конкретизації, що має супровідний характер доповнення кримінально-правових норм [2, с. 133]. Природа приміток у кримінальному праві викликає дискусії: в одних джерелах визначено примітки як прийом юридичної техніки [2, с. 112], в інших саме юридико-технічних засобом [3, с. 186]. Наявність дискусійних питань є вектором подальших досліджень, оскільки Кримінальний кодекс є багатограним монолітом, потребуючим поступової огранювання У цілому дослідження приміток у кримінальному праві вважаються фрагментарними, як право, у межах праць присвячених окремим видам злочинам. Беззаперечно, примітка це текст закону про кримінальну відповідальність, що розміщені в Особливій частині КК України, і обов'язкові для застосування. Це фактично, додаткове аутентичне тлумачення питань, що потребують конкретизації для однозначного застосування закону з метою уникнення помилок при з'ясуванні змісту норми.

Український законодавець виважено використовує цей засіб юридичної техніки. Про що свідчить наявність розділів Особливої частини КК, в яких відсутні примітки (розділ II, IV, XX Особливої частини КК). Однак, їх кількість достатньо чисельна для групування і створення класифікації.

За сферою поширення дії, примітки можна об'єднати:

– універсальні (в яких сформоване роз'яснення для декількох кримінально-правових норм, як правило, однорідних злочинів), у змісті яких обов'язково констатується «територія впливу», для яких норм застосовується відповідне уточнення. Наприклад, примітки 1–4 ст. 185 КК, примітка 2 ст. 149 КК України;

– автономні (примітка стосується тієї кримінально-правової норми, у якій зазначена і діє в межах однієї кримінально-правової норми)». Так, примітка передбачена ст. 188-1, 192 КК України.

За структурою примітки кримінально-правових норм можна виокремити такі види:

– односкладові (примітка, що складається з одного припису-роз'яснення); (примітка ст. 248, 301, 305 КК України).

– поліскладові (примітка, що має у складі двох і більше приписів-роз'яснень), (примітка ст. 289, 303, 364, 368 КК України).

Взявши за основу класифікацію, визначену у монографії К. К. Панько, визначимо, що національне кримінальне законодавство має три види приміток кримінально-правових норм: примітки-дефініції, примітки-роз'яснення, примітки-розмірів [3, С. 196-197].

– примітки-дефініції (це нормативне визначення окремих понять, що зазначені у диспозиції норми, які надає законодавець з метою зменшення слідчих та судових інтерпретацій), (примітка 2 ст. 149 КК, примітка ст. 200 КК, примітка 1 ст. 289 КК України).

– примітки-роз'яснення (це додаткове пояснення законодавцем, що має особливий юридичний характер, що може мати суттєвий вплив при тлумаченні), (примітка 1 ст. 185, примітка 1 ст. 210 КК, примітка ст. 286 КК)

– примітки – критерії розмірів (передбачаються для встановлення вартісних критеріїв визначення злочинності діяння, що визначає межі між злочинним і незлочинним або ж, за часту, використовуються для диференціації відповідальності), (176, 199, 206, 212 КК України).

Отже, примітка – це форма конкретизації змісту закону, яка має обов'язкову юридичну силу, використовується законодавцем як одна із елементів юридичної техніки для додаткового уточнення і доповнення змісту норми закону.

---

1. Даль В. Толквѣый словарь великого русскаго языка. – М., 1956. – Т. 3. – 555 с.

2. Бокова И. Н. Юридическая техника в уголовном законодательстве: теоретико-прикладной анализ главы 22 УК: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / И. Н. Бокова. – М., 2003. – 258 с.

3. Панько К. К. Методология и теория законодательной техники уголовного права России: монография / К. К. Панько. – Воронеж, Изд-во Воронеж. гос. ун-та. – 2004. – 272 с.

В. М. Синенький,
*старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки*

М. Р. Синиця,
*курсант
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАТРИМАННЯ ОЗБРОЄНИХ ЗЛОЧИНЦІВ В РІЗНИХ СИТУАЦІЯХ

Затримання озброєних злочинців у квартирі.

При проведенні операції по затриманню озброєного злочинця у квартирі доцільно було б:

- вивчити підходи до будинку, внутрішнє розташування приміщень;
- ознайомитися із планом квартири, в якій знаходиться злочинець;
- уточнити поверх;
- з'ясувати наявність у будинку запасних виходів, пожежних сходів, спільних балконів на декілька квартир та ін.

Необхідні дані отримують, ознайомившись із аналогічними квартирами, розташованими на інших поверхах або у будинках, побудованих за подібними проектами.

Перед тим, як проникнути у квартиру, наряди спостереження розміщуються так, щоб забезпечити необхідне спостереження за вікнами, балконами, дверима, пожежними сходами, виходами на горище, дах, у підвальні приміщення. Такі місця займають непомітно, на великій відстані від будинку, щоб мати змогу оперативно вжити заходи для затримання злочинця при спробі втечі, якщо відсутня можливість вибрати місце схованки подалі від будинку, то такі місця вибирають біля стін будинку. Так само блокують сходову площадку у будинку.

Коли злочинець переховується у квартирі, де проживає багато сімей, то слід зібрати дані про всіх мешканців, з'ясувати їх взаємостосунки, а також наявність стосунків з сім'єю злочинця. Це необхідно для з'ясування питання, чи може злочинець переховуватися у сусідів або розраховувати на їх допомогу.

Затримувати озброєного злочинця у квартирі небезпечно, особливо, якщо він чекає затримання і готується до оборони. Коли немає необхідності у терміновому затриманні озброєного злочинця, то слід вибрати такі місця і час затримання, які дали б змогу уникнути його збройного опору і можливих людських втрат.

Якщо виникає необхідність у терміновому затриманні озброєного злочинця, доцільно, заблокувавши квартири і застосувавши маскування, організувати ретельне спостереження за квартирою.

Мешканці або родичі, що виходять з квартири, можуть створити сприятливі умови для проникнення працівників міліції у приміщення. У такому випадку існує декілька варіантів проникнення:

- у той момент, як двері відчиняють ті, що виходять;
- після виходу мешканців з квартири опитати їх про наміри того, кого затримують, і використати допомогу цих осіб;
- у момент повернення мешканців у квартиру;
- під виглядом працівників будинкоуправління, житлово-експлуатаційних діляниць, працівників електромережі, газового господарства тощо;
- за допомогою знайомих, родичів злочинця, які проживають окремо.

Застосувати такі способи можна, якщо є згода цих осіб, можливість їх залучення для надання необхідної допомоги і є впевненість у тому, що злочинець не чекає появи працівників міліції і не поводить себе стосовно родичів, знайомих.

Безпосередньо затримання озброєних злочинців проводить штурмова група. Чисельність цієї групи повинна в 3–4 рази перевищувати кількість затримуваних злочинців. Для проникнення в квартиру і раптового захоплення злочинців необхідно використовувати легенду, яка підходить для даного випадку. Учасники групи захоплення можуть проникати в квартиру під виглядом поштарки, сантехніків, медпрацівників і т.д.

У квартирах, де проживає декілька сімей, доцільно використовувати допомогу сусідів, які можуть повідомити по телефону раніше домовленою фразою, що злочинці знаходяться в квартирі, та відчинити двері працівникам міліції.

Група захоплення повинна починати діяти за сигналом керівника штурмової групи. Не можна пробувати проникнути у приміщення, де засіли злочинці якщо є можливість паралізувати їх опір через застосування спецзасобів.

Як правило, термінове затримання озброєних злочинців проводять тоді, коли вони починають стріляти. У таких випадках зачинені двері квартири зламують за допомогою спеціальних підривних пристроїв або спеціальними засобами для примусового відкривання дверей типу «Отвір» або «Таран», ломами, гаками, кувалдою, болгаркою та ін. Після чого застосовують сльозоточиві речовини або світло шумові пристрої відволікаючої дії, використовують службових собак.

Якщо є дані про те, що у квартирі можуть знаходитися діти чи інші мешканці, і це виключає застосування сльозоточивих речовин і використання службових собак, доцільно проводити відволікаючі комбінації за допомогою групи прикриття.

Перед тим визначається порядок дій працівників міліції, послідовність проникнення у приміщення. Співробітники міліції повинні знаходитися не перед дверима, а збоку. Після зламування дверей працівники міліції швидко проникають у приміщення. Якщо у розпорядженні групи захоплення є броньований щит, то працівники міліції входять у приміщення під його прикриттям. У квартирі працівники міліції повинні використовувати для укриття меблі, інші предмети обстановки.

При необхідності затримувати озброєних злочинців у квартирі, де вони повинні з'явитися, успішно застосовують такий оперприйом, як засідка.

Успіх засідки забезпечується суворим дотриманням таких правил:

- 1) вона організовується за принципом; «Всіх впускати, нікого не випускати»;
- 2) у її проведенні бере участь як група захоплення, так і група блокування;
- 3) чисельність учасників залежно від розташування і особливостей квартири, кількості мешканців і очікуваних злочинців.

Затримання озброєних злочинців на вулиці.

При ситуації, яка склалася і не дозволяє затримати озброєних злочинців у квартирі будинку, необхідно спланувати і здійснити їх затримання на вулиці або в іншому громадському місці. Тактика такого затримання має позитивні та негативні сторони.

До позитивних необхідно віднести можливість співробітників відкрито спостерігати за діями злочинців, вільно зближатися з ними і захоплювати їх. Негативним є те, що працівники міліції не мають можливості застосувати в громадському місці зброю та спецзасоби при вчиненні злочинцями збройного опору тому що це може призвести до загибелі сторонніх осіб. Крім того, в місцях скупчення людей злочинці можуть спровокувати оточуючих громадян на втручання в дії працівників міліції і тим самим уникнути затримання.

Для затримання доцільно обрати малолюдні місця, віддалені від прохідних дворів, магазинів, зупинок автотранспорту.

Місця, куди будуть доставлені затримані до прибуття конвою, визначають завчасно. Група блокування повинна взяти на контроль не тільки місце, де буде проводитися безпосередньо затримання, але і підступи до нього.

Коли місцем затримання є ділянка вулиці необхідно блокувати всі виходи з неї, всі прохідні двори біля неї, пожежні драбини, відкриті водостічні люки і т. п.

Коли точне місце знаходження озброєних злочинців у населеному пункті невідоме, на опергрупу покладають додаткові завдання, а саме:

- вивчити усі комунікаційні лінії, що проходять через місто для визначення, які з них можуть використати злочинці для пересування;
- встановити місця можливого укриття розшукуваних злочинців і визначити способи перевірки цих місць;
- обрати найбільш зручні місця для розташування заслонів та окремих нарядів групи блокування, а також всіх інших груп.

Затримання озброєних злочинців в особняку.

Тактика затримання озброєних злочинців в особняку має свої особливості. Важливо попередньо вивчити місце затримання. Вдень оперативній групі важко непомітно підійти до будинку. На подвір'ї будинку злочинці можуть використати для переховування багато відлюдних місць. Це господарські будови – сарай, комора, можуть бути спеціально обладнані сховища на горіді, тощо.

Проведення операції із застосуванням зброї або спеціальних засобів ускладнюється тим, що у будинку можуть знаходитися сторонні люди. У таких випадках великого значення набуває фактор раптовості, вміння застосування маскувального, інших тактичних прийомів при підході до об'єкта, його блокування і проникнення до приміщення.

Не можна допускати розгортання сил і засобів, втрачати раптовість, коли через невмілі дії працівників міліції операція перетворюється у затяжну «війну».

При проведенні операції можуть використовуватися військові наряди, бойова техніка (бронетранспортери, пожежні автомобілі, тощо).

На дії групи, яка здійснює операцію по захопленню озброєних злочинців в особняку, будуть впливати такі фактори:

- 1) розташування будинку, де переховуються злочинці, і характер навколишньої місцевості;
- 2) кількість злочинців, їх озброєння і наміри, психологічний стан;
- 3) кількість заложників у будинку, їх можливості та наміри;
- 4) тип споруди (кам'яна чи дерев'яна), наявність допоміжних приміщень, їх розташування, внутрішнє планування.

Підрозділ по захопленню злочинців повинен включати три групи: захоплення, блокування, і прикриття.

Група блокування, негайно перекриває, дороги, що виходять з місцевості, де розташований будинок. Група прикриття, непомітно просувається до будинку, де сховались злочинці, і оточує його.

Група захоплення, пересуваючись короткими перебіжками по одному, інколи плазом, займає вказаний об'єкт. Якщо споруда має декілька з'єднаних між собою приміщень, то потрібно заходити спочатку в

те, де не має злочинців, і лише потім, використовуючи внутрішні переходи, перейти туди, де вони ховаються. Група захоплення повинна спускатися в підвал лише після застосування спецзасобів. А при відсутності приладів нічного бачення або при неможливості їх використання освітлювальні прилади необхідно включати періодично, на короткий термін, причому необхідно тримати їх на витягненій вбік руці. Оперативні працівники, які йдуть позаду, повинні рухатися в потилицю тим, хто йде спереду.

Якщо перед групою захоплення виникає необхідність зламу заборів або дверей, необхідно діяти рішуче, швидко, щоб не дати злочинцям можливості виграти час для посилення оборони або відшукання шляхів втечі.

Затримання озброєних злочинців в під'їзді жилого будинку.

При одержанні інформації про знаходження озброєного злочинця у під'їзді житлового будинку групі блокування необхідно приховано, вздовж стін будинку підійти до під'їзду.

Щоб не допустити втечі того, кого затримують, через вікна, підвал, дах, доцільно виділити співробітників міліції для спостереження за цими місцями та їх блокування.

Слід мага на увазі, що наряди групи блокування розставляти треба на даху, біля слухових вікон на горищі і пожежних сходин будинку, щоб при відстрілюванні злочинець не міг у них влучити.

При проведенні операції у вечірній час слід мати на увазі те, що злочинець може пошкодити або виключити електропостачання, внаслідок чого мешканці під'їзду можуть вийти з квартир, а це ставить їх життя і здоров'я під загрозу. Крім того, злочинці можуть непомітно або погрожуючи зброєю проникнути до квартир громадян. Щоб запобігти таким випадкам, керівник групи захоплення повинен оголосити, що у під'їзді будинку знаходиться озброєний злочинець і мешканцям не слід відчиняти двері квартир і треба відійти від них у безпечні місця.

Група захоплення повинна пересуватися по сходах безшумно, невеликими рівномірними перебіжками, як омога ближче до стіни використовуючи для прикриття виступи, тримаючи зброю у стані готовності до стрільби. Група повинна рухатися ланцюгом, у якому інтервали між співробітниками відповідають половині прольоту сходів між поверхами.

При виявленні злочинця не підвищувати голосу, щоб не привертати увагу мешканців, але достатньо різко, вимогливо запропонувати йому кинути зброю і здатися, повідомити про те, що він оточений і чинити опір даремно. Якщо злочинець не чинить опору, необхідно ретельно обшукати його, одягти наручники і конвоювати до органу внутрішніх справ.

У випадку, коли злочинець відкриває вогонь по групі захоплення, то вживають заходи, які передбачають використання службових собак, застосування спецзасобів, фізичної сили, вогнепальної зброї для його затримання, знешкодження або знищення.

Затримання озброєних злочинців на транспорті та переслідування.

Важливу роль у затриманні злочинців, що пересуваються на автотранспорті, має правильний вибір місця перекриття доріг. Воно повинно відповідати таким вимогам.

- а) знаходитися поза населеним пунктом;
- б) конфігурація кюветів і розгалуження доріг повинні виключати можливість об'їзду;
- в) повинна бути обмежена видимість з імовірного напрямку під'їзду автотранспорту зі злочинцями, а також повинні бути умови для маскування сил прикриття;
- г) повинна бути найменша ширина проїзної частини дороги.
- д) зупиняти автомобіль із злочинцем бажано безпосередньо перед підйомом або там, де поряд з дорогою є маскувальне укриття для групи захоплення.

При переслідуванні злочинців на будь-якому транспорті доцільно:

- повністю опустити скло правих дверей автомобіля, застебнутись пасажирами безпеки, включити сирену або попереджувальними пострілами вгору запропонувати водію зупинитися;
- якщо водій, якого переслідують, зупиняється, слід не обганяючи, також зупинитися.

Після цього дотримуючись правил особистої безпеки, за вказівкою старшого групи оголити зброю, спрямувати її на транспортний засіб і оточити злочинців.

Якщо водій транспортного засобу не зупиняється, необхідно примусити його зупинитись, використовують спосіб «таран». Затримувати таким способом рекомендують в крайніх випадках, у місцях з мінімальною інтенсивністю руху транспорту і пішоходів.

Для цього необхідно:

- застебнутись пасажирами безпеки і одною рукою триматися за поручні або спеціальні петлі;
- опустити скло всіх дверей автомобіля;
- за вказівкою старшого оголити зброю і направити її у бік осіб, яких переслідують, під'їхати автомобілем так, щоб його передня частина знаходилася на рівні заднього колеса автомобіля того, кого затримують;

– різким поворотом рульового колеса нанести удар переднім крилом автомобіля, яким переслідують, в момент удару загальмувати і вжити заходів щоб вирівняти напрямок руху.

У випадку озброєного опору з боку злочинців слід:

– визначити місце придатне для застосування зброї;

– наблизитися до переслідуваних на відстань, яка є необхідною для ведення влучного вогню з вогнепальної зброї;

– щоб забезпечити безпеку членів групи захоплення, якщо це можливо, вести автомобіль зигзагоподібно.

Доцільно стріляти по балонах коліс. Для зручності ведення влучного вогню бажано зайняти позицію зліва – ззаду щодо переслідуваного транспортного засобу.

Необхідно враховувати те, що регулярні заняття з особовим складом працівників ОВС з тактико – спеціальної та вогневої підготовки вдосконалять їх професійний рівень в проведенні спеціальних операцій, збагатить практичний досвід кожного, що в подальшому знизить ризик загибелі та поранень працівників міліції. Для цього необхідно проводити заняття реально наближені до бойових дій в повному екіпуванні з використанням спеціально обладнаних полігонів, тренажерів, психологічних смуг перешкод, тактичних містечок (killer house) страйкбольного та імітаційного обладнання з моделюванням типових ситуацій які можуть виникнути у службовій діяльності працівників органів внутрішніх справ.

---

1. Конституція України. Прийнята на 5 сесії Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

2. Кодекс УРСР про адміністративні правопорушення. – К., 07.12.1984 р.

3. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 4. – Ст. 20.

4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. (Із змінами та доповненнями на 23.12.1993р.)

5. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 р.

6. Щодо проведення спеціальних операцій із затримання осіб, що підозрюються у вчиненні тяжких злочинів: Вказівка МВС України № 1176 від 17.09.2003 р.

7. Психологія і тактика дій працівників міліції в ситуаціях озброєної протидії з боку злочинців: методичні рекомендації. – К., 2011.

8. Богданов Б. Е. Особистий розшук. Розвідувальне опитування / Б. Е. Богданов. – УМК, 1979

9. Дюков В. В. Особистий розшук у запитаннях і відповідях / В. В. Дюков. – М., 1980.

10. Лактионова Е. В. Вооруженная безопасность. Практическое руководство для сотрудников спецслужб / Е. В. Лактионова, И. Б. Линдер. – СПб: РИПОЛ Классик, 2009. – С. 3.

В. Р. Сливенко,
*кандидат юридичних наук,
перший заступник начальника
Департаменту ДСБЕЗ МВС України*

В. І. Василичук,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри СТ та ОРД ННІПФПСКМ
(Національна академія внутрішніх справ)*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ У ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНІЙ КОРУПЦІЇ

На нашу думку створення Служби фінансових розслідувань України – як органу, що здійснює досудове розслідування злочинів у сфері господарської діяльності, є недоцільним з наступних причин.

Зокрема, необхідно врахувати, що фінансовий контроль та фінансові розслідування не можна ототожнювати з досудовим розслідуванням злочинів у сфері господарської діяльності.

Крім того, новостворений державний орган пропонується утворити на базі підрозділів податкової міліції та боротьби з відмивання доходів одержаних злочинним шляхом Державної фіскальної служби, підрозділів по боротьбі з економічними правопорушеннями Міністерства внутрішніх справ України та Служби безпеки України, а також Державної фінансової інспекції України – основним завданням якої є реалізація державної політики у сфері державного фінансового контролю.

Ми погоджуємося з думкою В. М. Пісного що, приєднання підрозділів боротьби з економічною злочинністю та економічних підрозділів ГУБОЗу до новоутвореного відомства буде приєднанням більшого до меншого [1, с. 8–9].

Така модель не сприятиме об'єктивній і неупередженій діяльності на всіх стадіях виявлення і розслідування кримінальних та інших правопорушень в економічній сфері.

Навпаки, такий підхід може призвести до необґрунтованого розширення повноважень цього органу та, відповідно, до високих корупційних ризиків у його роботі.

Необхідно також урахувати той факт, що в Україні, як і в багатьох європейських країнах, здійснення функцій фінансового контролю покладено на цивільні міністерства та відомства (*Міністерство фінансів України, Державну службу фінансового моніторингу України, Державну фінансову інспекцію України, Національний банк України, Антимонопольний комітет України, Державну казначейську слу-*

жбу України), результати роботи яких у подальшому можуть використовуватися правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Саме тому при визначенні підслідності кримінальних правопорушень, які будуть розслідуватися слідчими новоствореного органу, необхідно враховувати, що кримінальні правопорушення економічної спрямованості тісно пов'язані зі зловживаннями у сфері службової діяльності, які по суті належать до категорії кримінальних корупційних правопорушень (*чверть у структурі викритих економічних правопорушень*), виявленням і розслідуванням яких займаються не лише працівники державної служби боротьби з економічною злочинністю МВС, а й спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю МВС та Служби безпеки України, які є спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції.

Економічні правопорушення за своєю суттю не можуть розслідуватися окремо від правопорушень у сфері службової діяльності та не можуть бути віднесені до підслідності новоствореного органу.

Також слід зазначити, що окрім злочинів у сфері службової діяльності до числа економічних ще віднесено близько семи десятків кримінальних правопорушень, досудове розслідування яких залишається за МВС (*злочини у сфері господарської діяльності, проти довілля, трудових і інших особистих прав і свобод громадянина та решта злочинів, що вчиняються спеціальним суб'єктом*). Тому МВС буде вимушене залишити у своїй системі відповідний підрозділ для здійснення оперативних заходів по виявленню та досудовому розслідуванні цих кримінальних правопорушень.

Є дискусійними питання, що підрозділи податкової міліції є найбільш підготовленими у протидії економічним правопорушенням.

Як свідчить аналіз практики за всю історію існування податкової міліції цей підрозділ займається лише документуванням шести складів кримінальних правопорушень і не має досвіду документування решти економічних і службових правопорушень, у тому числі і неправомірної вигоди. Підтвердженням цього може бути щорічне викриття органами внутрішніх справ вдесятеро більше економічних правопорушень, ніж податковою міліцією.

Те що стосується питання підвищення ефективності протидії фінансовим та економічним злочинам, то на нашу думку це питання доцільно врегулювати шляхом передачі відповідних повноважень до МВС України, основною функцією якого, відповідно до законодавства, є формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби зі злочинністю, у тому числі з економічною.

Підсумовуючи вищесказане слід зазначити про, доцільність у складі МВС України, як головного органу з питань формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби зі злочинністю та захисту економіки від злочинних посягань, передбачити створення Державної служби протидії фінансовим та економічним правопорушенням.

1. Служба фінансових розслідувань: рятівне коло чи камінь на шию? // Іменем Закону. – № 36 (5942). – С. 8–9.

О. З. Сліпа,
*викладач кафедри менеджменту
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Належний рівень розвитку економіки України неможливий без ефективної роботи ключового гравця економічних відносин, творця економічних благ – людини. Персонал є тією силою, яка здатна привести до економічного розвитку те чи інше підприємство чи економіку країни, так і може стати причиною падіння економічних показників внаслідок своєї діяльності. Тому на сьогодні є актуальним розгляд проблемних питань, пов'язаних з роботою персоналу підприємства в контексті вчинення ним кримінальних правопорушень та службових зловживань. Підтверджує актуальність таких досліджень й статистичні дані. Лише за перший квартал 2014 року працівники Державної служби боротьби з економічною злочинністю задокументували понад 2,5 тис. злочинів у сфері службової діяльності, з яких більш як половина – службові підроблення, майже півтисячі – отримання неправомірної вигоди, близько трьох десятків зловживань владою або службовим становищем, понад 200 фактів службової недбалості тощо. Повідомлення про підозру в скоєнні кримінальних правопорушень оголошено більш як 1,5 тисячі посадовців різного рівня [1].

Дослідження цих проблем є предметом ґрунтовних наукових пошуків таких вчених як Н. Архипов, А. Бойко, З. Живко, А. Заклюк, О. Кальман, М. Камлик, Н. Іваницька, О. Сєдов та ін.

Економічна злочинність – це корислива злочинна діяльність службових осіб та інших учасників економічних відносин, спрямована

на заподіяння матеріальної шкоди підприємствам, установам, організаціям різних форм власності або суб'єктам господарювання [2, с. 130]. Сьогодні головною ареною, на якій розгортаються службові зловживання і кримінальні правопорушення стала економіка України. В таких умовах вона опинилася через низку об'єктивних та суб'єктивних чинників загалом і зокрема вищезазначеного.

До економічних злочинів, які вчиняють працівники підприємств відносять:

- злочини, які вчиняються у сфері службової діяльності, а також інші злочини, суб'єктом яких є службова особа;
- злочини у сфері оподаткування;
- злочини, які вчиняються шляхом незаконного використання підприємцем своїх прав;
- злочини пов'язані з монополістичною діяльністю, та обмеженням конкуренції на ринку;
- злочини щодо незаконного одержання і розголошення комерційної таємниці;
- злочини, пов'язані з процедурою банкрутства;
- злочини у сфері обігу бюджетних коштів;
- злочини у внутрішній і зовнішньоекономічній діяльності підприємства, тощо.

До основних факторів, що впливають на рівень економічної безпеки відносять також багато факторів. Одними з основних внутрішніх факторів є стан і кваліфікація трудових ресурсів, соціальний захист робітників [3].

Основними ознаками економічної злочинності у сфері економіки є:

1. Матеріальна, пов'язана із збагаченням окремих фізичних чи юридичних осіб шляхом заподіяння матеріальної шкоди суб'єктам економічної діяльності.

2. Видова, до якої належать зловживання в різних галузях промислового і сільськогосподарського виробництва.

3. Родова. До цієї ознаки відносять різну спрямованість щодо злочинних посягань, що передбачає певну сукупність різнорідних груп злочинів, об'єднаних на основі сталих зв'язків між окремими елементами єдиного механізму організації та функціонування національної економіки.

4. Формальна. Цією ознакою злочинності у сфері економіки є суб'єкт спричинення матеріальної шкоди. Ці суб'єкти в свою чергу поділяються на загальні та спеціальні. До перших, відносять працівників підприємств, установ, організацій при виконанні своїх трудових обов'язків. До других, відносять службових осіб, які виконують адмі-

ністративно-господарські, та організаційно-розподільчі функції на підприємствах, установах різних форм власності. Сюди ж відносять осіб органів влади та місцевого самоврядування, які забезпечують управлінські й контрольні повноваження щодо економічної діяльності. Зазначені різновиди причин злочинів, і самі злочини завдають матеріальної шкоди державі та суб'єктам господарювання, підривають їхню ділову репутацію, завдають шкоду інтересам та прагненням споживачів.

Слід зазначити, що динаміка вчинення кримінальних правопорушень зазнає постійних змін як з позитивним ефектом, так і з негативним. Однак, є важливим не тільки констатувати злочини, але також і їх попереджувати. Завдання комплексного попередження кримінальних правопорушень на законодавчому рівні покладається на правоохоронні органи, однак й окремі юридичні та фізичні особи, громадські організації також здійснюють діяльність щодо запобігання злочинності. Профілактичну роботу на підприємствах мають здійснювати співробітники служби економічної безпеки, менеджери різних рівнів або інші уповноважені особи. Основною метою яких є усунення ризиків виникнення економічних злочинів.

Система попередження і боротьби з економічними злочинами може включати такі заходи:

По-перше, розробку інструменту контролю за документацією, яка містить комерційну таємницю;

По-друге, посилення кадрового відбору, та якісний набір співробітників;

По-третє, проведення моніторингових спостережень дій співробітників компаній;

По-четверте, оптимальний розподіл праці між працівниками служби економічної безпеки.

Також поряд з цими заходами, на нашу думку, можуть мати високу ефективність і планування потреби підприємства в персоналі. Адже, враховуючи наявний якісний і кількісний склад персоналу, визначення доцільності та специфіки підвищення кваліфікації і перекваліфікації певної групи співробітників, розроблення системи просування по службі, формування механізмів звільнення персоналу, вироблення політики оплати праці та соціальних послуг [4, с. 30].

Таким чином, у сучасних умовах функціонування підприємств в Україні достатньо поширеними є випадки вчинення кримінальних правопорушень персоналом цих підприємств. Такий стан речей на мікро-економічному рівні негативно впливає на економічну безпеку держави загалом, що зумовлює необхідність активізації зусиль як державних органів, так і суб'єктів господарювання у сфері попередження злочин-

ності. Зокрема, особливу увагу слід приділити реалізації оптимально-виваженої законодавчої стратегії, що спрямована на профілактику протиправних проявів в залежності від рівня їх соціально-економічної небезпечності.

1. Пісний В. Ми реагуватимемо на кожне повідомлення про корупцію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1049236>

2. Головін Б. М. Поняття злочинності у сфері економіки / Б. М. Головін // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 128–133 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_24.pdf

3. Евдокимов Ф. И. Критерии оценки уровня экономической безопасности предприятия / Ф. И. Евдокимов, О. А. Бородин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://masters.donntu.edu.ua>

4. Методические рекомендации по разработке кадровой политики предприятия // Менеджмент в России и за рубежом. – 1998. – № 1. – С. 28–34.

Н. М. Татарин,

*ад'юнкт кафедри кримінального процесу
та криміналістики
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОКРЕМІ ЗАВДАННЯ ТА ТИПОВІ ПИТАННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ САМОВІЛЬНОГО ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ТА САМОВІЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА

Судові експертизи сьогодні відіграють важливу роль у кримінальному судочинстві. Потреба у їх проведенні, відповідно до ч. 1 ст. 242 КПК України, виникає тоді, коли для з'ясувати обставини, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [1]. Судова експертиза є найбільш кваліфікованою формою використання спеціальних, вона значно розширює пізнавальні можливості слідства та суду, дозволяючи застосовувати в процесі досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень увесь арсенал наявних науково-технічних засобів.

Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду. Судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також у випадках і на умо-

вах, визначених Законом, судові експерти, які не є працівниками зазначених установ (ст.ст. 1 і 7) [2]. Основними видами експертизи є: криміналістична, інженерно-технічна, економічна, товарознавча, експертиза у сфері інтелектуальної власності, психологічна, мистецтвознавча, екологічна [3].

Як зазначає Є. В. Пряхін, найбільш типовим видом експертизи у методиці розслідування самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва є судова будівельно-технічна експертиза. Завдання, що вирішуються нею, він умовно поділяє на чотири категорії: 1) дослідження об'єктів нерухомості, будівельних матеріалів, конструкцій і відповідних документів; 2) розподіл земель та визначення порядку користування земельними ділянками; 3) визначення оціночної вартості будівельних об'єктів та споруд; 4) оцінка земельних ділянок. У ситуаціях, коли внаслідок самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва була заподіяна шкода навколишньому середовищу, слідчому треба призначати відповідну експертизу, зважаючи на сутність події, наприклад, експертизу матеріалів, речовин та виробів (з метою дослідження ґрунтів, наявності шкідливих речовин у навколишньому середовищі), біологічну експертизу (для дослідження об'єктів рослинного та тваринного походження) [4, с. 101].

Не менш важливою, на нашу думку, при розслідуванні самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва є проведення земельно-технічної експертизи, на якій вважаємо зупинитися детальніше.

Земельно-технічна (або оціночно-земельна) експертиза відноситься до одного з видів інженерно-технічних експертиз і входить до переліку найбільш поширених і затребуваних судових експертиз в Україні. Вона являє собою досить трудомістке й складне в технічному плані дослідження, яке проводиться судовими експертами із застосуванням точного і сучасного геодезичного обладнання.

Варто зауважити, що така експертиза може проводитися експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду (ч. 1 ст. 242 КПК України) [1].

Вказана експертиза допоможе розібратися в багатьох спірних земельних питаннях, таких як: розділ земельної ділянки; накладення держактів; самовільне зайняття земельної ділянки; визначення площі земельних ділянок; порядок користування земельними ділянками; встановлення меж земельних ділянок та ін. Оціночно-земельна експертиза була виокремлена в самостійний вид експертиз нещодавно, але, як засвідчує практика, є досить розповсюдженою. Завданням оціночно-земельної експертизи є визначення вартості земельних ділянок. Основні завдання

та перелік вирішуваних завдань оціночно-земельної експертизи аналогічні, такі як і для земельно-технічної експертизи. Експертиза може бути призначена як за рішенням уповноваженого на це органу, так і за заявою юридичної або фізичної особи [5].

Основними завданнями земельно-технічної експертизи, з огляду на розслідування самовільного захоплення земельних ділянок та самовільного будівництва, можна назвати: 1) визначення відповідності розробленої технічної документації на земельні ділянки, визначення відповідності зміни цільового призначення земельних ділянок та її затвердження вимогам земельного законодавства та іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування; 2) визначення фактичного землекористування земельними ділянками; 3) визначення відповідності фактичного землекористування, а також порушень меж та накладання земельних ділянок відповідно до правовстановлювальних документів на ці земельні ділянки та вимог нормативно-правових актів; 4) визначення відповідності фактичного розташування будівель, споруд та інших об'єктів відносно меж земельних ділянок правовстановлювальним документам та технічній документації із землеустрою та землекористування; 5) визначення можливості розподілу (порядку користування) земельними ділянками, розробка варіантів їх розподілу (порядку користування); 6) оцінка земельних ділянок; 7) визначення відповідності виконаної оцінки земельних ділянок вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам.

Вирішуючи ці завдання, на розв'язання експертові можна поставити такі типові питання:

1. Чи відповідають розроблена технічна документація на земельну ділянку та її затвердження вимогам земельного законодавства та іншим нормативним документам з питань землеустрою та землекористування? Якщо не відповідають, то в чому полягають невідповідності?

2. Чи змінено та затверджено цільове призначення земельної ділянки відповідно до вимог земельного законодавства та інших нормативних документів з питань землеустрою та землекористування? Якщо ні, то в чому полягають невідповідності?

3. Який фактичний порядок користування земельною ділянкою? Яка площа перебуває у користуванні співвласника (співвласників) земельної ділянки?

4. Чи відповідає фактичний порядок користування земельною ділянкою правовстановлювальним документам на дану земельну ділянку та вимогам нормативно-правових актів з питань землеустрою та землекористування?

5. Чи має місце порушення землекористування, зокрема порушення меж та накладання земельних ділянок відповідно до правовстановлювальних документів на ці земельні ділянки та вимог нормативно-правових актів?

6. Чи відповідає фактичне розташування будівель, споруд та інших об'єктів відносно меж земельних ділянок правовстановлювальним документам та технічній документації із землеустрою та землекористування на ці земельні ділянки? Якщо ні, то в чому полягають невідповідності?

7. Чи є технічна можливість відповідно до вимог нормативно-правових актів розділити земельну ділянку (встановити порядок її користування) відповідно до часток співвласників (зазначити частки)?

8. Які варіанти розподілу земельної ділянки (порядку її користування) можливі відповідно до часток співвласників (зазначити частки) та вимог нормативно-правових актів?

9. Які варіанти технічно можливі для влаштування проїзду (проходу) на земельну ділянку?

10. Чи є технічна можливість встановлення земельного сервіту-ту на ділянці? Надати варіанти встановлення земельного сервітуту.

Вказані питання можуть бути вирішені за умови наявності відповідної правовстановлювальної та технічної документації, зокрема результатів виконання топографо-геодезичних робіт, які проводяться фахівцями-землевпорядниками з використанням відповідного обладнання та бази даних. Також для вирішення окремих питань земельно-технічної експертизи експерту необхідно надати правовстановлювальну та технічну документацію із землеустрою на земельну ділянку. Для вирішення питання про вартість земельної ділянки йому необхідно надати правовстановлювальну та технічну документацію із землеустрою на земельну ділянку із зазначенням адреси місцезнаходження ділянки, площі, цільового призначення, плану, даних щодо зовнішніх меж станом на дату оцінки. У разі розміщення на земельній ділянці будівель, споруд та інших об'єктів на дослідження необхідно надати правовстановлювальну документацію на такі об'єкти та матеріали технічної інвентаризації [3].

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ

Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

4. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навч. посібник / О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 324 с.

5. Земельно-технічна та оціночно-технічна експертизи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ekspertiza.com.ua/uk/zemelno-tekhnichna-ekspertiza>

Р. С. Тютюнник,
курсант 2 курсу
(Національна академія
внутрішніх справ)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ. СІНГАПУРСЬКИЙ ДОСВІД

*«Усі без винятку чиновники впевнені,
що за їхню каторжну працю
їм платять дуже мало і все,
що їм залишається, –
це зажовувати своє горе хабарами»
Михайло Лашков*

Корупція – це використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей [2].

У другій половині ХХ століття корупція перетворилася в принципово значиму проблему в умовах глобалізації. Тема боротьби з корупцією перейшла з розряду національної в розряд міжнародної. Боротися локальними методами з руйнівними наслідками корупційної діяльності стало практично неможливо.

В останні 15 років проблема корупції перебуває в центрі уваги як суспільства в цілому, так і політиків, учених і правозастосовників зокрема [1]. На сьогоднішній день це вже серйозна міжнародна проблема, яка вимагає спільного міжнаціонального підходу і потребує певних антикорупційних інструментів, що носять глобальний характер. Корупція не визнає національних кордонів. Тому вивчення і аналіз світової практики боротьби з корупцією має важливе значення.

Боротьба з корупцією не просто так перетворилася на проблему міжнародної важливості. Головним критерієм при винесенні даного питання на порядок денний міжнародної спільноти став все наростаючий вплив цього явища на глобальний розвиток. Transparency International і Gallup International оприлюднили результати своїх досліджень щодо рівня світової корупції в 2013 році. Згідно з результатами, більше третини українських громадян давали хабар (всього 35%) [5].

На перше місце за рівнем корумпованості вийшли суди. 66% респондентів вважають судову систему найбільш корумпованою сферою. Друге місце займають правоохоронні органи – 64%. Третє – сфера державної служби (56%) та охорони здоров'я (54%). Далі йдуть парламент (53%), політичні партії (45%) і освітня система (43%) [5].

Більшість опитаних українців, а це – 74%, вважають, що державний сектор корумпований. Іншими словами, українці добре усвідомлюють: держава їх не захистить, якщо вони самі не «простимулюють» таку «допомогу» фінансово або не скористаються «телефонним» правом.

З року в рік влада активно вживає заходів по боротьбі з корупцією, приймаються відповідні закони. Існують програми, але 43% опитаних Transparency International і Gallup International проте вважають, що за два роки рівень корупції навпаки тільки виріс [5].

Від корупції страждають не тільки прості українці. Держава несе іміджеві та фінансові збитки. Великі інвестори покидають Україну. Їх не влаштовують несприятливі умови для ведення бізнесу – корупція, слабка судова система та адміністративні бар'єри.

Про випадки вимагання хабара повідомили 35% опитаних, при цьому 53% з них заявили, що відмовилися платити. Рейтинг причин дачі хабарів виглядає наступним чином: неможливість отримати послугу іншим шляхом (33%), на знак подяки (33%), для прискорення процесу (28%), для здешевлення послуги (6%). Не повідомляють про корупційні випадки – 74%, бояться наслідків – 24%, вважають, що це нічого не змінить, – 63% [6].

При цьому 36% українців готові вийти на вулицю для боротьби з корупцією [6].

Корупція в Україні проблема не тільки внутрішня. На неї сильно впливають і зовнішні чинники. Корпорації з різних країн приносять в Україну корумповану корпоративну культуру, а найбільше цим грішать росіяни і китайці.

Про це йдеться в новому дослідженні Transparency International «Прозорість в корпоративній звітності: оцінка міжнародних компаній країн, що розвиваються» (Transparency in Corporate Reporting: Assessing Emerging Market Multinationals).

З негативними показниками у дослідження потрапили такі російські компанії, що мають бізнес в Україні, як, зокрема, «Газпром», «Альфа-груп» (представлена в Україні «Альфа-банк»), «Лукойл» та інші. Експерти оцінили ступінь розкриття інформації про фінансові операції «Газпрому» в 0%, що значною мірою зумовило порівняно низький рейтинг. Найнижчі позиції рейтингу російських компаній мають «Северсталь» – 3 бали, «Альфа-груп» – 2,7 бала і «Лукойл» – 2,2 бала [7].

Більше третини компаній, що потрапили в список – з Китаю. Так, виробник автомобілів Chery Automobile отримав 0 балів і опинився внизу списку разом з мексиканською Mabe. Кращі показники – у індійської телекомунікаційної компанії Tata Communications, яка отримала 7,1 бали [7].

Хотілося б привести приклад вдалого досвіду боротьби з корупцією у Сінгапурі. До моменту здобуття незалежності в 1965 році Сінгапур опинився в ситуації, яка чимось нагадувала картину пострадянської України. Країна знаходилася у вкрай важкому економічному становищі і була наскрізь пронизана беззаконням. Законодавство було імпортовано британськими колонізаторами з далекої Англії, правоохоронні органи виявилися не в змозі протистояти організованій злочинності, а більшість чиновників брала участь у корупційних схемах. Населення мало низький рівень освіти і не вміло відстоювати свої права.

Лідери країни прийшли до розуміння нагальної потреби приборкати корупцію і свавілля, усвідомлюючи, що без цього країна не має майбутнього. Це послужило підставою для прийняття цілої системи заходів, що відрізнялися суворістю і послідовністю. Дії чиновників були регламентовані, бюрократичні процедури спрощені, був забезпечений суворий нагляд за дотриманням високих етичних стандартів. Органом, що втілює ці заходи в життя і що зберіг свої повноваження і сьогодні, стало спеціалізоване Бюро з розслідування випадків корупції [3].

Одночасно з цим було посилені заходи кримінального покарання за корупційні дії, підвищена незалежність судової системи, різко піднята зарплата суддів і забезпечений їх привілейований статус, введені чутливі економічні санкції за дачу хабара або відмову від участі в антикорупційних розслідуваннях. Жорсткі акції (аж до звільнення всіх співробітників митниці) були проведені в багатьох державних відомствах. Ці заходи поєднувалися із зменшенням втручання держави в економіку, підвищенням зарплат чиновників і підготовкою кваліфікованих адміністративних кадрів [3].

В даний час Сінгапур, жорстка авторитарна держава, займає лідируючі місця у світових рейтингах за відсутністю корупції, економічною свободою та рівнем розвитку. Приклад Сінгапуру показує, як мо-

жна завдяки політичній волі, ефективному антикорупційному законодавству і невідкупному незалежному агентству всього за кілька років звести корупцію до дуже низького рівня.

Якщо вести боротьбу з корупцією в Україні за викроєними в авторитарних умовах лекалам, то де гарантія того, що наші політичні лідери виявляться настільки ж послідовними, як їх сингапурські колеги? І що жителі України, більшість яких вважають корупцію нормою, нададуть їм підтримку? Адже проведення заходів по реальній протидії корупції в Україні вимагає не тільки політичної волі, а й величезного адміністративного ресурсу і грошей, але і далеко не завжди додає популярності ініціаторам.

Притягнення до відповідальності корупціонерів є лише частиною системних заходів по боротьбі з корупцією. Особливо в умовах, коли населення країни не довіряє правоохоронним органам і судовій системі. Необхідно змінити менталітет широких верств населення, а тут необхідні інші способи.

Організація системної протидії корупції крім безпосереднього переслідування корупціонерів передбачає проведення заходів попередження і контролю, перегляду корупціогенного законодавства, підвищення окладів рядовим чиновникам, ефективну пропаганду ідей верховенства закону і «чистих рук». Реальна боротьба з корупцією – це не кампанія, для проведення якої призначені терміни. Це напрямок державної діяльності, який повинен вестися безперервно.

Навряд чи можливо відтворити сингапурську антикорупційну стратегію цілком, так як місто-держава має свою неповторну історію, географічне розташування та особливості політичного управління.

Зараз корупція в Україні досягла критичних показників. Про це свідчить хоча б положення країни в міжнародних рейтингах інвестиційної привабливості. Схожа ситуація запустила в свій час в Сінгапурі механізм боротьби з корупцією.

У Сінгапурі авторитарні методи працюють багато в чому завдяки щирому бажанню політичного керівництва протистояти корупції. Воно веде скромний спосіб життя. Кожен засуджений у скоєнні корумпованих дій карається, незважаючи на розміри банківських рахунків і положення в суспільстві. В іншому випадку боротьба з корупцією – тільки видимість. Чи здатна на це українська влада?

---

1. Ермак А. Призрак борьбы с коррупцией / А. Ермак, В. Попович, Т. Якимец // Юридическая практика. – 2009. – № 32 (607). – 11 августа.

2. Закон України «Про запобігання і протидії корупції»: за станом на 12.08.2014 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>

3. Лі Куан Ю. Сингапурская история: из третьего мира в первый монографія / Ю. Лі Куан – Манн, Иванов и Фербер 2013. – 576 с.

4. Словник економічної афористики / уклад.: А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. – 374 с.

5. Corruption perception index 2013: підсумки антикорупційного дослідження, проведеного недержавною міжнародною організацією «Transparency International» / Transparency International, 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/cpi2013/result>

6. Global Corruption Barometer 2013: підсумки антикорупційного дослідження, проведеного недержавною міжнародною організацією «Transparency International» / Transparency International, 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/gcb2013>

7. Transparency in Corporate Reporting: Assessing Emerging Market Multinationals Global 2013: підсумки антикорупційного дослідження, проведеного недержавною міжнародною організацією «Transparency International» / Transparency International, 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.transparency.org/ whatwedo/pub/transparency_in_corporate_reporting_assessing_emerging_market_multinational](http://www.transparency.org/whatwedo/pub/transparency_in_corporate_reporting_assessing_emerging_market_multinational)

Ю. А. Хатнюк,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративного права

та адміністративного процесу

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

Україна стала на шлях побудови правової держави та створення демократичного суспільства, в якому провідне місце займають загальнолюдські цінності. Необхідною умовою побудови демократичної правової держави є забезпечення прав і свобод людини, особливо дитини, чітке правове визначення статусу неповнолітніх, як суб'єктів адміністративної відповідальності, підвищення ефективності заходів, спрямованих на надійне забезпечення їх правового захисту, підвищення ефективності діяльності державних органів щодо запобігання правопорушень серед цієї категорії осіб.

На сьогоднішній день проблема правопорушень неповнолітніх є і залишається однією з гострих проблем українського суспільства. Над пошуком шляхів її вирішення працює широке коло фахівців різних наукових галузей: кримінології, юриспруденції, психології, педагогіки, соціології тощо. Вирішення цієї проблеми пов'язане із формуванням життєвої позиції неповнолітніх – майбутнього нашої держави [1].

Під профілактикою правопорушень серед неповнолітніх слід розуміти діяльність суб'єктів профілактики по виявленню, нейтралізації та усуненню причин і умов, які сприяють здійсненню адміністративних проступків підлітками, попередження і припинення вчинених ними деліктів, застосуванню до осіб, які їх вчинили, заходів виховного впливу або адміністративного примусу [2, с. 24].

Суб'єктами профілактики правопорушень є органи державної влади (законодавчої, виконавчої, судової), органи місцевого самоврядування, органи прокуратури, засоби масової інформації, громадські організації, у тому числі громадські формування з охорони громадського порядку, релігійні установи та організації, підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, які беруть участь у профілактиці правопорушень.

Основними причинами правопорушень неповнолітніх є:

1. Соціально-економічні: зубожіння населення; відсутність цивілізованих ринкових відносин; розвиток тіньової економіки; зростання в суспільстві соціальної напруги, рівня безробіття, зокрема серед молоді (кожний третій випускник школи й ПТУ та кожний п'ятий випускник вищих навчальних закладів – безробітні). Окрім цього, політична нестабільність загострює економічну та соціальну ситуацію в Україні.

2. Несприятливе сімейне оточення (сорок відсотків неповнолітніх правопорушників виховувалося в неблагополучних сім'ях: з них 30% – у неповних, 45% – у конфліктних, 25% – в асоціальних і кримінальних сім'ях. У той же час шістьдесят відсотків неповнолітніх правопорушників виховувалося в зовнішньо благополучних сім'ях, проте, з них 55% виховувалося в матеріально незабезпечених сім'ях, 35% – у сім'ях із низьким культурно-освітнім рівнем батьків, а 10% – у досить заможних родинах).

3. Проблеми у взаємостосунках неповнолітнього в шкільному середовищі (антипедагогічні методи роботи вчителів із важковиховуваною дитиною, конфліктні ситуації в класному колективі, неуспішність у навчанні, слабкий зв'язок між школою та сім'єю).

4. Негативний вплив позашкільного середовища: скорочення системи закладів дозвілля для неповнолітніх призводить до незайнятості вільного часу дітей та підлітків (в Україні три тисячі населених пунктів не мають жодного закладу культури, 6,5 тисяч культурних закладів зачинено, а ще 500 знаходяться в аварійному стані); негативний вплив засобів масової інформації, що пропагують культ фізичної сили та агресію.

5. Вікові особливості психіки підлітків, які сприяють антисуспільним проявам (акцентуація характеру, реакція групування, реакція

емансипації, почуття дорослості, прагнення до самоствердження, емоційна неврівноваженість, підвищена збудливість, комфортність тощо).

6. Біологічними та генетичними причинами вчинення неповнолітніми правопорушень є порушення роботи ферментативної та гормональної систем організму; вроджені психопатії; мінімальні мозкові дисфункції внаслідок органічного враження головного мозку.

7. Екологічні – негативний вплив факторів природного середовища.

Таким чином, детальний аналіз причин правопорушень неповнолітніх дає змогу окреслити основні напрями діяльності різних соціальних інститутів, установ, громадських організацій, кожної молодої людини, що спрямовані на зниження рівня правопорушень серед неповнолітніх, а саме:

- зниження рівня безробіття, особливо молодіжного;
- соціальна допомога малозабезпеченим, молодим та неблагополучним сім'ям та її спрямованість на подальший саморозвиток кожної сім'ї;
- правове виховання дитини в сім'ї, набуття необхідних соціальних умінь;
- високий рівень правового виховання учнів у школі;
- корекція проявів агресивної поведінки неповнолітніх;
- підвищення успішності дитини в навчальній діяльності, взаємостосунках з однолітками;
- розвиток системи позашкільних дозвільних закладів, здебільшого безплатних;
- підвищення ефективності роботи правоохоронних органів щодо попередження правопорушень;
- широка соціальна реклама, спрямована на формування правової культури населення загалом [3].

Велику роль у діяльності, спрямованій на профілактику протиправних відхилень у поведінці неповнолітніх відіграє суспільство, яке повинно забезпечити дітям повноцінну участь у всіх сферах життя, що їх стосуються. Діяльність суспільства повинна бути спрямована на підтримку різними організаціями дітей з тих сімей, що потребують соціального захисту.

Значне місце в діяльності держави повинні посідати питання соціальної профілактики та соціальної реабілітації. Соціальна профілактика являє собою діяльність державних органів (суб'єктів соціальної роботи), що спрямована на попередження антисуспільної поведінки неповнолітніх, виявлення негативного впливу на життя і здоров'я неповнолітніх та запобігання такого впливу шляхом системного обліку та догляду за неповнолітніми, які схильні до протиправної поведінки, та батьками, які схильні втягувати своїх неповнолітніх дітей до злочинної діяльності. Соціальна реабілітація – відновлення морального, психічного та фізичного стану

неповнолітніх, приведення їх індивідуальної або колективної поведінки у відповідність до загальновизнаних суспільних правил і норм. Змістом такої роботи повинна стати навчально-виховна реабілітація в навчальних закладах усіх типів, у закладах соціально-лікувальної, психологічної та медико-соціальної реабілітації дітей та молоді.

---

1. Оксьом І. Г. Адміністративно-правові засоби попередження правопорушень неповнолітніх [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.kushnirmk.ua/52910>

2. Квітка Я. М. Попередження адміністративних правопорушень серед неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / Я. М. Квітка. – К., 2002. – 26 с.

3. Шанскова Т. І. Аналіз причин правопорушень неповнолітніх як підґрунтя соціально-педагогічної роботи з молоддю щодо профілактики злочинності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/7566/97/>

С. В. Хилюк,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
кримінального права та кримінології
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

УМОВИ ПРАВОМІРНОСТІ ОКРЕМИХ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ В СВІТЛІ СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Правові позиції, викладені в рішеннях Європейського суду з прав людини (надалі ЄСПЛ) офіційно визнані в Україні джерелом права відповідно до ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Більше того, ті з них, які стосуються злочинності та караності діянь, інших кримінально-правових наслідків, вчені цілком обґрунтовано відносять до джерел кримінального права¹. Враховуючи місце практики ЄСПЛ в системі джерел права України та принципи дії Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (надалі Конвен-

---

¹ Андрушко П. П. Джерела кримінального права України: поняття, види / П. П. Андрушко // Адвокат. – 2011. – № 7. – С. 13–22; Хавронюк М. І. Децю про сутність кримінального права / М. І. Хавронюк // Юридичний вісник. – 2013. – № 12.

ція), у випадку виникнення колізій між положеннями кримінального закону та практикою ЄСПЛ перевага надається останнім. За винятком тих випадків, коли законодавство України передбачає вищий рівень гарантій прав людини. Разом з тим, приклади врахування позиції ЄСПЛ у вирішенні окремих питань матеріального права як на теоретичному так і на практичному рівні є поодинокими¹. На необхідність звертатися до практики ЄСПЛ у справах, де мова йде про необхідну оборону вказує Л. П. Брич². Проте *ratio dicendi* окремих рішень з застосування ст. 2 та 3 Конвенції, дають підстави стверджувати, що практика ЄСПЛ повинна мати значно ширше застосування у визначенні умов правомірності окремих обставин, що виключають злочинність діяння, а саме:

1. Умисне вбивство особи в стані крайньої необхідності може визнаватися правомірним лише у ситуації вчинення правомірних дій для придушення заворушення або повстання. Ст. 2 Конвенції, яка гарантує право на життя, встановлює вичерпний перелік випадків правомірного позбавлення життя: для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання. ЄСПЛ вказує, що обставини за яких позбавлення життя може бути виправданим, слід тлумачити обмежувальним чином (§ 97 *Salman v. Turkey*)³. Відтак з-поміж обставин, що виключають злочинність діяння, які передбачені розділом VIII Загальної частини КК України, можуть вважатися такими, що виключають злочинність позбавлення життя, відповідно до стандартів Конвенції лише необхідна (уявна) оборона, затримання злочинця, а також крайня необхідність у ситуації вчинення правомірних дій для придушення заворушення або повстання. Хрестоматійні приклади крайньої необхідності, коли кілька людей задля порятунку власного життя жертвують життям іншої людини, порушують мінімальний рівень гарантій прав людини, передбачених Конвенцією, а тому не можуть вважатися правомірними. Такий підхід є традиційним для англо-саксонської правової системи. Зокрема, в Англії у справі

---

¹ Хім'як Ю. Б. Гармонізація кримінального права України з практикою Європейського суду з прав людини. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Хім'як Юрій Богданович – К., 2011. – 261 с.

² Брич Л. П. Кримінальне законодавство України і практика його застосування у світлі Європейських стандартів прав людини // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2010. – Вип. 51. – С. 308–322. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vlnu_yu/2010_51/308crl51.pdf

³ Бущенко А. П. Стаття 2 Конвенції про захист прав та основоположних свобод, систематизований дайджест рішень Європейського суду з прав людини / А. П. Бущенко. – Х.: Права людини, 2010. – 368 с. – С. 14.

Queen vs Dudley and Stephens (1884) так звана справа «Корабель життя»(The Lifeboat Case), засудили двох членів екіпажу корабля, які після кораблетрощі з'їли хворого юнгу, щоб врятуватися від спраги та голоду. Вже тоді суди Англії зайняли позицію, що ніяка необхідність не може виправдати позбавлення життя невинної людини¹. Напротивагу британській, наша правова система знаходиться лише на самому початку довгого шляху до усвідомлення факту, що людина не може бути засобом.

2. Вбивство особи, яка посягає на державні або громадські інтереси для негайного відвернення та припинення посягання не може визнаватися правомірним, крім випадків правомірних дій для придушення заворушення або повстання. Так як, ст. 2 Конвенції, закріпивши виключний перелік винятків з права на життя, дозволяє позбавити життя нападника лише в тому випадку, коли він застосовує незаконне насильство до потерпілої особи.

3. Катування особи, умисне заподіяння їй побоїв, різного ступеню тілесних ушкоджень, яке відповідає критеріям жорстокого або такого, що принижує гідність, поводження в стані крайньої необхідності не може визнаватися правомірним. Це впливає з гарантій, передбачених ст. 3 Конвенції, яка втілює одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства. Навіть у найскладніших ситуаціях таких як боротьба з тероризмом та організованою злочинністю Конвенція безумовно забороняє катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження або покарання незалежно від поведінки потерпілого (§ 163 Ireland v. UK). Стаття 3 Конвенції не припускає жодних винятків і ніяке відхилення від неї не дозволяється, в тому числі, й під час надзвичайної ситуації, навіть зважаючи на веління суспільної небезпеки, що загрожує існуванню нації, або на будь-яку підозру, навіть добре обґрунтовану, що особа може бути причетною до терористичної або іншої злочинної діяльності (§ 81 Aydin v. Turkey). Характер можливо вчиненого злочину не має значення з погляду застосування ст. 3 Конвенції (§ 67 T. v. UK)².

4. Заподіяння смерті під час затримання особи може виключати злочинність діяння з огляду на положення ст. 2 Конвенції лише у випадках, коли особа вчинила насильницький злочин та становить загро-

---

¹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justiceharvard.org/resources/the-queen-vs-dudley-and-stephens-1884-the-lifeboat-case>

² Бущенко А. П. Стаття 3 Конвенції про захист прав та основоположних свобод, систематизований дайджест рішень Європейського суду з прав людини / А. П. Бущенко. – Х.: Права людини, 2010. – 412 с. – С. 22–24.

зу життю та здоров'ю інших людей (§ 95 *Nachova v. Bulgaria* (GC))¹. За інших обставин позбавлення особи життя під час затримання не можна вважати правомірним. Той факт, що внаслідок незастосування сили буде втрачена можливість заарештувати втікача значення не має. Інший підхід є несумісним з основними принципами демократичного суспільства, прийнятими сьогодні (§ 103, 105 *Nachova v. Bulgaria* (GC))².

5. Уявна оборона як обставина, що виключає злочинність діяння, не суперечить гарантіям, передбаченим ст. 2 Конвенції. Попри відсутність посилань на уявну оборону в ч. 2 ст. 2 Конвенції, ЄСПЛ стверджує, що застосування сили державними агентами для затримання особи чи необхідної оборони може бути виправданим, якщо воно ґрунтується на щирому припущенні, яке на той час на розумних підставах сприймається як таке, що відповідає дійсності, навіть, якщо згодом воно виявилось помилковим. Інше рішення, на думку ЄСПЛ, поклало б на державу та її правоохоронців нереалістичний тягар при виконанні їхніх обов'язків, можливо, на шкоду для їх життя та життя інших осіб. (§ 138 *Bubbins v. UK*)³.

Таким чином, короткий огляд правових позицій ЄСПЛ з застосування ст. 2, 3 Конвенції в контексті обставин, що виключають злочинність діяння дає можливість констатувати, що практика ЄСПЛ потребує подальшого вивчення для врахування у вирішенні ряду питань матеріального кримінального права.

А. Я. Хитра,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВА ПРИРОДА КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ВИДУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Вивчення вказаного питання передбачає виділення саме таких теоретичних обґрунтувань, які дозволяють нам розглянути особливості кримінальної процесуальної відповідальності.

---

¹ Бущенко А. П. Стаття 3 Конвенції про захист прав та основоположних свобод, систематизований дайджест рішень Європейського суду з прав людини / А. П. Бущенко. – Х.: Права людини, 2010. – 412 с. – С. 275.

² Там же. – С. 280–281.

³ Там же. – С. 282–283.

У юридичній літературі за галузевою ознакою виділяються такі види юридичної відповідальності: конституційна, кримінальна, адміністративна, цивільно-правова, дисциплінарна[1, с. 23–25]; дисциплінарна, адміністративна, майнова (матеріальна), кримінальна[2, с.32]; кримінальна, цивільна, адміністративна, дисциплінарна[3, с. 178]. Галузева ознака була основним класифікаційним критерієм, причому він застосовується для класифікації саме негативної відповідальності.

Ю. А. Ведерніков, А. В. Папірна класифікують види юридичної відповідальності залежно від видів правопорушень: кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, дисциплінарна відповідальність (трудова, військова, службова, навчальна та ін.), матеріальна відповідальність (майнова (матеріальна) шкода, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на нього трудових обов'язків), конституційна відповідальність [4].

О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко юридичну відповідальність класифікують за різними підставами: за змістом санкцій, що застосовуються за вчинене правопорушення, розрізняють штрафну та правопоновлюючу; за формою здійснення – судову, адміністративну; за галузевою ознакою – конституційну, кримінальну, адміністративну, цивільну, дисциплінарну, матеріальну [5].

З вищенаведеного переліку видів юридичної відповідальності не важко помітити, що такого виду як процесуальна відповідальність (кримінальна процесуальна, цивільно-процесуальна, арбітражно-процесуальна) не виділяється. За межами загальнотеоретичного аналізу залишаються юридичні засоби забезпечення дії цілого блоку галузей, інститутів, важливість реалізації яких має нітрохи не менше значення, ніж дію системи матеріально-правових галузей.

В теорії права визнається існування та самостійне значення різних видів юридичної відповідальності. Будучи різновидами юридичної відповідальності, їм властиві ті ж особливості, що і їй. Однак специфіка суспільних відносин зумовлює своєрідність та певні особливості того чи іншого виду відповідальності[6, с.69].

У теорії держави і права специфіка окремих видів відповідальності розкривається через характеристику галузевого методу правового регулювання, одним з елементів якого виступає спосіб забезпечення суб'єктивних прав і обов'язків учасників суспільних відносин. Таким чином, той чи інший вид відповідальності характеризує своєрідність методу правового регулювання, застосовуваного в даній галузі права [7, с. 393–395].

У літературі висловлено й інша думка з цього питання. Зокрема І. С. Самощенко і М. Х. Фарукшин стверджують, що не кожному ме-

тоду притаманний специфічний вид відповідальності[3, с. 179]. У зв'язку з цим, є висловлювання, що по своїй суті кримінально-процесуальна відповідальність близька до адміністративної, при цьому в якості засобів реалізації процесуальної відповідальності в кримінальному процесі розглядаються тільки заходи штрафного характеру[10, с. 17]. Для дослідження природи процесуальної відповідальності представляється можливим погодитися з П. С. Елькіндом, який вважає, що в методах правового регулювання маються властивості як неспівпадаючі, так і відносно збігаються, вони можливі і в способах, забезпечення правових норм, що відносяться до різних галузей права. Більш того, в «... умовах системності права вимоги правових норм можуть забезпечуватися як засобами типовими для даної галузі права, так і характерними для інших галузей» [9, с. 94–95].

Таким чином, кримінально-процесуальне право має як власними засобами охорони суспільних відносин, що складаються в сфері кримінального процесу, так і надає свої засоби для досягнення цілей, поставлених перед іншими галузями системи, зокрема, кримінального права. У цьому плані виявляється взаємозв'язок і взаємовплив методів матеріального (кримінального) і процесуального (кримінальний процес) права один на одного. Представники науки кримінального процесуального права і деяких інших галузей цілком допускають (з позицій теорії) застосування санкцій норм інших галузей (кримінального, адміністративного, трудового права), що й на практиці не викликає жодних сумнівів, що цілком зрозуміло і випливає зі змісту зазначеного вище висловлювання П. С. Елькінд. Застосування засобів відповідальності, врегульованих іншими галузями права, ґрунтується на наступному:

1) право єдина взаємопов'язана система з функціональними та генетичними зв'язками між її елементами;

2) у деяких галузях права є норми права, спрямовані переважно на охорону суспільних відносин, що складаються в сфері регулювання інших галузей права.

Таким чином, санкції інших галузей права використовуються в кримінальному процесуальному праві, проте не слід зводити це в абсолют і стверджувати, що в кримінальному процесі така модель відповідальності є єдино можливою. Навпаки, кримінальне процесуальне право володіє власними заходами відповідальності за правопорушення й інші форми протиправної поведінки, яка покладалася на учасників кримінального процесу в різних формах.

Якщо брати до уваги розподіл відповідальності на види залежно від галузевого критерію, і при цьому брати за основу класифікацію, запропоновану вищевказаними авторами (С. С. Алексєєв О. Е. Лейст та ін), то вийде, що не у кожній галузі права є свої власні засоби пра-

вової охорони. Більш того, це означає, що видів відповідальності менше, ніж галузей права, що не зовсім послідовно, так галузевої критерій якраз і передбачає виділення у кожній галузі права власного якісно іншого виду відповідальності.

Кримінально-процесуальна відповідальність становить охоронне засіб галузі, нормативним вираженням якого в свою чергу виступають охоронні приписи та кримінально-процесуальні санкції. Таким чином, кримінально-процесуальна відповідальність обумовлена наявністю самостійного охоронного механізму.

Юридична природа заходів відповідальності обумовлена не тільки їх галузевої приналежністю, але також проявляється «залежно від характеру і специфіки їх застосування в тих чи інших галузях суспільних відносин» [11, с. 87].

У той же час слід зазначити, що кримінально-процесуальне право містить і свої власні заходи процесуальної відповідальності які не притаманні матеріальним галузям права. Наприклад до їх числа належить привід, заміна запобіжного заходу на більш суворий. Однак самі по собі санкції як безпосередньо властиві кримінально-процесуального права (наприклад заміна запобіжного заходу на більш суворий) так і запозичені з інших галузей права (штраф), що не становлять основу розмежування окремих видів відповідальності. Як вже було показано важливий порядок і форми реалізації санкцій.

Таким чином, кримінально-процесуальна відповідальність це самостійний охоронний засіб кримінального процесуального права, що реалізовується відносно учасників кримінального судочинства.

-
1. Шиндяпина М. Д. Стадии юридической ответственности: учебное пособие / М. Д. Шиндяпина. – М.: Книжный мир, 1998. – 162 с.
  2. Лейст О. Э. Основные виды юридической ответственности за правонарушения / О. Э. Лейст // Правоведение. – 1977. – № 3. – С. 24–30.
  3. Самощенко И. С. Ответственность по советскому законодательству / И. С. Самощенко, М. Х. Фарукшин. – М., 1971. – 240 с.
  4. Ведерников Ю. А. Теория держави і права: навч. посібник / Ю. А. Ведерников, А. В. Папірна. – К.: Знання, 2008. – 333 с.
  5. Теория держави і права. Академічний курс: підручник / О. В. Зайчук та ін.; ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
  6. Институт юридичної відповідальності у демократичних правових системах: монографія / кол. авторів; за заг. ред. Н. М. Оніщенко. – К.: Видавництво «Юридична думка», 2009. – 216 с.
  7. Алексеев С. С. Проблемы теории права. Курс лекций: в двух томах. – Т. 1 / С. С. Алексеев – Свердловск, 1972. – 396 с.
  8. Чечина Н. А. Об уголовно-процессуальной и гражданско-процессуальной ответственности / Н. А. Чечина, П. С. Элькинд // Советское государство и право. – 1973. – № 9. – С. 34–35.

9. Элькинд П. С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве / П. С. Элькинд. – Ленинград: Издательство ЛГУ, 1976. – С. 92–94.

10. Васильева Е. Г. Меры уголовно-процессуального принуждения: монография / Е. Г. Васильева. – Уфа: Изд-во Башкирского гос. ун-та, 2003. – С. 17.

11. Алексеева И. Б. Принуждение и ответственность в механизме уголовно-процессуального регулирования / И. Б. Алексеева // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1979. – Вып. 30. – С. 87.

О. Л. Хитра,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРИЧИНИ Й УМОВИ ВЧИНЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ НАРКОМАНІЇ СЕРЕД МОЛОДІ

Як показують сьогоденні реалії протидії наркоманії серед молоді, проблема поширення її в українському суспільстві в зазначеному середовищі настільки гостра, що вживання юнаками і дівчатами наркотичних речовин стає небезпечним соціальним явищем.

Все це свідчить про причини та умови, які негативно впливають на антинаркотичну політику та правопорядок у державі, що зумовило прийняття Кабінетом Міністрів України розпорядження від 28 серпня 2013 р. № 735-р. Про схвалення стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року [1]. Стратегія, розроблена Державною службою з контролю за наркотиками, передбачає посилення кримінальної відповідальності за розповсюдження великих обсягів наркотиків, і послаблення покарання за зберігання невеликих доз, пише «КоммерсантЪ-Україна» [2].

На думку авторів документа, таким чином вдасться зменшити кількість споживачів наркотиків на 20% і сконцентрувати зусилля правоохоронних органів на боротьбі з великими наркоторговцями. В той самий час, для молоді збільшать обсяг соціальної реклами в інтернеті та ЗМІ.

Але не дивлячись зусилля Уряду України, а також повсякденну протидію органами внутрішніх справ наркоманії серед молоді, положення у цій загостреній боротьбі залишається невтішним. Так, ситуація, що склалася сьогодні у сфері обігу наркотиків, спричинена загальним високим рівнем вживання їх особами не за медичним призначенням, що становить 33 особи на 10 тис. населення (у 2003 році – 21 особа); активізацією діяльності міжнародних наркосиндикатів та здійсненням транзитного переміщення наркотиків територією України. Негативно вражає і те, що за даними соціологічних досліджень,

35 відсотків першокурсників професійно-технічних училищ та 25 відсотків студентів вищих навчальних закладів мають досвід вживання наркотиків.

Особливу стурбованість з огляду на політичні та соціально-економічні кризові явища викликає систематичний характер вживання наркотиків, заборонених до обігу, а також вживання не за медичним призначенням наркотичних лікарських засобів, підвищення рівня захворювання на інфекційні хвороби, зокрема ВІЛ-інфекції людей, які перебувають у близькому оточенні споживачів ін'єкційних наркотиків, та збільшення кількості злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків.

З цього приводу ми приходимо до висновку, що всі державні органи, особливо це стосується авангарду цієї протидії – органів внутрішніх справ, повинні зосередити свої зусилля на реальних злочинцях, а не наркозалежних.

Говорячи про причини й умови вчинення правопорушень у сфері протидії наркоманії серед молоді, можна зазначити, що вони складаються з компонентів, які являють систему соціально негативних відносин, явищ і процесів, що детермінують наркоправопорушення як свій наслідок.

Тільки визначений склад політичних, економічних, соціальних, демографічних, ідеологічних, біологічних та інших чинників може сприяти втягненню молоді у наркозалежність або іншу антигромадську діяльність.

Причина залучення молоді – це не який-небудь окремо взятий фактор дійсності, а їх єдність. Невипадково в юридичній літературі такі категорії, як причини, умови, детермінанти, фактори, обставини, досить часто вживаються як взаємозамінні слова – синоніми. Так, В. В. Панкратов зазначає: «При вивченні проблеми породження (спричинення), наголос робиться на повноті виявлення факторів, на аналізі механізму дії тих чи інших елементів причинного комплексу» [3, с. 25].

Проводячи дослідження стосовно залучення молоді у сферу обігу наркотичних засобів, ми не намагаємося відносити який-небудь фактор дійсності до причини чи до умови, а виявляти явища й процеси, взаємодія яких і сприяє залученню юнаків у зазначену протиправну діяльність. На нашу думку, кожний із факторів, що бере участь у взаємодії причин та умов вчинення молоддю порушення у сфері обігу наркотичних засобів, породжується системою інших процесів та явищ, і в кожному регіоні ті чи інші соціальні фактори по-різному впливають на наркозалежність та наркопорушення, причому в кожному регіоні ці фактори впливу неоднакові.

Тому при вивченні причин вчинення молоддю правопорушень в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, повинна аналізуватися взаємодія соціального середовища й різних типів особистості. Повинно бути з'ясовано не тільки умови життя людей, а й характеристики населення: якою є питома вага в ньому осіб, раніше судимих, без постійних доходів, таких, що відзначаються пияцтвом, споживанням наркотиків, підтримують кримінальні зв'язки, та ін. На одні й ті самі умови різні типи особистості реагують по-різному: так, одна частина молоді зневажають про-

типравні дії, інша ж пасує перед правопорушниками або сподівається отримати якісь вигоди, сприймаючи умови протиправного існування, внаслідок чого – залучається або втягується у протиправну наркотичну діяльність.

У суспільно-політичних умовах, за яких функціонує сучасна сім'я і які відзначаються досить різкою зміною соціально-економічних відносин, в умовах підвищеної уваги до кожної особистості зокрема та до її ролі в житті суспільства, зростання рівня політичної активності населення, – змінюється сама сім'я і набувають нового змісту її функції, що у свою чергу викликає розширення й ускладнення завдань сімейного виховання на сучасному етапі.

Сьогодні кризові явища також негативно впливають, на жаль, не тільки на спроможність сім'ї дати раду дітям, але значно загострюють криміногенну ситуацію в країні. Під їх впливом сформувались або істотно посилились загальні політичні, соціально-економічні та соціально-психологічні фактори, які спричиняють як підвищення рівня правопорушень та злочинності, зокрема серед молоді, з одного боку, так і істотно знижують виховний потенціал сім'ї – з другого.

Проведені нами дослідження свідчать, що у процесі розкриття правопорушень, вчинених у сфері обігу наркотичних засобів серед молоді не завжди приділяється належна увага доказуванню всієї сукупності причин та умов, що сприяли вчиненню протиправної дії. Характерно, що зовнішні умови, що об'єктивно сприяють вчиненню правопорушення в сфері обігу наркотичних засобів та настанню протиправних наслідків, у більшості випадків встановлюються порівняно повно. Це обумовлено тим, що правова характеристика та негативна значимість вказаної групи умов у розвитку причинно-наслідкових зв'язків та настанні протиправного результату сьогодні все більше досліджується та класифікується у адміністративному та кримінальному законодавстві.

Для виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень досліджуваної категорії, щоб забезпечити реальне попередження цих протиправних дій, слід встановити всю сукупність явищ, що обумовили її вчинення, з вичерпною повнотою реагувати на них шляхом внесення одного чи декількох подань у різні інстанції. У адміністративному процесі повинна бути розроблена певна схема обставин, що сприяють вчиненню наркоправопорушень, які повинні бути спрямовані на формування анти суспільних поглядів та звичок.

Причини та умови також тісно пов'язані із обставинами адміністративно чи кримінально-правового характеру. З'ясовуючи фактори вчинення правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів серед молоді, тим самим повинно бути встановлено наявність навмисної чи необережної форми вини, адміністративно чи кримінально-правову кваліфікацію.

Таким, чином, важливим завданням сучасної державної політики протидії злочинності є формування та формулювання теоретичної концепції й методології побудови системи заходів щодо протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів вчинюваних серед молоді. Труднощі побудови такої концепції пов'язані багато в чому із загальною кризою системи

попередження як злочинності в цілому, так і наркоправопорушень серед молоді. Колишні принципи її побудови та функціонування перестали відповідати сучасній політиці держави в умовах, що змінилися, а також реаліям сьогодення. У нових умовах необхідно створити нову систему протидії, побудовану на принципах, закріплених у Конституції України та міжнародних правових документах. Процес перетворення системи протидії нелегкий і тривалий. Він повинен спиратися на максимально повну інформаційну базу, яка дозволить оцінювати й прогнозувати наркозлочинність, усебічно використовувати наукові досягнення та результати соціальних досліджень і експериментів.

1. Про схвалення стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року: розпорядження Кабінетом Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-p>

2. В Україні вперше розроблено державну стратегію щодо наркотиків. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/UKRAINE/v-ukrayini-vpershe-rozrobleno-derzhavnu-strategiyu-schodo-narkotikiv-127458_.html

3. Панкратов В. В. Программа борьбы с преступлениями несовершеннолетних: рекомендации к разработке региональных программ. – М.: Изд-во ВНИИ проблем укрепления законности и правопорядка, 2002. – 53 с.

О. Л. Хлисту́н,

ад'юнкта

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

УЧАСТЬ ПРАЦІВНИКІВ КАРНОГО РОЗШУКУ У РОЗСЛІДУВАННІ КВАРТИРНИХ КРАДІЖОК

Розслідування квартирних крадіжок ґрунтується на системі заходів, які забезпечують швидке виявлення злочину, своєчасне прибуття слідчо-оперативної групи на місце події, активне проведення першочергових розшукових заходів та невідкладних слідчих (розшукових) дій.

Під час досудового розслідування квартирних крадіжок слідчий надає відповідним оперативним підрозділам внутрішніх справ, а в разі створення СОГ – конкретним співробітникам карного розшуку, включеним до її складу, письмові доручення про проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій згідно ст. 41 КПК України [1].

У разі отримання повідомлення про квартирну крадіжку, слідчо-оперативна група прибуває на місце події, співробітник карного розшуку за дорученням слідчого з'ясовує обставини, щодо вчиненого злочину, а саме:

– де, коли і за яких обставин вчинено крадіжку;

– яке конкретно майно стало предметом злочинного посягання, його вартість, індивідуальні ознаки;

- кому належить майно, яке його призначення, у якому стані воно перебувало у момент вчинення крадіжки;

- чим підтверджується, що саме це майно за певних умов і стану знаходилося в конкретний час і в конкретному місці, а потім стало об'єктом злочинного посягання;

- яких матеріальних збитків зазнав власник майна у зв'язку з його крадіжкою;

- хто вчинив крадіжку, особа злочинця (злочинців) – вік, колишня злочинна діяльність (неодноразове вчинення аналогічних злочинів), мотиви поведінки;

- наявність попередньої змови, коли і за яких обставин її реалізовано;

- який характер та склад злочинної групи, ступінь її організованості, розподіл функцій між її учасниками, наявність підбурювачів та посібників;

- яким способом учинено крадіжку, які технічні засоби застосовано для таємного викрадення, тривалість перебування і конкретні дії злочинця (злочинців) на місці крадіжки, дії винного з метою приховування слідів злочину, збуту викраденого;

- чим займався, який спосіб життя вів потерпілий, чи не було в його діях та вчинках елементів віктимної поведінки;

- хто входить у коло осіб, які мають якусь інформацію про предмет крадіжки (про рух, стан, місцезнаходження майна, заходи щодо забезпечення його зберігання) і як характеризується кожна з цих осіб;

- у яких документах та інших джерелах міститься інформація про предмет крадіжки, хто мав доступ до цієї інформації;

- які обставини сприяли вчиненню крадіжки та впливають на ступінь і характер обвинувачення.

Для початкового етапу розслідування квартирних крадіжок, на снові огляду місця події висуваються слідчі версії. Так, під час розслідування квартирних крадіжок, вчинених шляхом проникнення у приміщення, висуваються такі версії:

- крадіжку вчинила стороння особа;

- крадіжку вчинила стороння особа за участю або за сприяння мешканців або знайомих потерпілого;

- крадіжку вчинено організованою злочинною групою тощо.

Висунення робочих версій у конкретному випадку розслідування залежить від обсягу зібраної первинної інформації та слідчої ситуації, що склалася. Так, під час висунення версій про осіб, причетних до вчинення квартирної крадіжки, беруться до уваги спосіб учинення злочину, вид і кількість викрадених цінностей, а також відомості, отримані в результаті дослідження слідів та інших речових доказів, виявлених на місці злочину.

Ефективність розслідування квартирних крадіжок багато в чому обумовлена наявністю погоджених планів слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. У планах розслідування передбачено заходи щодо встановлення і затримання злочинця, виявлення співучасників, виявлення і вилучення викраденого, розпізнання інсценування тощо.

Роль організатора у цій діяльності належить слідчому. Він визначає пріоритетні напрями розслідування, дає окремі доручення працівнику карного розшуку на проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Найбільш типові негласні слідчі (розшукові) дії щодо відпрацювання версії про причетність конкретних осіб до квартирної крадіжки – встановлення місця перебування підозрюваних під час вчинення крадіжки; місця зберігання викраденого майна та знарядь, що застосовувалися для проникнення в квартиру; осіб, яким продано, передано для продажу або зберігання викрадене майно; належності виявлених та вилучених на місці крадіжки речей та предметів.

За наявності отриманої достовірної інформації про наміри підозрюваного, відносно якого застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, переховуватися від органів досудового розслідування; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні, вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, в якому підозрюється, співробітник карного розшуку складає мотивований рапорт, який доповідає начальнику слідчого підрозділу для прийняття рішення про зміну запобіжного заходу на більш суворий у порядку, встановленому КПК України.

У разі виявлення співробітником карного розшуку при виконанні доручення слідчого обставин, що свідчать про необхідність проведення обшуків у житлі чи іншому володінні особи з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, ним складається мотивований рапорт, який доповідається начальнику оперативного підрозділу для прийняття рішення про проведення обшуку в порядку, встановленому КПК України.

До рапорту приєднуються матеріали, що містять інформацію про житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшук у особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться, а також інформацію про речі, документи або осіб, яких планується відшукати [2].

У кримінальних провадженнях про вчинення квартирної крадіжки передбаченої ч.3 ст. 185 КК України, в яких підозрюваного оголошено в розшук, слідчим в обов'язковому порядку вносяться за погодженням з прокурором клопотання до слідчого судді про дозвіл на затримання підозрюваного з метою приводу та застосування відносно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Організація розшукової роботи покладається на керівників підрозділів карного розшуку.

---

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 254 с.

2. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних Правопорушень: Наказ МВС України від 14.08. 2012 № 700.

О. Й. Хомин,
*кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри економічної безпеки
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ ПІД ЧАС НАРАХУВАННЯ І ВИПЛАТИ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ ТА ГРОШОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Поставлені завдання перед бухгалтерським обліком у забезпеченні прозорості економіки, переїми законодавства та стрімкого розвитку інформаційних технологій дозволяє опрацьовувати та передавати значну кількість інформації користувачам. Це сприяє зростанню кількості економічних правопорушень та приховуванню їх наслідків.

Основними порушеннями при нарахуванні та виплаті заробітної плати бюджетних установ є:

- 1) порушення умов трудового договору та інших нормативно-правових актів;
- 2) порушення при виплатах звільненому працівникові;
- 3) порушення при розрахунку оплати праці під час перебування у відрадженої;
- 4) порушення строків виплати заробітної плати та відпускних;
- 5) невивплата грошової компенсації за затримку заробітної плати;
- 6) порушення обов'язку працедавця стосовно повідомлення працівників про розміри заробітної плати;
- 7) помилки при обчисленні середнього заробітку;
- 8) внесення службовими особами бюджетних установ недостовірної інформації до бухгалтерських документів про суми нарахованої та виплаченої зарплати та розкрадання бюджетних коштів при отриманні зарплати через власні карткові рахунки в установах банку;
- 9) протиправні дії службових осіб бюджетних установ при індексації заробітної плати;
- 10) виплата заробітної плати працівникам бюджетних установ за невідпрацьований час («мертві душі»);
- 11) незаконне нарахування та виплата стипендій;
- 12) завищення розміру надбавки до зарплати за вислугу років державного службовця;
- 13) нецільове використання коштів призначених на виплату заробітної плати;
- 14) умисне ухилення посадовими особами від виплати заробітної плати, затримання пенсій та інших соціальних виплат.

Актуальною є проблема несвоєчасної виплати заробітної плати – одна з найгостріших соціальних проблем, яка до цього часу не розв'язана, чим

порушуються права працівників на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, своєчасне одержання винагороди за працю, гарантовані статтями 43 та 48 Конституції України.

При розслідуванні цих правопорушень, перед працівниками міліції постає багато суперечливих питань, вирішення яких неможливе без застосування спеціальних знань. Сучасні працівники міліції повинні володіти економіко-правовими знаннями та вміннями, які потрібно застосовувати для захисту державного майна від злочинних посягань.

В роботі потрібно використовувати законодавчими та нормативними актами, які регулюють нарахування та виплату заробітної плати та грошового забезпечення. Також потрібно дослідити нарахування заробітної плати враховуючи тарифну сітку, надбавки, доплати, премії та виплати матеріальної допомоги у бюджетних установах: закладах освіти, охорони здоров'я та соціального захисту, державних службовців, військовослужбовців та прирівняних до них осіб та осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ.

Необхідно розглянути синтетичний та аналітичний облік нарахування заробітної плати та грошового забезпечення, облік відпусток, облік допомоги в разі тимчасової непрацездатності, облік матеріальної допомоги, облік утримання із заробітної плати податку на доходи фізичних осіб, обліку утримання із заробітної плати єдиного соціального внеску. Провести аналіз виплати заробітної плати через касу бюджетної установи, виплати заробітної плати через банківські платіжні картки. Розглянути облік розрахунків з депонентами.

Основним порушенням при нарахуванні та виплаті заробітної плати у бюджетних установах є нецільове використання бюджетних коштів, а також факти неправомірного витрачання коштів.

Для перевірки зловживань у державних підприємствах при нарахуванні заробітної плати та грошового забезпечення потрібно крім первинних документів, для розрахунків заробітної плати враховувати нормативні акти, що регулюють нарахування заробітної плати в бюджетних установах різних профілів. Працівникам міліції необхідно опрацювати законодавчу базу на предмет прийняття, внесення змін чи втрати чинності нормативно-правових актів, які регулюють особливості нарахування та виплати заробітної плати бюджетної установи, чинних на час проведення перевірки.

При документальній перевірці потрібно звертати увагу на правильність заповнення обов'язкових реквізитів первинних та зведених облікових документів; необхідність використання у встановлених випадках бланків типових форм; способи і засоби заповнення первинних та зведених облікових документів, несанкціоноване втручання в їх оформлення та їх повторне використання; забезпечення збереження документів протягом установленого періоду їх зберігання; своєчасність відображення в бухгалтерському обліку господарських операцій, зафіксованих первинними документами об'єкта контролю; повноту перенесення інформації про госпо-

дарські операції установи за певний період часу з облікових регістрів у згрупованому виді до бухгалтерських звітів та фінансової звітності.

Перевіркою мають бути охоплені такі документи: колективний договір; положення про преміювання; штатний розпис, трудові книжки, накази, угоди, тарифікації, графіки роботи та інші документи, на підставі яких здійснюються виплати з оплати праці та надаються пільги; бухгалтерські облікові регістри: меморіальний ордер № 5 «Зведення розрахункових відомостей із заробітної плати та стипендій», форма № 405 (бюджет); книга «Журнал-головна»; первинні документи: таблиці обліку робочого часу, особові рахунки, розрахунково-платіжні відомості, реєстри депонованої зарплати, листи тимчасової непрацездатності, тощо; форми фінансової та статистичної звітності.

Під час перевірок необхідно визначити: дотримання порядку складання та затвердження штатного розпису; наявності фактів утримання понадштатних чи понаднормативних посад працівників; дотримання законодавства при встановленні та нарахуванні посадових окладів і тарифних ставок, надбавок та доплат; відповідність сум нарахованої до виплати заробітної плати фактично виплаченій (зазначеній у відомостях на перерахування коштів на карткові рахунки в установах банків); наявності фактів оплати праці за невідпрацьований час; дотримання законодавства при нарахуванні та виплаті працівникам допомог, премій, інших заохочувальних та компенсаційних виплат; дотримання законодавства при нарахуванні та виплаті працівникам допомоги по тимчасовій непрацездатності, яка здійснюється за рахунок коштів установи; дотримання законодавства при нарахуванні та здійсненні виплат заробітної плати працівникам за час відпустки; дотримання законодавства при здійсненні операцій з оплати праці сумісників та за угодами цивільно-правового характеру; наявності фактів несвоечасних виплат та простроченої заборгованості з оплати праці; дотримання законодавства при здійсненні операцій з депонованою заробітною платою; дотримання законодавства про індексацію грошових доходів населення; дотримання законодавства при використанні коштів на сплату обов'язкових платежів до державних цільових фондів.

Р. Б. Ціцяла,

*начальник відділу карного розшуку
УМВС України на Львівській залізниці*

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРАДІЖОК МАЙНА ГРОМАДЯН НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ПАСАЖИРСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ

Залізничний транспорт України є однією з провідних галузей народного господарства. За своєю роллю та потенціалом він виступає як важлива ланка системи вітчизняної економіки.

Протидію, попередження злочинності та охорону громадського порядку на залізничному, повітряному та водному транспорті здійснюють органи внутрішніх справ на транспорті, які є структурною ланкою системи МВС України.

Транспортна міліція – це спеціалізований державний орган, який покликаний стояти на сторожі стабільного функціонування транспортних артерій держави, безпеки вантажних і пасажирських перевезень, захищати особисті та майнові інтереси громадян від злочинних посягань, підтримувати належний порядок на об'єктах залізниць, морського і річкового флоту, в аеропортах та об'єктах метрополітену.

Понад 80% обсягів діяльності транспортної міліції припадає на підрозділи, що обслуговують саме залізничний транспорт. Сьогодні транспортні магістралі України оперативно обслуговують шість управлінь внутрішніх справ МВС України на Донецькій, Львівській, Одеській, Південній, Південно-західній та Придніпровській залізницях.

Стан охорони громадського порядку та попередження злочинів на залізничному транспорті є досить напруженим. У пасажирських поїздах вчиняється близько третини всіх злочинів на транспорті; більше половини з них – на міжобласних маршрутах, третина – у приміських. Коло злочинних діянь, що вчиняються на пасажирському залізничному транспорті доволі широке: це і вбивства, і навмисні тілесні ушкодження, і зґвалтування, і розбійні напади тощо. Але найбільш розповсюдженими злочинами є крадіжки приватного майна громадян. Питома вага злочинів проти власності становить більш як 50% [1].

Способи вчинення крадіжок приватного майна громадян на пасажирському залізничному транспорті доволі різноманітні. Вони можуть бути кваліфіковані (коли, наприклад, заволодіння чужим майном пов'язано з розкриттям валіз, для чого використовуються підібрані ключі, відмички) або некваліфіковані (замки просто зламуються). У разі відсутності в злочинця вагонних ключів двері купе можуть бути відкриті стамесками, викрутками, монтировою або іншими спеціально пристосованими для цього засобами.

Найчастіше предметом крадіжки виступають: гроші, цінності, носильні речі, які потерпілий мав при собі; речі, гроші, цінності, мобільні телефони, які потерпілий перевозив із собою; предмети антикваріату, а також ті, що мають художню або історичну цінність; інше майно.

Найбільш повно механізм вчинення крадіжки приватного майна громадян на пасажирському залізничному транспорті розкривається на її кульмінаційному етапі – вилученні предмета злочинного посягання. Усі способи вчинення крадіжок можна об'єднати в три групи:

- крадіжки речей через вільний до них доступ;
- крадіжки з проникненням у зачинене купе;
- крадіжки, вчинені комбінованими способами.

У 42,2% випадків крадіжки вчиняються з використанням вільного доступу до речей, залишених без нагляду, у 32,6% – у сплячих пасажирів. Іноді окремі пасажирів, спокушені присутністю чужих речей, виходячи на своїй станції, найчастіше вночі, «прихоплюють» їх [2, с. 31]. Провідник, не

знаючи приналежність майна, не перешкоджає злочинцям, і вони вільно залишають вагон.

Масове накопичення пасажирів на залізничних вокзалах, станціях, короткий строк їх перебування на цих об'єктах, виникнення між ними короточасних випадкових зв'язків, інколи легковажне ставлення до збереження своїх речей, цінностей – усе це створює сприятливі умови для вчинення крадіжок приватного майна пасажирів [3, с. 83]. З іншого боку на залізничних вокзалах цілодобово працюють різні торговельні та розважальні пункти, які приваблюють маргінальний елемент, через що в будь-який час можна очікувати вчинення злочинів.

Слід враховувати також, що особи, які вчинили крадіжку, мають можливість швидко залишити місце злочину та виїхати на значну відстань, що ускладнює їх пошук. За цих умов складно також встановити місце та час вчинення злочину. Злочинець, вчинивши крадіжку у вагоні або на інших об'єктах пасажирського залізничного транспорту, має можливість як зайти, так і вийти з нього на будь-якій зупинці чи станції або навіть під час руху пасажирського поїзда, покинути об'єкт, залишивши місце злочину.

Абсолютна більшість крадіжок приватного майна на пасажирському залізничному транспорті вчиняється чоловіками. Вік крадігів коливається від 18 до 40 років і старше. Найбільш криміногенний вік – 25–35 років.

Злочинці при виборі жертви орієнтуються на наявність у неї значних матеріальних коштів, на довірливість і непередбачливість, а в деяких випадках і на протиправну поведінку. Викладене дозволяє зробити висновок про наявність безпосереднього зв'язку особистості потерпілого з предметом злочинного посягання. Наприклад, переважна більшість потерпілих від крадіжок приватного майна громадян на пасажирському залізничному транспорті – це особи, які мають при собі значні матеріальні кошти (комерсанти, бізнесмени, чиновники, члени їхніх сімей, приватні підприємці, спортсмени тощо).

Дані про особистість потерпілих свідчать про те, що в переважно жертвами злодіїв виявлялися чоловіки (2/3 від усіх випадків). У переважній більшості злочинів в момент їх вчинення потерпілі або спали, або перебували в нетверезому стані. Також найбільш придатними жертвами крадігів є занадто збуджені особи, пасажири, які спізняються, та безпорадні люди похилого віку.

Доволі цікавими є дані про способи відволікання уваги потерпілого. Співучасники заговорюють з потерпілим, різними способами спонукають його до того, щоб він залишив свої речі без догляду (наприклад, виїшов у тамбур покурити або проститися з проводжаючими, відвідати ресторани або звернутися за питанням до проводника), створюють тисняву в тамбурі та проході вагона. У приміських поїздах вдень, коли буває велике скупчення людей у салонах і тамбурах, пасажири та їхні речі через тисняву, що утворилася, опиняються в різних місцях вагона, чим також користуються злочинці. Найчастіше це трапляється в передвихідні або передсвяткові, вихідні та святкові дні, а також в години «пік».

Зауважимо, що переважна більшість крадігів – це молоді люди, які ніде не працювали, хоча й були працездатними. Більшість засуджених до арешту

ніде не працювала або працювала епізодично. Для них злочинна діяльність була основним джерелом доходів. Більше половини усіх злочинців – раніше судимі. Як правило, попередні судимості пов’язані зі вчиненням крадіжок, інших корисливо-насильницьких посягань, хуліганства, злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків або зброї.

З урахуванням викладеного, аналізу результатів оперативно-службової діяльності підрозділів та служб транспортної міліції, її організаційно-функціональних засад стверджується, що кримінологічна характеристика крадіжок приватного майна громадян на пасажирському залізничному транспорті є складовою частиною відповідної системи організації попередження, вихідною теоретичною й інформаційною базою для розроблення окремих методичних комплексів рекомендацій.

Формування кримінологічної характеристики сприяє як розробленню відповідної методики попередження злочинів даного виду, так і подальшому вдосконаленню судово-слідчої практики.

---

1. Стан та структура злочинності в Україні (станом на 20 листопада 2012 року) Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/813157>

2. Юхно О. О. Діяльність транспортної міліції щодо попередження крадіжок приватного майна громадян на пасажирському залізничному транспорті: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Юхно Олександр Олександрович. – Х., 2005.

3. Организация деятельности органов внутренних дел по предупреждению преступлений: учебник для слушателей Академии управления МВД России / под. ред. Р. Д. Малкова, А. Ф. Токарева. – М., 2000. – 322 с.

С. М. Чабаненко,

ад'юнкт кафедри

кримінально-правових дисциплін ДДУВС,

юрист I класу, прокурор прокуратури

м. Дніпродзержинська

Дніпропетровської області

ПРЕВЕНТИВНА РОЛЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ

Керуючись положеннями ст. 19 Конституції України, органи державної влади й органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України [1, с. 12]. Вищевказане стосується всіх без винятку службових осіб, незалежно від їхнього службового становища (звання, рангу, чину, кваліфікаційного класу), відомчої приналежності органу, характеру та сфери його діяльності, обсягу повноважень або форми власності, на підставі якої створені та функціонують підприємства, установи й організації.

Складна криміногенна ситуації, що склалася у більшості регіонів нашої держави соціально-економічного, політичного та правового характерів, потребує негайної розробки дієвих механізмів реагування та мінімізації злочинності. Такими можуть бути не тільки діяльність правоохоронних органів, але й активність громадськості, концептуальність наукових розробок.

Загалом, проблематикою дослідження запобігання злочинності в різні часи займалася низка видатних вчених. Праці Г. А. Аванесова, Ю. М. Антоняна, Ю. М. Аргунової, О. М. Бандурки, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, В. О. Глушкова, В. В. Голіни, Л. М. Давиденка, І. М. Даньшина, Т. А. Денисової, О. М. Джужи, А. І. Долгової, А. П. Закалюка, В. І. Женунтія, А. Ф. Зелінського, О. Г. Кальмана, М. Й. Коржанського, О. М. Костенка, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнєцової, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, С. Я. Лихової, В. В. Лунєєва, М. І. Мельника, В. А. Мисливого, П. П. Михайленка, В. О. Навроцького, О. В. Негодченка, О. Б. Сахарова, В. П. Тихого, В. П. Філонова, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, В. І. Шакуна у переважній більшості присвячені заходам превентивного характеру.

Як свідчать *статистичні дані* за результатами проведеної організаційної роботи органами прокуратури в 2013 році до суду з обвинувальними висновками направлено 2046 кримінальних справ (+25% у порівнянні з минулим роком), з яких майже половина – за фактами хабарництва (+24% у порівнянні з минулим роком). Слідчими органів прокуратури розслідувано та передано до суду майже всі справи (97%) про злочини з ознаками корупції. До кримінальної відповідальності притягнуто більше 2,3 тис. осіб.

Нами проаналізовані праці С. В. Степченка, О. О. Чиркіна, С. Мірошніченка, Т. В. Корнякової, С. А. Буткевич з приводу визначення органів прокуратури як спеціального суб'єкта запобігання злочинності.

Так, у своїй статті С. В. Степченко охарактеризовує прокуратуру як суб'єкт протидії злочинності та вказує на спільні ознаки, які характерні для правоохоронних органів, вказуючи на значиму функції запобігання злочинності органами прокуратури в контексті реалізації загальної та індивідуальної профілактики. Її зміст полягає у системі цілеспрямованих державних і громадських заходів щодо виявлення, усунення, ослаблення та нейтралізації причин злочинності. Також, коли попереджувальна діяльність виявляється малоефективною, то застосовується відвернення злочину.

Зокрема, С. Мірошніченко розглядає прокуратуру в системі суб'єктів, що запобігають злочинності, тим самим охоплює всі державні органи, що мають на меті запобігання та протидію злочинності. Він вважає, що складовою протидії злочинам проти правосуддя є представництво прокурором інтересів держави і громадян у суді: підтримання державного обвинувачення.

Також у статті висвітлюється безпосередньо роль прокуратури, як спеціального суб'єкта протидії злочинності.

Досить чітко і однозначно висловлюється з цього питання у своєму дослідженні український вчений С. А. Буткевич, який приводить за приклад досвід Узбекистану, де є відповідний департамент, який контролює процес фінансових операцій як в країні, так і конкретних підприємств.

Т. В. Корнякова визначає прокуратуру у кримінологічному контексті у діяльності щодо запобігання злочинності, враховуючи, що

«...функціонування всієї системи протидії злочинності немислиме без озброєння цього суб'єкта кримінологічними знаннями відповідного рівня». Науковець акцентує увагу на тому, що кримінологічну функцію доречніше розглядати як таку, що здійснюються судовими органами, враховуючи аналіз українських та зарубіжних напрацювань. Проте, можливо вести мову й про кримінологічну функцію в системі соціально-правового механізму протидії злочинності з урахуванням загально організаційної та управлінської діяльності суб'єктів запобігання [2, с. 231].

Враховуючи вищезначене, можливо запропонувати заходи превентивного характеру, що здійснюються органами прокуратури зосередити на зміцнення взаємодії між органами прокуратури при здійсненні процесуального керівництва по кримінальних провадженнях з місцевими органами державної виконавчої влади та господарчими органами, а також неурядовими та міжнародними громадськими організаціями.

Резюмуючи вищевикладене, слід відзначити, що роль органів прокуратури щодо запобігання злочинності на сучасному етапі є беззаперечною. Це підтверджується не тільки нормативно-закріпленими положеннями, але й активною науковою діяльністю, що здійснюється працівниками органів прокуратури в контексті розробки ефективних заходів запобігання злочинності.

---

1. Конституція України: прийнята на сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України, 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Корнякова Т. В. Кримінологічна функція органів прокуратури щодо запобігання злочинам проти довкілля / Т. В. Корнякова // Право України. – 2011. – № 1. – С. 231–239.

Ю. А. Чаплинська,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

При розслідуванні різноманітних видів кримінальних правопорушень, особливо тяжких, зокрема, умисних вбивств, розбійних нападів, вимагань, незаконного виготовлення зброї, боєприпасів, вибухівок, наркотичних засобів документів, печаток та ін., нерідко виникає необхідність, окрім перевірки та уточнення показань підозрюваних проводити деякі експериментально-дослідницькі дії. Проведення випробувань може бути спрямовано на встановлення можливості сприйняття особою певних фактів або явищ, здійснення нею конкретних дій, наявності або відсутності певних вмінь й навичок та ін.

Проведення таких експериментальних дослідів здійснюється за допомогою такої слідчої дії як «слідчий експеримент» (ст. 241 КПК України).

Слідчий експеримент відноситься до похідних слідчих дій і проводиться, як правило, на подальших етапах розслідування. До основних завдань слідчого експерименту можна віднести: встановлення точного механізму учинення злочину; перевірка висунутих слідчих версій; виявлення причин і умов, що сприяли або перешкоджали учиненню злочину; перевірка й уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих дій; отримання нових доказів; встановлення й усунення протиріч в показаннях підозрюваних, свідків та потерпілих; визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину та ін.

На підставі узагальнення слідчої практики та вивчення кримінальних проваджень можна вказати, що до основних організаційно-тактичних умов проведення слідчого експерименту можна віднести:

1. Проведення слідчого експерименту в умовах, максимально наближених до тих, у яких відбувалася подія, факт або явище.

Усі експериментальні дії доцільно проводити за оптимальних умов у тих місцях де і відбувалася досліджувана подія. У цьому випадку слідчий повинен враховувати місце, час, період доби, погодні й кліматичні умови, освітлення, тривалість, темп та послідовність дій, обставини, які не підлягають відтворенню та ін. Особливо це стосується дослідів, при яких перевіряється можливість спостереження або сприймання якого-небудь факту (явища); існування якого-небудь факту (явища); здійснення якої-небудь дії за певних умов або встановлення послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів.

Слідчий повинен штучно створити обстановку, яка спонукатиме особу добровільно виконувати дії, які розкривають зміст відомої тільки їй інформації, зокрема, про підготовку, вчинення та приховання злочинів, наявність попередньої злочинної змови та ін. [1, с. 394]. Якщо обстановка, де планується провести експериментальні дії, зазнала суттєвих змін, то вдаються до реконструкції. Реконструкції необхідно піддавати не усю обстановку, а окремі її елементи, які є важливими для дослідів.

2. Використання під час експерименту тих же приладів, механізмів, пристроїв та матеріалів, що використовувалися під час злочинної події.

Під час проведення дослідницьких дій доцільно використовувати такі ж прилади, механізми, пристрої та матеріали, що застосовувалися і при учиненні злочинів. Не доцільно під час проведення експерименту використовувати об'єкти, які є речовими доказами за кримінальною справою, що обумовлюється можливістю їх знищення або пошкодження. При неможливості використання вказаних об'єктів у експерименті, слідчий може застосувати предмети-аналоги або натурні макети. Вказане певним чином може вплинути на психологічні позиції злочинців і викликати у них переживання, аналогічні тим, які вони відчували під час учинення злочинів, що може сприяти щирому зізнанню.

3. Неодноразове й поетапне проведення дослідів та повторення випробувальних дій у змінних умовах.

Усі дослідницькі дії повинні проводитися неодноразово і у змінних умовах, з метою забезпечення достовірності та виключення можливості отримання випадкових результатів. Наприклад, при встановленні можливості сприймати мають бути продемонстровані різні об'єкти, щоб можна було переконатися у стійкості їх розпізнавання суб'єктом експерименту. Головною метою неодноразового повторення дослідів є отримання достовірного результату. Кількість повторень визначається слідчим залежно від характеру справи, тривалості кожного дослідження та ситуації, що склалася. Проводити дослідження необхідно поетапно, тобто уся досліджувана подія розбивається на певні етапи. За кожним вказаним етапом проводиться окреме дослідження і за результатами усі вони об'єднуються, дозволяючи слідчому отримати уявлення про усю подію в цілому. Поетапне проведення експерименту можливе за умови, якщо це не впливає на загальний темп його проведення.

4. Обмежена кількість учасників слідчої дії та проведення необхідних експериментально-дослідницьких дій, максимально схожих з тими, що мали місце у дійсності (за послідовністю, способом, характером, темпом тощо).

Усі експериментальні дії та випробування, що застосовуються під час слідчої дії, не повинні граничити з учиненням нового аналогічного злочину. Проте, інколи вони можуть бути пов'язані із спричиненням виправданого та незначного матеріального збитку, наприклад, під час проведення експериментальних випробувань технічних виробів на їх міцність і т.п.

5. Залучення свідка, потерпілого або підозрюваного до проведення експерименту. При проведенні опитування слідчих підрозділів ми дійшли до висновку, що до експериментальних дій підозрювані залучалися у 89% випадках. Залучення свідків і потерпілих може дозволити більш чіткіше відтворити ті чи інші обставини події.

6. Проведення слідчого експерименту з кожним підозрюваним окремо. Так, у тих випадках, коли виникає необхідність провести слідчий експеримент з кількома підозрюваними, слідчий повинен виїхати на місце і провести дослідницькі дії з кожною особою окремо.

На думку Н. І. Гуковської, слідчий експеримент можна проводити за участю усіх підозрюваних одночасно з урахуванням конкретних обставин справи [2, с. 36]. На нашу думку, проведення експериментальних дій за участю кількох злочинців одночасно є недопустимим, оскільки тягне за собою можливість узгодження ними своїх позицій та дій. Окрім того, пояснення одного учасника експерименту будуть мати навідний характер по відношенню до інших. Вказаний тактичний прийом дозволяє запобігти попередній змові співучасників між собою та негативному впливу їх один на одного.

При розслідуванні багатоепізодних кримінальних проваджень, складних злочинів, слідчим необхідно пам'ятати, що вони мають масштабний характер, що ускладнює проведення слідчої дії за усіма виявленими епізодами злочинної діяльності не лише через дефіцит часу, але й через недостатність необхідних сил та засобів. У таких випадках доцільно обов'язково проводити

цю слідчу дію на місцях вчинення найбільш складних і значних для справи епізодів злочинної діяльності. За іншими епізодами необхідно обмежитися ретельним слідчим оглядом, додаючи до нього схеми, які власноручно виконані злочинцями, у яких відбиваються усі істотні риси й особливості місць подій і динаміка окремих злочинних дій. Однак така рекомендація може бути реалізована лише у виняткових випадках [3, с. 425].

Отже, слідчий експеримент є найбільш трудомісткою і складною слідчою дією, оскільки в ньому приймає участь значна кількість осіб. Результати правильно проведеної слідчої дії відіграють важливу роль у процесі доведення вини осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, особливо при їх відмові від раніше даних показань або у випадку смерті. Якісне та ефективне проведення цієї слідчої дії вимагає ретельної підготовки, чіткої організації та використання низки тактичних прийомів й комбінацій, що дозволить одержати правдиві показання та довести причетність певних осіб до злочинної діяльності.

---

1. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М. В. Салтевський. – К.: Кондор, 2005. – 588 с., 32 іл.

2. Гуковская Н. И. Следственный эксперимент : пособие для следователей / Н. И. Гуковская. – М.: Госюриздат, 1958. – 96 с.

3. Чаплинский К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія / К. О. Чаплинский. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – 496 с.

Л. Г. Чистоклетов,
*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри
адміністративно-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДЕРЖАВНИЙ ПРИМУС ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Основним методом управління усіх суб'єктів адміністративно-правового забезпечення безпеки діяльності в сфері господарювання є метод переконання. Але у тому випадку, коли його застосування є не ефективним і недоцільним застосовується метод примусу. Ще давньокитайський філософ Конфуцій приділяв увагу примусу як «наріжному каменю соціальної організації суспільства», зокрема зазначаючи, що без «лі» (що означало норму, правило, церемоніал) не може бути порядку, а, отже і процвітання у державі: «Лі – встановлений порядок речей» [1, с. 124].

Доктор юридичних наук Д. Лук'янець зауважує, що в теорії адміністративного права традиційно склалася тріада заходів адміністративного примусу, до якої входять заходи адміністративного попередження, заходи адміністративного припинення та заходи адміністративної відповідальності (адміністративного стягнення). Цікавим є те, що всі ці заходи справді існують, їхня назва цілком відображає зміст, але переважна більшість із них не є примусом за суттю! Поклавши в основу такі міркування вчений визначає державний примус як діяльність уповноважених державних органів (їхніх посадових осіб), спрямовану на практичну реалізацію обов'язкових для виконання індивідуальних приписів, пов'язаних із попередженням, припиненням протиправних діянь, а також притягненням до адміністративної відповідальності, за відсутністю їх добровільної реалізації або неможливості такої [2, с. 38, 40].

Інший український вчений А. М. Подоляка відносячи засоби припинення, попередження, поновлення та відповідальності до різновидів державного примусу, доводить, що перші три з них слід віднести до засобів правового захисту суб'єктивних прав і публічного правопорядку, а відповідальність виступає і як засіб правового захисту суб'єктивних прав та публічного правопорядку, і як міра покарання порушника за вчинене правопорушення [3].

Існує також думка, згідно з якою примус є однією із стадій механізму правозастосування, до яких належать: 1) владна діяльність компетентних органів і осіб по здійсненню своїх повноважень; 2) діяльність, направлена в сферу суспільних відносин інших суб'єктів права; 3) надання їм допомоги і створення умов для нормального використання прав, виконання обов'язків, дотримання основних вимог; 4) здійснення примусового впливу на суб'єктів права з метою підпорядкування їх поведінки вимогам закону [4, с. 147].

Однак наведені міркування все ж не дозволяють остаточно визначитися з аналізованим поняттям, котре залишається дискусійним і потребує подальшого наукового дослідження. Тому необхідним є аналіз характерних рис державного примусу.

По-перше, до особливостей державного примусу відносять те, що він здійснюється від імені держави державними органами. Другою особливістю називають правовий (точніше, мабуть, – «легітимний») характер такого примусу, тому що він застосовується у визначених законом формах, на законних підставах відповідними компетентними органами [5, с. 450].

Виокремлюють також інші характерні риси державного примусу, зокрема, те, що він здійснюється у зв'язку з неправомірною, шкідливою для суспільства поведінкою, як реакція держави на таку поведінку. Наголошується і на тому, що правовий примус зумовлений конфліктом між державною волею, яка виражена у нормі права та індивідуальною волею осіб, що її порушили. Якщо відсутні протиправні дії, то немає й примусових акцій. Власне тут і знаходиться гранична межа примусу. У якості прикладу наводяться звільнення за скороченням штатів, вилучення земельної ділянки для суспільних потреб, позбавлення прав на керування транспортним засобом осіб, що втратили здоров'я тощо. Всі ці засоби, на думку прихильників наведеної точки зору, не є засобами примусу, попри всю невідгідність наслідків, що ними спричинені [6, с. 13–14].

На думку автора, з цим не можна погодитись повною мірою, тому що згадані засоби є за своєю сутністю примусовими, вони здійснюються незалежно від волі та бажання суб'єктів, до яких застосовуються, в них виявляється державна воля, що заперечує волю індивідуальну. Ці засоби не є мірами відповідальності, але засобами державного примусу вони являються. Тим більше, що далі наводяться приклади примусових заходів: звільнення, припинення робіт, вилучення земельної ділянки, позбавлення прав на управління транспортним засобом тощо. Всі зазначені засоби є засобами відповідальності, які не є тотожними засобам примусу, тому що державний примус і юридична відповідальність співвідносяться як загальне і часткове, примус є поняттям, більш широким за відповідальність.

Примус також характеризують як засіб, котрий застосовується лише до конкретних суб'єктів права, котрі порушили юридичні норми. Тут також слід зауважити, що норма права може бути і не порушена суб'єктом, до якого застосовуються засоби примусу, наприклад, попереджувальні засоби.

В науковій літературі радянської доби зазначається, що існує державна монополія на правовий (державно-правовий) примус, тому що тільки держава має право видавати юридичні норми та застосовувати встановлені нею санкції. Лише держава, що має спеціальний апарат примусу, має право застосовувати до фізичних та юридичних осіб, колективних суб'єктів примусові засоби. Щодо недержавних організацій, то вони також мають право на застосування примусу, але лише до своїх членів, лише на підставі своїх статутів. Ці засоби примусу є, загалом, засобами морального примусу, найсуворішим з яких вважається виключення з членів організації. Крім того, недержавні організації не мають права на застосування до своїх членів фізичного примусу.

Таке твердження потребує уточнення, яке полягає в тому, що висловлена теза є справедливою щодо правового примусу у публічно-правовій сфері, де правовий, легітимний і державний примус є категоріями, що співпадають. Що ж стосується сфери приватного права, то тут, як зазначалося вище, правовий примус не обов'язково може бути спеціально санкціонованим державою, а отже і не обов'язково має чітко зовнішньо виражений характер державного примусу. Звичайно, державне підґрунтя такий примус все одно має, оскільки у будь-якому разі учасники приватних (цивільно-правових) відносин зберігають можливість звернення до судових органів, що гарантується Конституцією і всією системою державного устрою, але таке звернення до суду може і не мати місця, якщо порушник добровільно сплатить штраф, передбачений угодою сторін, компенсує завдану ним шкоду і таке інше.

Отже, беручи до уваги різні наукові підходи до аналізованого поняття, на нашу думку, під *державним примусом* у сфері адміністративно-правового забезпечення безпеки діяльності суб'єктів господарювання слід розуміти дію уповноважених на те органів держави, посадових осіб на свідомість і поведінку суб'єктів господарської діяльності, шляхом застосування до них, відповідно до визначеного процесуального порядку примусових заходів, зазначених у санкціях (диспозиціях) адміністративно-правових норм і пов'язаних з настан-

ням для них негативних наслідків особистого, майнового, організаційного характеру в цілях протидії господарськими правопорушеннями та іншими небажаними наслідками, а також охорони і подальшого розвитку суспільних відносин у сфері забезпечення безпеки діяльності суб'єктів господарювання.

1. Порошук С. Д. Примушування як міра правового впливу на особистість // Актуальні проблеми розвитку суспільної думки і практики управління / С. Д. Порошук. – Запоріжжя, 1997. – С. 123–127.

2. Лук'янець Д. М. Стереотипи в адміністративному праві: переконання та примус як універсальні методи державного управління / Д. М. Лук'янець. – Публічне право. – 2012. – № 2 (6). – С. 37–41.

3. Подоляка А. М. Державний примус як метод впливу на учасників публічно-правових відносин (теоретичний аспект) / А. М. Подоляка. – Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 3.

4. Котюк В. О. Теорія права. Курс лекцій: навч. посібник для юрид. фак. вузів / В. О. Котюк. – К.: Вентурі, 1996. – С. 147.

5. Теория государства и права: учебник для вузов / под ред. проф. В. М. Корельского и проф. В. Д. Первалова. – изд 2-е, изм. и дополненное. – М.: Изд-во НОРМА, 2001. – 720 с.

6. Бахрах Д. Н. Административная ответственность / Д. Н. Бахрах. – М.: Изд-во НОРМА, 2002. – 324 с.

О. Б. Черномаз,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

МІСЦЕ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ У СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

У юридичній літературі під джерелом адміністративного права розуміють зовнішню форму вираження його норм. Відомо, що по своєму змісті адміністративно-правова норма відрізняється від норм інших галузей права тим, що регулює відносини управлінського характеру. Нормами адміністративного права визначаються границі належного поведіння органів виконавчої влади, їхніх службовців, громадян, а також громадських організацій (їхніх органів) у сфері виконавчо-розпорядницької діяльності держави. За допомогою адміністративно-правових норм органи керування, державні що служать, громадяни, громадські організації наділяються певними повноваженнями. У цих нормах установлюються також гарантії реалізації прав і дотримання обов'язків. Отже, завдяки дії адміністративно-правових норм створюється певний правовий режим управлінської діяльності. Адміністративно-правові норми втримуються безпосеред-

ньо в Конституції України, законодавчих актах, нормативних наказах, постановах уряду, інших нормативних актах державних органів, рішеннях місцевих рад. До джерел адміністративного права ставляться не тільки самі нормативні акти державних органів, але й затверджені цими актами кодекси, установи, правила й т.п., що регулюють управлінську діяльність.

Таким чином, джерело адміністративного права – це акт правотворчості органів державної влади, органів виконавчої влади, що складається з адміністративно-правових норм або навіть одного правила поведінки, що регулює виконавчо-розпорядницьку діяльність. Якщо акт охоплює поряд з нормами адміністративного права норми інших галузей права (фінансового, цивільного й ін.), то для адміністративного права він буде джерелом лише в частині, що як би наповнена адміністративно-правовим змістом.

Кожне джерело адміністративного права відрізняється від інших своїми особливостями, обумовленими цільовою спрямованістю й змістом норм, які його становлять, їхньою юридичною чинністю, масштабом функціонування (дії). Джерело може бути загальною й локальною дією, обов'язковим до виконання всіма органами керування й об'єктами, незалежно від підпорядкування, або як тільки підприємствами, установами, посадовими особами, підвідомчими органу, що видав акт. До системи джерел адміністративного права ставляться нормативні акти, що діють у межах України, а також такі, котрий регулюють роботу українських установ за кордоном. Можуть існувати джерела, що діють у межах області, міста, району й т. п. [2].

Специфіка джерел адміністративного права визначається також їхньою субпідрядністю, що у свою чергу відображає дію принципу централізму. Складовою частиною останнього є положення про обов'язковість рішень вищих органів для нижчестоящих. Супідрядність джерел виражається в наступному: а) всі вони ґрунтуються на нормах Конституції й законах України, що мають вищу юридичну чинність; б) джерела – нормативні акти органів виконавчої влади всіх ланок служать юридичною базою для джерел – нормативних актів, які приймаються нижчими органами виконавчої влади; в) джерела – нормативні акти вищих органів виконавчої влади характеризуються більшим масштабом дії, чим аналогічні акти нижчих органів; г) джерела – нормативні акти галузевого (відомчого) характеру базуються на джерелах загального характеру.

Закріплені в Конституції норми мають пряму адміністративно-правову спрямованість. Вони визначають основи формування та діяльності органів виконавчої влади, розмежовують повноваження між центральними й місцевими органами влади, закріплюють права і свободи громадян щодо здійснення ними державного управління, участь громадських організацій в управлінні державними та громадськими справами тощо [1].

Конституція України як джерело адміністративного права забезпечує діяльність органів виконавчої влади, місцевого самоврядування й, разом з тим, визначає способи захисту прав громадян від зловживань з боку владних структур. Так, у Основному Законі окреслено систему органів виконавчої влади, їх найважливіші повноваження, організацію діяльності, зовнішні форми правових актів тощо. Поряд з цими положеннями в Конституції містяться норми, що

встановлюють адміністративно-правовий статус громадян, обов'язки й відповідальність представників влади, а також фіксують форми контролю за діяльністю органів і посадових осіб виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Проте роль Конституції України як першорядного джерела адміністративного права не може бути зведена лише до прямого регулювання основних питань управлінської діяльності. Деякі конституційні норми передбачають необхідність видання окремих законів – джерел адміністративного права. Крім того, багато положень конкретизуються в чинному законодавстві – різних законодавчих актах, актах Президента України, нормативних постановах Кабінету Міністрів України, нормативних наказах міністерств й інших актів управлінського характеру [3].

Аналіз відповідних конституційних положень дає можливість дійти висновку, що Конституція України є головним джерелом адміністративного права, тому що: по-перше, закріплює систему органів виконавчої влади; по-друге, у ній матеріалізуються принципи державного управління; по-третє, встановлюються права і обов'язки громадян в управлінській сфері; по-четверте, має вищу юридичну силу; по-п'яте, конституційні положення є базою для інших джерел права.

---

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. Із змінами, внесеними згідно із Законом № 586-VII від 19.09.2013.

2. Адміністративне право України: підручник для юрид. вузів і фак. / Ю. П. Битяк, В. В. Богущий, В. М. Гарашук та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. – Х., 2000. – 520 с.

3. Старилів Ю. Н. Курс адміністративного права: в 3 т. / Ю. Н. Старилів. – М., 2002. – Т. 1: Історія. Наука. Предмет. Норми. Суб'єкти. – 728 с.

4. Алфьоров С. М. Адміністративне право. Загальна частина: навч. посібник / С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 216 с.

С. А. Шалгунова,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри

кримінального права та кримінології

(Дніпропетровський державний університет

внутрішніх справ)

МЕТОДОЛОГІЯ СКЛАДАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО (АБО ПСИХОЛОГІЧНОГО) ПОРТРЕТА ОСОБИ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗЛОЧИНЦЯ

Одним із основних напрямків психологічного забезпечення слідчої та розшукової практики органів внутрішніх справ при розкритті й розслідуванні злочинів, що мають ознаки серійності, визнана розробка психоло-

гічного портрета передбачуваного злочинця з формуванням його пошукових ознак. Психологічне портретування (профілювання) є однією з важливих складових арсеналу засобів забезпечення розслідування серійних насильницьких злочинів і розшуку невідомого злочинця як у США, так і в низці інших зарубіжних країн.

Актуальність вітчизняних досліджень в окресленій галузі була викликана практикою оперативно-розшукової діяльності, пов'язаної з розслідуванням серійних сексуальних убивств (зокрема, у кримінальних справах О. Михасевича, А. Чікатила у 80-і рр. ХХ ст., та аналогічних справах А. Онопрієнка, С. Ткача). На сьогодні визначаються два основні методичні підходи до встановлення зв'язку між ознаками злочину та злочинця при розробці психологічного портрета, які можна умовно назвати як «статистичний» і «аналітико-психологічний» (або «змістовний») [1]. «Статистичний» підхід найбільш активно розвивається фахівцями Америки та Західної Європи. Він базується на коефіцієнтах кореляції між ознаками злочину та ознаками злочинця, який його вчинив, встановленими після його затримання та засудження. Це дозволяє розробляти різні конкретні типи особистостей злочинців, що містять ідентифікуючі поведінкові характеристики. Накопичена комп'ютерна база відповідних даних дозволяє встановити досить точний портрет невстановленого злочинця без докладної сутнісної його аргументації. «Змістовний» підхід є психологічним аналізом матеріалів кримінальної справи за допомогою відшукування суб'єктивних детермінант кримінальної поведінки. В основу такої роботи покладено визначення психологічного (суб'єктивного, особистісного) значення деяких елементів кримінально-правової, кримінологічної та криміналістичної характеристик серійних злочинів, що спирається на встановлення зв'язків між кримінально-правовими, кримінологічними та криміналістичними параметрами, які характеризують в цілому місце, час, спосіб, знаряддя, засоби, особу винного, особу потерпілого, та значущими для розшуку характеристиками злочинця: антропологічними, фізичними, психологічними, соціально-демографічними. Ступінь жорсткості всіх видів зазначених закономірних зв'язків між окремими елементами та їх поєднаннями буває різною. Вона може бути імовірнісною або однозначною.

Елементи кримінально-правової, кримінологічної та криміналістичної характеристик злочину при цьому розглядаються, по-перше, як результат поведінки особи, реалізованої в умовах вільного вибору, обумовленої системою усвідомлюваних та неусвідомлюваних спонукань і спрямованої на досягнення суб'єктивно бажаної мети; по-друге, як єдина система, системоутворюючим принципом якої є особистість злочинця у її суб'єктивному відношенні до інших елементів.

З початку 90-х рр. проблема розробки в межах «змістовного підходу» психологічного пошукового портрета злочинця за нерозкритими се-

рійними сексуальними злочинами стала одним із напрямків дослідницької тематики окремих наукових установ, зокрема ВНДІ МВС Росії, Академії Управління МВС Росії, оскільки за часів існування СРСР це був єдиний науково-дослідний центр, в якому здійснювалися узагальнення серійних резонансних кримінальних справ. Після розвалу СРСР в Україні було створено НДЦ з вивчення проблем злочинності при МВС України, в якому проводилися часткові дослідження у цьому напрямку. Але детальних, ґрунтовних, вузько спрямованих досліджень серійних сексуальних злочинів в Україні до цього часу не виконувалося. Підсумком роботи російських фахівців у даному напрямку на сьогодні стало створення науково обґрунтованого та практично апробованого методу складання портрета передбачуваного серійного сексуального злочинця¹ [2]. Однак, наведені в ньому відомості характеризують особу злочинця з кримінологічних позицій, тому ми вважаємо, що й назва цього портрета повинна бути така: кримінологічний портрет особи злочинця.

Загальним об'єктом названого методу є кримінальна подія (кримінально-правові та криміналістичні характеристики злочинного діяння), безпосереднім об'єктом – поведінкові особливості злочинця в контексті кримінальної події. Предметом портретування є зміст суб'єктивної сторони злочинного діяння. Метою цього методу є формулювання пошукових ознак злочинця, які можуть використовувати працівники карного розшуку для визначення кола підозрюваних у розкритті подібних злочинів, а також для формування розшукових версій, оперативно-слідчих заходів. Наведений метод може використовуватися при розслідуванні як серійних сексуальних убивств, так і зґвалтувань, тому що у просторово-часовому відношенні ці злочини підпорядковані однаковим закономірностям. Кримінологічний портрет передбачуваного злочинця є результатом психолого-правового дослідження матеріалів кримінальних та оперативно-розшукових справ за фактами нерозкритих серійних злочинів, що містить інформацію про пошукові ознаки злочинця, рекомендації для складання слідчо-розшукових версій та визначає основні напрямки щодо їх обробки, а також дає прогностичну оцінку ймовірного вчинення чергового злочину.

Реалізація названого методу відбувається у кілька послідовних етапів, що складаються з трьох рівнів аналізу кримінальної події [3, с. 62–63]. На першому рівні (криміналістичному) відбувається виявлення та аналіз інформативних ознак кримінальної події – обсягу матеріально-слідчої інформації про злочин і його обставини загалом, за яким реконструюється зовнішня сторона злочинної діяльності, форма-

---

¹ Такий портрет різні автори називають психологічний, соціолого-кримінологічний, психолого-криміналістичний, оперативно-розшуковий тощо.

льний зміст елементів криміналістичного механізму злочину. На другому рівні (поведінковому) у діях злочинця відокремлюється індивідуально-психологічний зміст на основі методики «оцінки індивідуальності дій». На третьому рівні (діагностичному або інтерпретаційному) індивідуальні поведінкові ознаки злочинця пов'язуються з психологічними властивостями та іншими ознаками його особистості на основі пошуку можливої природи причин, що породили суб'єктивний зміст дій злочинця. Етапами розробки портрета є: 1) складання кримінально-правової та криміналістичної інформаційної моделі злочину, реконструкція кримінологічного механізму злочину (відтворення зовнішньої низки дій злочинця та ситуації злочину); 2) ситуаційне моделювання поведінки злочинця на основі встановлення «індивідуальних дій»; 3) інтерпретація поведінки злочинця на основі інтерпретації «індивідуальних дій»; 4) формулювання інформації про індивідуальні ознаки та особистісні особливості злочинця, підготовка підсумкової аналітичної довідки.

---

1. Столяренко А. М. Психологические приемы в работе юриста / А. М. Столяренко. – М.: Юрайт, 2000. – 284 с.

2. Див.: Тележникова В. Н. Криминолого-психологическая характеристика лиц, виновных в многоэпизодных убийствах и изнасилованиях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / В. Н. Тележникова. – М., 1999. – 22 с.; Лаговский А. Ю. Составление психологического портрета преступника: учеб.-метод. пособие / А. Ю. Лаговский, А. И. Скрыпников, В. Н. Тележникова и др. – М.: ВНИИ МВД России, 2000. – 112 с.; Бегунова Л. А. Проблемы разработки и использования психолого-криминалистического портрета подозреваемого при раскрытии изнасилований и убийств, сопряженных с действиями сексуального характера: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. / Л. А. Бегунова. – М., 2002. – 21 с.

3. Анфиногенов А. И. Психологическое портретирование неустановленного преступника / А. И. Анфиногенов. – М., 2002. – С. 62–63.

Г. Л. Шведова,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного

та кримінального права і процесу

(Чорноморський державний університет

імені Петра Могили)

РОЛЬ ГРОМАДСЬКОСТІ У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Побудова відносин у сфері службової діяльності на природних законах мінімізує прояви зловживання владою в суспільстві. До таких законів відносяться закони вільної конкуренції, рівності та незловживання правами. Окрім зазначених, природні закони формуються в процесі жит-

тедіяльності суспільства, норми яких мають відповідати сучасним реаліям розвитку цього суспільства. Також ті члени суспільства, які вже мають належний рівень соціальної культури, здатні самостійно створювати нові природні закони. Виховання висококультурної нації сприятиме протидії проти природним явищам в суспільстві, зокрема, корупції і корупційній злочинності. Формування еліти, здатної не тільки дотримуватись природних законів життя, а й самостійно створювати, виявляти нові природні закони дозволить розвивати і підвищувати рівень соціальної культури інших членів суспільства. За зразок можна взяти рух джентельменства в Англії як приклад високої соціальної культури людини і формувати сучасну еліту в українському суспільстві [1, с. 86].

Також слід зазначити, що певна частина природних законів вже сформульована і втілена в окремих законодавчих актах. Прикладом цьому можуть слугувати діючі Кодекси поведінки держслужбовців.

Формуючи умови для створення належного рівня соціальної і правової культури в суспільстві, слід закладати ці основи з вихованням нового покоління, відслідковуючи тенденції його розвитку. Це може відбуватися шляхом моніторингу і реєстрації всіх форм девіантної спрямованості молоді (включити цю норму до системи державної статистики) для розробки своєчасного і оптимального прогнозу, що в свій час було запропоновано С. Л. Сибіряковим. Отже, такий крок дасть можливість розробити відповідний план дій, спрямованих на ефективне запобігання корупції, тобто усунення корупційних проявів, не давши їм укорінитися в ментальності сучасних українців. Цей напрямок можна віднести на спеціальний рівень запобігання.

В зв'язку з цим важливим заходом протидії корупції вважається створення умов для формування антикорупційної освіти через виховання вільної, активної та відповідальної особистості. Для формування антикорупційної свідомості у населення слушно видається пропозиція І. М. Буданової щодо організації наукових конференцій, семінарів з актуальних проблем запобігання та протидії корупції; розробки адміністративних регламентів; проведення відповідних науково-соціологічних досліджень; введення в навчальний процес вищих навчальних закладів курсу «Антикорупційні стандарти поведінки»; видання необхідної літератури та оприлюднення антикорупційних матеріалів в ЗМІ. Поряд з цим підкреслюється, що зниження рівня корупції може бути досягнуто лише шляхом підвищення ефективності взаємодії діяльності державних органів та інститутів громадянського суспільства [2, с. 183].

Професор Г. М. Горшенков поділяє думку інших дослідників щодо нестачі громадського контролю в процесі протидії корупції.

В соціально-політичному розумінні корупція давно сприймається як критерій зрілості, активності діючого громадянського суспільства.

ва. Громадський контроль може здійснюватись через парламенти, органи самоуправління, ЗМІ, громадські організації, за допомогою яких встановлюється контроль за діяльністю державних управлінських структур та підвищується авторитет довіри по відношенню до уряду, парламенту. В системі державних заходів протидії корупції важлива роль антикорупційного чинника в літературі відводиться Рахунковій палаті України як конституційному органу фінансового контролю за розподілом і використанням бюджетних коштів в країні [3, с. 92–96].

Вважається, що недержавний сектор має більший потенціал у розв'язанні протистояння корупції, з огляду охоплення ним більш широкого кола правовідносин, ніж державний сектор.

Тут повинна бути координація державних і недержавних сил у протидії корупції, де особливу роль мають відігравати антикорупційні програми.

Зокрема, при тендерах на приватизацію або виробництво продукції пропонується включати до тендерних комітетів комісій представників громадськості, що сприяло б прозорості цих процедур і зниженню рівня корумпованості державного апарату. Окрім цього пропонується передати інститутам громадянського суспільства частину функцій державної влади.

За даними окремих літературних джерел встановлено, що в Україні діє близько 200 неурядових організацій, які декларують свою антикорупційну спрямованість, але за оцінками експертів реальних важелів впливу на криміногенну ситуацію вони фактично не мають [3, с. 45].

За висновком А. Є. Чуклінова розвиток демократичних країн завжди супроводжується зміцненням інститутів громадського контролю над діяльністю державної служби, що сприяє зростанню довіри до уряду. Незважаючи на окремі огріхи (зайва емоційність громадських відносин), вважається, що саме громадські інститути можуть стати основним ланцюгом в процесі попередження корупції в демократичних структурах з огляду втягнення громадського сектору у корупційні відносини і охоплення ним більшого спектру правовідносин, ніж державний і маючи більше потенціалу у протидії корупції [4, с. 178]. Але, з іншого боку, А. Є. Чуклінов підкреслює, що в цьому процесі необхідне поєднання державних та громадських сил, і від останніх очікується, в першу чергу, відповідна нормативна практика для розвитку тих же громадських ініціатив.

Такими, що найбільше потребують залучення інститутів громадянського суспільства, вважаються сфери державних замовлень, житлово-комунального сектору через форми громадського територіального самоуправління та сфера бюджетного процесу через прозорість бюджетної політики як основи соціальної держави [4, с. 180]. Адже бю-

джет, доступний, «читабельний» для населення забезпечить прозорість його реалізації і нейтралізує спокусу чиновників не за призначенням використати своє службове становище.

Протидія корупції має включати, як зазначено в окремих джерелах, внутрішній контроль, що має полягати в жорсткому контролі за діяльністю держслужбовців і зовнішній контроль з боку ЗМІ, дотримання принципу свободи слова.

Поряд з цим в літературі також висловлюються неоднозначні думки з приводу негативного, в тому числі західного впливу на населення нашої країни через ЗМІ, які ведуть пропаганду сторонніх нашо-му народу цінностей, внаслідок чого відбувається поширення корупції, насильства, протистояння держави і суспільства. За таких умов відбувається розмивання меж моральності, заміна вищих ідеалів – практицизмом, щастя – споживанням. В зв'язку з цим А. Г. Корчагін вважає, що позиція держави, яка байдуже відноситься до деморалізації суспільства, що здійснюється ЗМІ, аморальна. Окрім цього вчений зазначає, що в умовах, коли діяльність держави буде протирічити об'єктивним потребам суспільства, це може завдати шкоди суспільству і викликати в ньому кризисні явища, в тому числі і корупцію [5, с. 193].

Для протидії таким проявам вважається необхідним створення міцної централізованої ідеології у формі православ'я, позитивні результати проповідування якої підтверджує історія наших держав.

Якщо брати за основу релігійне просвітництво як культуризуючий чинник, то використовувати його слід досить обережно. Зокрема, за даними окремого дослідження, за ідеологією конфуціанства зустріч підлеглого з керівником без подарунка засуджувалась, що заклало підґрунтя для зародження корупційних проявів в китайському суспільстві [5, с. 199].

На думку відомих фахівців, українське суспільство потребує системної модернізації, адже в умовах сучасного оновлення суспільства політичні реформи не завжди підкріплюються економічними, а процес демократизації часто зводиться до свободи говорити. Цьому може сприяти залучення до громадського життя політичних партій, громадських організацій.

Разом з тим, проведення сучасної антикорупційної політики окремими фахівцями пропонується одночасно в трьох напрямках: модернізації сучасного законодавства, стимулювання корупційної поведінки та відповідної правової освіти. При цьому заходи протидії корупції справедливо пропонується спрямувати на ускладнення скоєння корупційних злочинів та зниження вигід від таких діянь.

Поряд з цим можна погодитись із пропозицією про необхідність формування відповідної системи антикорупційних заходів, серед яких основними можна виділити наступні: чітке законодавче закріплення

функцій, повноважень та посилення координації діяльності відповідних органів з протидії корупції в Україні; розробка науково обґрунтованих критеріїв політичної оцінки результатів антикорупційної діяльності в державі; підвищення ефективності парламентського контролю в цій сфері; встановлення персональної відповідальності за реалізацію антикорупційних рішень.

1. Костенко О. М. Культура і закон у протидії злу / О. М. Костенко – К.: Атіка, 2008. – 352 с.

2. Буданова И. М. Проблемы формирования антикоррупционного мировоззрения граждан / И. М. Буданова // Преодоление коррупции – главное условие утверждения правового государства: методологический, концептуально-теоретический, правовой, аналитико-прогностический аспекты. Межведомственный научный сборник. – Т. 1 (39). – М., 2010. – С. 183–187.

3. Журавський В. С. Корупція в Україні – не політика / В. С. Журавський, М. І. Михальченко, О. М. Михальченко. – К.: Фенікс, 2007. – 408 с.

4. Чуклинов А. Е. Социально-политические аспекты коррупции / А. Е. Чуклинов // Коррупция: политические, экономические, организационные и правовые проблемы: междунар. науч.-практ. конф., 9–10 сентября 1999 г.: сборник материалов; под ред. В. В. Лунеева. – М.: Юристъ, 2001. – С. 178–182.

5. Корчагин А. Г. Политико-правовые проблемы борьбы с коррупцией / А. Г. Корчагин А. Г., А. М. Иванов // Коррупция: политические, экономические, организационные и правовые проблемы: междунар. науч.-практ. конф., 9–10 сентября 1999 г.: сборник материалов; под ред. В. В. Лунеева. – Секция № 1. Социально-экономические проблемы борьбы с коррупцией. – М.: Юристъ, 2001. – С. 193–212.

М. Б. Шевців,

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника
факультету з підготовки фахівців
для підрозділів кадрового забезпечення
та міліції громадської безпеки*

М. В. Лесів,

*курсант 2 курсу
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСНОВНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Сучасний процес побудови незалежної демократичної держави в Україні супроводжується загостренням багатьох соціальних проблем, які, своєю чергою, негативно позначаються на стані правопорушень.

Найважливішим чинником реального забезпечення прав і свобод особи, поряд з їх визнанням і дотриманням, виступає гарантування, яке здійснюється за допомогою специфічних засобів – гарантій, що надають усім елементам правового статусу особи реального змісту.

Гарантіями прав і свобод особи є встановлені законом юридичні засоби забезпечення їх реалізації, охорони і захисту. Держава, яка закріплює права і свободи особи в законодавстві, бере на себе певні зобов'язання щодо створення сприятливих умов для їх ефектнішого забезпечення: надавати громадянам реальні можливості для практичної реалізації ними своїх прав і свобод; охороняти права і свободи особи від можливих протиправних посягань; захищати права і свободи особи у випадку їх незаконного порушення [1, с. 30–34].

Таким чином, головним аспектом реального існування та втілення у життя прав і свобод людини і громадянина є встановлені державою гарантії їх реалізації органами державної влади, зокрема правоохоронними органами. Створення механізму реалізації прав і свобод людини та громадянина потребує аналізу існуючих у державі гарантій їх забезпечення.

На думку деяких учених, гарантії прав і свобод людини та громадянина – це умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення в повному обсязі та всебічну охорону прав і свобод людини [2, с. 41]. Поняття «гарантії» – охоплює всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав і свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення.

Гарантії прав і свобод людини та громадянина також можна визначити як систему соціально-економічних, політичних, організаційних і юридичних умов, за допомогою яких особа реалізує свої права і гарантовані законом інтереси [3, с. 32–34].

Дійсно, гарантії прав і свобод людини не можна розглядати ізольовано, у відриві від соціальних, політичних умов життя суспільства, без визначення конкретних інструментів, способів їх реалізації, які визначаються залежно від сфери їх здійснення.

В юридичній літературі традиційним є поділ гарантій на економічні (соціально-економічні), політичні та юридичні.

Досить вдалим, на наш погляд, є визначення юридичних гарантій, запропоноване В. Погорілко та М. Сірим: юридичні гарантії – це передбачені законом спеціальні засоби практичного забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Своєю чергою, юридичні гарантії за своїм призначенням можна поділити на дві основні групи: нормативно-правові, а також організаційно-правові [4, с. 40].

Нормативно-правові гарантії – це система норм, пов'язаних із створенням умов для реалізації прав і свобод особистості. Сюди слід

віднести конституційне право на життя (ст. 27 Конституції України), право знати свої права і обов'язки; право на необмеженість прав і свобод людини і громадянина, крім випадків, передбачених Конституцією України, тощо.

Систему організаційно-правових гарантій становлять органи державної влади – Верховна Рада України (статті 85 і 92 Конституції України); Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (ст. 101); Президент України (ст. 102–106); Конституційний Суд України (ст. 147–150); органи правосуддя (ст. 121–129): органи прокуратури (ст. 121); Кабінет Міністрів України та інші центральні органи виконавчої влади (ст. 116); місцеві державні адміністрації (ст. 118–119); органи місцевого самоврядування (ст. 143–144); політичні партії та громадські організації [3, с. 32–34].

Іноді в окрему групу загальних конституційно-правових гарантій особистості виділяють організаційні гарантії. Організаційні гарантії – це систематична, організаторська діяльність держави та всіх її органів, посадових осіб, громадських організацій у сфері правотворчості, здійснення заходів процедурного, режимного, контрольного та іншого характеру з метою створення сприятливих умов для реального користування громадянами своїми правами і свободами. У їх зміст включаються визначення, прийняття і вирішення відповідними органами завдань економічної, соціальної та правової політики, державний і суспільний контроль, обробка інформації, організаційні процедури застосування засобів зв'язку тощо [5, с. 282].

Отже, на нашу думку, вказана категорія організаційних гарантій є складовою організаційно-правових і не потребує окремого виділення, оскільки сюди включається не лише система державних органів, а насамперед її діяльність, визначена законодавством компетенція відповідних органів державної влади, місцевого самоврядування, політичних партій і громадських організацій, засобів масової інформації, посадових осіб, міжнародних правозахисних організацій, тощо.

Волинка К.Г. Забезпечення прав і свобод особи в Україні: теоретичні ф практичні аспекти // Право України. – 2000. – № 11. – С. 30–34.

---

1. Маленин Н. С. Повышение роли Закона в охране личных и имущественных прав граждан / Н. С. Маленин // Сов гос-во и право. 1974. – № 6. – С. 41.

2. Бородин І. Права та свободи громадян, їх класифікація, гарантії реалізації / І. Бородин // Право України. – 2001. – № 12. – С. 32–34.

3. Погорілко В. Ф. Права та свободи людини і громадянина в Україні / В. Ф. Погорілко, В.І. Сірий. – К., 1997. – С. 40.

4. Мордовец А. С. Теория государства и права. Курс лекций / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – М., 1997. – С. 282.

Л. С. Шелег,
*кандидат політичних наук,
здобувач кафедри юридичної психології
(Національна академія внутрішніх справ)*

СОЦІАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Діяльність органів внутрішніх справ оцінюється як у площині нормативно-правового регулювання, так і за допомогою норм соціальних, що діють в конкретному суспільстві. Це визначає форми та методи професійної взаємодії правоохоронців, виконання ними певних функцій, при яких держава як соціальна система одержує можливість досягнення об'єктивної мети свого існування – високого рівня економічного розвитку та добробуту громадян. Розробки у цьому напрямі представлені в роботах Д. О. Александрова, О. М. Бандурки, В. І. Барка, Л. І. Казміренко, З. Р. Кісіль, П. В. Макаренка, С. Д. Максименка, В. С. Медведєва, Л. І. Мороз, С. І. Яковенка та ін.

З огляду на це, розвиток ОВС можна вважати соціально обумовленим процесом, який є основою оптимізації соціального розвитку правоохоронної системи в цілому. Між тим, як і будь-яка соціальна система, ОВС та процеси їх трансформації (вдосконалення), мають аналізуватися в єдності з історією розвитку та професійного становлення її суб'єктів – окремих працівників та професійних соціальних груп.

З певною мірою абстрагування, у контексті соціального розвитку навіть така об'ємна структура суспільства як ОВС, може бути порівняна з історією життя окремої особи, що не може бути відірвана від історії попередніх або сучасних їй осіб, а визначається нею. Історія розвитку ОВС України впливає на їх соціальний онтогенез двома шляхами:

- зміною вимог до ефективності діяльності та кадрового складу правоохоронної системи;

- зміною ставлення самих правоохоронців до соціуму.

Таким чином, саме працівники («людський чинник») є центруючою ланкою розвитку ОВС як окремої структури та як складової широкого соціуму (держави та суспільства в цілому). У зв'язку з ним, доцільно, на наш погляд, проаналізувати соціальні детермінанти функціонування ОВС в сучасних реаліях. Безумовно, що особливості правоохоронної діяльності є результатом впливу конкретних історичних умов, а не наслідком волюнтаристичних рішень можновладців, що декларуються як реформування, а насправді мають на меті якнайшвидше задоволення потреб певної соціальної групи чи прошарку. Ці умови є складним та суперечливим відображенням суспільних макропроцесів,

політичних та економічних перетворень, змін суспільної свідомості, в тому числі – стосовно діяльності правоохоронних органів загалом, окремих її структурних елементів (фахових напрямів) та їх представників (органів, підрозділів, працівників).

В найбільш загальному вигляді **соціальними детермінантами діяльності ОВС** є об'єктивні умови, що формуються під впливом розподілу соціальних обов'язків, влади та ресурсів на глобальному, національному й місцевому рівнях. Специфічність діяльності ОВС визначена чинною нормативно-правовою регламентацією. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про міліцію», правовою основою діяльності міліції є: Конституція України, постанови Верховної Ради України, укази президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативні акти МВС України та ін.

Згідно чинного законодавства, функціонування ОВС базується на низці принципів, детально окреслених в Законі України «Про міліцію».

1. Дотримання й повага до прав та свобод людини і громадянина (ст.ст. 1–3). Соціальною детермінантою тут виступає уявлення, що *діяльність ОВС щодо обмеження громадян негайно припиняється, якщо досягнута законна мета* або з'ясувалося, що ця мета не може або не повинна досягатися шляхом обмеження прав і свобод громадян. Співробітникам ОВС забороняється вдаватися до тортур, насильства, іншого жорстокого або такого, що принижує людську гідність, поводження. Відповідно, він має припинити дії, якими громадянинові навмисне заподіюються біль, фізичне чи моральне страждання.

2. Здійснення службових повноважень у точній відповідності з законом (ст. 4). Будь-яке обмеження прав, свобод і законних інтересів громадян, а також прав й законних інтересів громадських об'єднань, організацій і посадових осіб допустиме тільки на підставах та в порядку, які передбачені законодавством. Соціальною детермінантою тут виступає те, що *співробітникам ОВС забороняється як самими чинити протиправно, так й підбурювати, схилияти, спонукати у прямій або непрякій формі когось до вчинення протиправних дій*.

3. Неупередженість, тобто захист прав, свобод та законних інтересів людини й громадянина незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, майнового і посадового становища, місця проживання, ставлення до релігії, переконань, приналежності до суспільних об'єднань, а також інших обставин (ст. 5). Соціальною детермінантою тут виступає те, що *співробітник ОВС повинен проявляти повагу до національних звичаїв і традицій громадян, враховувати культурні та інші особливості різних етнічних і соціальних груп, релігійних організацій, сприяти міжнаціональній та міжконфесійній згоді*.

4. Діяльність ОВС є відкритою для суспільства тією мірою, в якій це не суперечить вимогам законодавства України, а також не порушує прав громадян, громадських об'єднань та організацій (ст.ст. 1–5).

Соціальною детермінантою тут виступає те, що *громадяни, громадські об'єднання та організації мають право отримувати достовірну інформацію про діяльність ОВС, а також отримувати від правоохоронної системи інформацію, що безпосередньо стосується їх прав.*

Отримана інформація класифікується за низкою ознак: актуальність, тип носіїв, джерела отримання, роль, яку вона відіграє в системі управління процесом звітності щодо злочинності та її попередження. Останнє потребує особливої уваги, оскільки: йдеться не лише про соціальну відкритість ОВС, але й про зворотну відкритість соціуму у площині повідомлень про злочини та їх профілактику; організація контролю за злочинністю вимагає високого рівня інформативної взаємодії суб'єктів цієї діяльності.

5. Сприяння з боку державних органів, громадських організацій, трудових колективів і громадян у виконанні працівниками ОВС професійних завдань. На наш погляд, це положення неможливо уявити без суспільної довіри і підтримки громадян. Отже, соціальною детермінантою тут виступає *задовільна громадська думка щодо роботи ОВС*, яка, згідно преамбули Конституції України, є одним із основних критеріїв офіційної оцінки діяльності цієї структури. Вона визначає, наскільки дії співробітників ОВС є обґрунтованими і зрозумілими для громадян.

Слід зазначити, що для підтримання позитивного громадського іміджу, у разі порушення співробітником ОВС прав і свобод громадян або прав організацій, відповідна правоохоронна структура зобов'язана в межах своїх повноважень вжити заходів щодо відновлення порушених прав і свобод.

6. Необхідність взаємодії та співпраці ОВС з іншими правоохоронними, державними і муніципальними органами, громадськими об'єднаннями, організаціями та громадянами (ст.ст. 8-10). Така взаємодія передбачає як використання ОВС можливостей означених суб'єктів, так і сприяння їм у забезпеченні захисту прав і свобод громадян, дотримання законності та правопорядку. Соціальною детермінантою тут виступає *необхідність підтримки розвитку громадянських ініціатив у сфері попередження правопорушень та забезпечення правопорядку.*

7. Вимога відповідати сучасному рівню розвитку інформаційних технологій, в тому числі застосовувати електронні форми прийому та реєстрації документів, повідомлень про хід надання державних послуг, взаємодії з іншими правоохоронними органами, державними і муніципальними органами, громадськими об'єднаннями та організаці-

ями. Соціальною детермінантою тут виступає необхідність для ОВС *бути сучасною соціальною структурою, яка використовує інноваційні засоби взаємодії з громадськістю.*

У вищезазначеному контексті набуває виключної важливості концептуальне бачення **основних напрямів вдосконалення діяльності ОВС:**

- проектування ефективності розвитку ОВС згідно загального процесу розвитку української державності та формування громадянського суспільства;

- забезпечення впорядкованості, безпеки та надійності правових суспільних відносин;

- державно-правове регулювання цілей, змісту, компетенції, форм і методів владної діяльності системи ОВС як об'єкта управління з боку відповідних органів державної та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;

- розподіл компетенції між структурними підрозділами ОВС як об'єктами управління з боку громадських суб'єктів самоврядування;

- законодавче та нормативно-правове регулювання цілей, змісту, форм і методів організаційно-розпорядчої та оперативно-службової діяльності, організаційно-структурного та штатного кадрового розподілу;

- постійне стеження за оперативною обстановкою, політичними, соціальними, економічними, правовими реаліями суспільного розвитку;

- внесення необхідних коректив в стратегію і тактику діяльності;

- кадрове наповнення системи ОВС та підвищення мотивації діяльності співробітників;

- забезпечення поєднання теоретичних ідей та уявлень про принципи й основні напрямки розвитку та вдосконалення діяльності ОВС з практичними заходами щодо їх реалізації (реальне виконання сформульованих цілей і завдань).

Є. Є. Шмерецький,

*здобувач кафедри юридичної психології
(Національна академія внутрішніх справ)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТУЇЦІЇ СЛІДЧОГО

Дослідження психології слідчого мають давню історію свого розвитку. Вже стали класичними наукові праці А. В. Дулова, Г. Г. Доспулова, М. І. Снікєєва, В. Ф. Глазиріна, Н. Я. Граната, Д. П. Котова, В. Г. Лукашевича, І. Б. Пономарьова, О. Р. Ратінова, В. В. Романова,

І. К. Шахриманьян тощо. Водночас, аналіз сутності інтуїції, як результату та процесу мисленевої діяльності слідчого не знаходить свого достатнього відображення в предметному полі юридико-психологічних досліджень. В сучасних, притаманних для правоохоронної діяльності, умовах невизначеності, варіабельності та різноманітності первинної інформації, постійного дефіциту часу аналіз зазначеного феномену набуває особливого значення.

Вперше припущення про можливість використання інтуїції в діяльності працівника правоохоронних органів, а саме слідчого було, зроблено А. Р. Ратиновим в статті «Про слідчу інтуїцію» в 1958 р. Головна думка А. Р. Ратина полягала в наступному: «інтуїція доповнює активну діяльність свідомості, перевіряється логікою, підкріплюється доказами та в межах найсуворішої законності може грати позитивну роль». Ця ж думка знайшла своє підтвердження в працях Д. П. Котова, Г. Г. Шиханцева, Г. А. Зорина, Р. С. Белкина. Так, наприклад Д. П. Котов та Г. Г. Шиханцев підкреслювали, що інтуїтивною догадкою процес доказування не закінчується, так як за останньою повинне слідувати обґрунтування та перевірка достовірності отриманого знання, що неможливо без використання логічних висновків. Тому для доказування є значущою тільки інтуїція, перетворена в чітко сформульовані поняття та положення, коли її можна проаналізувати та логічно пов'язати з подальшими дискурсивними конструкціями.

Прихильником актуальності опрацювання проблеми інтуїції в слідчій діяльності з повним правом можна назвати білоруського правознавця Г. А. Зоріна. Результатом його дослідницьких зусиль стало формулювання етапів інтуїтивного процесу в діяльності слідчого. На його думку, цей процес має наступний перебіг: по-перше, слідчий усвідомлює, що він знайшов рішення, що забезпечує вихід зі слідчого тупика; по-друге, це рішення приходить несподіване; знайдене рішення, як правило, гармонійне, оригінальне, витончене; в інтуїтивно знайденому рішенні можна виявити й засоби його реалізації (тобто перспективу), а при бажанні та певних навичках інтуїтивне рішення можна піддати логічному аналізу та розгорнути його в ретроспективу, тобто здійснити спробу розглянути процес пошуку в напрямку від результату до його джерел; інтуїтивне рішення можна раціоналізувати логічними засобами.

Дуже важливим припущенням науковця в наведеному перебігу процесу інтуїції слідчого, на нашу думку, є можливість піддати логічному аналізу та розгорнути процес інтуїтивного пізнання – це вказує на усвідомлений, але згорнутий в часі характер його перебігу.

Інтуїтивне мислення відіграє велике значення в безпосередній роботі працівників правоохоронних органів за поглядами В. Л. Васильєва. За допомогою інтуїції можна окреслити район пошуку, сконцентру-

вати творче мислення. Тут спрацьовує неусвідомлене вирішення проблемної ситуації та ознаки елементів, з яких вибудовується її рішення. Саме ці, первинно не усвідомлені ознаки елементів проблемної ситуації скеровують процес рішення по вірному шляху, а «несподіване» для слідчого – «осаяння» є зовнішнім проявом, інтелектуальною інтуїцією». Ми повністю згодні з позицією дослідника, що інтуїція розвивається поступово, з початком набуття безпосереднього досвіду. Повнота теоретичного аналізу проблематики інтуїтивного мислення потребує нашого звернення до критичних поглядів на важливість інтуїції в просторі правоохоронної та правозастосовчої діяльності. Яскравим прихильником зазначених позицій був М. С. Строгович. Власні погляди він аргументував наступним чином: по-перше, інтуїція – це шлях до омани, до підміни логічних аргументів фантазуванням. Не факти повинні відповідати побудованій за допомогою інтуїції «моделі події, що розслідується», яка виступає версією, а версія повинна відповідати фактам; по-друге, якщо інтуїція не має процесуального значення, та й «не слід процесуальну діяльність ускладняти, затемнювати тим, що процесуального значення не має, але що здатне внести в виконання слідчим, прокурором, суддею своїх задач елемент невизначеності, без звітності, генералізувати несвідомі потяги та враження. Зазначене обумовлює збільшення та множення суддівських помилок; по-третє, наявна не розробленість проблеми інтуїції в філософському та психологічному аспекті призводить до включення в її зміст якостей та властивостей, що характеризуються свідомістю вчинку, потягу та наміру. Неусвідомленість основ дій та рішень в наслідок виникнення інтуїтивного знання призводить до протипоказання його застосування в слідчій та судовій практиці. Шлях інтуїції в кримінальному судочинстві – невірний, аморальний та не придатний для досягнення мети правосуддя.

Серед доступних для нас досліджень інтуїції в роботах сучасних дослідників доцільним згадати роботи С. В. Забегаліної, Д. В. Сакович та І. А. Цховребової. Висловлюючи прогресивні погляди на значення інтуїтивного мислення професіонала в успішності виконання діяльності, що реалізується в особливих умовах, С. В. Забегаліна, водночас, наполягає на локалізації інтуїтивного мислення в несвідомому. На рівні несвідомого реалізується інтуїтивне мислення, коли мисленеві операції мають перебіг поза контролем свідомості, як би в згорнутому вигляді, саме тому характеристика над свідомих процесів сьогодні можлива тільки на рівні гіпотез. На рівні свідомості проходять основні операції мислення, пов'язані з обробкою отриманої інформації. Наведене викликає появу низки доречних питань, а саме: «Якщо інтуїтивне – це форма мислення – то як воно може здійснюватися поза межами свідомості?»; «Які мисленеві операції можуть бути в несвідомому?»;

«Якщо, за поглядами автора інтуїція сфера дії не свідомого, то що рівень розвитку психології сьогодення дозволяє оперувати пов'язаними з ним явищами тільки на рівні гіпотез?» тощо.

Водночас, науковець висловлює думку, яку ми повністю поділяємо: інтуїція залежить від індивідуального досвіду суб'єкта, базується на раніше отриманих ним знаннях.

Цікава точка зору притаманна Д. В. Савкович. Він поділяє досить розповсюджену в науковому загалі сьогодення точку зору, відповідно до якої інтуїція виступає пов'язуючою ланкою між несвідомим та свідомим та є неусвідомленою частиною процесу усвідомлення несвідомого. Тобто напрошується висновок: знайти місце для інтуїції в свідомому неможливо (водночас, автор постійно оперує поняттям інтуїтивного мислення), але й сховати її в потемках несвідомого теж не вдається. Заслуговує увагу спроба дослідника звернутися до психолого-педагогічної площини феномену інтуїції. Грунтуючись на власні теоретичні припущення (окремі з них ми навели вище) науковець запропонував технологію, яка на його думку дозволить швидко навчити працівника правоохоронних органів використовувати інтуїцію в службових цілях. Як вважає Д. В. Савкович, окреслена їм психотехнологія дозволяє задіяти несвідомі ресурси людини шляхом виявлення та своєчасного усвідомлення психофізіологічних реакцій, як індикаторів вірного рішення.

Більш зваженою можна назвати точку зору И. А. Цховребової. Вона розрізняє інтуїтивне мислення та аналітичне. В інтуїтивному мисленні, за її поглядами, відсутні чітко визначені етапи, воно має тенденцію ґрунтуватися на згорнутому сприйманні всієї проблеми одразу. Миттєвість розуміння та рішення проблемної ситуації в акті інтуїції припускає наочність мислення. Безпосередність, згорнутість, раптовість інтуїтивної догадки завжди обумовлені попередньою мисленевою діяльністю, та в момент осяяння необхідні знання актуалізуються миттєво, завдяки високій готовності досвіду та творчим здібностям суб'єкта. На певних етапах пізнання переважає чи інтуїтивне чи аналітичне мислення. Водночас, вони не виключають, а навпаки взаємодоповнюють одне одного. У слідчого повинні бути розвинуті обидва різновиди мислення. Спалахуючи в свідомості як готове положення, інтуїтивна догадка перестрибує через низку ланок усвідомленого логічного міркування та відкриває властивості та зв'язки явищ перш, ніж дискусивне мислення слідчого встигне доказати їх відповідність дійсності.

Узагальнюючи наведений теоретичний екскурс аналізу проблеми інтуїції суб'єкта правоохоронної діяльності ми вважаємо за потрібне констатувати:

– по-перше, феномен інтуїції був та залишається недостатньо вивченим явищем в предметному полі юридичної психології. Не роз-

робленість зазначеної проблеми обумовлює наявність протилежних поглядів на природу та механізми інтуїтивного мислення;

– по-друге, переважна більшість дослідників наголошують на важливості особистісних якостей суб'єкта в процесі виникнення та використання інтуїції в діяльності правоохоронця, серед яких найбільш вагомими виступають наявність досвіду (практичного та життєвого), творчих здібностей. Водночас, значущими є зміст та методи професійного навчання;

– по-третє, поодинокі спроби виявити психолого-педагогічні заходи розвитку інтуїтивного мислення містять чи спрощені спроби застосування психотехнологій на основі досягнень асоціативної психології чи розвитку наближених до нього психологічних явищ (наприклад прогностичних здібностей);

– по-четверте, відсутність науково обґрунтованого методологічного базису дослідження феномену інтуїції призводить до безсистемності та схоластичного його психологічного аналізу (наприклад, протилежні погляди на локалізацію інтуїції в несвідомому чи свідомому, протиставленні інтуїції та мислення тощо).

Наведені твердження повинні спонукати науковців до заглиблення в витоки наукового дослідження феномена інтуїції, насамперед психологічного пласту його розуміння.

В. В. Шпіляревич,

*здобувач кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ

На сьогодні у кримінально-правовій науці серед багатьох учених немає єдності щодо розуміння ними поняття кримінально-правових заходів безпеки як різновиду заходів державного примусу. Так, на думку Т. В. Непомнящої, під заходами кримінально-правового характеру в найбільш загальному їх виді слід розуміти передбачені кримінальним законом заходи, які застосовуються до осіб, за вчинення ними злочину [1, с. 463].

О. С. Пунігов у своїй статті зазначає: «Заходи кримінально-правового характеру, про які мова йде у кримінальному законі, – це закріплені

законом примусові заходи кримінально-правового впливу, які застосовуються до осіб у зв'язку із вчиненням ними діяння, що містить у собі ознаки злочину, змінюючи кримінально-правовий статус таких осіб» [2, с. 466].

Вивчала поняття інших заходів кримінально-правового характеру також відома російська учена С. Г. Келіна. Зокрема, учена називає їх примусовими заходами, які пов'язані з конкретно визначеними правообмеженнями і застосовуються судом на підставі закону до осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, з метою виправлення й утримання цих осіб від повторного порушення кримінального закону [3, с. 54].

Є. В. Медведев інші заходи кримінально-правового характеру розглядає як засоби кримінального примусу, що застосовуються за вчинення злочину [4, с. 46].

Здійснив спробу дати визначення засобам кримінально-правового впливу й І. І. Митрофанов. На його думку, засоби кримінально-правового впливу – це засоби, що застосовуються до особи, яка вчинила передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дію або бездіяльність), і полягають у передбаченій цим Кодексом негативній, справедливій і невідворотній оцінці (засудженні) вчиненого діяння та особи, яка його вчинила, а також у необхідних випадках – у позбавленні чи обмеженні прав і свобод цієї особи [5, с. 451].

Вивчаючи зміст і межі застосування кримінально-правових заходів, О. В. Козаченко зазначає, що під кримінально-правовими заходами необхідно розуміти передбачені Кримінальним кодексом (Загальною і Особливою частинами) засоби впливу на поведінку особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, як з метою реалізації цілей кримінальної відповідальності і покарання, так і з метою відновлення порушеного права, надання медичної допомоги, перевиховання тощо [6, с. 43].

У науці кримінального права є також багато дослідників, які вивчали заходи кримінально-правового характеру, але при цьому не дають визначення відповідним заходам. Зокрема, вітчизняний учений М. Г. Сорочинський, досліджуючи питання впливу на злочинність засобами кримінального права, використовував поняття «інші заходи кримінально-правового характеру», але при цьому не пояснює, що він розуміє під цими засобами, тільки стверджує, що з метою ефективного попередження злочинності заходи покарання та інші заходи кримінально-правового характеру мають поєднуватися із заходами економічного, соціального та інформаційного характеру [7, с. 10].

На сучасному етапі розвитку кримінально-правової науки у спеціальній літературі існує тільки одне монографічне дослідження проблеми заходів безпеки у кримінальному праві, яке здійснене у порівня-

льно-правовому аспекті І. М. Горбачовою. Так, автор під заходами безпеки у кримінальному праві розуміє заходи державного примусу, що застосовуються від імені держави за мотивованим рішенням суду до особи, яка скоїла суспільно небезпечне діяння, передбачене КК України, і полягають у передбаченому законом обмеженні прав і свобод особи, до якої вони застосовуються [8, с. 54].

Продовжуючи вивчати питання кримінально-правових заходів безпеки, В. О. Туляков трактує останні як примусові заходи, що згідно з кримінальним законом застосовуються судом поряд із заходами покарання (чи замість останніх) до особи, яка вчинила злочин, та безпосередньо спрямовані на попередження злочинів [9, с. 49], і при цьому акцентує увагу на можливість їх застосування до особи виключно за вчинення нею злочину.

О. Л. Ременсон, аналізуючи спеціально-попереджувальні заходи, які використовувалися у дореволюційний період, а на сучасному етапі розвитку кримінального права відповідають заходам безпеки, визначав їх як такі, що за своїм змістом є обмеженням соціальних можливостей поведінки злочинців тією мірою, якою вони можуть бути використані для вчинення нових злочинів [10, с. 38].

Подібні за змістом тлумачення заходів безпеки дають М. В. Щедрін та А. Ю. Єпіхін. Зокрема, М. В. Щедрін заходами безпеки вважає заходи примусового обмеження поведінки особи, які застосовуються за наявності зазначених у законі підстав, мають на меті запобігання шкідливого впливу певного джерела небезпеки або відмежування об'єкта захисту від шкідливого впливу джерел небезпеки [11, с. 61].

Позиція А. Ю. Єпіхіна зводиться до того, що під заходами безпеки доцільно розуміти комплекс обставин, які забезпечують стан захищеності об'єкта охорони від загрози нападу або фізичного протиправного впливу на нього від будь-кого, спрямований на відбиття, оборону від наявної небезпеки чи загрози її появи [12, с. 130].

Вивчаючи заходи виправлення разом із заходами безпеки, А. В. Савченко вважає останні ефективними засобами захисту суспільства, які призначаються для здійснення превентивного, виховного, виправного, лікувального та іншого спеціального впливу на осіб з кримінальною поведінкою, як у випадках застосування поряд із покаранням, так й у випадках окремого їх застосування [13, с. 293].

Таким чином, з'ясування змісту кримінально-правових заходів безпеки шляхом аналізу критичних точок зору щодо розуміння правової природи відповідного інституту дозволяє визначити останні як різновид заходів кримінального примусу, передбачених КК України, які за мотивованим рішенням суду застосовуються до особи, що перебуває

у так званому «небезпечному стані», який об'єктивно свідчить про високий ступінь ймовірності повторного вчинення нею кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, з метою забезпечення безпеки держави, суспільства в цілому чи особи зокрема.

1. Непомнящая Т. В. Меры уголовно-правового характера / Т. В. Непомнящая // Вестник Омского университета. Серия «Право». – № 3 (16). – 2008 – С. 460–472.

2. Пунигов А. С. Меры уголовно-правового характера: проблемы определения понятия / А. С. Пунигов // Актуальные проблемы российского права. – № 1 (4). – 2007. – С. 458–466.

3. Келина С. Г. Наказание и иные меры уголовно-правового характера / С. Г. Келина // Государство и право. – 2007. – № 6. – С. 51–58.

4. Медведев Е. Понятие и виды иных мер уголовно-правового характера, применяемых за совершение преступлений / Е. Медведев // Уголовное право. – № 5 (сентябрь-октябрь). – 2009. – С. 46–51.

5. Митрофанов І. І. Кримінально-правові засоби впливу на осіб, які вчинили злочини: монографія / І. І. Митрофанов. – Кременчук: Видавництво ПП Щербатих О.В., 2009. – 488 с.

6. Козаченко О. Теоретичне визначення змісту та меж застосування кримінально-правових заходів / О. Козаченко // Право України. – 2005. – № 10. – С. 41–43.

7. Сорочинський М. Г. Попередження злочинності засобами кримінального права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. Г. Сорочинський. – Одеса, 2004. – 18 с.

8. Горбачова І. М. Заходи безпеки в системі кримінально-правових наслідків злочинного діяння за кримінальним законодавством України / І. М. Горбачова // Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. – Випуск 47. – Одеса «Юридична література». – 2009. – С. 50–55.

9. Туляков В. О. Заходи безпеки у кримінальному праві як засіб протидії організованій злочинності / В. О. Туляков // Теоретико-прикладні проблеми протидії організованій злочинності та злочинам терористичної спрямованості: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (8–9 квітня 2005 р.). Частина 1. – Львів, 2005. – С. 47–52.

10. Ременсон А. Л. Теоретические вопросы исполнения лишения свободы и перевоспитания заключенных / А. Л. Ременсон. – М., 1965. – 64 с.

11. Щедрин Н. В. Введение в правовую теорию мер безопасности: монография / Н. В. Щедрин – Краснояр. гос. ун-т, 1999. – 180 с.

12. Епихин А. Ю. Обеспечение безопасности личности в системе воздействия на преступность / А. Ю. Епихин // Реагирование на преступность: концепции, закон, практика. – М.: Российская криминологич. ассоциация, 2002. – С. 126–131.

13. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: монографія / А. В. Савченко. – К.: КНТ, 2007. – 596 с.

Василий Флоря,
*доктор права,
профессор кафедры уголовного права
Академии «Ștefan cel Mare»
МВД Республики Молдова*

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ РАССЛЕДОВАНИЮ ВРАЧЕБНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

«У каждого врача за спиной целое кладбище...»

Алан Чумак,
известный российский экстрасенс
«Собеседник», № 26 (1319) 14–20 июля 2010

Думается, что это утверждение относится к XX веку, после того, как прошел испуг медработников после дела врачей 1953 г., которое, правда, носило политический характер и пострадали многие невиновные. Это в большей мере относится к странам СНГ, где качество медицинского обслуживания отстает от богатых развитых демократических стран. Проблемы противодействия расследованию преступлений вообще и врачебных преступлений в частности весьма злободневны и актуальны, так как из-за активного противодействия виновных медицинских работников, ведомственных медицинских комиссий, судебно-медицинских экспертов, подчиненных органам здравоохранения и оплачиваемых ими, по многим случаям гибели пациентов, доследственная проверка длится годами. Необоснованно отказывается в возбуждении уголовных дел, следствие по возбужденным делам так же длится годами, и в конце концов они прекращаются за отсутствием состава преступления, а виновные в совершении врачебных преступлений остаются безнаказанными. Ободренные безнаказанностью, они еще меньше заботятся о качестве своей работы, о спасении жизни и здоровья пациентов, в результате чего кладбище таких врачей постоянно пополняется.

Отсутствует специализация правоохранителей на раскрытие, расследование и судебное рассмотрение данной категории дел, мало кто из них имеет юридическое и медицинское образование, поэтому доказывание виновности медработников перекладывают на судебно-медицинских экспертов. Иногда офицер уголовного преследования (ОУП), следователь, сталкиваясь с необходимостью расследования подобного рода дел, заявляет: «Извините, я в медицине ничего не понимаю, как решит судмедэксперт так и будет».

Длительная волокита по этой категории дел, оставление на свободе подозреваемых медработников, невыполнение неотложенных пер-

воначальных следственных действий – осмотр трупа погибшего пациента следователем и судмедэкспертом, изъятия медицинской документации, оставшихся лекарств, образцов для исследования, обыски и др. В этих условиях только ленивый подозреваемый не постарается стереть в порошок всевозможные доказательства, имеющие значение для дела.

В Молдове ежегодно возбуждается 40 уголовных дел по ст. 213 УК РМ нарушение по халатности врачом или иным медицинским работником правил и методов оказания медицинской помощи, повлекшее:

а) причинение тяжкого телесного повреждения или иного тяжкого вреда здоровью;

б) смерть пациента.

Однако до суда доходят единицы этих дел, по которым назначаются меры наказания без лишения свободы и без лишения права практиковать медицину. Аналогичное положение и в других государствах СНГ и в Румынии тоже [1].

Справедливо утверждения П. А. Моргуна что в криминалистике не исследуется методика расследования врачебных преступлений. Ряд научных работ по этой проблеме опубликованы в материалах I–IV Всероссийских съездов по медицинскому праву (2003–2009 г.г.) и в журнале «Медицинское право» (главный редактор профессор Ю. Д. Сергеев).

За противодействие расследованию преступлений уголовные Кодексы различных стран предусматривают строгую ответственность. Это статья 303 УК РМ вмешательство в осуществление правосудия и уголовного преследования, ст. 294 УК России – воспрепятствование осуществлению правосудия и производству предварительного расследования ст. 376 УК Украины – вмешательства в деятельность судебных органов.

В вышеуказанных уголовных Кодексах эти преступления включены в главу о преступлениях против правосудия. Каковы же методы противодействия расследованию преступлений? Эту проблему глубоко исследовали известные ученые криминалисты Н. С. Карпов, профессор кафедры уголовного процесса Киевского национального университета внутренних дел, доктор юридических наук и его коллега Е. Александренко, кандидат юридических наук, старший преподаватель кафедры уголовно-процессуальной деятельности Киевского национального университета внутренних дел [2].

Н. Карпов отмечает, что «Кроме обработки свидетелей и потерпевших, «криминальные авторитеты» и некоторые бизнесмены противодействуют расследованию совершенных ими преступлений через своих адвокатов и своих судей.

Теперь следователям и оперативным работникам противостоит не просто более профессиональный и оснащенный современными тех-

ническими возможностями преступник, а армада сил и средств сплоченной организованной преступности, которая отваживается на борьбу с государством [3].

Об этом, но по другому поводу пишет и украинская журналистика Г. Головлева «Трудно пациенту обвинять в ошибках и халатности, недобросовестности врачей, защитить, а точнее обелить которого готова целое медицинское войско в лице руководителей медучреждений, членов высоких медкомиссий [4].

Н. Карпов подчеркивает, что исследование «Картины движения» уголовных дел различных категорий, процент отказа в возбуждении; объем, сроки и основания прекращения; процент поступления дел в суд; характер и размер назначенных мер наказания может дать представление о субъектах и формах противодействия [5].

Судмедэксперты сами советуют, чтобы в случае гибели пациента сообщать им немедленно для участия вместе со следователем, патологоанатомом в исследовании трупа потерпевшего изъятии необходимых образцов для судебно-медицинского исследования. В Америке это обязанность возложена законом на руководителей медицинских учреждений.

Н. Карпов большое внимание уделяет противодействию расследованию со стороны адвокатов. Автор отмечает, что у адвокатов часто главным инструментом защиты клиентов, особенно по уголовным делам, является не их профессионализм, а связи в правоохранительных органах и в судах. Прежде всего, это относится к тем адвокатам, которые ранее работали в органах МВД, в прокуратуре, в судебной системе. Взятки стали если не самым главным, то самым эффективным средством защиты интересов клиентов[6].

Мощное противодействие всестороннему, полному и объективному расследованию на всех уровнях – кардиохирурги, комиссия Минздрава, судмедэксперты и даже со стороны следователей и прокуроров было оказано при расследовании уголовного дела, возбужденного 15 июля 2000 г. прокуратурой сектора Центру г. Кишинева по ст. 186 г. П УК РМ (халатность), по факту гибели моей жены – Флоры Любовь Петровны после неквалифицированной кардиохирургической операции 25 марта 1998 г. Вследствие занесенный внутригоспитальной инфекции – инфекционного эндокардита, больная, после нечеловеческих страданий, сравнимых с пытками, умерла в реанимационном отделении Республиканской клинической больницы 29 июля 1998 г.

О трагической гибели Л. П. по вине кардиохирургов нами 10 сентября 1998 г. была опубликована статья в республиканской газете «Независимая Молдова» под названием: «Операция привела к печальному исходу. Какую ответственность несёт врач?» Врачи «лечившие»

до смерти Л. П. испытали небольшой испуг, который, однако, вскоре был забыт.

Понимая, что инфекционный эндокардит, смертельно опасная инфекция, сравнимая разве что с гангреной или перитонитом, изобличает их в совершении преступления, подозреваемые медики, попытались скрыть, что они внесли Л. П. смертельно опасную инфекцию. В посмертном диагнозе они не указали эту инфекцию, как основную причину гибели Л. П.

Но совсем это скрыть им не удалось, так как симптомы инфекции стали проявляться на второй день после операции, а в день операции зав. кардиохирургией М. Г. сказал, что он очень боится осложнений, которые не замедлили себя ждать. Впоследствии ни кардиохирургам, ни комиссии Минздрава не было и возможности скрывать этот диагноз, так как он много раз был указан в истории болезни Л. П.

Комиссия Минздрава, сказав А не сказала Б. В пункте 3 заключения они признали, что жене была занесена внутригоспитальная инфекция но, стремясь выгородить кардиохирургов, причиной гибели Л. П. указали симптомы эндокардита, его последствия, но не саму инфекцию.

На допросе М. Г., вместо признания своей вины в гибели Л. П. сообщил следователю ложную информацию о том, что с такими заболеваниями, как у Л. П. смертность составляет 56–100%. Давало ли это М. Г. право подвергать больную смертельной опасности и к имеющимся у неё множеству заболеваний добавить еще одно – инфекционный эндокардит, чтобы ускорить ее гибель. А следователь не спросил М. Г., какие имелись альтернативные методы лечения, чтобы избежать гибель пациентки.

М. Г. вынужден был признать, косвенно, что Л. П. погибла от инфекционного эндокардита, который якобы может поразить человека в любое время после операции, но умолчал о том, что инфекция может быть занесена и во время операции.

Так что же такое инфекционный эндокардит? Это инфекция, которая поражает человека чаще всего при операциях на сердце (эндокард-внутренняя оболочка сердца), вследствие широкого применения сосудистых катетеров. Деструктивные, разрушительные изменения в эндокарде могут возникнуть вследствие механических воздействий – повреждение эндокарда сосудистыми катетерами при оперативных вмешательствах на сердце и даже во время внутривенных инъекций. Инфекционный эндокардит можно предупредить и лечить [7].

Зная, что Л. П. погибает, М. Г. не хотел, чтобы она умерла в кардиохирургическом отделении и портила ему тем самым дутый пре-

стиж и статистику. 11 июня 1998 г. он договорился с заведующей ревматологического отделения № 4 Института кардиологии Ш. А. и его жена была госпитализирована в это отделение.

С целью помочь М. Г. уйти от ответственности, на допросе Ш. А. сообщила, что Л. П. поступила с температурой 38°, острая пневмония, но утаила, что это симптомы инфекционного эндокардита, то есть по существу дала ложные показания. Лечащий врач этого отделения оказалась честнее и сказала Л. П.: «Вас не от того лечат» и правдиво указала диагноз «инфекционный эндокардит».

Через три дня, в ночь на 15 июня 1998 г. состояние Л. П. резко ухудшилось, и она срочно была переведена в отделение сосудистой хирургии РКБ, где в ту же ночь ей была сделана операция – тромбэмболектомия на левой ноге. 15 июня 1998 г., совместный повторный осмотр заведующими кардио- и сосудистой хирургии – принято решение об ампутации левой ноги. Больная была уложена на каталку, вывезена из палаты для транспортировки в операционный блок.

Зная, что больная погибает, понимая бессмысленность бесчеловечного обращения с Л. П., бесполезность ампутации, заведующий отделением сосудистой хирургии Т. в последний момент отказался от этой авантюры М. Г., Л. П. тут же сняли с каталки и вернули в палату.

После повторной операции 9 июля 1998 г. жене был назначен дорогостоящий антибиотик – тиенам. По мнению некоторых врачей, применение тиенама было запоздалым и применение его до 25 марта 1998 г., то есть до операции, могло бы спасти жизнь больной. А еще лучше, если бы врачи отказались от этой операции, чем не только спасли бы жизнь Л. П., но продлили бы ее на долгие годы.

Между тем М. Г. предпринял еще одну попытку избавиться от Л. П., которую он обрек на верную гибель. Завел разговор о том, что ее нужно перевести в неврологическое отделение РКБ, как неврологическую больную, но от этой очередной авантюры его удержал зам. главврача РКБ по хирургии О. Р.

В постановлении о прекращении уголовного дела от 8 ноября 2001 г. ошибочно указывается, что судмедэкспертиза не установила факт заражения Л. П. инфекционным эндокардитом. Это можно объяснить тем, что среди экспертов нет кардиохирургов и что следовательно и эксперты или вовсе не читали, или читали невнимательно историю болезни пациентки.

Этим и было вызвано наше ходатайство о проведении повторной комиссионной экспертизы в г. Москве, однако в этом было отказано. В непротокольной беседе следователи сказали, что у Генеральной прокуратуры нет 3000 леев для производства такой экспертизы и не-

кому перевести материалы дела на русский язык. И это при том, что в каждой прокуратуре, следственном подразделении имеется штатный переводчик.

Полагаем, что в постановлении о прекращении уголовного дела от 8 ноября 2001 г. имеется много доказательств виновности кардиохирургов в гибели моей жены Л. П. Флоря, которым, однако, не дана законная оценка.

Таким образом, общими усилиями 11 прокуроров и одного судьи удалось противодействовать назначению повторной комиссионной независимой судебно-медицинской экспертизы в г. Москве для всестороннего, полного и объективного расследования уголовного дела и привлечения виновных к ответственности.

После гибели Л. П. в 1998 г. практика проведения кардиохирургических операций на авось – выживет не выживет, без принятия мер по предотвращению смертности: отказ от операции с повышенным риском, выбор альтернативных методов лечения, предупреждение внутрибольничных инфекций продолжается и в настоящее время. По данным Министерства здравоохранения РМ, послеоперационная смертность от кардиохирургических операций составляет 3%. Это ежегодно гибнут 15–20 пациентов, вероятно часть из них от инфекционного эндокардита и других внутригоспитальных инфекций «Около 5000 пациентов умирает каждый год в британских клиниках от внутригоспитальных инфекций...» [8].

А сколько в Молдове? Вероятно, мы этого никогда не узнаем. Тоже в Англии Министерство здравоохранения решило проверить истории болезни всех пациентов погибших в больнице, для выявления врачебных ошибок в их лечении. В 2008 г. молдавские кардиохирурги сообщили в средствах массовой информации о «революции» в кардиохирургии – о замене искусственных сердечных клапанов, которые иногда ломаются, биологическими (донорскими) клапанами.

Из всего изложенного предлагаем следующие: проверить истории болезни всех пациентов, погибших после кардиохирургических операций за последние 10 лет, выяснить, сколько из них погибло от инфекционного эндокардита и других внутригоспитальных инфекций. На время проверки запретить проведение кардиохирургических операций.

Результаты проверки обсудить на Коллегии Министерства здравоохранения и на заседании Парламентской комиссии по здравоохранению.

---

1. Моргун П. А. О противодействие расследованию неосторожных преступлений, совершаемых медицинскими работниками. Научные труды IV Всероссийского съезда (национального конгресса) по медицинскому праву; под ред. чл. корр. РАМН проф. Ю. Д. Сергеева, проф. С.В. Ерофеева. – М., 2009. – 364 с. – С. 289–231.

2. Карпов Н. Противодействия расследованию преступлений / Н. Карпов // Закон и жизнь. – 2009. – № 2. – С. 10–17.
3. Карпов Н. Комплексный подход к проблеме предупреждения организованного противодействия расследованию и осуществлению правосудия / Н. Карпов. Е. Александренко // Закон и жизнь. – 2008. – № 5. – С. 47–79.
4. Карпов Н. – Указ соч. – С. 10.
5. Головлева Г. Жизнь, укороченная врачом / Г. Головлева // Киевские ведомости. – 7 мая, 2003 г.
6. Карпов Н. – указ. соч. – С. 11.
7. Симоненко Б. В. Инфекционный эндокардит, современное течение, диагностика, принципы лечения и профилактики / Б. В. Симоненко, С. А. Колесников // Клиническая медицина. – 1999. – № 3. – С. 44–49.
8. Каранов Я. Руки мыть надо, советует Британский Парламент / Я. Каранов // Эхо планеты. – № 49. – декабрь 2000 г.
9. Флоря В. Ненадлежащее оказание кардиологической (кардиохирургической) помощи (правовые аспекты) / В. Флоря // Закон и жизнь. – 2009. – № 10. – С. 28–32.

podinsp. dr Jacek Bil

(Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie)

TEORETYCZNE I PRAKTYCZNE ASPEKTY PRZECIWDZIAŁANIA KORUPCJI POLITYCZNEJ

Wstęp

W dyskursie politycznym teoretyczne rozważania nad problemem korupcji są chętnie poruszonym tematem, wskazującym jej szkodliwość i nagminność. W kulisach i na gremium publicznym podnoszona jest konieczność walki z korupcją. Ale czy rzeczywiście polityka i politycy zajmują się korupcją w celu jej eliminacji? Czy organy powołane do ścigania przestępczości korupcyjnej są władne do eliminacji tego rodzaju przestępczości? Do tego należy dodać, czy wymiar sprawiedliwości gotowy jest na wydawanie sprawiedliwych wyroków? W ramach niniejszego artykułu autor przybliży istotę korupcji w polityce. Kwalifikowanie określonych zachowań jako korupcyjne nie jest proste, a zachowań korupcyjnych w polityce tym bardziej. W opiniach i sondażach publicznych właśnie tej rodzaj korupcji wymieniany jest jako dominujący. Nie odzwierciedlają tego poglądu jednak statystyki prowadzonych i osadzonych spraw. Pogląd o nieobecności (brak wyroków) korupcji politycznej należy budować w oparciu o właściwą diagnozę, ponieważ zebranie i udowodnienie dowodów na popełnienie przestępstwa korupcji politycznej jest niezmiernie trudnym zadaniem. Składają się na to czynniki zależności politycznej, woli prowadzenia spraw, czy też znajomości tematyki. Nie uzasadnionym jest pogląd o skorumpowaniu przedstawicieli organów ścigania i sprawiedliwości, częstokroć brak

wyroków skazujących sprawców korupcji politycznej jest wynikiem powiazań rodzinnych, towarzyskich oraz szeroko rozumianej zależności.

Korupcja w polityce

Korupcja polityczna ma więc trzy odmiany: po pierwsze jest to korupcja stricte urzędnicza- osób piastujących wysokie stanowiska publiczne, po drugie jest to korupcja dotyczące nielegalnych działań lobbingsowych, po trzecie jest to korupcja wyborcza.

Ważnym aspektem wyborów jest prawidłowość ich przeprowadzenia. Praktyka lat ubiegłych wskazuje, iż wielokrotnie społeczeństwo nie skorzystało z możliwości podejmowania samodzielnych decyzji dających podstawę do budowania demokracji skonsolidowanej. Niepokojącą praktyką stało się w ramach wyborów oddawanie głosów na określonego kandydata w zamian za przyjęcie korzyści majątkowej. Należy pamiętać, że jest to zachowanie wyczerpujące znamiona popełnienia przestępstwa wskazanego przez ustawodawcę w art. 250a ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U nr 88, poz. 553 z późn. zm.). W myśl przywołanego przepisu przestępstwo korupcji wyborczej popełnia ten, kto będąc uprawnionym do głosowania przyjmuje korzyść majątkową lub takiej korzyści żąda. Przestępstwo popełniane jest również przez tego, kto udziela korzyści osobie uprawnionej do głosowania. Niepokojącym jest fakt, iż wyborcy oddawali swoje głosy w zamian za butelkę wódki, artykuły spożywcze czy wreszcie kwoty pieniężne o wartości 20–50 zł. – co świadczy o pauperyzacji społeczeństwa i braku świadomości podejmowanych decyzji. Należy również zaznaczyć, iż przywołane proste metody udzielenia korzyści nie były jedynymi postaciami korzyści majątkowych, zaobserwowano także metody korupcji polegające na propozycji lub też podejmowaniu czynności związanych z umorzeniem postępowań administracyjnych, lub ich załatwianiu w sposób wygodny dla oferującego korzyść w zamian za oddanie «właściwego głosu wyborczego».

Korupcja wyborcza to jednak nie tylko aspekt wyborów lokalnych, w których ma miejsce „drobna korupcja”. Jet to również aspekt działalności osób, które zajmują eksponowane stanowiska polityczne. Nieprawidłowości przy wyborach dotyczą nie tylko samej procedury wyborczej, są to także czyny polegające na sporządzaniu list kandydujących lub głosujących z pominięciem osób uprawnionych, niszczenie, uszkodzanie, ukrywanie, przerabianie lub podrabianie dokumentacji wyborczej, nieprawidłowości przy przyjmowaniu lub obliczaniu głosów, jak też nadużycia towarzyszące sporządzaniu list z podpisami obywateli¹.

---

¹ W. Jasiński, Osoby na eksponowanych stanowiskach politycznych. Przeciwdziałanie korupcji i praniu pieniędzy, Warszawa 2012, s. 195.

Korupcja urzędnicza dotyczących osób na wysokich stanowiskach politycznych jest właściwie zbieżna z korupcją urzędniczą niższego szczebla. Różnica polega jednak na poziomie załatwiania spraw. Mechanizm korupcyjny dotyczy zazwyczaj na przekupstwie lub na sprzedajności, w ramach których urzędnicy przyjmują bądź żądają korzyści w zamian za właściwe dla drugiej strony sprawy. Dotyczyć to może uzyskania lukratywnego stanowiska, uzyskania właściwego orzeczenia, czy też decyzji administracyjnej.

Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku nielegalnego lobbingu, kiedy zainteresowane załatwieniem sprawy podmioty przekupują parlamentarzystów w celu doprowadzenia do uchwalenia aktów prawnych, w ramach których będą mogli prowadzić określoną działalność, lub też skorzystać z akceptowanego przez nich systemu poboru podatków.

Aspekty związane ze (teoretycznym i praktycznym) zwalczaniem korupcji

Korupcja polityczna jest niezmiernie groźnym zjawiskiem przestępczym, w którym udział wielokrotnie mają grupy przestępcze powiązane z politykami. W wyniku zachowań korupcyjnych dochodzi do zachwiania systemu demokratycznego państwa (poziomu bezpieczeństwa, gospodarki, praworządności czy w końcu zaufania do władzy).

W polskim ustawodawstwie nie brakuje rozwiązań prawnych do efektywnego zwalczania przestępczości korupcyjnej (politycznej). Należy jednak mieć na uwadze, iż tzw. ofensywne metody walki z korupcją wymagają udzielenia zgody na stosowanie określonych technik przez podmioty nie związane z organami ścigania. Jak wiadomo korupcja jest przestępstwem trudnym do udowodnienia. Przepisy ustawowe jasno określają, iż przestępstwa korupcji dopuszczają się obie strony zdarzenia, zarówno udzielający jak i przyjmujący korzyści (często też pośredniczący). Z tego też powodu uzyskanie wiarygodnej informacji o zaistniałym przestępstwie jest znacząco utrudnione. Organy ścigania, w celu rozbicia solidarności sprawców przestępstwa korupcji, stosują środki umożliwiające uzyskanie informacji o popełnieniu przestępstwa bez konieczności zeznań aktorów tego rodzaju czynów. Jednym ze sposobów potwierdzenia informacji o przestępstwie korupcji jest kontrola operacyjna, która polega na niejawnym kontrolowaniu treści korespondencji, kontrolowaniu zawartości przesyłek jak i stosowaniu środków technicznych umożliwiających uzyskanie w sposób niejawnym informacji i dowodów oraz ich utrwalanie, a w szczególności treści rozmów telefonicznych i innych informacji przekazywanych za pomocą sieci telekomunikacyjnych¹. W sprawach o zabarwieniu korupcyjnym organy

---

¹ Art. 19 ustawy o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 roku, Dz. U. 1990r., Nr 30, poz. 179.

ścigania uprawnione są do wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych polegających na dokonaniu w sposób niejawnny przyjęcia lub wręczenia korzyści majątkowej lub też odnoszących się do złożenia propozycji przyjęcia lub wręczenia korzyści majątkowej¹.

W obu przywołanych powyżej przypadkach organy powołane do ścigania przestępczości korupcyjnej muszą uzyskać zgodę na stosowanie tych środków z prokuratury, a w przypadku kontroli operacyjnej od sądu. Niezawisłość wskazanych podmiotów nie powinna rodzić podejrzeń o stronnictwo w decydowaniu stosowania tego rodzaju środków. Praktyka wskazuje jednak, iż jest to pogląd wymagający ostrożności. Należy pamiętać, iż świat polityki rozciąga się również na decydowanie o synekurach także i w tych urzędach. Poważne sprawy korupcyjne dotyczą wielokrotnie właśnie takich osób. W wyniku skierowania wniosku o stosowanie m. in. wskazanych instytucji może dojść do ujawnienia planowanych działań skutkujących nieefektywnym stosowaniu tego rodzaju środka lub też może dochodzić do braku zgody na jego stosowanie.

Omawiane do tej pory czynności odnoszą się do obszaru operacyjno-rozpoznawczego, należy jednak mieć na uwadze, iż problemy z prowadzeniem spraw korupcyjnych dotyczą w równym stopniu prowadzenia czynności procesowych. Prowadzone postępowania w wielu przypadkach są umarzane (najczęściej z powodu braku uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa), a aktorzy scen korupcyjnych mają szeroką wiedzę na temat przebiegu czynności. Nie obcym są przypadki kiedy prokuratorzy w toku prowadzonego postępowania przybierali rolę adwokata osoby skorumpowanej. Są to jednak przypadki nieliczne. Sytuacje te (w opinii autora tekstu) dotyczą również rozstrzygnięć sądowych. Nie brak jest również orzeczeń sądowych w sprawach korupcyjnych, które pozwalają na stosowanie szerokiego wachlarza uniewinnień co do sprawców przestępstwa korupcji. W tym zakresie podnoszone są wielokrotnie przesłanki przemawiające za błędami popełnianymi przez organy ścigania w trakcie zbierania dowodów popełnienia zarzucanych czynów. Mało tego, znane są również wyroki w których osoba popełniająca przestępstwo korupcji biernej (przyjęła korzyść majątkową) jest uniewinniana, a wyroki skazujące adresowane są do funkcjonariuszy realizujących sprawę.

Podsumowanie

Monitoring rozstrzygnięć sądowych w sprawach związanych z korupcją polityczną nie pozostawia złudzeń, spraw tych nie ma, lub są promilem w orzekanych przez sądy sprawach o korupcję. Najwięcej postępowań o korupcję prowadzonych jest w kierunku przestępczości

---

¹ Art. 19a ustawy o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 roku, Dz. U. 1990r., Nr 30, poz. 179.

urzędniczej (i służb). Są to sprawy dotyczące przekupstwa i sprzedajności, jak również niedopełnienia lub przekroczenia uprawnień popełnianych przez osoby nie powiązane ze światem polityki.

Polityka to nie tylko najwyższe organy władzy państwowej, to także obszar lokalny. Trudności prowadzenia spraw korupcyjnych polegają na dotykaniu «wrażliwych» powiązań międzyludzkich. Oczywiście krzywdzącym jest sąd, iż prokuratury są zależne od powiązań. Praktyka prowadzenia tego typu spraw przez autora niniejszego tekstu pozwala jednak na pogląd, iż działalność organów ścigania w sprawach korupcji politycznej (polityki lokalnej) jest zabarwiona dodatkowymi problemami, związanymi z łamaniem obowiązującego «porządku». Jednocześnie należy zaznaczyć, iż właściwymi organami do prowadzenia spraw związanych z korupcją polityczną są centralne urzędy do walki z korupcją. Urzędy takie funkcjonują niemal we wszystkich państwach (inaczej sytuacja wygląda w federacjach np. Niemcy). W Polsce w 2006 roku powstało Centralne Biuro Antykorupcyjne, które w posiadanych przez siebie uprawnieniach dysponuje narzędziami do walki z korupcją polityczną, m. in. uprawnione jest do kontrolowania wydatków partii politycznych.

---

1. Jasiński W. Osoby na eksponowanych stanowiskach politycznych. Przeciwdziałanie korupcji i praniu pieniędzy / W. Jasiński, – Warszawa, 2012.

2. Ustawa o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 roku, Dz. U. – 1990. – Nr 30. – Poz. 179.

Henryk Fedewicz,
dr n. praw. (kpt. w st. spocz.)
(Rektor Wyższej Szkoły
Bezpieczeństwa Przemysł)

Violetta Demetraki-Paleolog,
uczestnik seminarium
doktoranckiego WSPiA Rzeszów

ZJAWISKA PATOLOGICZNE DETERMINUJĄCE BEZPIECZEŃSTWO SPOŁECZNE

Współcześnie mamy do czynienia z ogromną liczbą zjawisk, które możemy określić jako patologiczne. Wśród «klasycznych», takich jak narkomania, alkoholizm, bezrobocie czy przemoc, wiek XXI przyniósł wiele nowych: coraz częściej słyszymy o ludziach uzależnionych od Internetu czy telefonów komórkowych, które stały się nie tylko narzędziem komunikacji, lecz także przestępstw i przemocy, zwiększając brutalizację treści przekazywanych przez współczesne środki masowego przekazu,

szczególnie przez telewizję, płyty wideo, gry komputerowe, wywierając bardzo negatywny wpływ na osobowość, powodując niekorzystne dla rozwoju osobowości emocje, a także agresywne postawy i zachowania.

Posługując się nowoczesną techniką, grupy przestępcze, gangi, międzynarodowe mafie, bojówki terrorystyczne, stwarzają coraz większe trudności formalnym instytucjom powołanym do walki z nimi. Wzmoczona ruchliwość geograficzna i ogólna mobilność w skali kraju oraz w skali międzynarodowej czynią kontrolę mniej skuteczną. Nastąpił ogólny kryzys kontroli społecznej na wszelkich poziomach.

Znalezienie sposobów przeciwdziałania temu zjawisku należy uznać za jeden z najistotniejszych problemów współczesnego zagrożenia bezpieczeństwa społecznego. Kwestię tę można, choćby częściowo, rozwiązać przez umiejętne wychowanie młodych odbiorców, pomagając im wykształcić odpowiedni system wartości i zainteresowań, dzięki któremu młode pokolenie mogłoby modyfikować swoje zachowania. Niestety wzrost niewydolności kontroli społecznej prowadzić może do znacznego nasilenia patologii w społeczeństwach.

Przedstawienie jak najbardziej rzeczywistego obrazu patologii – ze zwróceniem uwagi na te zjawiska, które w naszym społeczeństwie są najbardziej istotne, dokuczliwe, sprzyjają rozwojowi zjawisk kryminogennych (i innych zagrożeń, jej źródeł, rodzaju, form oraz przyczyn przestępczości młodocianych, zjawisk subkultury i działalności sekt, przestępczości stadionowej, a także zjawisk wandalizmu i chuligaństwa) – jest przedmiotem zainteresowania i szerokich badań naukowych instytucji odpowiedzialnych za zwalczanie patologii (włączając rządowe programy).

Bezpieczeństwo należy do pojęć stosowanych bardzo często, od bezpieczeństwa o charakterze globalnym, regionalnym i lokalnym, aż po bezpieczeństwo ruchu drogowego, pracy, życia i różnych form współżycia. Uwarunkowane jest przez wielorakie czynniki obiektywne i subiektywne zarówno wewnętrzne i zewnętrzne, które pozostają we wzajemnie nierozzerwalnych związkach. Brak bezpieczeństwa lub spadek jakiegoś poziomu bezpieczeństwa traktowane są jako zagrożenia, zjawisko i proces groźny dla istnienia, życia i jego perspektyw. Poczucie bezpieczeństwa społecznego sprzyja ochronie i rozwojowi każdego człowieka i całych społeczeństw. Bez zapewnienia tych potrzeb nie można spodziewać się udanego kształtowania bezpieczeństwa międzynarodowego.

Bezpieczeństwo społeczne pojmowane jest również, jako ochrona egzystencjalnych potrzeb ludzi, zapewnienie możliwości zaspokajania indywidualnych i duchowych potrzeb oraz realizacji aspiracji życiowych przez tworzenie warunków do pracy i nauki, ochronę zdrowia oraz gwarancje emerytalne. Obejmuje całokształt działań prawnych, organizacyjnych

realizowanych przez podmioty rządowe (krajowe i międzynarodowe), pozarządowe i samych obywateli, które mają na celu zapewnienie pewnego poziomu życia, w tym grupom społecznym, oraz niedopuszczenie do ich marginalizacji życia społecznego.

Myśląc o bezpieczeństwie musimy mieć na uwadze politykę obronną, siły zbrojne, kwestie ekonomiczne i społeczne, stabilność polityczną, bezpieczeństwo demokracji, której legitymizm może być zagrożony przez korupcję czy ubóstwo szerokich grup społecznych, ochronę środowiska naturalnego, zagrożenia pochodzące z katastrof technologicznych, masowe naruszenia praw człowieka w tym praw mniejszości narodowych, napięcia etniczne wewnątrz poszczególnych państw i na ich granicach, żywiołowe migracje na dużą skalę czy przestępczość zorganizowaną. Nie chodzi o to, by wskazać wszystkie zagrożenia, lecz aby mieć świadomość rozpiętości tych zagrożeń, a co za tym idzie świadomość konieczności kreatywnego, niekonwencjonalnego myślenia i działania w tej sferze. Nauka o bezpieczeństwie – sekurologia, zawiera w sobie cały system ochraniający bezpieczeństwo i zarządzanie bezpieczeństwem, a także ochronę człowieka przed niebezpieczeństwami. Teoria sekuritologii jest wewnętrznie zgodnym zbiorem założeń, służących do wyjaśnienia między wieloma poddającymi się obserwacji faktami z zakresu ryzyka, zagrożeń, niebezpieczeństw i pozwalającymi na stworzenie wiarygodnej podstawy przewidywanych przyszłych niebezpiecznych zdarzeń z tego wynikających. Obejmuje również zakres problematyki mieszczący się pomiędzy obszarem różnorodnych zagrożeń a zjawiskami niebezpiecznymi determinowanymi tymi zagrożeniami.

Nastąpiła dynamika zmian w wielu obszarach bezpieczeństwa i zwraca się uwagę na pojawienie się zjawisk, które wymuszają zmiany w obowiązujących dotychczas regułach. Zmienny stan bezpieczeństwa może być postrzegany jako proces, który zmienia się zależnie od ciągłych przeobrażeń w środowisku bezpieczeństwa.

Każdy człowiek, grupa społeczna czy państwo starają się oddziaływać na swoje otoczenie tak aby eliminować, lub co najmniej oddalać wszelkiego rodzaju zagrożenia, których źródłem są siły natury lub drugi człowiek (grupa, naród).

Problematyka bezpieczeństwa i ładu społecznego jest zagadnieniem niezwykle istotnym i komplementarnym w stosunku do «patologii społecznej». Termin «ład społeczny» oznacza takie działania ludzkie, które realizują ideały stabilizacji, pracowitości, oszczędności, solidarności rodzinnej i sąsiedzkiej, porządku, własności – a zaprzeczeniem ich miała być właśnie «patologia społeczna» – co oznacza ten rodzaj zachowania, funkcjonowania jakiegoś systemu społecznego, który pozostaje w zasadniczej, niedającej się pogodzić sprzeczności ze światopoglądowymi wartościami akceptowanymi w danej społeczności.

Termin «dezorganizacja społeczna» jest używany do określania wszelkich zaburzeń istniejącej równowagi i porządku społecznego. Do analiz zjawisk patologii społecznej przydatne są założenia teorii podkultur przestępczych oraz teorii naznaczenia społecznego. Uważa się, że wszelka dewiacja jest wynikiem społecznej reakcji jednostki na zachowania i postępowanie innych.

Czynnikiem zagrożeniotwórczym jest sam proces rozwoju cywilizacyjnego i demograficznego ludności, można stwierdzić, że ilość czynników generujących zagrożenia wraz z rozwojem cywilizacyjnym stale wzrasta, ale optymistycznym jest to, że w miarę jak pojawiają się nowe rodzaje zagrożenia, ludzkość potrafi przeciwstawiać się im, tworząc nowe sposoby, metody i organizacje zabezpieczania się przed nimi. Rozwój cywilizacyjny ludności, zwiększający się zakres globalizacji mają nie tylko aspekt pozytywny ale rodzą nowe, niespotykane wcześniej zagrożenia jak i wzrost skali zagrożeń już występujących. Czynniki generujące zagrożenia bezpieczeństwa ludności można podzielić z uwzględnieniem na naturalne i cywilizacyjne, najogólniej na: wewnętrzne i zewnętrzne. Liczba zagrożeń nie maleje z czasem, lecz ma tendencję rosnącą. Pojawiają się wciąż nowe i inne, nieznane dotąd zagrożenia, które mają bezpośredni wpływ na człowieka. Współczesne zagrożenia społeczne z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego godzą w egzystencjalne i biologiczne podstawy trwania narodu i państwa. W literaturze zagrożenia takie zostały nazwane społecznymi lub socjalnymi.

Wśród zagrożeń o charakterze społecznym szczególnie groźne są te, które zaliczane są do patologii rodziny, wymienia się tu: zagrożenie bytu, zagrożenie pracy, zagrożenia środowiska, zagrożenie zdrowia, trudne dzieciństwo, osamotnienie, zagrożenie ekonomiczne, zagrożenie fizyczne (wzrost przestępstw przeciw zdrowiu, zabójstwa, przemoc, terroryzm), walka z bezrobociem, korupcją, zapewnienie obywatelom bezpieczeństwa i zwalczanie schorzeń społecznych, powodującymi dysfunkcję całych grup społecznych, a zarazem państwa.

Do negatywnych skutków bezrobocia długookresowego należy zaliczyć niewykorzystanie potencjału pracy, obniżenie materialnego poziomu życia, emigrację wykształconych kadr, skutki psychospołeczne, takie jak frustracje z poczuciem nieprzydatności, co wpływa na kondycję psychiczną, a zarazem – bezczynność zawodowa i nieuregulowany tryb życia wyzwalają zachowania dewiacyjne i patologiczne, które znajdują ujście w alkoholizmie, nikotynizmie, narkomanii, oraz prostytucji i przestępstwach, bo bezrobotni «nie mają nic do stracenia». Może być także przyczyną tworzenia się subkultur młodzieżowych jako form ucieczki od rzeczywistości.

Dynamiczny rozwój ekonomiczny współczesnego świata wzmacnia wagę zagrożeń socjalnych. Niepokojącą skalę ma również upadek znaczenia tradycyjnej rodziny, a konsekwencją tego jest gwałtowny spadek przyrostu naturalnego w krajach cywilizacji Zachodu.

Pojęcie «patologia» (z greckiego pathos – cierpienie, logos – nauka) używane jest od dawna. Społeczeństwa powiększają się, stają się bardziej złożone i zróżnicowane, poziom patologii wzrasta, ponieważ przestają wystarczać dotychczasowe formalne i nieformalne czynniki społecznej kontroli, a czasem wręcz mogą one przyczynić się do powstawania patologii. Anomia i kryzys autorytetów są poważnym i najbardziej niebezpiecznym zagrożeniem ładu społecznego. W rozważaniach poświęconych zjawiskom patologii społecznej wyróżnić można kilka pojęć kluczowych: «patologia» «dewiacja» «dezintegracja» «dezorganizacja». Pojęcia «patologia» i «dewiacja» stosowane są zamiennie.

W toku badań prowadzonych nad problemami patologii, dewiacji, zwłaszcza zaś zachowań przestępczych, okazało się, że do najbardziej kryminogennych czynników należą: styczność z przestępczymi przyjaciółmi, brak poszanowania autorytetów, zaburzona komunikacja rodzinna i brak przywiązania do rodziców jako osób socjalizujących. Uczenie się zachowania przestępczego obejmuje nie tylko nabywanie umiejętności praktycznych, ale także kształtowanie dewiacyjnych postaw, motywacji, dążeń. Człowiek znajduje się wśród osób, które w dwojaki sposób definiują normy prawne - jako wymagające przestrzegania oraz jako możliwe do naruszenia.

Przeciwdziałanie zjawiskom patologii społecznej jest procesem złożonym, trudnym, mało efektywnym, niewymiernym, wymagającym czasu i dużego nakładu środków, a także odpowiedniego systemu karania jednostek aspołecznych. Wymaga ono zarazem współdziałania wszystkich instytucji i organizacji życia społecznego w stopniowej likwidacji źródeł patologii. Wiadomo jednak, iż postulat ten jest tak samo trudny jak samo zjawisko patologii. Podstawowymi instytucjami zobowiązanymi ustawowo do przeciwdziałania i zwalczania patologii są: policja, prokuratura, sądy, więziennictwo, szpitale psychiatryczne, instytucje pomocy społecznej oraz instytucje pozarządowe.

W zakresie ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz utrzymania bezpieczeństwa i porządku publicznego główny ciężar spoczywa na Policji, jako umundurowanej i uzbrojonej formacji, utworzonej na podstawie ustawy o Policji. Zakres działania oraz kompetencje tejże służby reguluje szereg aktów prawa powszechnie obowiązującego.

Do jej zadań należy między innymi inicjowanie i organizowanie działań zapobiegających popełnianiu przestępstw i wykroczeń oraz zjawiskom kryminogennym, a także współdziałanie w tym zakresie z

organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi. Realizację tych zadań Policja wiąże z wprowadzaniem w życie przez Komendę Główną Policji i jednostki jej podległe, programów profilaktycznych.

Najważniejsze problemy na poziomie ogólnokrajowym, a dotyczące bezpieczeństwa w miejscach publicznych i w miejscu zamieszkania to: utrzymujące się zagrożenie przestępczością pospolitą, wysoki poziom zjawisk chuligańskich i patologicznych; wzrastające zagrożenie przestępstwami popełnianymi przez osoby pozostające pod wpływem alkoholu czy narkotyków. Podmiotami wyznaczonymi przez ustawodawcę do realizacji zadań z zakresu profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych są organy administracji rządowej, samorządowej, Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji oraz organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe.

Według przyjętej w Policji definicji programu profilaktycznego, opracowano plan przedsięwzięć, czynności i metod działania, których celem jest zabezpieczenie przed szkodą lub likwidację przyczyn powstawania zagrożeń (programy prewencyjne), bazujące na analizie, z której wynika możliwość wystąpienia w miejscach obecnie bezpiecznych analogicznych zagrożeń obserwowanych w miejscach o dużym nasileniu dewiacji społecznych, a świadomość procesu, który do tego doprowadził każe podjąć działania zabezpieczająco-wyprzedzające. Programy te są budowane, gdy analiza bezpieczeństwa wskazuje na występowanie na określonym obszarze zachowań niezgodnych z obowiązującymi normami (przede wszystkim prawnymi), podejmuje się skomasowane działania prewencyjne z wykorzystaniem zróżnicowanych metod i narzędzi. Działania takie mogą być prowadzone w formie projektów profilaktycznych, operacji policyjnych (nie tylko wyłącznie policyjnych) lub akcji propagandowych, których czas trwania może być zróżnicowany. Ważne, aby ich główna siła skierowana była na przyczynę, a intensywność była tak duża, żeby efekt można było zaobserwować w krótkim czasie. Programy prewencyjne zazwyczaj realizowane są z wykorzystaniem zróżnicowanych form, metod, sił i środków, wszystko zależy od występujących potrzeb, na obszarze, którego mieszkańcy utracili poczucie bezpieczeństwa i trwają w stanie zagrożenia przestępczością.

W celu zwalczania patologii narkomanii władze kraju określiły Krajowy Program Przeciwdziałania Narkomanii (KPPN), z uwzględnieniem sytuacji epidemiologicznej oraz Europejskiego Programu Walki z Narkotykami. Za jego wykonanie i sprawozdawczość przed Sejmem odpowiada w szczególności Rada Ministrów.

Według Krajowego Programu Przeciwdziałania Narkomanii istnieje duża liczba podmiotów, organów, instytucji (rządowych, pozarządowych)

oraz wszelkich organizacji non-profit, które realizują zadania dotyczące przeciwdziałania narkomanii. Ustawodawca zdefiniował w sposób bardzo szeroki te organy administracji, na których spoczywa obowiązek przeciwdziałania narkomanii oraz inne podmioty realizujące zadania z zakresu szeroko definiowanego przeciwdziałania patologiom.

Analizując powyższe treści można stwierdzić, że źródła patologii społecznej tkwią głównie w osłabieniu więzi społecznych, zakłóceniu w stosunkach międzyludzkich i zachwianiu społecznej kontroli zachowań ludzi i ich poczucia dobra i zła. Ponadto duży wpływ na jej przyczyny, wynika z napięcia między potrzebami i aspiracjami jednostki a możliwościami ich urzeczywistnienia na określonym poziomie. Każde zagrożenie bezpieczeństwa jednostki, wymaga współdziałania wszystkich instytucji i organizacji życia społecznego w stopniowej likwidacji źródeł patologii.

---

1. *Analiza dotycząca demoralizacji i przestępczości nieletnich oraz zjawisk patologicznych wśród dzieci i młodzieży w 2006 roku*. Dokument Komendy Głównej Policji. Biuro Prewencji, Warszawa.

2. Hołyst B., *Zagrożenia ładu społecznego*, wyd. PWN, Warszawa 2013,

3. Huzarski M., *Zmienne podstawy bezpieczeństwa i obronności państwa*, AON, Warszawa 2009,

4. Kaczmarek J., *Współczesne bezpieczeństwo*, AON, Warszawa 2008,

5. *Krajowe biuro do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii, Przedmiot działania i kompetencje*, Warszawa 2007,

6. Leszczyński M., *Bezpieczeństwo społeczne a bezpieczeństwo państwa*, Kielce 2009.

7. Olak A., Wiater M., Maślanka J., *Wokół rodziny i patologii społecznych*, MAX-DRUK Rzeszów 2008,

8. Pływaczewski W., Kudrelek J. (red.), *Przestępczość stadionowa. Etiologia, fenomenologia przeciwdziałania zjawisku*, WSPOL, Szczytno 2011,

9. Tyrała P., *Sekuritologia, Bezpieczeństwo kompleksowe*, Rzeszów 2011.

– Ustawa z dnia marca 2009 roku o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz.U. z 2009 r., nr 62, poz. 504 z późn. zm.).

– Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (Dz.U. z 2002 r., nr 74, póź. 676 z późn. zm.)

– Ustawa z dnia 24 lipca 1999 r. o Służbie Celnej (Dz.U. nr 156, poz. 1641, z późn. zm.).

– Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. nr 179, poz. 1485).

– Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o administracji rządowej w województwie (Dz.U. z 2001 r., nr 80, poz. 872 z późn. zm.).

– Raport o stanie prewencji kryminalnej i zadaniach realizowanych w tym zakresie przez jednostki organizacyjne Policji, KGP Biuro Koordynacji Służby Prewencyjnej.

Andrzej Kawecki,
doktor nauk społecznych
(Komenda Miejska Policji w Przemyśle)

KONSTYTUCYJNA OCHRONA OSÓB PRZED PRZEMOCĄ

«Rodzina i więzy pokrewieństwa stanowią część życia każdego człowieka, a zatem życie rodzinne obejmuje pełny zakres doświadczeń emocjonalnych. Relacje rodzinne – między żoną a mężem, rodzicami a dziećmi, braćmi i siostrami albo dalekimi krewnymi – mogą być ciepłe i satysfakcjonujące, ale niekiedy są tak napięte, że prowadzą do rozpacz i wywołują głęboki lęk i poczucie winy. Dwa najbardziej niepokojące aspekty życia rodzinnego to przemoc domowa i nadużycia wobec dzieci» [Giddens 2012:348]. A Giddens definiuje przemoc domową jako używanie siły fizycznej przez jednego z członków rodziny wobec innego jej członka (lub innych) [zob. tamże:350].

R. J. Gelles i C. P. Cornell przemocą nazywają «akt przeprowadzony z zamiarem spowodowania cierpienia fizycznego czy krzywdy innej osoby albo postrzegany jako wiedziony taką intencją». Autorzy ci odróżniają akty «normalnej przemocy» – dopuszczalne w trakcie sporów rodzinnych – zaliczając do nich: klapsy, poszturchiwanie, popychanie, od «nadużywania przemocy» – przemocy niedopuszczalnej – do której zaliczają: uderzanie pięścią, kopanie, gryzienie, duszenie, oparzenie, pobicie, pchnięcie nożem, strzelanie, czyli takie czyny, które niosą ze sobą wysokie ryzyko wyrządzenia ofierze krzywdy [Gelles, Cornell 1990:22].

Ochrona osób przed przemocą w rodzinie realizowana jest w prawie międzynarodowym oraz krajowym. Zgodnie z konstytucją RP ratyfikowane umowy międzynarodowe są częścią krajowego porządku prawnego. Międzynarodowe akty prawne, głównie konwencje, dotyczą przede wszystkim ochrony praw człowieka i spełniają subsydiarną funkcję w stosunku do prawa krajowego, kontrolując i korygując przestrzeganie praw człowieka w danym kraju. Akty prawne i inne dokumenty dotyczące wymienionej problematyki podjęte zostały w ramach trzech podstawowych systemów: Organizacji Narodów Zjednoczonych, Rady Europy i Unii Europejskiej.

W prawie krajowym najważniejszymi aktami prawnymi chroniącymi osoby przed przemocą w rodzinie są: Konstytucja RP, prawo karne materialne i procesowe, prawo wykroczeń, prawo cywilne, rodzinne i opiekuńcze oraz prawo administracyjne. W zakresie prawa administracyjnego najważniejszym aktem prawnym chroniącym osoby przed

przemocą jest ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, określająca zadania różnych podmiotów oraz tryb postępowania wobec osób dotkniętych przemocą i sprawców przemocy w rodzinie.

Sprawcami i ofiarami przemocy w rodzinie mogą być wszyscy jej członkowie: małżonkowie, rodzice, dzieci, inni krewni lub powinowaci oraz osoby obce należące do rodziny. W prawie uwzględnia się czasami szerszy krąg osób należących do rodziny, co pociąga za sobą określone skutki prawne, np. w ubezpieczeniach społecznych, obowiązku alimentacyjnym, lub ustawowym dziedziczeniu.

W kontekście przemocy należy podkreślić, że w prawie karnym mamy do czynienia ze szczególną ochroną dzieci. W odpowiedzialności karnej lub karalności mniej dziś znaczące jest «podniesienie ręki na ojca lub matkę», zaś bardziej «podniesienie ręki na dziecko» [Bulenda 1999:99].

Gwarancje równości w prawie oraz prawo do bezpieczeństwa i obowiązku władz publicznych w ich ochronie znajdują się w Konstytucji (art. 30 i art. 33). Art. 30 stanowi o obowiązku władz publicznych w zakresie ochrony godności człowieka: «Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych». W art. 33 określona jest zasada równości wobec prawa kobiety i mężczyzny, która znajduje odzwierciedlenie w innych aktach prawnych – np. w art. 18^{3a} Kodeksu pracy nakazującym równe traktowanie w zakresie nawiązania i rozwiązania stosunku pracy, warunków zatrudnienia, awansowania (..) w szczególności ze względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, (...). Natomiast art. 33. Konstytucji RP mówi że: Kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym; Kobieta i mężczyzna mają w szczególności równe prawo do kształcenia, zatrudnienia, awansów, do jednakowego wynagrodzenia za pracę jednakowej wartości, do zabezpieczenia społecznego oraz do zajmowania stanowisk, pełnienia funkcji oraz uzyskiwania godności publicznych i odznaczeń.

W art. 40 Konstytucji RP czytamy że: Nikt nie może być poddany torturom, ani okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych. Wymieniony przepis ujmuje różne kwestie, które mają niewątpliwie związek z poszanowaniem godności człowieka, o której traktuje też art. 30. Kwestia pierwsza to zakaz stosowania tortur, co w Polsce nie występuje; znaczenie tego przepisu polega na tym, że nie dopuszcza on ich przywrócenia. Po drugie wprowadzono zakaz okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania człowieka. Dotyczy on tak organów państwa, ich funkcjonariuszy, jak i

przepisów dotyczących wykonywania kar przez sądy orzeczonych, jak również zachowania się osób w stosunkach między sobą, w ramach stosunków pracy itp. Trzecią zaś konsekwencją wprowadzenia art. 40 jest zakaz stosowania kar cielesnych. Nie mogą one być ani wprowadzone czy stosowane w ramach prawnie dopuszczalnego systemu kar, ale także w stosunkach międzyludzkich. Ponieważ sformułowanie art. 40 ma bardzo generalny charakter i nie przewiduje żadnych ograniczeń w stosowaniu tego zakazu, znajdzie on także zastosowanie w warunkach życia rodzinnego, w stosunkach między rodzicami a dziećmi. Wobec dzieci nie mogą być zatem stosowane okrutne, nieludzkie czy poniżające traktowanie, jak też i kary cielesne.

Za takim pojmowaniem treści art. 40 przemawia także fakt, że Konstytucja wielokrotnie podkreśla rolę rodziny, wychowania młodego pokolenia, a także wprowadza ochronę praw dziecka. Dowodem tego jest powołanie instytucji Rzecznika Praw Dziecka [zob. Skrzydło 2013].

Ochronę praw dziecka zapewnia art. 72 Konstytucji RP, który stanowi że: Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją; Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych; W toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka; Ustawa określa kompetencje i sposób powoływania Rzecznika Praw Dziecka.

W zakresie pomocy udzielanej rodzinie szczególne miejsce zajmuje dziecko. Konstytucja nie ogranicza się do zapewnienia dziecku ochrony, ale wprowadza też prawo każdego – może to zatem czynić każda osoba, do żądania od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, ale także wyzyskiem i demoralizacją. Zatem zakres obowiązków władz w zakresie pomocy został określony szeroko. Chodzi o to, aby zapewnić dziecku wychowanie właściwe w sensie fizycznym i moralnym. Pomoc władz publicznych jest szczególnie niezbędna w przypadku dziecka pozbawionego opieki rodzicielskiej, stąd ust. 2 tegoż artykułu nakłada tego rodzaju obowiązek na władze. Postanawia także, że w toku ustalania praw dziecka zarówno organy władzy publicznej, jak i osoby odpowiedzialne za dziecko mają obowiązek wysłuchać jego zdania i w miarę możliwości starać się go uwzględnić.

W art. 48 Konstytucja RP stanowi, że rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka. W innym artykule (art. 18) Konstytucja uznaje, że rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo

znajdują się pod opieką RP. Przepisy te oznaczają, że rodzice w pierwszej kolejności są odpowiedzialni za dziecko, że w pierwszej kolejności mają prawo do jego wychowania. Z tego prawa rodzice nie mogą jednak korzystać w sposób dowolny. Państwo reguluje, w jaki sposób rodzice mają korzystać z prawa do wychowania dziecka. Stosowne unormowania w tym zakresie zawiera Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Władza rodzicielska musi być wykonywana tak, jak tego wymaga dobro dziecka i interes społeczny. Kodeks nie wspomina ani o karceniu dziecka, ani o sposobach karcenia. Jeżeli w istotnych sprawach dziecka rodzice, którzy powinni rozstrzygać wspólnie nie mogą się porozumieć, rozstrzygnięcie należy do sądu opiekuńczego, czyli do państwa [zob. Łopatka 2000:24].

Art. 71 Konstytucji RP określa obowiązki państwa wobec rodziny: Państwo w swej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny. Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych; Matka przed i po urodzeniu dziecka ma prawo do szczególnej pomocy władz publicznych, której zakres określa ustawa.

Rola rodziny i jej znaczenie w społeczeństwie zostały w Konstytucji wielokrotnie podkreślone. Konstytucja odnosząc się do rodziny określa obowiązki państwa w tym zakresie. Z art. 71 wynika, że prowadząc politykę społeczną i ekonomiczną jest ono zobowiązane do uwzględnienia dobra rodziny. Jednym z przejawów tej polityki jest pomoc ze strony władz publicznych, udzielana rodzinom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej. Do szczególnej pomocy władz publicznych mają prawo rodziny wielodzietne, a także niepełne. Prawo do szczególnej pomocy władz publicznych ma matka w okresie przed, jak i po urodzeniu dziecka. Zakres tej pomocy, forma i tryb jej przyznania regulują ustawy [zob. Skrzydło 2013].

---

1. Bulenda T., Prawna ochrona jednostek przed przemocą, /w:/ I. Pospiszył, Razem przeciw przemocy. – Warszawa, 1999. – S. 99–149.

2. Gelles R. J., Cornell C. P., Intimate violence in families, CA: Sage, Beverly Hills, 1990.

3. Giddens A., Socjologia / A. Giddens. – Warszawa, 2012.

4. Łopatka A., Kara cielesna w świetle prawa polskiego i międzynarodowego: wykład wygłoszony w dniu 15 września 2000r. na Konferencji Polskiego Stowarzyszenia Janusza Korczaka «Bici biją», «Niebieska Linia». – № 5/2000. – S. 23–25.

5. Skrzydło W., Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Komentarz / W. Skrzydło. – Publ. Lex 2013.

6. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., № 78, poz. 483 z późn. zm.).

**Dragan Randjelovic,
Brankica Popovic,
Milos Randjelovic¹**

THE VULNERABILITY OF TCP/IP PROTOCOL AS A BASIS FOR INTERNET ABUSE

Abstract: Today in modern (information) society there is indefinite number of new various and permanent computer abuses, not to mention those serving different forms of organized crime, and a far less number of organization which make programs for computer protection. This fact raises the fundamental question if there is a successful and complete protection of computer systems and networks especially those connected to the Internet. Invader can utilize different (available) hacker's and multifunctional tools, in order to attack the victim on the Internet, internet/extranet and gain access to his resources remotely. The Internet is a network of computers based on the packet data transfer and therefore beside all the privileges user has it is still open to abuse and misuse. The basis of these abuses is recognition of TCP/IP protocol which is used for data transfer on the Internet. Therefore, this paper focuses on the basic characteristics of TCP/IP protocol and basic forms of its vulnerability which exploitation gives a lot of space for Internet abuse.

Key words: Internet, TCP/IP, TCP/IP vulnerability.

1. TCP/IP Protocol

As with any other attacks (robbing banks, military operations, etc..), those performed on computer systems still need prior (specific) information about the target. Information that hacker are targeting include (but are not restricted to) the domain name, used protocols, the type of operating system you are using, active users on the system, the IP addresses of computers and the like.

1969th Research Sector Department of Defense (DARPA - Defense Advanced Research Projects Agency) has launched a project to establish an experimental network called the ARPANET packet switching, which was intended to examine the technical possibilities of data exchange using a computer network. ARPANET in 1975. from the experimental network became operational. TCP/IP protocol suite has been adopted as the military standard in 1983rd.

---

¹ first author is full professor, second author assistant professor and the third author is a finished student of specialist Study at Academy for Criminalistic and Police Studies Belgrade, Serbia.

1.1. The basic principles of TCP / IP protocol

Computers communicate with each other in order to share information. In that process applications running on one computer send request forms that can meet the application on the other (target) computer. These two applications must be written in manner to understand what is required and what is returned.

To communicate on the same network, two computers must be configured to form similar information packages made up of data that can be transferred through the network, passed to the destination computer and be interpreted in order to return the requested information. To communicate over multiple networks, as is the case in communication with another computer over the Internet, package must be established in a way that will be understood by all computers on the network. A unique identifier for the source computer, as well for the destination one, must be provided to ensure correct message transmission from one to the other.

When two computers communicate over the Internet, then an indefinite number of computers, so-called routers, must receive the data packet, read the address information and determine if the target computer is local in relation to the router, or the packet must be transferred to another router on his way to destination computer. This routing information requires that all computers follow the same set of rules for packet obtaining and manipulation, but they are also flexible and can support multiple transmission needs.

As transmitted information may be confidential, each router in the chain of communication although able to read the address information, must be restricted in a way that only the destination computer can receive and interpret the transmitted information (A. Ruth & K. Hudson, 2004; K. J. Jones et al, 2003).

1.2. Layered model of network architecture

TCP(Transmission Control Protocol)/IP(Internet Protocol). is a set of protocols that is used to communicate on the Internet and is widely used today, primarily due to a simple definition of the device address on the network, and the connectivity to the Internet. TCP/IP provides end-to-end connectivity specifying how data should be formatted, addressed, transmitted, routed and received at the destination. It has four abstraction layers which are used to sort all Internet protocols according to the scope of networking involved (A. Tanenbaum, 2002). The layers in best known OSI model are as in Figure 1.

In order to jeopardize data security and break the CIA triad (Confidentiality-Integrity-Availability), intruders can utilize characteristic of the internet layer or can choose to attack protocols on transport and application

layers. For effective defense one must understand what information is available on each layer, and it is best explained through four layers DARPA model.

OSI model			
	Data Unit	Layer	Function
Host layers	Data	7. Aplication	Network process to application
		6. Presentation	Data representation, encryption and decryption, convert machine dependent data to machine independent data
		5. Session	Interhost communication, managing sessions between applications
	Segments	4. Transport	End-to-end connections, reliability and flow control
Media layers	Packet/Datagram	3. Network	Path determination and logical addressing
	Frame	2. Data link	Physical addressing
	Bit	1. Physical	Media, signal and binary transmission

Figure 1. Data structure by layers

1.3. DARPA four layers model

DARPA four layered model was developed in late 60's in XX century by BBN Technologies on request of one agency of the Ministry of Defense of USA, namely Defense Advanced Research Projects Agency (DARPA). It's task was to establish a network with packet switching between research institutions in the United States. At that time main preoccupation was network functionality and performance, rather than its security. This model establishes four layer instead seven suggested by ISO/OSI model ie. application, presentation and session layer are grouped in one named application.

2. Transport layer communication

UDP and TCP are protocols used in the transport layer of four layer DARPA communication model. Understanding the details of the transport layer protocol header and the way in which communication is initiated will help us understand how hackers and intruders utilize this information. Transport layer provides a uniform networking interface that hides the actual topology (layout) of the underlying network connections and is responsible for end-to-end message transfer independent of the underlying network, along with error control, segmentation, flow control, congestion control, and application addressing (port

numbers). Connection of application on both ends of transmission can be connected either through connection-oriented protocols implemented in TCP, or connectionless, implemented in UDP (User Datagram Protocol). Two parts of information that allow computers communication are the IP address and port numbers. Destination IP address identifies the destination computer, and the destination port helps identifying application that will receive the information. UDP is a minimal message-oriented Transport Layer protocol which provides no guarantees to the upper layer protocol for message delivery and the UDP protocol layer retains no state of UDP messages once sent. For this reason, UDP is sometimes referred to as Unreliable Datagram Protocol¹. UDP provides application multiplexing (via port numbers) and integrity verification (via checksum) of the header and payload. The UDP header consists of 4 fields: Source (optional) and Destination port, Length and Checksum. Examples of application layer protocols that communicate using UDP protocol are DNS, Simple Network Management Protocol (SNMP), Routing Information Protocol (RIP), Dynamic Host Configuration Protocol (DHCP) etc. Transmission Control Protocol accepts data from a data stream, segments it into chunks, and adds a TCP header creating a TCP segment. The TCP segment is then encapsulated into an Internet Protocol (IP) datagram. A TCP segment consists of a segment header and a data section. The TCP header contains 10 mandatory fields², and an optional extension field. The data section follows the header. Its contents are the payload data carried for the application. The length of the data section is not specified in the TCP segment header. TCP is the protocol used by major Internet applications such as the World Wide Web, email, remote administration and file transfer. TCP is optimized for accurate delivery rather than timely delivery, and therefore, TCP sometimes incurs relatively long delays (in the order of seconds) while waiting for out-of-order messages or retransmissions of lost messages. It is not particularly suitable for real-time applications such as Voice over IP. In order to establish a TCP communication between two computers a three-way handshake is used. In performing it, header information are used³.

3. IP Protocol

The Internet Protocol (IP) is the principal communications protocol in the Internet layer (operates at the Network layer in OSI model) responsible for relaying datagrams across network boundaries. This function of routing enables internetworking, and essentially establishes the Internet. IP is responsible for addressing hosts and routing datagrams (packets) from a source host to

---

¹ If transmission reliability is desired, it must be implemented in the user's application.

² more on http://en.wikipedia.org/wiki/Transmission_Control_Protocol.

³ more on http://www.tcpguide.com/free/t_TCPConnectionEstablishmentProcessTheThreeWayHandsh-3.htm

a destination host across one or more IP networks. Packets are delivered solely based on the IP addresses. For this purpose, IP defines datagram structures that encapsulate the data to be delivered. It also defines addressing methods that are used to label the datagram source and destination. IP is a connectionless¹ protocol meaning that a message can be sent from one end point to another without prior arrangement. The device at one end of the communication transmits data addressed to the other, without first ensuring that the recipient is available and ready to receive the data. As a consequence of this design, the Internet Protocol only provides best effort delivery and its service is characterized as unreliable. Functions of Internet protocols are: Defines the datagram, defines the addressing scheme on the Internet, transfer data between the network access layer and the transport layer, performs routing datagram to remote computers.

4. TCP/IP vulnerability

Each of previously described layers of TCP/IP model are sensitive to possible attack. Since the TCP/IP is standard protocol, and each of its implementation can decode the information in the header of the IP datagram, every hacker or system intruder can disclose² those information and utilize them to endanger data CIA trinity. In next sections we will give a short overview of known vulnerabilities for each layer.

4.1. Vulnerability of Network Interface Layer

As previously mentioned, packet of information on this layer is known as a frame. It includes: header, payload (data) and FCS (Frame Check Sequence). Any attack performed on Network Interface Layer is, due to layer properties, performed indeed on local network. Some of known vulnerabilities on this layer includes (P. Gralla, 2007):

- Spoofing a MAC address: The header contains the MAC addresses of source and destination computer, which is necessary for successful data transmission. That MAC address can easily be changed, meaning that every security mechanism based on MAC addresses is prone to attacks.
- Denial of service (DoS): This type of attack is an attempt to make a machine unavailable to its intended users. It overloads the system so that it can no longer provide the services for which it is configured. Attack on ARP protocol crashes the computer and data security is jeopardized.

---

¹ connectionless communication is a data transmission method in which each data packet carries information in a header record that contains a destination address sufficient to permit the independent delivery of the packet to its destination via the network.

² «sniff out» package on the network, including the Internet.

- ARP cache poisoning: aim to change association between IP and MAC addresses, saved in ARP cache, by adding false entries, resulting in computer inability to send data to correct destination.

4.2. Vulnerability of Internet Layer

On this layer we are dealing with IP datagrams consisting of header and payload. Some of known vulnerabilities on this layer includes:

- IP spoofing: refers to the creation of IP packets with a forged source IP address, with the purpose of concealing the identity of the sender or impersonating another computing system. By forging the header so it contains a different address, an attacker can make it appear that the packet was sent by a different machine and one that receives spoofed packets will send a response back to the forged source address, which means that this technique is mainly used when the attacker does not care about the response or the attacker has some way of guessing the response.

- ARP spoofing: is a technique whereby an attacker sends fake («spoofed») ARP messages onto a LAN, aiming to associate the attacker's MAC address with the IP address of another host (such as the default gateway), causing any traffic meant for that IP address to be sent to the attacker instead. Then he can choose to: inspect the packets, and forward the traffic to the actual default gateway (interception); modify the data before forwarding it (man-in-the-middle attack); launch a denial-of-service attack by causing some or all of the packets on the network to be dropped

- DoS: different protocols can be utilized here in order to perform this attack and overload computer.

- Incorrectly reassembled fragmented datagram: When datagram is fragmented in order to reassemble it a field Offset is used. If value of that field is changed reassembling will be incorrect. For instance overlapping fragments may be used in an attempt to bypass Intrusion Detection Systems. In this exploit, part of an attack is sent in fragments along with additional random data; future fragments may overwrite the random data with the remainder of the attack. If the completed datagram is not properly reassembled at the IDS, the attack will go undetected.

- Deterioration of the package: Since datagram can pass through several computers before it reaches the destination, someone might modify IP header information in a way that datagram never reaches destination, or to change protocols or some other information.

4.3. Vulnerability of Transport Layer

At this layer UDP or TCP header is added to the message. Some of known vulnerabilities on this layer:

- Manipulating the UDP or TCP ports: By knowing fields of UDP and TCP header someone might identify ports that are used for communication between the source and the destination computer. That information can be modified or used in some form of attack.

- DoS: example of this type of attack on this layer is A SYN flood. It occurs when a host sends a flood of TCP/SYN packets, often with a forged sender address. Each of these packets is handled like a connection request, causing the server to spawn a half-open connection, by sending back a TCP/SYN-ACK packet, and waiting for a packet in response from the sender address. Since the sender address is forged, the response never comes. These half-open connections saturate the number of available connections the server is able to make, keeping it from responding to legitimate requests until after the attack.

- Session Hijacking: This type of attack occurs after the communication link is established between the source and the destination computer. Third computer disables communication of one of the computers, and then imitate that computer.

4.4. Vulnerability of Application Layer

Defending against attacks at the application layer belongs to the most difficult ones. This is due to the fact that attack is performed by utilizing application vulnerability and end user ignorance about security issues. Some of known vulnerabilities on this layer includes:

- E-mail applications: different files can be attached to standard e-mail. Different, possible harmful, applications can be hidden in them resulting in some kind of damage once started. Malicious code can be also hidden in HTML format exploiting the vulnerabilities of client applications.

- Web browser: When surfing the Internet sometimes content of chosen web site may be active. It might contain some kind of executable code which, if malicious, can be harmful.

- FTP clients: FTP protocol is used to transfer files from one computer to another. When a client enters a user name and password needed for authentication, that information can be sent over the Internet in plain text style in which case anyone who intersects that information can use it, since people often chose to use same username and passwords for different applications.

In order to perform attack to target system one has to check first if it is available (connected to the network) and then determine what to listen. This is mainly done through three phases: recording of the system (footprinting), scanning and system inventory (enumeration).

5. Security services in TCP/IP set of protocols

As explained, data transfer in modern computer networks, and certainly the Internet, is mainly based on the TCP/IP protocols. Since data are sent in the form of data packets it is relatively easy to insert messages of unknown origin and content which cannot be determined later. It was shown that the TCP/IP protocols have numerous security weaknesses. To improve security a set of security protocols that are based on crypto technologies are implemented in the TCP/IP architecture. Different protocols are implemented at different layer as shown in Fig. 2.

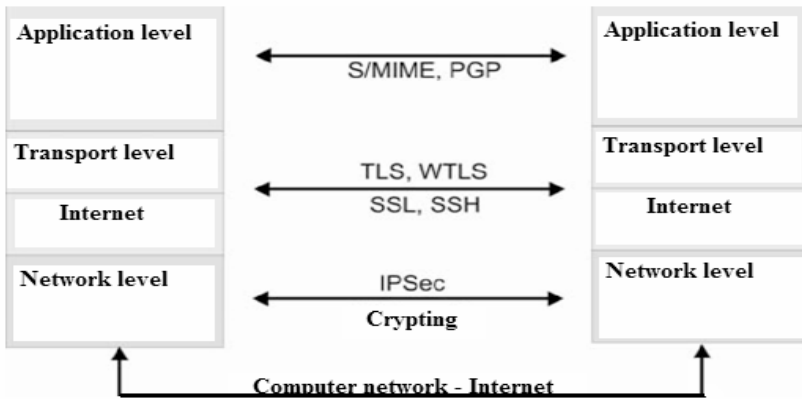

Figure 2. Security services in TCP/IP set of protocols

Acknowledgements

This work was partly supported by a grant from the Ministry of Education and Science, Republic of Serbia [Project number III44007] and [Project number TR34019].

-
- [1] P. Gralla. *How the Internet Works*. Que Pub Indianapolis, 2006.
  - [2] K. J. Jones, M. Shema & B. C. Jonhson. *Anti-Hacker Tool Kit* (in Serbian). Komp. Bibl. Čačak, 2003.
  - [3] D. Randjelović, B. Popović. Zlonamerni programi. *Tehnika* 5:19–24, 2010.
  - [4] A. Ruth & K. Hudson. *Sertifikat Security +* (in Serbian). CET Comp. Equip. & Trade Beograd, 2004.
  - [5] A. S. Tanenbaum. *Computer Networks 4th ed.* Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey 2002.

WYBRANE ASPEKTY ZAGROŻEŃ POLSKI – ZEWNĘTRZNEGO KRAJU UNII EUROPEJSKIEJ

Zmiana sytuacji geopolitycznej pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku i rozpad bloku socjalistycznego umożliwiły poszczególnym krajom postkomunistycznym podejmowanie działań opartych na samostanowieniu. Polska w swoich demokratycznych dążeniach, przystępując do Sojuszu Północnoatlantyckiego (1999 r.) oraz rozpoczynając starania o członkostwo w Unii Europejskiej (UE), obrała kierunek euroatlantycki.

Fakt przystąpienia przez Polskę do strefy Schengen łączył się również z przyjęciem na siebie obowiązku odpowiedniego zabezpieczenia wschodniej granicy, stanowiącej zarazem zewnętrzną granicę Unii Europejskiej.

W tym celu na mocy ustawy z 12 października 1990 roku została powołana Straż Graniczna (SG), której po wejściu Polski do Unii Europejskiej powierzono zadania związane ze wzmocnieniem kontroli na granicach zewnętrznych UE oraz zintensyfikowaniem działań wewnątrz kraju. Działania te są ukierunkowane na zwalczanie i zapobieganie różnym formom patologii i przestępczości o charakterze transgranicznym. Ich celem jest zapewnienie bezpieczeństwa obywateli i poszanowania prawa nie tylko na terytorium Polski, ale także na całym obszarze strefy Schengen.

Bezpośrednio za ochronę lądową wschodniej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski są odpowiedzialne cztery oddziały podległe komendantowi głównemu Straży Granicznej z siedzibą w Warszawie.

Należy podkreślić, że ochraniający przez Polskę lądowy odcinek granicy Unii jest jednym z najdłuższych odcinków zabezpieczanych przez jedno państwo. Nie bez znaczenia jest również jej usytuowanie na trasie tranzytowej z państw Dalekiego Wschodu do Europy Zachodniej, które sprawia, że granica ta pełni swoistego rodzaju bramę.

Dlatego też efektywność działania polskich służb odpowiedzialnych za prawidłowe funkcjonowanie granicy państwa stanowi szczególnie ważny element zarówno w obszarze bezpieczeństwa, jak i prestiżu Polski jako członka Unii Europejskiej.

Należy jednocześnie zaznaczyć, że pomimo zniesienia kontroli na granicach wewnętrznych UE wzmocniono ochronę granic zewnętrznych poprzez zwiększenie stanów etatowych organów odpowiadających za bezpieczeństwo oraz wzrost nakładu środków finansowych na inwestycje i nowoczesny sprzęt. W warunkach kryzysu finansowego o zasięgu globalnym Polska postrzegana jest przez nielegalnych migrantów jako państwo bardzo atrakcyjne, szczególnie pod względem ekonomicznym. Sformułowanie «nielegalna migracja» zawiera w swej definicji wiele form aktywności

przestępczej, które polegają na nielegalnym pokonaniu bariery, jaką jest granica. Celem takiego działania jest czasowe lub stałe osiedlenie się na danym terytorium. Pod tym pojęciem kryje się też m. in. międzynarodowy przemysł osób, charakteryzujący się nielegalnym wjazdem na terytorium określonego państwa. Osoba taka nie posiada stałego meldunku lub nie jest jego obywatelem. Zgodnie z ustaleniami tzw. Grupy Budapesztańskiej z 1998 roku dokonano podziału na dwa pojęcia dotyczące przerzutu osób. Pierwsze z nich to nielegalny handel (ang. trafficking), który zawiera w sobie takie elementy jak: zapłatę za usługę, pośredniczenie, przekroczenie granicy w sposób nielegalny lub legalny z zamiarem nielegalnego osiedlenia się, podwójną korzyść finansową dla sprawców takiego procederu, praca bez wynagrodzenia, zmuszanie do prostytucji kobiet czy też dzieci. Drugie to przemysł osób (ang. smuggling of person). Dotyczy on przede wszystkim nielegalnego przekroczenia granicy lub pośredniczenia w tym procederze¹. Migranci (głównie z Azji, Europy Wschodniej i Afryki) próbują dostać się do Europy Zachodniej i zalegalizować swój pobyt. Zjawisko to w naszym kraju z roku na rok ciągle wzrasta choć wielu nielegalnych migrantów traktuje Polskę jako szlak tranzytowy aby dostać się do bogatszych krajów Europy Zachodniej. Wpływ na taką sytuację ma fakt, iż wschodnia granica RP jest zewnętrzną granicą UE a jej przekroczenie ułatwia dalszy swobodny przepływ osób.

Do głównych metod i sposobów nielegalnego przekroczenia granicy i legalizacji pobytu należą:

- fikcyjne związki małżeńskie z obywatelami RP;
- wjazd pod pretekstem podjęcia nauki, pracy, w celach turystycznych, biznesowych, kulturalnych, przez wykorzystywanie w tym celu fałszywe lub poświadczające nieprawdę dokumenty uprawniające do otrzymania wizy;
- wykorzystywanie procedur przyznania statusu uchodźcy w RP;
- podrabianie pieczętek kontroli granicznej w celu stwierdzenia legalności pobytu na terytorium Unii Europejskiej w celu uzyskania następnej wizy;
- używanie dokumentów innych podobnych osób wykorzystując metodę tzw. look a like;
- przerobienie lub podrobienie dokumentów, które uprawniają do przekroczenia granicy.

Wśród głównych sposobów przekroczenia granicy wbrew prawu w 20011 roku ujawniono: 933 fałszywe wizy, 389 fałszywych stempli, 99 fałszywych paszportów, 51 fałszywych dokumentów pobytowych, 28 fałszywych dowodów osobistych, 3 inne fałszywe dokumenty.

---

¹ Boratynska K. T., Górski A. i inni. *Zwalczanie przestępczości w Unii Europejskiej. Współpraca sądowa i policyjna w sprawach karnych*. Wydawnictwo Prawnicze Lexis NeXis. Warszawa 2006. s. 185–186.

Poprzez readmisję w 2011 roku przekazano do innych krajów 672 (wzrost o 21% w porównaniu z rokiem 2010: 557 cudzoziemców) cudzoziemców na poszczególnych odcinkach granicy RP.

Ważną metodą wzmacniającą bezpieczeństwo zewnętrznej granicy UE/Schengen jak również bezpieczeństwo państwa i poszczególnych regionów jest doskonalenie współpracy i współdziałanie ze służbami granicznymi, policją i urzędami imigracyjnymi krajów, które sąsiadują z Polską a nie sąsiadują z państwami członkowskimi Unii Europejskiej. W ramach realizacji projektów pomocowych UE szczególny nacisk należyłożyć na szkolenia, wymianę doświadczeń i promowanie rozwiązań skutecznych w walce z nielegalną imigracją¹.

Kolejnym zjawiskiem wchodzącym w skład przestępczości transgranicznej jest handel ludźmi. Jego ofiarami są osoby transportowane z kraju pochodzenia do kraju docelowego przez grupy przestępcze. Przewóz ten wyczerpuje znamiona nielegalnej migracji, a przekroczenie granicy następuje na podstawie sfalszowanych dokumentów, bądź w skrajnych przypadkach przy użyciu zakamuflowanych środków transportu np.: w TIR-ach, cysternach, lukach bagażowych itp. W dużej mierze proceder ten wiąże się z seksbiznesem, który przynosi niebagatelne zyski jego organizatorom. Kobiety z krajów bałkańskich a także zza wschodniej granicy werbowane są w swoim kraju do pracy w agencjach towarzyskich, bądź prostytucji przydrożnej pod pretekstem pracy w charakterze kelnerek, barmanek, sprzątaczek, opiekunek czy pomocy domowej. Następnie następuje ich rotacja czyli sprzedaż do innych agencji znajdujących się poza granicami kraju. Należy tu wspomnieć także o popełnianych przestępstwach okołoprostytucyjnych takich jak: handel narkotykami, alkoholem, zgwałcenia, wymuszanie haraczy, stręczycielstwo, sutenerstwo etc., które niosą za sobą poważne zagrożenia w środowisku lokalnym. Ostatnio często ujawnianym procederem związanym z handlem ludźmi jest zmuszanie cudzoziemców do pracy przymusowej co wiąże się z niewypłacaniem wynagrodzeń, umieszczaniem lub przetrzymywaniem w miejscu zakwaterowania, ograniczaniem swobody poruszania się czy pozbawianie możliwości używania telefonów lub kontrolowanie rozmów.

Reasumując należy stwierdzić, że proces integracji z UE jest procesem złożonym i wymagającym determinacji zarówno społeczeństwa jak i podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo państwa. Wszelkie instytucje powołane do zapewnienia prawidłowego funkcjonowania kraju muszą w sposób zdeterminowany reagować i niwelować wszelki czynniki szkodzące właściwemu funkcjonowaniu Państwa. Fundamentalne znaczenie w zakresie zwalczania przestępczości jest międzynarodowa współpraca,

---

¹ Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2011 roku s. 113–123.

dzięki której istnieje realna możliwość przeciwdziałania zorganizowanym grupom przestępczym o charakterze międzynarodowym. Należy pamiętać, że przestępczość nie uznaje granic, jedyną wartością jest pieniądz dla którego osoby funkcjonujące w takich grupach są w stanie zjednoczyć się niezależnie od istniejących uregulowań i norm...

Nadkom. dr Krzysztof Wiciak,

*Dyrektor Instytutu
Badań nad Przestępczością Kryminalną i Terroryzmem
Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie*

SYSTEM ZWALCZANIA PRZESTĘPCZOŚCI, A NOWE ZAGROŻENIA ZWIĄZANE ZE ZMIANAMI W STRUKTURZE PRZESTĘPCZOŚCI

W ramach Polskiej Policji zwalczaniem przestępczości zajmują się:

1. Centralne Biuro Śledcze Policji

2. Biuro Służby Kryminalnej

3. Wydziały do Walki z Przestępczością Gospodarczą, wydziały kryminalne i dochodzeniowo-śledcze, wydziały wywiadu kryminalnego Komend Wojewódzkich Policji i poszczególni policjanci w ramach struktur organizacyjnych Komend Miejskich i Powiatowych.

Organizację Policji określa w rozdziale 2 Ustawa o Policji¹ oraz Zarządzenie nr 1041 Komendanta Głównego Policji z dnia 28 września 2007 r. w sprawie szczegółowych zasad organizacji i zakresu działania komend, komisariatów i innych jednostek organizacyjnych Policji² i Zarządzenie nr 21 Komendanta Głównego Policji z dnia 20 maja 1993 r. w sprawie funkcjonowania organizacji hierarchicznej w Policji³.

Funkcjonariusze wskazanych komórek organizacyjnych i biur realizują czynności o charakterze dochodzeniowo-śledczym i operacyjno-rozpoznawczym. Struktura taka w zasadzie bez większych modyfikacji obowiązuje w Polskiej Policji od wielu lat.

Niestety struktura ta wymaga modyfikacji i zgodnie z najnowszymi trendami w zakresie przestępczości takie działania zgodnie z poleceniem Zastępcy Komendanta Głównego Policji w roku 2014 zostały podjęte.

Wskazane zmiany dotyczą głównie zakresu zwalczania przestępczości gospodarczej. To na bazie tych komórek organizacyjnych w pierwszej

---

¹ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji, Dz.U. 1990 Nr 30 poz. 179.

² Dz. Urz. KGP z dnia 15 października 2007 r.

³ Na podstawie art. 5 ust. 1 i art. 7 ust. 1 oraz w związku z art. 5 ust. 3 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. Nr 30, poz. 179; z późniejszymi zmianami).

kolejności utworzono komórki do spraw odzyskiwania mienia sprawców przestępstw, a aktualnie na ich bazie często w wyniku wydzielenia tworzone są wyspecjalizowane komórki do zwalczania cyberprzestępczości. Zadać należy pytanie z czego owe zmiany wynikają. Tak jak wskazywałem przyczyniły się do tego zmiany w zakresie charakteru popełnianych przestępstw i dynamiki. Począwszy od końca lat 90tych do około (w zależności od kategorii) notowany był spadek ilości popełnianych przestępstw kryminalnych w szczególności np. kradzieży samochodów. W kolejnych latach ilość przestępstw kryminalnych aż do chwili obecnej utrzymuje się na stałym poziomie. Największe zmiany zaobserwować można w obszarze tzw. przestępczości gospodarczej. Analiza danych statystycznych zarówno prokuratury jak i Polskiej Policji jednoznacznie wskazuje na konieczność podejmowania działań organizacyjno-szkoleniowych w tym zakresie.

Polska prokuratura sporządziła analizę prowadzonych postępowań przygotowawczych za lata 2007–2012¹. Z przedstawionych danych statystycznych wynika, iż w okresie od 1 stycznia 2007 r. do dnia 31 sierpnia 2012 r. do powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury wpłynęło łącznie 27.845 spraw o przestępstwa gospodarcze objęte informacją. Liczba spraw dotyczących tej przestępczości prowadzonych lub nadzorowanych w prokuraturze ulegała sukcesywnemu zwiększeniu: od 3.640 spraw w 2007 r. do 6.191 spraw w 2011 r. Wpływ spraw tego rodzaju zwiększył się zatem o 2.551, przy wskaźniku dynamiki za ten okres wynoszącym 170,1%.

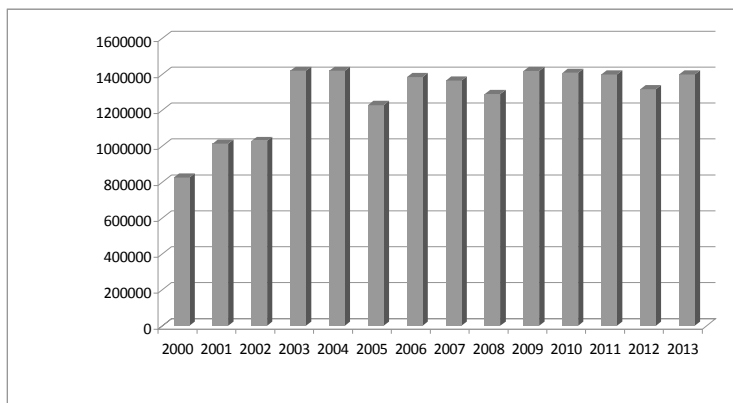
Jak wynika z analizy prowadzonych przez Policję i prokuraturę spraw formy przestępczości gospodarczej są uzależnione po pierwsze od tego jaki jest system gospodarczy, po drugie jak funkcjonują instytucje posiadające uprawnienia kontrolne i po trzecie jak zorganizowany jest system podatkowy tj. czy jest «prosty» i jednolicie interpretowalny czy też zależy od uznaniowości urzędnika. Dodatkowo co ma miejsce w przypadku Polski czy stawki podatkowe są jednolite przynajmniej w krajach sąsiadujących i polityka cenowa koncernów działających na wspólnych rynkach jest jednolita. Zmienne wymienione przeze mnie tym zakresie skutkują pojawianiem się nowych kierunków działalności przestępczej chociażby w postaci nadużyć podatkowych, lichwy czy też tzw. przekupstwa gospodarczego. Kolejnym przykładem wynikających ze wskazanych przesłanek jest nowy typ oszustwa podatkowego, tzw. karuzelowego, polegającego na wyłudzeniu zwrotu nienależnego podatku VAT przy wykorzystaniu obowiązujących państwa członkowskie regulacji związanych z wewnątrz wspólnotowym obrotem towarami. W zasadzie sam mechanizm nie jest nowy

---

¹ Informacja Prokuratora Generalnego o działaniach powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie zwalczania przestępczości gospodarczej w latach 2007–2012.

gdyż już w latach 90 tych występował na terenie polski jednakże wówczas miał związek z eksportem towarów za wschodnią granicę Polski i wystąpieniem eksportera po zwrot podatku VAT naliczonego od fikcyjnej sprzedaży. Wskazać należy, że po wejściu Polski do UE w wyniku oszustw karuzelowych rocznie Skarb Państwa ponosi wielomilionowe straty. Rynek usług finansowych stał się polem działania podmiotów oferujących różnego rodzaju świadczenia w tej dziedzinie poza nadzorem i kontrolą Komisji Nadzoru Finansowego. Skutkuje to działaniem poza kontrolą i nie wiąże się ze stosowaniem przepisów regulujących działalność takich podmiotów. Skutki działalności takich podmiotów są dalekosiężne łącznie z możliwością destabilizacji legalnie funkcjonującej władzy. W Polsce spółka Amber Gold, która działała w ramach tzw. równoległego systemu bankowego doprowadziła do wielomilionowych strat poniesionych przez dziesiątki tysięcy obywateli. Tego typu sprawy w efekcie skutkują tym, że stosunkowo niewielka liczba sprawców działa na szkodę wielu pokrzywdzonych oraz, że - w porównaniu z klasyczną przestępczością przeciwko mieniu – powoduje względnie wysokie szkody materialne, dotykające znaczną liczbę osób. Za przykład mogą posłużyć objęte niniejszą informacją dane dotyczące przestępstw skierowanych przeciwko interesom konsumentów, przedsiębiorców lub Skarbu Państwa, a także przytoczone ustalenia konkretnych śledztw, zakończonych skierowaniem aktów oskarżenia. Należy też pamiętać o szkodach niematerialnych spowodowanych tymi przestępstwami¹.

Potwierdzeniem przedstawionych powyżej tez są dane prezentowane przez Biuro Służby Kryminalnej.

Wykres nr. 1 – zestawienie ilości stwierdzonych przestępstw gospodarczych przez Policję

¹ Ibidem.

Zamieszczone powyżej dane wskazują że liczba przestępstw o charakterze gospodarczym wyraźnie rosła począwszy od końca lat dziewięćdziesiątych do roku 2003 i później utrzymywała się na stałym wysokim poziomie. Przyczyn owych zmian należy upatrywać przede wszystkim:

- 1) łatwość dokonywania owych przestępstw;
- 2) niska odpowiedzialność karna;
- 3) znaczne zyski;
- 4) przewlekłość procesów i łatwość uniknięcia odpowiedzialności;
- 5) wielość interpretacji przepisów podatkowych;
- 6) osoba pokrzywdzonego (skarbu państwa);
- 7) sposób ujawnienia przestępstwa;
- 8) wielość podmiotów mających w zakresie wykrywania i zwalczania wpisaną przestępczość gospodarczą;
- 9) ograniczony dostęp do danych objętych tajemnicą skarbową i ubezpieczeniową.

Konieczne staje się jeszcze wskazanie jak wygląda charakter spraw o charakterze gospodarczym aby możliwe było określenie jak wygląda osoba sprawcy. W tym celu zasadne jest odwołanie się do danych Centralnego Biura Śledczego Policji ze względu na charakter spraw. Biuro prowadzi sprawy tzw. poważne, przeciwko przestępczości zorganizowanej o znacznym ciężarze gatunkowym czy też generujące znaczne starty dla Skarbu Państwa.

Wykres nr 2 – struktura zorganizowanej przestępczości ekonomicznej zwalczanej przez CBŚ KGP w 2013 roku na podstawie danych CBŚP

Zamieszczony powyżej wykres wskazuje, że dominujące są sprawy, gdzie celem działania sprawców jest wyłudzenie podatku VAT, ponadto

kolejne dwa rodzaje bez uwzględnienia tzw. przestępstw bankowych również dotyczą podatków gdyż zarówno sprawy paliwowe jak i papierosowe związane są z podatkiem VAT i akcyzowym. Zatem konieczne jest monitorowanie tego obszaru gdyż stanowi on ponad 50% spraw o charakterze ekonomicznym jakie prowadzi Biuro. Sytuacja tak wskazuje również na konieczność specjalizacji i co ważne na podjęcie odpowiedniej taktyki prowadzenia spraw gdyż w Polsce należą one do grupy spraw gdzie czas ich trwania oscyluje wokół 3–4 lat, a zgromadzony materiał dowodowy niejednokrotnie przekracza 100 tomów akt.

W tym miejscu konieczne staje się zadanie pytania jak wygląda osoba sprawcy gdyż aby mówić o zmianach systemowych i podjęciu szkoleń aby skutecznie zwalczać przestępczość gospodarczą konieczne jest oprócz wymienionych powyżej jeszcze określenie sprawcy. Zazwyczaj osobę sprawcy przestępstwa gospodarczego kojarzy się z elitarną grupą «białych kołnierzyków». Niestety zakres realizowanych spraw i ich rozmiar spowodował że najczęściej są to już zorganizowane grupy przestępcze w skład których oczywiście wchodzi białe kołnierzyki ale jak wskazuje raport prokuratury wyniki badań potwierdzają też tezę o swoistej «demokratyzacji» wśród sprawców tej kategorii przestępczości, reprezentujących obecnie wszystkie grupy i warstwy społeczne. Jak wskazują przedstawione w informacji przykłady przestępstw wielomilionowych oszustw karuzelowych, ich uczestnikami są nierzadko osoby wręcz z marginesu społecznego.¹ Takie osoby najczęściej są wykorzystywane do zakładania tzw. firm słupów czy też przedsiębiorstw symulujących i towarzyszącym im tzw. rachunków fikcyjnych. W skład grupy często wchodzi tzw. żołnierze wywodzący się wprost z grup przestępczych o charakterze kryminalnym, którzy owe słupy werbują i nadzorują aby działały zgodnie z wolą organizatorów procederu przestępczego. Zauważyć należy również to że w skład takich grup często wchodzi doradcy podatkowi jak i prawnicy czy nawet w niektórych przypadkach osoby mające swoje korzenie w służbach specjalnych czy organach ścigania. Podsumowując jest to bardzo poważny przeciwnik, wobec którego należy podejmować niezwykle precyzyjne i przemyślane działania.

Zmiany w strukturze organów ścigania i sposobach skutecznej walki powinny uwzględniać profil funkcjonariusza jego wykształcenie oraz co ważne uprawnienia szkolenie i system zarządzania. Bardzo dobrym przykładem takiego systemowego rozwiązania, które w tym wypadku może być wzorem jest Włoska **Guardia di Finanza**.

---

¹ Informacja Prokuratora Generalnego o działaniach powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie zwalczania przestępczości gospodarczej w latach 2007–2012.

Stanisław Wróbel,
magister zarządzania bezpieczeństwem
uczestnik seminarium doktoranckiego
(Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Przemysł)

SYSTEM ZARZĄDZANIA BEZPIECZEŃSTWEM RUCHU DROGOWEGO

Zarządzanie to sztuka, bądź praktyka rozumnego stosowania dostępnych zasobów i środków dla osiągnięcia wyznaczonych celów w sposób sprawny i skuteczny; poprzez działania kierownicze, obejmujące następujące sekwencje postępowania: planowanie, organizowanie, motywowanie i kontrolowanie. Zarządzanie jest, zatem procesem, który składa się z następujących po sobie elementów:

- przewidywanie, planowanie, programowanie i podejmowanie decyzji;
- organizowanie zasobów ludzkich i rzeczowych, określanie sposobów realizacji celów;
- kierowanie, przewodzenie zespołom ludzkim i wpływanie na prawidłowe zachowania i postawy poprzez odpowiednie motywowanie;
- zapewnione finansowanie (na racjonalnym poziomie),
- kontrolowanie – monitorowanie stopnia realizacji celów i korygowanie podejmowanych działań.

Mimo różnorodności definiowania pojęcia «bezpieczeństwo» nie ulega wątpliwości, że jest to dobro podstawowe, zagwarantowane przez państwo, jako naczelną instytucję ochrony prawa obywateli, czego gwarantem jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Zawsze jednak tworzenie bezpieczeństwa w państwie czy społeczeństwie musi wynikać nie tylko z działań państwa czy jego organów, ale również musi być wynikiem właściwych postaw czy zachowań jednostek. Władza publiczna w demokratycznym państwie prawnym nastawiona oczywiście na realizację dobra wspólnego powinna funkcjonować, bowiem także w myśl zasady pomocniczości.

Warto przy tym jednak zaznaczyć, iż pojęcie bezpieczeństwa ma wymiar po części abstrakcyjny. Niemożliwe jest, bowiem stworzenie stuprocentowego, pełnego bezpieczeństwa. Jeśli bowiem nawet państwo będzie dysponować możliwie najwyższymi mechanizmami ochrony bezpieczeństwa państwa i obywateli, to w świadomości jednostek poczucie tegoż bezpieczeństwa nigdy nie będzie maksymalne i zresztą odwrotnie. Zatem błędem, a raczej imaginacją wydaje się być wysuwanie postulatów o całkowitym wyeliminowaniu niebezpieczeństwa czy zagrożenia. Zadaniem państwa jest, bowiem zminimalizowanie zagrożenia i maksymalizacja poczucia bezpieczeństwa.

Z powyższych wywodów jasno wynika, że bezpieczeństwo, w większym lub mniejszym stopniu, zarówno w sposób bezpośredni jak i pośredni odnosi się do człowieka jako swego beneficjenta tej wartości.

System zarządzania bezpieczeństwem ruchu drogowego jest narzędziem wspierającym procedurę podejmowania decyzji odpowiedzialnych za umożliwianie użytkownikowi drogi przeprowadzenie bezpiecznej podróży, zminimalizowanie pojawiania się niebezpiecznych zdarzeń oraz konsekwencji takich zdarzeń i rozpowszechnienie myślenia o bezpieczeństwie we wszystkich przeprowadzonych działaniach. Naczelną sprawę funkcjonowania systemu zarządzania bezpieczeństwem ruchu drogowego jest ochrona zdrowia i życia użytkowników dróg.

W 2010 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęta została rezolucja dotycząca planu działań na rzecz poprawy bezpieczeństwa ruchu drogowego wszystkich krajów. Zalecenia spisane zostały w dokumencie – Plan Globalny dla Dekady Działań na rzecz Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego 2011–2020. Kluczowym założeniem Planu jest uchronienie 5 milionów ludzi przed śmiercią na skutek wypadku drogowego w 2011–2020 roku. Dodatkowo zakładano, że program ONZ przyczyni się do tego, iż każdy kraj:

- poprawi jakość gromadzonych danych o bezpieczeństwie ruchu drogowego;
- zwiększy finansowe środki przeznaczone na bezpieczeństwo ruchu drogowego;
- ustanowi swój program bezpieczeństwa ruchu drogowego;
- wyznaczy cel redukcji ilości zabitych;
- powoła jednostki odpowiedzialne za zarządzanie bezpieczeństwem ruchu drogowego;
- będzie monitorować realizację zadań oraz efekty działań.

W Globalnym Planie przygotowane było 5 kierunków działań, tzw. filarów dla krajowych strategii:

- bezpieczniejsze pojazdy;
- system zarządzania bezpieczeństwem ruchu drogowego;
- bezpieczniejsza drogowa infrastruktura, zapewnienie dostępności i mobilności dla wszystkich uczestniczących w ruchu drogowego (głównie pieszych, motocyklistów i rowerzystów);
- system opieki powypadkowej i ratownictwa na drogach;
- formułowanie bezpiecznych zachowań uczestników ruchu.

Program działań UE na rzecz Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego, kontynuując politykę z poprzednich lat, UE powtórnie zobowiązała państwa członkowskie do zmniejszenia ilości zabitych na ich terenie w wypadkach drogowych. W najświeższym, IV Europejskim Programie Działań na rzecz Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego założono ambitny cel – zmniejszenie

o 50% w 2020 roku liczby zabitych na drogach, w zestawieniu do 2010 roku. Wyżej wskazany program stanowi etap realizacji europejskiej, długofalowej polityki określonej jako Wizja Zero. Jednym z 10 najważniejszych celów na drogach jest Zero zabitych. Zostały przedstawione w przyjętym w marcu 2011 roku dokumencie: Biała Księga – Plan stworzenia jednolitego, europejskiego obszaru transportu – oraz skłaniać się do osiągnięcia oszczędnego i konkurencyjnego systemu transportu.

W wytycznych strategicznych, przyjętych 20 lipca 2010 roku, Komisja Europejska zawarła 7 celów, które powinny być przy tworzeniu lokalnych programów uwzględnione przez kraje UE:

- zbudowanie bezpieczniejszej infrastruktury drogowej;
- udoskonalenie środków bezpieczeństwa w pojazdach;
- udoskonalenie systemu treningów i szkoleń dla użytkowników dróg;
- przyspieszenie w sferze technologii inteligentnych;
- bardziej skuteczne egzekwowanie przepisów;
- docelowe ustalanie obniżenia liczby wypadków drogowych z

rannymi;

- skupienie większej uwagi na motocyklistach.

Warunkiem integracji wszystkich regionów i rozwoju gospodarki światowej jest wypełnienie ich wszystkich. Polska, jako kraj, gdzie, co roku ginie najwięcej osób na drogach zmuszona jest podjąć określone i intensywne działania, żeby zlikwidować ten problem.

Zapobieganie wypadkom drogowym wymaga podjęcia interdyscyplinarnych działań administracji rządowej i samorządowej, administracji drogowej, a także Policji, służby zdrowia, łączności, instytucji badawczo-naukowych, szkolnictwa, projektantów i producentów pojazdów, środków masowej komunikacji, instytucji ubezpieczeniowych i innych. W świecie współczesnym motoryzacja – oprócz tego, że jest silnym czynnikiem rozwoju społecznego – rodzi wiele problemów społeczno-ekonomicznych, medycznych, prawnych, organizacyjnych itp. Sposób ich rozwiązania rzutuje na stan porządku i bezpieczeństwa publicznego w szerszym pojęciu, a w szczególności bezpieczeństwa ruchu na drogach publicznych.

Zapobieganie wypadkom drogowym stało się jednym z ważnych zadań całego aparatu państwowego, zadań – jak się okazało w praktycznym działaniu – niezwykle trudnych i odpowiedzialnych. Uzyskanie poprawy działalności zapobiegawczej jest koniecznością, stopień bowiem precyzyjności m.in. rozwiązań organizacyjno-prawnych decyduje o stanie bezpieczeństwa i porządku ruchu drogowego, mierzonym liczbą strat materialnych i szczególnie bolesnych strat biologicznych. U podłoża niepożądanych skutków współczesnego ruchu drogowego tkwi zbyt duży postęp natury technicznej przy jednoczesnym braku (lub niedostatku) świadomości społecznej (wychowania drogowego) oraz niedostatecznej działalności organizacyjnej i kontrolnej. Jednym z elementów systemu

zarządzania b.r.d. jest polski program poprawy stanu bezpieczeństwa ruchu drogowego GAMBIT. Krajowy Program Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego GAMBIT 2000 na lata 2001–2010 został opracowany w 2000 r. na zlecenie Ministerstwa Transportu i Gospodarki Morskiej. W opracowaniu wzięły udział połączone zespoły autorskie, w skład, których wchodził naukowcy z Politechniki Gdańskiej, Politechniki Krakowskiej i Instytutu Transportu Samochodowego przy współpracy z Radą Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego, Ministerstwem Transportu i Gospodarki Morskiej, Ministerstwem Sprawiedliwości, Ministerstwem Zdrowia, Komendą Główną Policji, Komendą Główną Państwowej Straży Pożarnej i Generalną Dyрекcją Dróg Publicznych. 15 grudnia 2000 r. Program przyjęła Rada Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego (Międzyresortowy Zespół Koordynacyjny powołany uchwałą nr 92/93 Rady Ministrów w 1993 r., reaktywowany zarządzeniem nr 71/98 Prezesa Rady Ministrów z dnia 6 października 1998 r.). W dniu 8 maja 2001 r. Program przyjęła Rada Ministrów. Program zawiera ocenę bezpieczeństwa ruchu drogowego w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej, diagnozę, w tym stan rozwiązań dotyczących w Polsce bezpieczeństwa ruchu drogowego, propozycję rozwiązań systemowych oraz cele jakościowe i ilościowe.

Kontynuacją powyższych dokumentów jest Program Poprawy Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego GAMBIT PODKARPACKI, jest to forma wdrażania na poziomie województwa Krajowego Programu BRD «GAMBIT 2005», przyjętego w kwietniu 2005 roku przez Radę Ministrów, jako programu poprawy b.r.d. na lata 2005–2013. Bezpieczny i sprawny transport osób i towarów powinien być w najbliższej przyszłości jednym z najważniejszych celów działania administracji rządowej i administracji samorządowej, a także całego społeczeństwa. Obecnie obserwuje się wiele problemów wynikających ze złego funkcjonowania systemu transportu. Wypadki drogowe i ich ofiary stanowią obok wpływu transportu na środowisko najważniejsze z niekorzystnych oddziaływań transportu. Znajduje to odzwierciedlenie w przyjętej przez Rząd RP Polityce Transportowej Państwa na lata 2002–2025, w której poprawie bezpieczeństwa ruchu drogowego przypisano bardzo dużą rangę. Kolejnym ważnym dokumentem administracji rządowej jest wcześniej przyjęta «Strategia Rozwoju Kraju 2020». Dokument zakłada, że z uwagi na bardzo wysokie zagrożenie w wypadku drogowym w Polsce utraty życia, realizowane i przygotowane będą programy poprawy bezpieczeństwa ruchu drogowego, połączone z pracami nad poprawą formy infrastruktury oraz kampanią informacyjno edukacyjną dotyczącą zasad ruchu drogowego i promocji bezpiecznego zachowania na drodze.

Jako najistotniejsze zadania wymieniono:

- rozwój zintegrowanego systemu zarządzania wypadkami;
- budowę oraz rozwój systemów automatycznego nadzoru nad ruchem drogowym;
- Inteligentny System Transportowy;

– rozwój zintegrowanego systemu przewozu towarów i obsługi pasażerów;

– usprawnianie kanałów komunikacji ze społeczeństwem i form w zakresie bezpieczeństwa ruchu drogowego;

– stworzenie systemu finansowania inwestycji w sferze Brd.

Międzynarodowy dorobek i doświadczenie polskie w programowaniu bezpieczeństwa ruchu drogowego, wykazują, iż Program winien wdrażany być z uwzględnieniem kilku istotnych reguł:

1. Systemowe podejście do zarządzania bezpieczeństwem.

2. Poprawa bezpieczeństwa ruchu drogowego na podstawie idei Bezpiecznego systemu.

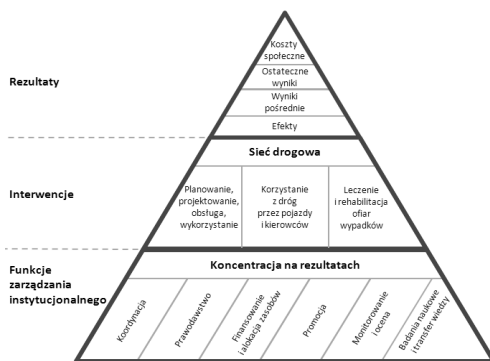
3. Poprawa bezpieczeństwa ruchu drogowego na podstawie idei Wizji Zero.

4. Stawianie celów ilościowych, pozwalających monitorować realizację strategii i formułowanie określonych ocen.

5. Formułowanie strategicznych działań, opartych na filarach bezpieczeństwa wedle ONZ.

6. Koncentracja na główne problemy bezpieczeństwa ruchu drogowego przy wyszczególnieniu priorytetów i kierunków działań wedle podejścia 4xE: (1) (Engineering) inżynieria, (2) (Enforcement) nadzór, (3) (Education) edukacja oraz (4) (Emergency) ratownictwo – ratownictwo ujęte zostało w podejściu system Bezpieczny, jako filar osobny, to poświęcono w Programie dla niego oddzielny rozdział.

Na podstawie podejścia systemowego do zarządzania bezpieczeństwem, na poziomie regionalnym i krajowym, uwzględniać powinno się trzy powiązane ze sobą elementy: (1) funkcje instytucjonalnego zarządzania, (2) określone działania (interwencje) (3) rezultaty.

Rysunek 1. Systemowe zarządzanie bezpieczeństwem ruchu drogowego

Źródło: «Narodowy Program Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego 2013–2020» s. 17.

Efektywne działanie systemu zarządzania bezpieczeństwem ruchu drogowego oparte musi być na określonych rezultatach. Skupienie na nich, wyznacza cele, do jakich trzeba dążyć. Równolegle, daje to obraz sytuacji aktualnej i poniekąd «przypomina» o tych celach. Zasada koncentracji na rezultatach będzie wymagać usprawnienia koordynacji, planowania, motywacji oraz oceny działań na rzecz ulepszenia bezpieczeństwa drogowego ruchu. Niestety, wokół bezpieczeństwa ruchu drogowego większa część publicznej, bieżącej debaty skupia się na samych, pojedynczych przedsięwzięciach. Częstokroć podejmowane działania, jednorazowe i doraźnie, nie dają zadawalającego efektu w oderwaniu od funkcji zarządzania. W rozrachunku końcowym, poziom bezpieczeństwa winien ustalany być, przez jakość działań, które natomiast zależy, od jakości instytucjonalnych funkcji zarządzania.

Określenie pożądanych celów i rezultatów stanowi trzeci element systemu zarządzania bezpieczeństwem ruchu drogowego. Rozstrzygnięcia pokazują czy jest wydajny system. Ustalenie wyjściowego stanu bezpieczeństwa i sprawdzenie czy zbliża się on do określonego celu następuje przez monitorowanie stosownych wskaźników.

---

1. Gaca S. S., *Dokumenty z II Forum Bezpieczeństwo w Transporcie – Problemy Zarządzania Bezpieczeństwem Ruchu Drogowego w Polsce* – Warszawa, maj 2012.

2. Jamroz K., *Dokumenty z II Forum Bezpieczeństwo w Transporcie – Problemy Zarządzania Bezpieczeństwem Ruchu Drogowego w Polsce* – Warszawa, maj 2012.

3. Młynarski S., *Kierunki poprawy stanu bezpieczeństwa w ruchu drogowym w Polsce, Krajowy Program Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego 2005–2007–2013 GAMBIT 2005*, Wydawnictwo Szkoły Policji w Słupsku, Słupsk 2012.

4. «Narodowy Program Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego 2013–2020». Dokument przyjęty przez Krajową Radę Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego uchwałą nr 5/2013 z dnia 20.06.2013 r.

5. Strategia Rozwoju Transportu – przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 22 stycznia 2013 r.

6. Strategia Rozwoju Kraju 2020 – przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 25 września 2012 r.

7. Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. *Prawo o ruchu drogowym* (t. j. Dz. U. z 2012 r. poz. 1137 z późn. zm.).

8. Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. *o kierujących pojazdami* (Dz. U. z 2011r., Nr 30, poz. 151 z późn. zm.).

Зміст

Середа В. В.

Протидія злочинності – надійна охорона законних прав та інтересів людини, суспільства і держави 3

Авраменко О. В.

Поняття та значення суб'єктивної сторони складу злочину 6

Александренко О. В., Зарубей В. В.

Дієві правові засоби попередження та подолання протидії розслідуванню як необхідний чинник ефективної боротьби зі злочинністю 8

Андрушко П. П.

Проблемні питання кримінально-правової кваліфікації притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності 12

Апетик А. М.

Поняття та способи запобігання злочинам у сфері трансплантації органів та тканин людини 20

Бабенко А. М.

Деякі закономірності регіональної системи злочинності та їх значення для запобігання злочинності 23

Баліцька О. Ю., Євхутич І. М.

Особливості відшкодування шкоди особі, яка потерпіла від злочину 30

Беніцький А. С.

Характеристика предмета придбання, отимання, зберігання чи збуту майна, одержаного злочинним шляхом 32

Бідюк С. В., Микитюк М. А.

Попередження адміністративних та кримінальних правопорушень в сучасних умовах 36

Благута Р. І.

Примус в слідчій діяльності: допустимість та його межі 40

Бондарчук О. М.

Поняття предмета допиту в умовах дії КПК України 2012 р. 43

Брич Л. П.

Зміст діяльності щодо розмежування складів злочинів 47

Брух Х. І.

Уклад статевих відносин як родовий об'єкт злочинів: спірні питання концепції 50

Булачек В. Р., Тьорло О. І.

Удосконалення навчального процесу з дисципліни
«Тактико-спеціальна підготовка» з курсантами Львівського
державного університету внутрішніх справ в умовах сучасної
політики України у галузі оборони та національної безпеки 55

Вязмікін С. А.

Суб'єкти протидії злочинам у сфері економіки, їх компетенція
у рамках оперативно-службової діяльності..... 58

Гаврильців М. Т.

Принципи адміністративної діяльності міліції громадської безпеки
у сфері забезпечення права людини на безпечне довкілля 60

Гангур Н. В., Ляхович В. М.

Здійснення заходів з профілактики правопорушень
підрозділами державної служби охорони при МВС України 65

Гнатюк С. С.

Посттравматичний стресовий розлад як психологічна особливість
роботи працівників органів внутрішніх справ 68

Годовський Р. Р., Литвиненко В. О.

Взаємодія ОВС з органами місцевого самоврядування
під час профілактики правопорушень 71

Грибовський О. В.

Деякі шляхи удосконалення законодавчого регулювання
використання оперативної техніки в процесі
документування неправомірної вигоди 74

Демедюк С. В.

Особливості спілкування з особами, які конфіденційно
співробітничать з оперативними підрозділами 76

Дерев'янка П. В.

Деякі шляхи усунення колізій між законодавчими актами
та відомчими інструкціями у боротьбі зі злочинністю 78

Дитюк В. З.

Удосконалення форм і методів діяльності ОВС у сфері
забезпечення громадської безпеки на залізничному транспорті 80

Дідик Н. І.

Основні завдання підрозділів міліції громадської безпеки..... 84

Дорохіна Ю. А.

Щодо розуміння правової природи безготівкових грошей
як предмета злочинів проти власності 87

Дроздова І. В., Басиста І. В.

Проблемні питання регламентації надання працівниками міліції
правової допомоги населенню..... 89

Дубина В. І.

Участь правоохоронних органів іноземних держав
у боротьбі зі злочинами, пов'язаними із торгівлею людьми 93

Дуда В. Я.

Предмет злочинного порушення порядку здійснення
операцій з металобрухтом..... 96

Дуйловський О. В.

Загальносоціальні заходи профілактики злочинів
серед військовослужбовців внутрішніх військ (національної гвардії)
МВС України 98

Дуфенюк О. М.

Криміналістичне значення топографічної форми
фіксації інформації у ході досудового розслідування 101

Єсімов С. С.

Деякі питання адаптації національного законодавства
у сфері використання ЕОМ до вимог європейської конвенції
про злочини в кіберпросторі..... 105

Загурський О. Б.

Профілактика кримінальних правопорушень
як елемент кримінальної процесуальної діяльності 109

Захарова О. В.

Категорії та способи незаконних заволодінь транспортними засобами 112

Зачек О. І., Сеник В. В.

Проблеми боротьби з кіберзлочинністю в Україні 116

Звізло О. М.

Особливості проведення огляду місця події у кримінальних
провадженнях, розпочатих за фактом вчинення зґвалтування 120

Іваниців С. М.

Інформування органів державної влади про результати, проблеми
і методи протидії злочинам та правопорушенням 123

Йосифович Д. І.

Функціонування спеціалізованого
антикорупційного органу Республіки Польща 126

Казміренко Л. І.

Психологічні особливості застосування працівниками
органів внутрішніх справ вогнепальної зброї 128

Калюк С. М.

Удосконалення нормативно-правового забезпечення
діяльності оперативних підрозділів у протидії зі злочинністю 132

Касіч В. Ю., Микитюк М. А.

Актуальні проблеми протидії злочинності оперативними підрозділами
Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України,
Управління державної охорони України 135

Керевич О. В.

Процесуальний зміст перевірки заяв та повідомлень
про кримінальні правопорушення 139

Кириєнко Л. А., Пампура І. І.

Причини зростання правопорушень серед неповнолітніх 141

Кіржецький Ю. І., Кіржецька М. С.

Алгоритм оцінки рівня економічної безпеки
галузі народного господарства 145

Кіцул Ю. С.

Проблеми нелегальних міграційно-правових відносин в Україні 149

Клепа О. М.

Тісна співпраця міліції з населенням та місцевими громадянами
як принцип реформування МВС України 151

Ковалів М. В., Соха С. І.

Протидія правопорушенням місцевими органами влади 153

Ковальчук В. П.

Протидія злочинності як один із пріоритетних напрямків
державної політики України 157

Козут Я. М.

Окремі питання участі громадян в охороні громадського порядку
та державного кордону в сучасних умовах 160

Комісарчук Ю. А., Марко С. І.

Діяльність слідчого щодо виявлення підозрюваного,
місцезнаходження якого невідоме: деякі проблемні питання 165

Кондратюк С. В.

Документування злочинів, скоєних під час операцій із землею 169

Костовська К. М.

Завдання органів внутрішніх справ у сфері попередження
адміністративних правопорушень 175

Котуха О. С., Кучер В. О.

Нормативно-правове забезпечення природоохоронної
діяльності ОВС 179

Кубарєв І. В.

Особливості формування версій при розслідуванні вбивств,
вчинених групою осіб 182

Кудерміна О. І.

Психологічний зміст професійної діяльності
працівника карного розшуку 185

Кунтій А. І., Бучинський В. В.

Участь слідчого в процесі укладання угоди про примирення
у кримінальному провадженні на підставі угод 188

Курило Л. В.

Правові позиції ЄСПЛ у рішеннях проти України щодо порушень
ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 191

Курило Т. В., Курило Х. В.

Ефективність правових норм, спрямованих на захист дітей
від жорстокості батьків 195

Курклінська Н. М.

Проблемні питання протидії торгівлі людьми:
криміналістичний аспект 198

Куриляк М. Д.

Актуальність проблем продовольчої безпеки в Україні 200

Кушнарєв С. В., Осадча О. В.

Стратегічні напрями протидії тероризму 203

Ланко О. В.

Роль та місце керівника підрозділу ДСБЕЗ МВС України
в організації протидії економічним злочинам 207

Леоненко Т. Є.

Значення релігійної освіти у формуванні
правосвідомості особистості 211

Леицх А. Р.

Проблеми визначення меж застосування принципу субсидіарності
щодо організаційно-правового забезпечення профілактики
деліктів в умовах реформи місцевого самоврядування в Україні 213

Лук'янова Г. Ю.

Праворозуміння як невід'ємний елемент
у практичній діяльності працівників міліції громадської безпеки 217

Лускатова Т. О.

Обстановка вчинення умисних тяжких тілесних ушкоджень,
що спричинили смерть потерпілого 220

Марко С. І., Паславський С. І.

Наслідки невиконання угоди про визнання винуватості 223

Маркова В. О.

Проблема порушення прав дитини в умовах
виникнення сучасних інформаційних загроз
та поширення кіберзлочинності в інформаційному просторі..... 226

Мельник С. І.

Основні підходи до оцінки рівня економічної безпеки держави..... 231

Муж В. В.

Роль правосвідомості працівників правоохоронних органів
у професійній діяльності..... 233

Назар Ю. С., Матейко А. П.

Щодо необхідності взаємодії суб'єктів профілактики
правопорушень у бюджетній сфері..... 235

Новіков В. В.

Охорона правопорядку і права громадян 240

Однолько І. В.

Кримінологічна політика держави у сфері запобігання корупції 245

Однолько С. В.

Кримінологічна функція органів прокуратури
щодо запобігання злочинам 248

Ортинський В. Л.

Прогнозування у сфері боротьби зі злочинністю 252

Острогляд О. В.

Сучасний стан визначення суб'єктів кримінально-правової політики 255

Парасюк В. М., Парасюк Н. М.

Протидія незаконному обігу бездокументарних цінних паперів:
проблеми цивільно-правового та кримінально-правового регулювання 259

Попович Д.-М. Ю.

Забезпечення права на оскарження процесуальних рішень,
дій чи бездіяльності слідчого та прокурора як передумова
зменшення якісного робочого часу..... 265

Пряхін Є. В.

Поняття «технічні засоби» за КПК України..... 269

Пряхіна Н. О., Пташник-Середюк О. І.

Психолого-педагогічні аспекти профілактики насильства
над підлітками як форма недопущення вчинення ними девіацій..... 272

Рак О. Ю.

Психолого-комунікативний вплив на соціум
як виховний процес у протидії злочинності..... 275

Ряшко О. В.

Взаємодія слідчого з працівниками оперативних підрозділів
та експертами-криміналістами в ході проведення обшуку 279

Сингаївська І. В.

Примітка кримінально-правових норм –
один із техніко-юридичних елементів 282

Синенький В. М., Синиця М. Р.

Проблематика затримання озброєних злочинців в різних ситуаціях 284

Сливенко В. Р., Василичук В. І.

Деякі питання визначення ефективності діяльності
Служби фінансових розслідувань у протидії кримінальній корупції 291

Сліпа О. З.

Проблеми протидії економічній злочинності
на підприємствах України 293

Татарин Н. М.

Окремі завдання та типові питання при проведенні експертиз
під час розслідування самовільного зайняття земельної ділянки
та самовільного будівництва 296

Тютюнник Р. С.

Актуальні питання боротьби з корупцією. Сінгапурський досвід 300

Хатнюк Ю. А.

Попередження правопорушень серед неповнолітніх 304

Хилук С. В.

Умови правомірності окремих обставин,
що виключають злочинність діяння в світлі стандартів
Європейського суду з прав людини 307

Хитра А. Я.

Правова природа кримінальної процесуальної відповідальності
як виду юридичної відповідальності 310

Хитра О. Л.

Причини й умови вчинення правопорушень
у сфері протидії наркоманії серед молоді 314

Хлистун О. Л.

Участь працівників карного розшуку
у розслідуванні квартирних крадіжок 317

Хомин О. Й.

Дослідження злочинів у бюджетних установах під час нарахування
і виплати заробітної плати та грошового забезпечення 320

Ціцяла Р. Б.

Кримінологічна характеристика крадіжок майна громадян на залізничному пасажирському транспорті 322

Чабаненко С. М.

Превентивна роль органів прокуратури у запобіганні злочинності 325

Чаплинська Ю. А.

Проблемні питання організаційно-тактичного забезпечення слідчого експерименту 327

Чистоклетов Л. Г.

Державний примус як соціальний інструмент протидії правопорушенням у сфері адміністративно-правового забезпечення безпеки діяльності суб'єктів господарювання в Україні 330

Чорномаз О. Б.

Місце Конституції України у системі джерел адміністративного права 333

Шалгунова С. А.

Методологія складання кримінологічного (або психологічного) портрета особи насильницького злочинця 335

Шведова Г. Л.

Роль громадськості у протидії корупції 338

Шевців М. Б., Лесів М. В.

Основні гарантії прав і свобод людини та громадянина в Україні 342

Шелег Л. С.

Соціальні детермінанти діяльності органів внутрішніх справ 345

Шмерецький Є. Є.

Психологічні засади дослідження інтуїції слідчого 348

Шпіляревич В. В.

Поняття кримінально-правових заходів безпеки 352

Флоря Василь

Противодействие расследованию врачебных преступлений 356

Bil Jacek

Teoretyczne i praktyczne aspekty przeciwdziałania korupcji politycznej 362

Fedewicz Henryk, Demetraki-Paleolog Violetta

Zjawiska patologiczne determinujące bezpieczeństwo społeczne 366

Kawecki Andrzej

Konstytucyjna ochrona osób przed przemocą 373

<i>Randjelovic Dragan, Popovic Brankica, Randjelovic Milos</i>	
The vulnerability of TCP/IP protocol as a basis for Internet abuse	377
<i>Truchan Radosław</i>	
Wybrane aspekty zagrożeń Polski – zewnętrznego kraju	
Unii Europejskiej	385
<i>Wiciak Krzysztof</i>	
System zwalczania przestępczości, a nowe zagrożenia	
związane ze zmianami w strukturze przestępczości	388
<i>Wróbel Stanisław</i>	
System zarządzania bezpieczeństwem ruchu drogowego	393

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Тези доповідей та повідомлень учасників
Міжнародної науково-практичної конференції

31 жовтня 2014 р.

Упорядники:

О. В. Авраменко, кандидат юридичних наук, доцент
І. В. Красницький, кандидат юридичних наук, доцент
М. В. Шевців, кандидат юридичних наук, доцент

Опубліковано в авторській редакції

Підписано до друку 29.10.2014 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний. Умовн. друк арк. 23,72.
Тираж 100 прим. Зам. № 116-14.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.